

МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА

ПРАВОВІ НОВЕЛИ

Науковий юридичний журнал

№ 22/2024

Том 3

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Науковий юридичний журнал «Правові новели» засновано рішенням Вченої ради Міжнародного університету бізнесу і права 06.12.2012 р., протокол № 5

Журнал внесено до категорії «Б» (спеціальність 081. Право) переліку наукових фахових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 р. № 409 (додаток № 1).

Видання включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща).

Засновник: Заклад вищої освіти
«Міжнародний університет бізнесу і права», Україна,
73039, м. Херсон, вул. 49 Гвардійської Дивізії, 25-А
тел.факс (0552) 33-66-86
e-mail: editor@legalnovels.in.ua
web: www.legalnovels.in.ua

Періодичність видання: 3 рази на рік.

Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
КВ № 21144-10944 Р від 31.12.2014 р.

Рекомендовано до друку Вченою радою Міжнародного університету бізнесу і права
26.04.2024 р., протокол № 4

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Головний редактор: **Воронін Я.Г.** – доктор юридичних наук, професор;

Заступник

головного редактора: **Клюєв О.М.** – доктор юридичних наук, професор;

Відповідальний секретар: **Ненько С.С.** – кандидат юридичних наук, доцент.

Редакційна колегія:

Чеботарьова Г.В. – доктор юридичних наук, професор;

Попович Є.М. – доктор юридичних наук, професор;

Предмєстніков О.Г. – доктор юридичних наук, доцент;

Ліпкан В.А. – доктор юридичних наук, професор;

Ковбас І.В. – доктор юридичних наук;

Кантор Н.Ю. – кандидат юридичних наук, доцент;

Копельців-Левицька Є.Д. – кандидат юридичних наук, доцент;

Маслова Я. І. – доктор юридичних наук;

Паламарчук Г.В. – кандидат юридичних наук;

Проць О.Є. – кандидат юридичних наук, доцент;

Рачинська І.М. – кандидат юридичних наук, доцент;

Риженко І.М. – кандидат технічних наук, доцент;

Рязанов М.Ю. – кандидат юридичних наук, доцент;

Тимчишин А.М. – доктор юридичних наук, професор;

Чувакова Г.М. – кандидат юридичних наук, доцент;

Кубасенко А.В. – кандидат юридичних наук, доцент;

Ульянов О.І. – кандидат юридичних наук, доцент;

Цехан Д.М. – доктор юридичних наук, професор;

Борко А.Л. – доктор юридичних наук, професор;

Бараненко Д.В. – доктор юридичних наук, професор;

Барчук В.О. – доктор філософії в галузі права;

Мандзик П.І. – кандидат юридичних наук, старший дослідник, начальник юридичного відділу;

ТОВ «Паливно-торгова фірма «Центр»;

Шані (Ехуд) Роффех – доктор філософії з права, професор (Ізраїль).

ЗМІСТ

Одуха М.В. Адміністративна процедура публічного адміністрування публічних закупівель в Україні.....	5
Шевчук М.Я. Співвідношення понять права традиція та правовий звичай.....	13
Михайлик О.Г. Окремі напрямки реформування системи місць попереднього ув'язнення та установ виконання покарань.....	18
Пузирний В.Ф. Наглядова пробація в Україні: організаційно-правовий аспект.....	24
Царюк С.В. Наглядова пробація: порівняльний міжнародний досвід.....	30
Ситников О.Ф. Система принципів звернення до адміністративного суду.....	37
Кожевников А.Ю. Особливості обчислення строків у справах, пов'язаних з виборчим процесом та процесом референдуму.....	45
Коштура Б.В. Правовий аналіз інституту крайньої необхідності: проблеми та практичне застосування.....	51
Богатирьов І.Г. Слідчий ізолятор як суб'єкт виконання покарання та запобіжного заходу у виді тримання під вартою.....	58
Юрко В.В. Адміністративно-правовий механізм реалізації функції планування в містобудівній діяльності.....	64
Федчак І.А. Щодо використання під час реалізації оперативно-розшукової діяльності положень концепції поліцейської діяльності, заснованої на доказах (Evidence-Based Policing – EBP).....	70
Тильчик В.В., Шишка Р.Б., Мельник О.О. Особливості права власності на банківський вклад (депозит).....	77
Григорашенко О.В. Актуальні питання отримання неправомірної вигоди службовими особами державної податкової служби України за нежиття заходів до фізичних осіб підприємців по ухиленню від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів).....	84
Биковський М.Ю. Підстави адміністративної відповідальності суб'єктів господарювання: реформа розуміння сутності.....	91
Співак О.М. Правові засади регулювання віртуальних активів: окремі аспекти.....	96
Palshyn Yu.I. Taxes and fees in the system of regulatory regulation of relations with the building of the service state.....	101
Діп І.І. Правові особливості євроінтеграції держав балканського регіону на сучасному етапі.....	105
Соломаха А.Г. Умови використання математичних методів в дослідженнях адміністративно-правових явищ.....	111
Ківало Л.В. Службова дисципліна та наслідки її порушення у вигляді звільнення з посади (адміністративно-правовий аспект).....	117
Кулик М.С. Особливості адміністративно-правового статусу громадян-учасників цивільного обігу зброї.....	124
Свинаренко Ю.П., Шкута О.О. Нормативно-правове регулювання взаємодії оперативних підрозділів з органами дізнання та досудового слідства.....	131
Єпринцев П.С., Марценишин Ю.І., Червінчук А.В. Заборона подальшого руху транспортного засобу як захід адміністративного примусу.....	137
Остапчук Л.Г. Особливості застосування обставини, що пом'якшують покарання у зарубіжних країнах.....	145
Верлос Н.В., Коломоєць Т.О., Шумейко І.П. Чи доцільним є використання платформи електронного навчання HELP в освітньому процесі ЗВО при підготовці здобувачів за спеціальністю 081 право?.....	152
Ковбас І.В., Редько О.М., Колотило М.Ю. Денотація адміністративної процесуальної форми крізь призму її змісту.....	162
Радчук А.А. Принципи забезпечення прав військовослужбовців.....	162
Силенко Л.М. Нормативно-правове врегулювання конфліктних ситуацій у сфері ритуальних послуг під час війни.....	175

CONTENTS

Odukha M.V. Administrative procedure for public administration of public procurement in Ukraine.....	5
Shevchuk M.Ya. The relationship of the concepts of legal tradition and legal custom.....	13
Mykhailyk O.H. Separate directions for reforming the system of pretrial detention facilities and penal institutions.....	18
Puzyrnyi V.F. Supervisory probation in Ukraine: organizational and legal aspect.....	24
Tsaryuk S.V. Supervised probation: comparative international experience.....	30
Sytnykov O.F. System of principles of appeal to the administrative court.....	37
Kozhevnykov A.Yu. Features of calculating deadlines in cases related to the electoral process and the referendum process.....	45
Koshura B.V. Legal Analysis of the Institute of Extreme Necessity: Problems and Practical Application.....	51
Bogatyrev I.G. Pre-trial detention center as a subject of execution of punishment and preventive measure in the form of detention.....	58
Yurko V.V. Administrative and legal mechanism for the implementation of the planning function in town planning activities.....	64
Fedchak I.A. Regarding the use of the evidence-based policing concept in the implementation of the operational-search activities.....	70
Tylchyk V.V., Shyshka R.B., Melnyk O.O. Features of the ownership right to a bank deposit.....	77
Hryhorashchenko O.V. Topical issues of obtaining unlawful benefits by officials of the State Tax Service of Ukraine for failure to take measures against individual entrepreneurs for tax evasion, duties (mandatory payments).....	84
Bykovskiy M.Yu. Grounds of administrative responsibility of business entities: reform of the understanding of the essence.....	91
Spivak O.M. Legal principles regulating virtual assets: separate aspects.....	96
Palshyn Yu.I. Taxes and fees in the system of regulatory regulation of relations with the building of the service state.....	101
Dir I.I. Legal characteristics of the european integration of the countries of the balkan region at the present stage.....	105
Solomakha A.H. Conditions for the use of mathematical methods in the study of administrative and legal phenomena.....	111
Kivalo L.V. Official discipline and the consequences of its violation in the form of dismissal from the position (administrative and legal aspect).....	117
Kulyk M.S. Peculiarities of the administrative and legal status of citizens participating in civilian arms circulation.....	124
Svynarenko Yu.P., Shkuta O.O. Statutory regulation of the interaction of operational units with the bodies of inquiry and pre-trial investigation.....	131
Yepryntsev P.S., Martsenyshyn Yu.I., Chervinchuk A.V. Prohibition of further movement of the vehicle as a measure of administrative coercion.....	137
Ostapchuk L.H. Features of the application of mitigating circumstances in foreign countries.....	145
Verlos N.V., Kolomoiets T.O., Shumeiko I.P. Is it advisable to use the e-learning platform HELP in the educational process of the university in the training of applicants in the specialty 081 law?.....	152
Kovbas I.V., Redko O.M., Kolotylo M.Yu. Denotation of the administrative procedural form through the prism of its content.....	162
Radchuk A.A. Principles of ensuring the rights of military servants.....	162
Silenko L.M. Regulatory and legal settlement of conflict situations in the sphere of ritual services during war.....	175

Одуха М.В.

здобувач

Науково-дослідний інститут

публічного права

<https://orcid.org/0009-0001-0898-8477>

АДМІНІСТРАТИВНА ПРОЦЕДУРА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ

Вступ. Адміністративні процедури є невід'ємною частиною правової системи України. Чітке та прозоре визначення адміністративних процедур дозволяє громадянам і бізнесу розуміти, як взаємодіяти з публічними органами. Це сприяє зменшенню правової невизначеності та підвищенню довіри до публічних інституцій. Науковий аналіз дозволяє вдосконалювати адміністративні процедури у сфері публічних закупівель, роблячи їх більш прозорими та передбачуваними, адже ефективність публічного адміністрування значною мірою залежить від ефективності адміністративних процедур.

Наукові дослідження дозволяють виявити недоліки та прогалини в чинних процедурах і запропонувати засоби їх удосконалення. Це сприяє зменшенню бюрократії, підвищенню швидкості ухвалення рішень та оптимізації витрат державного апарату. Також слід підкреслити, що прозорість і чіткість адміністративних процедур є важливими інструментами в боротьбі з корупцією. Їх науковий аналіз допомагає виявляти та усувати корупційні ризики в адміністративних процесах, забезпечуючи їх більшу відкритість і підзвітність. Це сприяє зміцненню правової держави та підвищенню довіри суспільства до державних інституцій. Також глобалізація та інтеграційні процеси вимагають гармонізації національних адміністративних процедур із міжнародними стандартами. Науковий аналіз дозволяє оцінити відповідність національних процедур міжнародним вимогам й адаптувати

їх до сучасних викликів. Це сприяє інтеграції країни до євроатлантичних інституцій.

Огляд останніх досліджень. До проблематики адміністративної процедури публічних закупівель в Україні звертали свою увагу такі вчені-юристи: В. Авер'янов, І. Влялько, В. Галуцько, І. Глобенко, Е. Демський, П. Діхтєвський, А. Іванишук, О. Кулак, В. Курило, О. Кузьменко, Т. Куценко, В. Колотій, В. Колпаков, В. Кошєєв, О. Критенко, І. Лагус, З. Максименко, В. Міняйло, О. Мельников, А. Никифоров, О. Овсянюк-Бердадіна, А. Олефір, А. Павловський, Я. Петруненко, Г. Пінькас, В. Смиричинський, Н. Ткаченко, О. Турчинов, Ю. Уманців, К. Хусанова, Ю. Фалко, С. Чистов та інші. Однак вони торкалися нашої проблематики лише побічно, досліджуючи лише суміжні поняття.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі теорії адміністративного права, чинного законодавства, доктринальних поглядів українських учених-правників розкрити зміст адміністративної процедури публічного адміністрування публічних закупівель в Україні.

Виклад основних положень. Згідно із Законом України від 17 лютого 2022 р. № 2073-ІХ адміністративна процедура – це визначений законом порядок розгляду та вирішення справи. Він визначає філософську природу єдиної адміністративної процедури забезпечення певної галузі (сфери, сектору) публічного адміністрування, поділену та етапи адміністративної процедури та окремі дії адміністративного органу [1].

Виходячи з такої законодавчої конструкції, на наш погляд, адміністративна процедура сфери публічного адміністрування публічних закупівель в Україні є єдиною. Вона може бути поділена на окремі етапи та дії адміністративних органів. Закон України від 25 грудня 2015 р. № 922-VIII «Про публічні закупівлі» дає можливість узагальнити, що етапами адміністративної процедури публічних закупівель є планування; оголошення та відкриті торги; прийом тендерних пропозицій; розгляд та оцінювання тендерних пропозицій; укладення угоди про закупівлю; контроль виконання умов договору та моніторинг етапів закупівель; оскарження [2].

При цьому перший етап адміністративної процедури – планування – тісно пов'язаний із таким інструментом публічного адміністрування, як укладення планів. Другий-шостий відображають основні етапи адміністративної процедури публічного адміністрування публічних закупівель. А сьомий є факультативним і використовується тоді, коли адміністративний орган оскарження ухвалює рішення щодо скарг і забезпечує дотримання законодавства у сфері публічних закупівель.

Розглянемо більш детально запропоновані нами етапи адміністративної процедури публічних закупівель. План у юридичній літературі (від лат. *planum* – «рівне місце, площа») розуміється як попередньо визначений порядок, послідовність здійснення певної програми, виконання роботи, проведення заходів тощо. Відповідно акт планування можна визначити як рішення владного суб'єкта, що визначає порядок, послідовність чи містить зв'язок подальших дій та проведення заходів. Його також можна схарактеризувати як акт бажаного. Основними ознаками планів, що відрізняє їх від адміністративних актів та адміністративних договорів, є те, що саме через них найбільш яскраво виражається цілевстановлення як елемент публічного адміністрування, що передбачає визначення напрямків спільної діяльності, її проміжних і кінцевих результатів, заради досягнення

яких і здійснюється управлінський вплив. Неправильна постановка цілей (неможливих для реалізації або занадто витратних) є однією з перешкод ефективному плануванню. Слід відмежовувати план (як акт планування) від затвердження плану (як інструменту публічного адміністрування). Акт планування є адміністративною процедурою, а самим інструментом є затвердження плану, що створює правові наслідки у вигляді виникнення, зміни або припинення прав і породжує обов'язки для приватних осіб. Такий підхід також має значення для судової практики, оскільки судовий захист має лише та особа, яка є суб'єктом (носієм) порушених прав, свобод чи інтересів [3].

Так, в аналізовані нами сфері річний план закупівель є вагомим інструментом публічного адміністрування, який публікується упродовж п'ятиденного терміну після ухвалення й безоплатно оприлюднюється через акредитовані майданчики. Особливостями його адміністративної процедури є те, що для його оприлюднення створюються відповідні форми, які завізуються електронним цифровим підписом (далі – ЕЦП). Кожен майданчик підтримує різні ключі ЕЦП, зокрема безкоштовні ключі від ДФСУ та юстиції, які підтримують всі майданчики Prozorro. При внесенні даних у форму на майданчику, додаток одразу оприлюднюється. У разі відсутності підпису ЕЦП на сайті буде вказано, що додаток не підписано. Оприлюднення додатку до річного плану є обов'язковим. Для оприлюднення річного плану призначається уповноважена особа з дворічним досвідом роботи в закупівлях. Річний план створюється по товару або послугі, які заплановано закуповувати упродовж року. Річний план та додаток до нього затверджуються тендерним комітетом спеціальним протоколом. Контроль і регулювання річного плану здійснюються центральними органами виконавчої влади, відповідальними за реалізацію державної політики у сфері обслуговування коштів державного бюджету [4].

Отже, план у сфері публічного адміністрування публічних закупівель має подвійну юридичну природу: по-перше, він є інструментом публічного адміністрування в тому випадку, коли затверджується (легалізується) адміністративним актом; по-друге, він є первинним етапом адміністративної процедури публічних закупівель, якою визначається порядок і послідовність дій підготовки затвердження та публічної легалізації (оприлюднення) планів закупівель. Останні здійснюються через публічне опублікування упродовж п'яти днів після затвердження на безкоштовному акредитованому майданчику уповноваженою особою з дворічним досвідом у сфері закупівель за допомогою електронного цифрового підпису, при здійсненні контролю за цією процедурою уповноваженим на те законом адміністративним органом.

Другим етапом публічних закупівель є оголошення про закупівлю, коли замовник оприлюднює оголошення про проведення закупівель на вебпорталі уповноваженого органу. Оголошення має містити інформацію про найменування, місцезнаходження, ідентифікаційний код замовника, назву предмета закупівлі, кількість, місце та строк поставки товарів, очікувану вартість предмета закупівлі, умови оплати, строк подання пропозицій тощо [5].

Оголошення про закупівлі – це суспільні відносини, у процесі яких потенційний виконавець публічних закупівель (суб'єкт господарювання) та відповідний адміністративний орган здійснюють дії щодо створення тендеру, де визначаються основні параметри закупівлі, умови оплати договору, загальна інформація про закупівлю, тендерна документація, специфікація закупівлі, загальні нецінові критерії, дати та терміни, контактна особа. Усе це здійснюється виключно через електронну форму як різновид електронного врядування. При виконанні цього заповнюється поле включення ПДВ, тип забезпечення тендерних пропозицій, очікувана вартість, пониження ціни, визначення валюти та виду

предмета закупівлі. Специфікація закупівлі включає конкретну назву предмета закупівлі, кількість та одиниці виміру, місце поставки, строки поставки. Загальна інформація про закупівлю містить узагальнену назву та примітки. Тендерна документація включає додавання та прикріплення необхідних файлів з визначенням їх типу та рівня. Загальні нецінові критерії додаються за потреби. Дати та терміни встановлюються для кінцевого строку подання пропозицій. Підстави для відмови в участі у процедурі закупівлі містять електронні поля, де встановлюються способи підтвердження відсутності підстав для відмови. Після заповнення всіх полів оголошення зберігається як чернетка або опубліковується за підписом КЕП. Під час періоду очікування пропозицій замовник може отримувати запити на роз'яснення та вимоги щодо усунення порушень, на які необхідно відповідати через систему упродовж трьох робочих днів. Внесення змін до оголошення або тендерної документації потребує продовження строку очікування пропозицій не менше ніж на сім днів. Зміни до розділу підстави для відмови в участі вносяться через редагування типу підтвердження, назви, опису та зразка документа. Період аукціону розпочинається після завершення періоду очікування пропозицій та за наявності щонайменше двох пропозицій. У разі відміни закупівлі виписується причина, об'єкт скасування та опис, після чого розпочинається період оскарження, який триває десять днів [6].

Отже, оголошення про закупівлі як етап адміністративної процедури публічних закупівель забезпечує суспільні відносини, у процесі яких потенційний виконавець публічних закупівель (суб'єкт господарювання) та відповідний адміністративний орган здійснюють дії щодо створення тендеру. У результаті цього визначаються основні параметри закупівлі, умови оплати договору, загальна інформація про закупівлю, тендерна документація, специфікація закупівлі, загальні нецінові критерії, дати та терміни, контактна особа.

Усе це здійснюється виключно через електронну форму як різновид електронного врядування.

Етап прийому (подання) тендерної пропозиції є важливою складовою адміністративної процедури публічних закупівель, яка включає кілька ключових кроків. Першим кроком є ознайомлення з тендерною документацією, в якій Замовник зазначає вимоги до документів, що мають бути прикріплені до тендерної пропозиції, зокрема щодо вартості пропозиції Згідно зі ст. 16 Закону України «Про публічні закупівлі» вносяться документи, що підтверджують кваліфікацію, включаючи наявність обладнання, матеріально-технічної бази та технологій, працівників відповідної кваліфікації, досвіду виконання аналогічних договорів та фінансову спроможність. Необхідно ввести інформацію про відсутність підстав для відхилення пропозиції згідно з ст. 17 цього Закону. До складу тендерної пропозиції входять статут, протокол засновників та/або наказ про призначення керівника, довідка ЄДРПОУ, сертифікати, паспорти та інші технічні документи на товар. Замовник надає проект договору для ознайомлення з ним та підтвердження згоди з його умовами у спосіб, визначений тендерною документацією. Додатково після перемоги в тендері упродовж 10 робочих днів необхідно надати оригінал довідки про відсутність судимості, виданий уповноваженим органом МВС, що стосується керівника підприємства або особи, яка підписувала тендерну пропозицію [7].

Отже, етап прийому (подання) тендерної пропозиції як складова адміністративної процедури публічних закупівель, що врегульовує порядок взаємодії між виконавцем та замовником (адміністративним органом), включає кілька ключових кроків: ознайомлення з тендерною документацією, підготовку та подання документів, що підтверджують кваліфікацію, включаючи наявність обладнання, працівників, досвіду виконання аналогічних договорів та фінансову спроможність, а також інформацію про відсутність підстав для відхилення

пропозиції. До складу тендерної пропозиції також входять статут, протокол засновників, наказ про призначення керівника, довідка ЄДРПОУ, сертифікати та технічні документи тощо.

Розгляд та оцінювання тендерних пропозицій є важливою складовою адміністративної процедури публічних закупівель, яка регулюється Законом України «Про публічні закупівлі» та особливостями, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України. Розгляд тендерних пропозицій може здійснюватися за трьома сценаріями: у відкритих торгах із застосуванням електронного аукціону, без електронного аукціону та при поданні однієї пропозиції. Критеріями оцінювання є ціна, вартість життєвого циклу або ціна разом з іншими критеріями оцінювання, такими як умови оплати, строк виконання, гарантійне обслуговування, передання технологій та інші. Якщо використовується критерій вартості життєвого циклу, до нього можуть включатися витрати на використання, технічне обслуговування, утилізацію товару та вплив зовнішніх екологічних чинників. Строк розгляду пропозиції, визначеної як найбільш економічно вигідна, не має перевищувати п'яти робочих днів, але може бути продовжений до 20 робочих днів із відповідним повідомленням у системі закупівель. Замовник та учасники не можуть ініціювати переговори щодо зміни змісту або ціни пропозиції. За результатами розгляду та оцінювання визначається переможець та ухвалюється рішення про намір укласти договір. Замовник має право звертатися за підтвердженням інформації до відповідних органів. Якщо виявлено невідповідність вимогам або недостовірну інформацію, пропозиція відхиляється [8].

Отже, розгляд та оцінювання тендерних пропозицій є ключовим етапом публічних закупівель, що включає перевірку відповідності пропозицій установленим критеріям та вимогам, зокрема ціні, вартості життєвого циклу та іншим показникам, із можливістю відхилення недостовірних пропозицій і визначення переможця.

Укладення договору є одним з основних етапів процедури публічних закупівель. Проте, незважаючи на ретельну регламентацію її підзаконними нормами адміністративного права, її чинне законодавство відносить до галузі господарського права. Визначає суб'єкт господарювання у разі перемоги у відкритих торгах, спрощеній закупівлі або закупівлі шляхом використання електронного каталогу. Відповідно до Закону України від 25 грудня 2015 р. № 922-VIII «Про публічні закупівлі» та положень постанови Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2022 р. № 1178 строк для укладення договору у відкритих торгах становить 15 днів від дати ухвалення рішення про намір укласти договір. Порядок укладення договору виглядає таким чином: замовник обирає переможця та оприлюднює в системі відповідне рішення, система автоматично упродовж одного дня формує повідомлення про намір укласти договір, п'ять календарних днів – строк для оскарження, договір у цей строк не укладається, десять календарних днів залишається фактично для підписання договору за умови відсутності скарг від конкурентів. При цьому не підписання договору учасником-переможцем розцінюється як відмова від підписання і є підставою для відхилення тендерної пропозиції. Використання електронного документообігу надає більше можливостей для захисту прав учасників та уникнення відхилення пропозиції через «відмову від підписання». Це сприяє комфортним взаєминам із контрагентом та швидкому розв'язанню питань, пов'язаних із документами за контрактом [9]. Однак, ураховуючи поширену думку, що господарське право є симбіозом цивільного та адміністративного права [10], вагома адміністративно-процесуальна складова в аналізованих нами відносинах щодо укладення договору публічних закупівель, на наш погляд, присутня.

Отже, укладення договору є одним з основних етапів процедури публічних закупівель. Процедура укладення договору

регламентована підзаконними правовими актами адміністративних органів, проте відносячи її формально до галузі господарського права. Це пояснюється тим, що провідним суб'єктом у цьому випадку є суб'єкт господарювання у разі перемоги у відкритих торгах, спрощеній закупівлі або закупівлі через електронний каталог, який зобов'язаний укласти договір відповідно до Закону України від 25 грудня 2015 р. № 922-VIII та положень постанови Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2022 р. № 1178. Важливо зазначити, що використання електронного документообігу на цьому етапі надає більше можливостей для захисту прав учасників та уникнення відхилення пропозиції через відмову від підписання.

Забезпечення виконання договору є важливим етапом у процедурі публічних закупівель. Вона полягає у визначенні забезпечення виконання зобов'язань учасником перед замовником за договором про закупівлю відповідно до положень Закону України «Про публічні закупівлі», які можуть включати неустойку, поруку, гарантію, заставу, притримання, завдаток, право довірчої власності, відповідно до ст. 546 ЦК України [11].

Моніторинг Державної аудиторської служби України (ДАСУ) є важливим інструментом для забезпечення дотримання законодавства у сфері публічних закупівель. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного фінансового контролю, та його міжрегіональні територіальні органи здійснюють моніторинг упродовж усієї процедури закупівлі, укладення договору та його дії. Моніторинг проводиться на підставі автоматичних індикаторів ризиків, інформації від органів державної влади, народних депутатів України, органів місцевого самоврядування, повідомлень у засобах масової інформації, інформації від громадських об'єднань, а також даних, оприлюднених в електронній системі закупівель. Рішення про початок моніторингу ухвалюється керівником тери-

торіального органу ДАСУ і оприлюднюється в ProZorro упродовж 2 робочих днів. Процес моніторингу включає аналіз інформації з різних джерел, запити пояснень від замовників через систему ProZorro, складання висновків про результати моніторингу, які оприлюднюються упродовж 3 робочих днів. Якщо порушення не усунуті і висновок не оскаржено, ДАСУ може притягнути до адміністративної відповідальності. Процедура закупівлі не зупиняється під час моніторингу або перевірок. Якщо Антимонопольний комітет України (АМКУ) прийняв скаргу до розгляду, територіальний орган ДАСУ не ухвалює рішення про моніторинг тих порушень, які є предметом розгляду АМКУ. Якщо є судове оскарження рішення АМКУ, моніторинг не проводиться до набрання рішенням суду законної сили [12].

Анотація

В статті розкрито зміст адміністративної процедури публічного адміністрування публічних закупівель в Україні. З'ясовано, що план в аналізованій сфері має подвійну юридичну природу, по-перше, він є інструментом публічного адміністрування в тому випадку, коли затверджується (легалізується) адміністративним актом; по-друге адміністративною процедурою в процесі його розробки. Оголошення про закупівлі як етап адміністративної процедури публічних закупівель забезпечує суспільні відносини, у процесі яких потенційний виконавець публічних закупівель (суб'єкт господарювання) та відповідний адміністративний орган здійснюють дії щодо створення тендеру. Етап прийому (подання) тендерної пропозиції як складова адміністративної процедури публічних закупівель, що врегульовує порядок взаємодії між виконавцем та замовником (адміністративним органом), включає кілька ключових кроків: ознайомлення з тендерною документацією, підготовку та подання документів, що підтверджують кваліфікацію, включаючи наявність обладнання, працівників, досвіду виконання аналогічних договорів та фінансову спроможність, а також інформацію про відсутність підстав для відхилення пропозиції. Розгляд та оцінювання тендерних пропозицій є ключовим етапом публічних закупівель, що включає перевірку відповідності пропозицій установленим критеріям та вимогам, зокрема ціні, вартості життєвого циклу та іншим показникам, із можливістю відхилення недостовірних пропозицій і визначення переможця. Укладення договору є одним з основних етапів процедури публічних закупівель. Процедура укладення договору регламентована підзаконними правовими актами адміністративних органів, проте відносячи її формально до галузі господарського права. Моніторинг Державної аудиторської служби України у сфері публічних закупівель є інструментом публічного адміністрування, який забезпечується здійсненням адміністративних дій Державною аудиторською службою України із широким використанням автоматичних індикаторів ризиків та інформації з різних джерел. Рішення про початок моніторингу ухвалюється й оприлюднюється в системі ProZorro. Невідкладність інтервенцій дозволяє адміністративним органам

Висновки. Отже, моніторинг Державної аудиторської служби України у сфері публічних закупівель є інструментом публічного адміністрування, який забезпечується здійсненням адміністративних дій Державною аудиторською службою України із широким використанням автоматичних індикаторів ризиків та інформації з різних джерел. Рішення про початок моніторингу ухвалюється й оприлюднюється в системі ProZorro. Невідкладність інтервенцій дозволяє адміністративним органам вчасно реагувати на виявлені порушення. Взаємодія з іншими органами, такими як Антимонопольний комітет України і суд, забезпечує координацію дій і уникнення дублювання процедур. Процес закупівель не припиняється під час моніторингу, що забезпечує неперервність у виконанні процедур з урахуванням виявлених ризиків і порушень.

вчасно реагувати на виявлені порушення. Взаємодія з іншими органами, такими як Анти-монопольний комітет України і суд, забезпечує координацію дій і уникнення дублювання процедур.

Ключові слова: адміністративний орган, аудиторська служба, відхилення пропозиції, договір, зміст адміністративна процедура, координація, публічне адміністрування, суб'єкт господарювання, тендер, тендерна пропозиція, юридична природа.

Odukhа M.V. Administrative procedure for public administration of public procurement in Ukraine

Summary

The article reveals the essence of the administrative procedure for public procurement administration in Ukraine. It is determined that the plan in the analyzed area has a dual legal nature: firstly, it serves as an instrument of public administration when it is approved (legalized) by an administrative act; secondly, it is an administrative procedure during its development process. The procurement announcement, as a stage of the administrative procedure of public procurement, ensures public relations in the process of which a potential public procurement executor (economic entity) and the relevant administrative body take actions to create a tender. The stage of receiving (submitting) a tender proposal, as a component of the administrative procedure of public procurement that regulates the interaction between the executor and the customer (administrative body), includes several key steps: familiarization with the tender documentation, preparation and submission of documents confirming qualification, including the availability of equipment, employees, experience in performing similar contracts, and financial capacity, as well as information about the absence of grounds for rejecting the proposal. The consideration and evaluation of tender proposals is a key stage of public procurement, which includes checking the compliance of proposals with established criteria and requirements, particularly the price, life cycle cost, and other indicators, with the possibility of rejecting unreliable proposals and determining the winner. Contract conclusion is one of the main stages of the public procurement procedure. The contract conclusion procedure is regulated by subordinate legal acts of administrative bodies, although formally it pertains to the field of commercial law. Monitoring by the State Audit Service of Ukraine in the field of public procurement is an instrument of public administration, which is ensured by the implementation of administrative actions by the State Audit Service of Ukraine, with extensive use of automatic risk indicators and information from various sources. The decision to start monitoring is made and published in the ProZorro system. The urgency of interventions allows administrative bodies to timely respond to identified violations. Interaction with other bodies, such as the Antimonopoly Committee of Ukraine and the court, ensures the coordination of actions and the avoidance of duplicating procedures.

Key words: administrative body, audit service, contract, coordination, public administration, economic entity, legal nature, essence of administrative procedure, rejected proposal, tender proposal, tender.

Список використаних джерел:

1. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17 лютого 2022 р. № 2073-ІХ. *Голос України офіційне видання* від 15.06.2022. № 123.
2. Про публічні закупівлі : Закон України від 25 грудня 2015 р. № 922-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 9. ст.89 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>
3. Поняття, юридичне значення та ознаки плану як інструменту публічного адміністрування. *Адміністративне право України. Повний курс / за заг. ред. В. Галуцька*. 2018. URL: <http://>

lib-net.com/content/10114_Ponyattya_uridichne_znachennya_ta_oznaki_plany_yak_instrymenty_pyblichnogo_administryvannya.html

4. Річний план в Prozorro. *Українська універсальна біржа*. 2023. URL: <https://tender.uub.com.ua/pro-prozorro/richny-plan-prozorro>
5. Порядок оприлюднення оголошень. *Prozorro*. 2023. URL: <https://infobox.prozorro.org/articles/poryadok-oprilyudnennya-ogoloshen-vidpovidno-do-statti-30>
6. Оголошення закупівлі Відкриті торги. *Auction*. 2021. <https://gov.auction/uploads/pages/files/600175692d354.pdf>
6. Тендерна пропозиція: як підготувати. *Prozorro*. 2023. URL: <https://infobox.prozorro.org/articles/yak-podat-propoziciyu-yaka-minimizuye-rizik-vidhilennya>
7. Підгірський О. Огляд та оцінка тендерних пропозицій з 19.05.2023. *GOSZAKUPKA*. 2023. URL: <https://goszakupka.com.ua/blog/rozglyad-ta-ocinka-tendernih-propozicij#:~:text=%D0%A0%D0%BE%D0%B7>
8. Юридичні аспекти укладання договору в державних закупівлях *Prozorro*. 2024. URL: https://blog.zakupivli.pro/yurydychni-aspekty-ukladannya-dogovoru-v-derzhavnyh-zakupivlyah-prozorro/?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=x&utm_content=&utm_term=&gad_source=1&gclid=Cj0KCQjw7ZO0BhDYARIsAFttkCgipjJ7YkjZoVN_SSWL9kU_spKK3AgX5E7FbQ4jDnjciGNVzJPLDC0aA19UEALw_wcB
9. Перші наукові читання пам'яті академіка В.К. Мамутова : матеріали круглого столу (8 лютого 2019 р., м. Київ) / наук. ред. В.А. Устименко ; НАН України ; Ін-т економіко-правових досліджень. 2019. 264 с.
10. Розбираємо кейс по забезпеченню виконання умов договору. *Prozorro*. 2023. URL: <https://infobox.prozorro.org/articles/rozbirayemo-keys-po-zabezpechennyu-vikonannya-umov-dogovoru>
11. Органам державної влади, органам місцевого самоврядування, установам, організаціям, підприємствам та іншим суб'єктам сфери публічних закупівель. Лист від 16 квітня 2019 р. № 3304-04/16225-06. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. *Все про бухгалтерський облік*. 2019 р. № 42. С. 12.

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.3.2>

Шевчук М.Я.

*аспірант кафедри права та публічного управління
Заклад вищої освіти «Університет Короля Данила»*

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ ПРАВОВА ТРАДИЦІЯ ТА ПРАВОВИЙ ЗВИЧАЙ

Постановка проблеми. Поняття «правової традиції» є відносно новим для української правової науки. Одночасно, в українській та світовій науці існують різні підходи до трактування цього поняття, які передбачають отожднення правової традиції з правовою системою, правовою культурою, або подання як самостійної категорії правового буття. Ми дотримуємося позиції, що права традиція не може асоціюватися з правовою системою загалом. Тотожність має місце у випадку вузького розуміння правової системи, як системи національного права.

Вважаємо, що ключовими умовами, які актуалізують дослідження правової традиції, як окремої категорії є наступні:

– права традиція дозволяє виокремити різноманітність конкретної правової системи, визначити систему цінностей, які впливають на формування національного права;

– в умовах глобалізації, саме права традиція може показати як взаємодіють, конвертують або зберігають свою унікальність різні правові сім'ї та системи;

– права традиція демонструє еволюцію правових ідей що сприяють або перешкоджають забезпеченню прав людини, розвитку демократії та справедливості в різних суспільствах. Це безпосередньо свідчить про рівень правової культури суспільства, є умовою розвитку громадянського суспільства, соціальної правової держави;

– знання правової традиції є умовою для реформування та модернізації національної правової системи, її адаптації до сучасних викликів і потреб суспільства;

– права традиція демонструє потенціал імплементації правових практик інших право-

вих сімей. Це проявляється насамперед у врахуванні в судовій практиці певних правових традицій та культурних особливостей. В кінцевому випадку відбувається впровадження практики судового прецеденту в українській правовій системі.

Одночасно, в науці часто апелюють до поняття правовий звичай, який не зовсім відповідає виокремленим вище факторам, тому актуальним з наукової точки зору є порівняння понять права традиція та правовий звичай, визначення ступеня їх взаємозалежності в впливу на правову систему.

Аналіз останніх досліджень. Методологічною основою нашого дослідження стали праці М. Бедрія, Д. Вовка, О. Коров'як, К. Лісової, Ю. Лободи, Ю. Оборотова, Н. Толкачової та ін.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у визначенні основних теоретичних підходів до трактування понять «права традиція» та «правовий звичай», встановлення міри взаємозалежності цих категорій права та вплив одна на одну.

Виклад основного матеріалу. Визначаючи співвідношення понять «права традиція» та «правовий звичай», слід констатувати, що в науці відсутній єдиний підхід до їх трактування. Це на нашу думку не перешкода, а навпаки перевага, адже відкриває можливість для дискусій в ході яких можна не тільки розкрити етимологію згаданих понять, а й визначити вектори розвитку національної правової системи і правової політики держави.

При трактуванні правової традиції вважаємо за доцільне виокремити три ключові теоретичні визначення, які подаються

українськими вченими Д. Вовком [2], Ю. Лободою [5] та Ю. Оборотовим [6]. Так, Д. Вовк пропонує трактувати парвову традицію, як форму «збереження й відтворення у праві нормативних, ідеологічних, поведінкових, інституційних компонентів, що виникли на попередніх етапах розвитку правової системи» [2, с. 51]. Ю. Оборотов навпаки, вважає, що правова традиція – це забезпечення правового спадкування (зв'язок соціальних явищ впродовж окремих часових періодів) [6, с. 61]. Ю. Лобода переконує, що під правовою традицію слід розуміти закономірний розвиток правового буття суспільства з дотриманням принципів, ідей і тенденцій розвитку правової складової соціальної організації [5, с. 87]. Назагал, можна констатувати, що в українській правовій науці існують діаметрально протилежні підходи до трактування правової традиції, які назагал асоціюють її з правовою культурою, або розглядають як умову розвитку правової системи. На нашу думку, поняття «правової традиції», «правової культури» та «правової системи» варто розмежувати, адже перші дві опираються на різні історично детерміновані умови, також вони мають різний ступінь впливу на правову систему. Натомість остання існує завдяки правовій традиції, яка є її стержнем.

Стосовно поняття «правовий звичай» чи «звичаєве право» то вони часто використовуються як тотожні, але це не правильний підхід, адже правовий звичай є одиничною категорією, тоді як звичаєве право – системне утворення. Власне правовий звичай виникає як результат довготривалої практики застосування для регулювання суспільних відносин окремих норм прав. У залежності від специфіки правової сім'ї, правовий звичай може бути сформований судовою практикою, традиціями або усталеними нормами. Важливо, що правовий звичай це не просто аксіологічна категорія, він має юридичну силу і може бути визнаний судом як обов'язковий для застосування у конкретному випадку [1, с. 104].

Стосовно звичаєвого права, то це сукупність правових норм і принципів, які не формалізовані у законодавстві, але визнані як юридично зобов'язальні через їхню історичну природу та прийняття в суспільстві. Звичаєве право є системою традиційних норм і принципів, які формують правову політику, але не завжди мають формальний юридичний статус [3, с. 15]. Як наслідок, правовий звичай є складовою не тільки звичаєвого права, він виступає елементом правової традиції, яка визначає закономірності і тенденції розвитку національної правової системи.

Розглядаючи рівні впливу правої традиції на правовий звичай і співвідношення цих понять, доцільно послуговуватися історико-юридичним, соціологічним, догматичним, антропологічним підходами [7, с. 13]. Так, історико-юридичний підхід базується на вивченні історії та еволюції правових норм і звичаїв. В цьому випадку доцільно розуміти правовий звичай як сукупність правових норм, що мали значення для правових систем у минулому, процес їх еволюції та імплементації в правову систему сьогодення. Для прикладу, правники стародавнього риму трактували звичаєві норми права в двох змістових контекстах. По-перше, як одноманітне вживання норм права впродовж тривалого часу. По-друге, як колективну народну волю, чи волю окремих громадян, яка набуває загальної підтримки і визнання [4, с. 12-13]. Таке розуміння правового звичаю з позиції історико-правового підходу притаманне і сучасній правовій науці, тобто воно стало традиційним. Назагал, цей підхід передбачає глибоке вивчення правових звичаїв через призму їхньої історичної динаміки та еволюції, а також їхнього впливу на формування правових інститутів і норм. Він сприяє розумінню того, як правові звичаї виникають, змінюються та адаптуються в різних історичних умовах, що відображається на сучасній юридичній практиці та доктрині.

Якщо трактувати правовий звичай з позиції соціологічного підходу, то він розглядається як відображення соціальних норм і цінностей.

Вчені, які використовують соціологічний підхід, аналізують, які звичаї і норми виникають із соціальних взаємодій та як вони впливають на формування права. Правові звичаї відіграють важливу роль у збереженні соціального порядку і вирішенні конфліктів. В цьому випадку правовий звичай виступає елементом правової традиції і не тільки відображає ставлення до норм права, а й містить механізми вирішення конфліктів [7, с. 14].

Через правовий звичай у правовій традиції формується уявлення про те, як право відповідає суспільним потребам і очікуванням, чи формується на основі норм права суспільна ідентичність. Власне правовий звичай є символом культурного об'єднання суспільства, виступає умовою реалізації правової культури.

З точки зору соціологічного підходу до трактування правового звичаю, можна констатувати, що останній більш динамічний на відміну від правової традиції. через правові звичаї, що трансформуються під впливом процесів глобалізації, змінюється і правова традиція загалом. Через звичай відбувається адаптація окремих правових норм, які відтак стають традиційними.

Як наслідок, правовий звичай, на відміну від правової традиції є не стільки правовим, як соціальним феноменом, адже безпосередньо впливає на соціальні відносини, норми права, цінності і конфлікти у суспільстві. Як наслідок, правові звичаї на відміну від правової традиції є більш мінливими. Для прикладу, впродовж останніх років ми можемо спостерігати трансформацію правових ідей, які трактують соціальні і правові функції чоловіка і жінки, їх роль у сім'ї. Сучасні дискусії стосовно поняття «гендеру» виходять за межі їх традиційного розуміння, провокують зміни в законодавстві. Аналогічно, електронна комерція і цифровізація публічної сфери призводять до відходу не тільки від звичаєвих, а й від традиційних правових ідеологем. Реєстрація актів цивільного кохання стало мейнстрімом серед українців впродовж останнього часу.

Вивчаючи взаємозв'язок правової традиції та правового звичаю з позиції догматичного або правового підходу, варто констатувати, що правові звичаї часто стають частиною законодавства, правової доктрини держави і судової практики. Якщо правові звичаї є частиною національної правової системи, то правова традиція виступає інструментом, що забезпечує її розвиток. Кінцевим результатом такого співвідношення є те, що правовий звичай відтворюється у законодавчих актах.

З огляду на те, що правова традиція аперіорно цінностей, сам правовий звичай є виразом культурних цінностей, традицій і норм в конкретному суспільстві. Самі звичаї мають важливе значення для повсякденного життя людини та юридичної практики. З іншого боку, певні символи та ритуали безпосередньо пов'язані з юридичними нормами і відображають культурні цінності суспільства. В кінцевому випадку, за допомогою правового звичаю, конкретна правова традиція є міждисциплінарною категорією, адже дозволяє прослідкувати ступінь впливу культурних, етнографічних, соціальних та інших матеріальних аспектів на формування та застосування норм права, утвердження їх як звичаїв.

Висновки. Таким чином, визначаючи співвідношення понять «правова традиція» та «правовий звичай» можна сформулювати наступні закономірності, які визначають наявність у них спільних та відмінних рис. Спільними рисами виступають: юридичний характер обох понять, адже вони відображають систему правових норм або звичаїв, що регулюють певні аспекти життя суспільства, складають основу правової системи; і правова традиція і правовий звичай базуються на довготривалих практиках і традиціях, які виникали і розвивалися у конкретних суспільно-правових умовах; як правова традиція, так і правовий звичай можуть змінюватися та адаптуватися до нових умов і вимог суспільства з часом. Відмінними рисами правової традиції та правового звичаю є: спектр впливу – правова традиція є більш ширшим поняттям і повторює правову

культуру суспільства, тоді, як правовий звичай є її елементом; правовий звичай на відміну від правової традиції має пряму юридичну силу і може визнаватися судами як обов'язковий для застосування в певних юридичних випадках;

правова традиція формуватися в результаті довготривалої історії та культурного розвитку суспільства, контактів з іншими правовими системами, то правовий звичай є реакцію на практичні потреби і виклики.

Анотація

У статті визначаються основні теоретичні підходи до трактування понять «правова традиція» та «правовий звичай», встановлюються умови взаємозалежності цих категорій права, визначається їх вплив одна на одну. Рівні впливу правої традиції на правовий звичай і співвідношення цих понять, визначаються на основі історико-юридичного, соціологічного, догматичного, антропологічного підходів. З точки зору історико-юридичного принципу в правового звичаю та правової традиції існує різний ступінь опору змінам. Так, правові звичаї виникають, змінюються та адаптуються в різних історичних умовах, що відображається на сучасній юридичній практиці та доктрині, а правова традиція є більш консервативною і сприяє не зміні традицій, а їх формуванню. З точки зору соціологічного підходу до трактування правового звичаю, можна констатувати, що останній більш динамічний на відміну від правової традиції. Через правові звичаї, що трансформуються під впливом процесів глобалізації, змінюється і правова традиція загалом. Через звичай відбувається адаптація окремих правових норм, які відтак стають традиційними. З точки зору догматичного принципу за допомогою правового звичаю, конкретна правова традиція є міждисциплінарною категорією, адже дозволяє прослідкувати ступінь впливу культурних, етнографічних, соціальних та інших матеріальних аспектів на формування та застосування норм права, утвердження їх як звичаїв.

Встановлено, що спільними рисами правової традиції і правового звичаю є юридичний характер обох понять, довготривалі практики і традиції розвитку і застосування права, динамічність та адаптація до нових умов і вимог суспільства з часом. Відмінними рисами правової традиції та правового звичаю є те, що перша є більш ширшим поняттям і повторює правову культуру суспільства, тоді, як правовий звичай є її елементом, правовий звичай на відміну від правової традиції має пряму юридичну силу, правова традиція формуватися в результаті довготривалої історії та культурного розвитку суспільства, контактів з іншими правовими системами, то правовий звичай є реакцію на практичні потреби і виклики.

Ключові слова: правова традиція, правовий звичай, правова держава, цінності в праві (правові цінності), система права, правова система.

Shevchuk M.Ya. The relationship of the concepts of legal tradition and legal custom

Summary

The article defines the main theoretical approaches to the interpretation of the concepts of “legal tradition” and “legal custom”, establishes the conditions of interdependence of these categories of law, and determines their influence on each other. The levels of influence of legal tradition on legal custom and the correlation of these concepts are determined on the basis of historical and legal, sociological, dogmatic, and anthropological approaches. From the perspective of the historical and legal principle, legal custom and legal tradition have different degrees of resistance to change. Thus, legal customs emerge, change and adapt in different historical conditions, which is reflected in modern legal practice and doctrine, while legal tradition is more conservative and contributes to the formation of traditions rather than their change. From the point of view of the sociological approach to the interpretation of legal custom, it can be stated that the latter is more dynamic than legal tradition. legal cus-

tom, which is transformed under the influence of globalization, changes the legal tradition as a whole. Custom is used to adapt certain legal norms, which then become traditional. From the point of view of the dogmatic principle, with the help of legal custom, a specific legal tradition is an interdisciplinary category, since it allows tracing the degree of influence of cultural, ethnographic, social and other material aspects on the formation and application of legal norms and their establishment as customs.

The author establishes that the common features of legal tradition and legal custom are the legal nature of both concepts, long-term practices and traditions of development and application of law, dynamism and adaptation to new conditions and requirements of society over time. The distinctive features of legal tradition and legal custom are that the former is a broader concept and reflects the legal culture of society, while legal custom is an element of it, legal custom, unlike legal tradition, has direct legal force, legal tradition is formed as a result of the long history and cultural development of society, contacts with other legal systems, while legal custom is a response to practical needs and challenges.

Key words: legal tradition, legal custom, rule of law, values in law (legal values), legal system, legal system.

Список використаних джерел:

1. Бедрій М.М. Правовий звичай як джерело українського права IX–XIX ст. / за ред. І. Б. Усенка. Київ : Наукова думка, 2006. 280 с.
2. Вовк Д. Правова традиція: розуміння у контексті співвідношення з правовою системою і правовою культурою. *Вісник академії правових наук України*. 2012. Вип. 2. С. 42–52.
3. Коров'як О.Я. Правовий звичай як джерело права. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2019. Том 30 (69) № 6. С. 14–17.
4. Лісова К.С. Звичаєве право : курс лекцій. К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2012. 94 с.
5. Лобода Ю. П. Правова традиція українського народу (Феномен та об'єкт загальнотеоретичного дискурсу). Львів : Світ, 2009. 280 с.
6. Оборотов Ю. М. Традиції і новації у правовому розвитку : монографія. Одеса : Юрид. л-ра, 2001. 330 с.
7. Толкачова Н.Є. Методологічні засади визначення поняття звичаєвого права. *Науковий вісник Чернівецького університету* : збірник наук. праць. Вип. 427. 2007. С. 11–17.

УДК 343.8

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.3.3>

Михайлик О.Г.

доктор юридичних наук,

професор кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності

Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

<https://orcid.org/0000-0002-2113-4888>

ОКРЕМІ НАПРЯМКИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ МІСЦЬ ПОПЕРЕДНЬОГО УВ'ЯЗНЕННЯ ТА УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Аналізуючи запропоновану суспільству «Стратегію реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року» (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р), а саме другий розділ (Опис проблем, які обумовили прийняття Стратегії), слід зазначити, що Міністерство юстиції України дійшло до висновку, що «Моральна застарілість і матеріальна зношеність ресурсів системи органів та установ виконання покарань, руйнування та пошкодження інфраструктури (гуртожитків, камер, інших приміщень та обладнання) внаслідок воєнних дій, вимушене ущільнення установ виконання покарань, недостатній обсяг фінансування не дають змоги повноцінно реалізовувати політику і реформувати сферу виконання кримінальних покарань та пробації».

Доречно зазначити, що такої точки зору дотримуються і сучасні дослідники, такі як Богатирьов І. Г., Іваньков І. В., Боднар І. В., Царюк С. В., та ін. На підставі аналізу проведених ними досліджень вважають, що застарілість архітектурної концепції, зношеність елементів інженерно-технічної бази, яка не відповідає сучасним умовам сучасного можливого технічного наповнення та законодавчого забезпечення, ускладнює створення кримінально-виконавчої системи з цифровою інформацією європейського зразка.

При цьому слід зазначити, що в наслідок воєнних дій з'явилися додаткові детермінанти, що ускладнюють стан справ в цій

сфері (ущільнення установ виконання покарань; евакуація засуджених та осіб, взятих під варту, до більш безпечних місць тримання; та інші). Проте цей напрямок дослідження потребує додаткових наукових пошуків, які виходять за межі нашого дослідження [1].

Проблема наукового аналізу стану реформування системи місць попереднього ув'язнення та установ виконання покарань, була предметом дослідження таких вітчизняних учених, як К. А. Автухов, І. Г. Богатирьов, І. В. Боднар, С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, О. М. Звенигородський, В. В. Карелін, О. Г. Колб, І. М. Копотун, Є. Л. Малишенко, Л. І. Олефір, Л. Г. Остапчук, В. Ф. Пузирний, М. С. Пузирьов, А. Г. Перегудов, Н. М. Свириденко, А. Х. Степанюк, С. Р. Тагієв, О. Г. Ткаченко, М. І. Хавронюк, С. В. Царюк, Д. В. Ягунов, І. С. Яковець та багатьох інших.

Метою статті є дослідження окремих напрямків реформування системи місць попереднього ув'язнення та установ виконання покарань.

Виклад основного матеріалу. Беручи до уваги Постанову Кабінету Міністрів Української РСР від 11 липня 1991 р. N 88 Київ «Про Основні напрями реформи кримінально-виконавчої системи в Українській РСР» у якій у вступній частині наголошується, що «Умови утримання засуджених і взятих під варту не відповідають міжнародним стандартам» [2]. Наслідком прийняття цього документа стало

прийняття цілого ряду законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, а саме: Закон України «Про попереднє ув'язнення» (1993 рік); Кримінально-виконавчий кодекс України (2003 рік); Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань (2018 рік); Правила внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України (2019 рік), тощо. Саме ці документи мали за ціль усунути негативні фактори в діяльності слідчих ізоляторів та установ виконання покарань, які ми зазначили вище.

Проте, згідно сучасного стану справ і напрямам, які були зазначені в вищезгаданій Стратегії, реформування системи установ попереднього ув'язнення та установ виконання покарань повинно відбуватись з метою створення умов тримання осіб з врахуванням норм щодо їх матеріального та медико-санітарного забезпечення з врахуванням пенітенціарного досвіду розвинених країн Європи та вимог міжнародних стандартів у сфері захисту прав засуджених.

Слід зазначити, що система пенітенціарних органів та установ являє собою важливий компонент державного механізму, який забезпечує безпеку суспільства шляхом ізоляції та поміщення до кримінально-виконавчої установи осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення або засуджені до кримінального покарання у виді позбавлення волі на певний строк. У 1995 році в процесі інтеграції України до Ради Європи однією з умов було зобов'язання приведення у відповідність до міжнародних стандартів (Мінімальних стандартних правил поведження з в'язнями, Європейських пенітенціарних правил, тощо) національну систему місць попереднього ув'язнення та установ виконання покарань.

Проте прийняття у 2003 році Кримінально-виконавчого Кодексу України не внесло значних змін у структуру установ попереднього ув'язнення та установ виконання покарань. На відміну від раніше діючого

виправно-трудового законодавства, назви установ попереднього ув'язнення та установ виконання покарань були змінені, проте функції залишились попередніми. І категорій осіб, які утримуються в установах виконання покарань закритого типу залишилась дуже схожою порівняно з виправно-трудоим законодавством України. Відповідно, система установ виконання покарань теж не зазнала значних змін.

Саме незадовільний стан справ в цій сфері став підґрунтям наступних наукових доробок у сфері реформування пенітенціарної системи України. Дослідження науковців та практиків, а також аналіз пенітенціарної практики розвинутих країн світу, створили основу формування нової концепції розвитку пенітенціарної системи України, яка відобразилась у «Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року» (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р). Як зазначається у вищезгаданій Стратегії: «Інфраструктура пенітенціарної системи і до війни не відповідала міжнародним стандартам. Умови тримання у багатьох слідчих ізоляторах та установах виконання покарань не задовольняють базові потреби засуджених та осіб, взятих під варту, і прирівнюються Європейським судом з прав людини до катувань...» [1]. Тому важливо відзначити, що реформування системи місць попереднього ув'язнення та установ виконання покарань у сучасних умовах залишається невирішеним, питання наукових доробок та практичних напрацювань в цій сфері є актуальною.

На нашу думку, незважаючи на проміжок часу від прийняття даного рішення до сьогоднішнього дня, даний напрям реформування місць попереднього ув'язнення та установ виконання покарань залишається невирішеним. Із цього приводу є влучною позиція вітчизняного вченого О.О. Шкути, який вважає, що сучасна вітчизняна система органів та установ виконання покарань і слідчих ізоляторів Державної пенітенціарної служби

України (На сьогоднішній день – Державна кримінально-виконавча служба) потребує свого переформатування у відповідності до міжнародних стандартів поведіння з ув'язненими й засудженими. Автор констатує, що це досить складний і відповідальний процес. По-перше, результати впливу основних засобів виправлення та ресоціалізації, на його точку зору, впливають на долю тисяч людей, які перебувають у місцях примусового тримання осіб, а також їхніх рідних і близьких; по-друге, такі зміни стосуються базових людських цінностей і прав [3, с. 114].

Аналіз наукових поглядів сучасних науковців звернув нашу увагу на те, що ще у 1991 році, в постанові «Про затвердження Основних напрямків реформування кримінально-виконавчої системи в Українській РСР» Кабінету міністрів Української РСР, було зазначено про необхідність переобладнання установ виконання покарань за блочним типом [2].

На законодавчому рівні такий напрямок реформування системи місць попереднього ув'язнення та установ виконання покарань відбувся у 2010 р. шляхом внесення змін до ч. 1 ст. 115 КВК України, так на думку І.М. Брошка, який зазначає у своєму дисертаційному дослідженні, що законодавець замінив «казармене утримання засуджених» на норму в якій зазначено, що «засуджені, як правило, тримаються в приміщеннях блочного типу» [4, с. 90].

Хоча згодом вітчизняні вчені О. І. Іваньков, І. В. Боднар, С. В. Царюк відмічали, що не всі установи виконання покарань мають можливості щодо проведення відповідного матеріально-технічного переоснащення жилих приміщень для засуджених [5, с. 56; 6, с. 35]. Зважаючи на це, переконані, що переходити на режим одиночного тримання засуджених, на чому наголошують ряд фахівців на чолі з професором І. Г. Богатирьовим, об'єктивно можливо лише після 100-відсоткового переходу всіх установ виконання покарань із приміщень казарменого типу на блочне тримання [7, с. 16–17].

Проте, слід зазначити, що є і інші точки зору на ці питання, так В. С. Пузирний у своїх працях неодноразово звертав увагу та вказував на неможливість забезпечення повного переходу від приміщень казарменого типу до приміщень блочного типу [8, с. 130].

В свою чергу, слід зазначити, що на підставі проведеного нами аналізу нормативно-правових документів визначення «приміщень блочного типу» не знайшло свого відображення ні в Кримінально-виконавчому кодексі України, ні в Правилах внутрішнього розпорядку установ виконання покарань. Так, ми розуміємо, що перехід до тримання засуджених у «приміщень блочного типу» потребує належного фінансування системи, але, як зазначається в «Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України» від 13 вересня 2017 року № 654-р, що «застарілою залишається і матеріальна база діючих пенітенціарних закладів, більшість будівель і споруд яких перебуває у незадовільному стані, а окремі – в аварійному, чим не забезпечуються умови тримання засуджених та ув'язнених» не може бути розкритою в повному обсязі в наявних установах виконання покарань та слідчих ізоляторів [9].

З цього приводу необхідно зазначити, що вищезазначена Концепція передбачала питання додаткової оптимізації існуючої мережі кримінально-виконавчих установ та слідчих ізоляторів, а також виділяла основним завданням «будівництво нових слідчих ізоляторів та установ виконання покарань у великих містах України в рамках державно-приватного партнерства». Так у 2021 році Міністерство Юстиції України наголошувало, що «кошти на таке будівництво будуть скеровуватись із продажів старих в'язниць у західному регіоні» [10]. Але на сьогоднішній день ми не бачимо ні одного законодавчого документу, ні початку будівництва нових установ виконання покарань в Україні.

Повертаючись до «Стратегію реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року» (розпорядження Кабінету

Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р) необхідно зазначити, що питання будівництво нових установ виконання покарань та слідчих ізоляторів законодавцем взагалі не розглядалося та було знято взагалі. Тобто буде продовжуватися реконструювання застарілих установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, яке не зможе розкрити в повному обсязі переваги «блочного типу» утримання ув'язнених та засуджених, а також виконати основну вимогу міжнародних документів, щодо створення належних умов тримання засуджених та осіб, взятих під варту.

Висновки. Отже, слід зазначити, що на нашу точку зору необхідні кардинальні зміни в визначенні основних напрямів реформування системи слідчих ізоляторів та установ виконання покарань: по-перше, це пошук міжнародної або

національної спільноти на викуп установ та слідчих ізоляторів, які з проведення «оптимізації діяльності установ виконання покарань» були ліквідовані; по-друге, пошук міжнародних донорів до проектування та будівництва установ нового зразка, які будуть утримувати різні категорії ув'язнених та засуджених (функціонування «мультирежимних установ виконання покарань» згідно з «Стратегією реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року» (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р)). Вищезазначені зміни забезпечать приведення у відповідність умови тримання засуджених та ув'язнених, які будуть відповідати європейським стандартам, а також допоможуть усунути підстави для звернень засуджених та ув'язнених до Європейського суду з прав людини.

Анотація

У статті розглядається питання про розгляд окремих напрямків реформування системи місць попереднього ув'язнення та установ виконання покарань, які є установами Державної кримінально-виконавчої служби України. Автор досліджує та аналізує «Стратегію реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року», ухвалену розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р, особливу увагу приділяє другому розділу, що описує основні проблеми, що надихнули прийняття даної стратегії. Автором зазначено, що Міністерство юстиції України визначило, що система органів та установ виконання покарань страждає від моральної застарілості, матеріальної зношеності ресурсів, руйнування інфраструктури через воєнні дії, а також недостатнього фінансування, що перешкоджає повноцінному реформуванню та вдосконаленню політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації.

У статті розглядаються погляди сучасних дослідників, з якими погоджується автор, та зазначає, що застарілість архітектурної концепції і зношеність інженерно-технічної бази ускладнюють впровадження сучасних технічних та законодавчих стандартів у кримінально-виконавчу систему. Зокрема, наголошується на необхідності цифрової модернізації, яка відповідала б європейським стандартам. Крім того цей аналіз підкреслює актуальність необхідності системних змін у пенітенціарній системі України з метою вдосконалення умов тримання та виконання кримінальних покарань на основі сучасних міжнародних стандартів.

У статті обговорюється нестача значних змін у структурі та функціях установ попереднього ув'язнення та установ виконання покарань після прийняття Кримінально-виконавчого кодексу України 2003 року. Автор підкреслює, що це стало причиною подальших наукових досліджень і формування нової концепції розвитку пенітенціарної системи, яка відобразилась у Стратегії реформування пенітенціарної системи до 2026 року.

Автор дійшов до висновку про необхідність подальших зусиль у напрямку реформування, щоб система місць попереднього ув'язнення та установ виконання покарань відповідала між-

народним стандартам і досягла відповідного рівня умов утримання і виконання кримінальних покарань, враховуючи сучасні вимоги та практику розвинених європейських країн.

Ключові слова: Державна кримінально-виконавча служба, реформування, стратегія, ув'язнений, засуджений, слідчий ізолятор, установа виконання покарань, умови тримання, блочний тип, міжнародні стандарти.

Mykhailyk O.H. Separate directions for reforming the system of pretrial detention facilities and penal institutions

The article discusses the issue of considering specific directions for reforming the system of pre-trial detention facilities and institutions for the execution of punishments, which are part of the State Criminal Executive Service of Ukraine. The author investigates and analyzes the “Strategy for Reforming the Penitentiary System for the Period up to 2026», adopted by the Cabinet of Ministers of Ukraine on December 16, 2022, No. 1153-p, with particular attention to the second section describing the main problems that prompted the adoption of this strategy. The author notes that the Ministry of Justice of Ukraine has determined that the system of bodies and institutions for the execution of punishments suffers from moral obsolescence, material wear and tear of resources, destruction of infrastructure due to military actions, and insufficient funding, which hinder comprehensive reform and improvement of policies in the field of execution of criminal punishments and probation.

The article discusses the views of contemporary researchers with which the author agrees, emphasizing that the obsolescence of the architectural concept and the wear and tear of the engineering-technical base complicate the implementation of modern technical and legislative standards in the criminal executive system. In particular, the necessity of digital modernization is highlighted, which would correspond to European standards. Additionally, this analysis underscores the relevance of the need for systemic changes in the penitentiary system of Ukraine to improve conditions of detention and execution of criminal punishments based on modern international standards.

The article also discusses the lack of significant changes in the structure and functions of pre-trial detention facilities and institutions for the execution of punishments after the adoption of the Criminal Executive Code of Ukraine in 2003. The author emphasizes that this has led to further scientific research and the formation of a new concept for the development of the penitentiary system, which is reflected in the Strategy for Reforming the Penitentiary System until 2026.

The author concludes on the necessity for further efforts towards reform to ensure that the system of pre-trial detention facilities and institutions for the execution of punishments meets international standards and achieves an appropriate level of conditions for detention and execution of criminal punishments, taking into account the current requirements and practices of developed European countries.

Key words: State Criminal Executive Service, reform, strategy, detained, convicted, detention facility, institution for the execution of punishments, conditions of detention, block type, international standards.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 30.03.2024).
2. Про Основні напрями реформи кримінально-виконавчої системи в Українській РСР : Постанова Каб. Міністрів Укр. Рад. Соціаліст. Респ. від 11.07.1991 р. № 88 : станом на 27 січ. 1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/88a-91-п#Text> (дата звернення: 28.03.2024).

3. Шкута О. О. Алгоритм реформування Державної пенітенціарної служби України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. № 3. С. 113–116.
4. Брошко І. М. Кримінально-виконавчі засади матеріально-побутового забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні : дис. ... доктора філософії : 081 Право. Чернігів, 2023.
5. Іваньков О. І. Міжнародно-правові стандарти у сфері забезпечення захисту прав засуджених до позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2016. 233 с.
6. Боднар І. В., Царюк С. В. Проблемні питання діяльності органів та установ виконання покарань. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2017. № 2. С. 34–39.
7. Трансформація кримінально-виконавчого законодавства України (пенітенціарна доктрина) / І. Г. Богатирьов та ін. Київ : ВД «Дакор», 2014. 156 с.
8. Пузирний В. Ф. Політика у сфері виконання покарань України як складова державної політики України. *Право і суспільство*. 2014. № 6-2. С. 126–131.
9. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 13.09.2017 р. № 654-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-p#Text> (дата звернення: 29.03.2024).
10. Міністр юстиції прокоментував будівництво нового слідчого ізолятора у Львові. URL: <https://city-adm.lviv.ua/news/culture/architecture-and-historic-heritage/286169-ministr-iustytysii-prokomentuvav-budivnytstvo-novoho-slidchoho-izoliatora-u-lvovi> (дата звернення: 30.03.2024).

УДК 343.81

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.3.4>

Пузирний В.Ф.,
д.ю.н., професор
проректор з освітньо-наукової роботи,
Пенітенціарна академія України

НАГЛЯДОВА ПРОБАЦІЯ В УКРАЇНІ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Актуальність теми дослідження. Сучасною тенденцією європейської кримінальної політики є розширення сфери застосування альтернативних позбавлення волі заходів кримінально-виконавчого впливу, як ефективних засобів боротьби з рецидивною злочинністю. Світова юридична практика дійшла висновку, що «криза покарання» є елементом соціального контролю злочинності, і що «в'язниця скоріше є школою кримінальної професіоналізації, а не місцем виправлення» [1, с. 204]. Пробаційний нагляд є однією з ключових складових системи альтернативного правосуддя, який спрямовано на реабілітацію та ресоціалізацію осіб, засуджених до виправних робіт або інших некаральних санкцій. Він передбачає постійний контроль за поведінкою засудженого, його роботою, навчанням та іншими аспектами соціального життя, і має на меті зниження рівня рецидиву та сприяння їх соціальній адаптації. Незважаючи на потенційну ефективність пробації як альтернативи позбавленню волі, існує ряд проблем, які впливають на її успішну реалізацію. А тому, метою дослідження є організаційно-правові аспекти функціонування наглядової пробації в Україні, виявлення основних проблем і розробка пропозицій щодо забезпечення балансу між суспільною безпекою і реінтеграцією правопорушників.

Сучасний стан дослідження. Для України пробація є достатньо новою концепцією, яка викликає дискусії серед вчених юристів, пенітенціаріїв щодо її нормативно-правового забезпечення, доцільності застосування окре-

мих її положень, визначених законодавством, а тому наукові дослідження в цій царині здебільшого стосуються оцінки доктринальної моделі пробації, або здійснюються фрагментарно. Серед вітчизняних вчених юристів вагомих внесок у дослідження пробації, як альтернативної моделі позбавлення волі внесли О. Беца, І. Богатирьов, В. Бадира, С. Денисов, О. Джужа, Л. Остапчук, О. Звенигородський, Д. Ягунов, І. Яковець та інші вчені. Але не зважаючи на численні наукові праці, питання наглядової пробації потребують поглибленого системного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Одним із напрямів оптимізації євроінтеграційних процесів в Україні є гуманізація державної політики у сфері кримінальних покарань. В європейських країнах центром кримінальної юстиції є служба пробації, цінність якої полягає в тому, що вона усуває в'язницю «з центрального місця пенітенціарних систем». Юридична енциклопедія трактує пробацію (з латинської probation – випробування) як покарання, що накладає певні обмеження на здійснення засудженими своїх прав і свобод, а також встановлені спеціального нагляду за їх поведінкою [9, с. 146].

В сучасних умовах пробація в своєму потенціалі має потужний арсенал запобігання рецидивній злочинності, вона є економічно доцільною для суспільства та реалізує моральні цінності, що дозволяють досягти мети кримінальної політики гуманними способами. На думку Р. Басенко, Г. Аванесян і В. Коваленко діяльність інституту

пробації в Україні має переконливі результати, зокрема: розвиток безпечного суспільства; дотримання міжнародних стандартів та європейських цінностей; створення правового та суспільного середовища, у якому особа готова жити, не вчиняючи правопорушень; перехід від карального підходу до реабілітаційного; справедливе здійснення правосуддя [1, с. 204]. О. Ткачова стверджує, що існування в Україні служби пробації є свідченням того, що держава без необхідності, не обмежує свободу людини, а система покарань не має характеру помсти, і кожна людина для суспільства цінна, а її доля не байдужа державі [8, с. 70]. Під економічним кутом розглядає пробацію керівник проєкту ЄС «Право Justice» і стверджує, що дешевше і безпечніше, наскільки це можливо, залишати людину на волі, ніж утримувати в місцях позбавлення волі. З економічної доцільності утримання пробації для держави вигідніше, ніж витрати на утримання установ виконання покарань, про що свідчить досвід Швеції, Естонії, Румунії та Фінляндії, де витрати на організацію пробації значно менші, ніж витрати на утримання однієї особи, що перебуває в місцях позбавлення волі. В європейських країнах співвідношення правопорушників в місцях позбавлення волі і тих, які перебувають під наглядом пробації становить один до трьох. В Україні сьогодні таке співвідношення майже один до одного [7, с. 2]. С. Сьомін зазначає, що «пробацію найдоцільніше розглядати як альтернативу покаранню зі встановленням випробувального періоду та покладенням на особу виконання певних обов'язків. Тобто це своєрідний тест на здатність засудженого виправитися без відбування покарання, призначеного вироком суду» [6, с. 157].

В Законі України «Про пробацію» визначені основні завдання пробації, включаючи надання допомоги засудженим, контроль за їх поведінкою та соціальну адаптацію; визначено обов'язки осіб, які перебувають під пробацією, а також повноваження та обов'язки персоналу пробації та врегульо-

вано процедури надання та порядок взаємодії з іншими органами та установами [2]. Закон визначає три види пробації, які здійснюються її органами, зокрема: досудова пробація (полягає у підготовці досудової доповіді для суду), наглядова (забезпечує контроль за виконанням умов покарання, не пов'язаного з позбавленням волі) і пенітенціарна пробація (передбачає роботу з особами, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі, задля їхньої підготовки до повернення в суспільство) і наглядова пробація.

Пробаційний нагляд є критично важливим елементом сучасної системи правосуддя, який сприяє досягненню балансу між забезпеченням правопорядку і реабілітацією правопорушників.

Наглядова пробація забезпечує контроль та підтримку осіб, які відбувають покарання без позбавлення волі та передбачає нагляд за поведінкою засудженого, сприяння його ресоціалізації та реінтеграції в суспільство, що запобігає скоєнню рецидивних злочинів. Це комплекс заходів, спрямованих на ресоціалізацію засуджених осіб через нагляд та контроль за виконанням обов'язків, покладених судом, а також забезпечення захисту безпеки суспільства. Діяльність пробації в Україні регулюється також Кримінальним Кодексом України [3], де визначено умови, за яких можливе застосування пробації, включаючи відстрочку виконання покарання (ст. 75) та умовно-дострокове звільнення (ст. 81), ухилення від покарання, не пов'язаних з позбавленням волі (ст. 389), Кримінально-виконавчим Кодексом України [4], де регулюються процедури, пов'язані з призначенням та здійсненням пробації, включаючи розгляд судом питання про призначення пробації, зокрема порядок звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 539), а також іншими нормативно-правовими актами, що деталізують процедури та механізми реалізації пробаційного нагляду.

Основними принципами наглядової пробації в Україні є [2]:

1) контроль і нагляд – регулярний контроль за поведінкою правопорушника, включаючи зустрічі з інспектором органу пробачії;

2) соціальна підтримка – надання допомоги в соціальній адаптації, працевлаштуванні, навчанні тощо;

3) індивідуальний підхід – розробка індивідуального плану пробачії для кожного правопорушника з урахуванням його потреб та ризиків.

Наглядова пробачія є критичним інструментом у кримінально-виконавчій системі, що дозволяє забезпечити баланс між суспільною безпекою та підтримкою ресоціалізації осіб, які відбули покарання, сприяючи їх успішному поверненню в суспільство законослухняними громадянами. Вона є ключовим елементом системи кримінального правосуддя в багатьох європейських країнах, зокрема: Нідерланди успішно інтегрують пробачійні заходи з програмами соціальної реінтеграції, що включають навчання та терапію, спрямовані на зменшення ризику рецидиву; Норвегія робить акцент на індивідуалізований підхід та підтримку правопорушників через програми навчання та соціальної адаптації; Франція проводить ефективні програми психосоціальної підтримки та надає консультаційні послуги, що сприяють реінтеграції осіб, які перебувають під пробачією.

Незважаючи на позитивні результати в європейських країнах, процес впровадження наглядової пробачії в Україні реалізується з численними проблемами. Одна з ключових проблем – недосконалість нормативно-правової бази. Незважаючи на існування Закону «Про пробачію», у практиці часто виникають правові колізії та прогалини. Відсутність чітких механізмів для взаємодії між різними структурами системи юстиції і соціальними службами ускладнює ефективне виконання пробачійних заходів. Розробка і вдосконалення нормативних актів, які б регламентували всі аспекти наглядової пробачії, є надзвичайно важливою умовою для її успішного функціонування. Нормативно-правова база,

що регулює наглядову пробачію в Україні, є однією з ключових складових її ефективного функціонування. Закон «Про пробачію» заклав основи для розвитку системи пробачії, але він не є достатньо детальним і всеосяжним. Відсутність чітких процедур і механізмів регулювання призводить до: правових колізій (невизначеність правових норм часто викликає суперечності між різними правовими актами і ускладнює застосування пробачійних програм) або відсутність регламентних процедур (недостатньо регламентовані процедури взаємодії між органами пробачії та іншими органами системи правосуддя створюють проблеми у реалізації пробачійних заходів).

Ще однією, на нашу думку, проблемою є обмеженість ресурсів. Для ефективної роботи системи наглядової пробачії потрібні кваліфіковані кадри, належне фінансування та матеріально-технічне забезпечення. Однак, в умовах обмеженого державного бюджету, служби пробачії не мають необхідних ресурсів, що обмежує їхню спроможність забезпечувати повноцінний нагляд і підтримку засуджених. Обмеженість ресурсів є однією з найбільших перешкод для ефективного функціонування служб пробачії, а низька оплата праці і високий рівень стресу ускладнює залучення та утримання кваліфікованого персоналу у цій системі.

Успішна реалізація наглядової пробачії вимагає тісної співпраці між органами пробачії, національною поліцією, соціальними службами, освітніми закладами та іншими організаціями [5]. В Україні існує проблема недостатньої координації та взаємодії між цими структурами, що призводить до дублювання функцій або прогалин у наданні послуг правопорушникам. Відсутність ефективного обміну інформацією та спільних зусиль ускладнює реабілітацію правопорушника, не дає повної інформації про його потреби та ризики, що може призвести до недостатньо ефективного нагляду і підтримки, та знижує ефективність пробачійних заходів.

Ще однією проблемою, є суспільне сприйняття наглядової пробації, що відіграє важливу роль у її ефективності. В Україні ще зберігається стереотип щодо пробації як «м'якого» покарання, яке не спроможне забезпечити належний контроль над правопорушниками. Це може впливати на ставлення суспільства та громадськості до засуджених і ускладнювати їхню ресоціалізацію та реінтеграцію. Підвищення обізнаності громадськості про наглядову пробацію та її цілі може сприяти зменшенню стигматизації осіб, які перебувають під пробаційним наглядом, бо негативне ставлення суспільства до осіб, які перебувають під пробаційним наглядом, ускладнює їх соціальну реінтеграцію і створює додаткові перешкоди для їхньої адаптації.

В сучасних умовах також важливо враховувати технологічні аспекти наглядової пробації. Використання електронних засобів контролю, таких як електронні браслети, може значно підвищити ефективність пробаційного нагляду. Однак, в Україні технологічне забезпечення органів пробації часто є недостатнім і/або застарілим, що ускладнює впровадження сучасних методів контролю. Сучасні технології можуть значно покращити процес нагляду за правопорушниками, але існує ряд викликів у цьому напрямку: по-перше, використання застарілих (або ненадійних) технологій ускладнює ефективний контроль і моніторинг поведінки осіб, які перебувають під наглядовою пробацією; по-друге, обмежений доступ до сучасних технологічних засобів через недостатнє фінансування або інші причини ускладнює впровадження нових методів контролю, таких як електронний моніторинг; по-третє, відсутність чітких критеріїв оцінки ефективності пробаційного нагляду ускладнює аналіз його результативності та виявлення проблемних зон, що перешкоджає впровадженню необхідних змін та удосконалень. Відсутність уніфікованого підходу до реабілітації осіб, що перебувають під наглядом пробації, з одного боку, призводить до фрагментації зусиль та неефективного вико-

ристання наявних ресурсів, а з іншого – не достатньо персоналізована психологічна, соціальна та юридична підтримка ускладнює процес їх реінтеграції в суспільство.

Висновки. Пробаційний нагляд є однією з ключових складових системи альтернативного правосуддя, який спрямовано на реабілітацію та ресоціалізацію осіб, засуджених до виправних робіт або інших некаральних санкцій. Він передбачає постійний контроль за поведінкою правопорушників і їх роботою, навчанням чи іншими аспектами соціального життя, що має на меті зменшення рецидиву та сприяння соціальній адаптації.

Незважаючи на безсумнівні переваги, пробаційний нагляд в процесі реалізації має ряд серйозних проблем та викликів:

1. Органи пробації часто не мають достатньо ресурсів для належного виконання своїх обов'язків, що обмежує їх ефективність. Це проявляється нестачею персоналу, низькій ефективності реалізації пробаційних програм та відсутності належної матеріально-технічної бази.

2. Велике навантаження на інспекторів органів пробації, через відсутність кваліфікованих кадрів, призводить до перевантаження працівників і негативно впливає на якість нагляду та індивідуальний підхід до роботи з кожним правопорушником.

3. Ефективний пробаційний нагляд вимагає тісної взаємодії з соціальними службами, освітніми установами та роботодавцями. Відсутність такої співпраці призводить до ізоляції служби пробації та зниження її можливостей в реінтеграції правопорушників.

4. Відсутність чітких критеріїв оцінки ефективності пробаційного нагляду ускладнює аналіз його результативності та виявлення проблемних зон, що перешкоджає впровадженню необхідних змін та удосконалень.

5. Соціальна стигматизація та дискримінація негативно впливає на осіб, що перебувають під пробаційним наглядом, що проявляється упередженим ставленням з боку суспільства

і ускладнює їх реінтеграцію та адаптацію в соціумі. Отже, для підвищення ефективності пробаційного нагляду необхідно комплексно вирішувати вказані проблеми, що сприятиме

не лише успішній реабілітації засуджених, але й зниженню рівня рецидиву, та стане важливим кроком у побудові ефективної та гуманної системи правосуддя.

Анотація

В статті розглядаються ключові аспекти функціонування наглядової пробації в контексті реформування пенітенціарної системи України. Метою дослідження є системний аналіз організаційних та правових основ наглядової пробації, оцінка її ефективності та визначення шляхів покращення її діяльності. Розкрито сутність наглядової пробації, її роль у процесі соціальної реінтеграції осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, інших правопорушників та зниженні рівня рецидивної злочинності. Досліджено законодавчі акти та підзаконні нормативно-правові акти, що регламентують порядок застосування наглядової пробації, зокрема Закон України «Про пробацію», визначено принципи пробаційного нагляду та встановлено проблеми їх практичної реалізації. Проведено аналіз практичних аспектів діяльності органів пробації, включаючи механізми реалізації наглядової пробації та соціальної підтримки осіб, що скоїли злочини. Встановлено, що в системі наглядової пробації існує проблема недостатньої координації та взаємодії між структурами, що призводить до дублювання функцій. Відсутність ефективного обміну інформацією та спільних зусиль ускладнює реабілітацію правопорушника та не дозволяє отримати повну інформацію про правопорушника, його потреби та ризики, що призводить до недостатньо ефективного нагляду і підтримки, та знижує ефективність пробаційних заходів. Обґрунтовано виклики, з якими стикаються суб'єкти, відповідальні за виконання наглядової пробації, та запропоновано рекомендації для покращення координації та ефективності їхньої взаємодії. На основі проведеного аналізу зроблено висновки щодо необхідності вдосконалення нормативно-правового регулювання та практичних механізмів реалізації наглядової пробації, що сприятиме підвищенню її ролі у попередженні рецидиву та успішній соціальній адаптації правопорушників.

Ключові слова: наглядова пробація, пенітенціарна система, нормативно-правове регулювання, соціальна реабілітація, рецидивна злочинність, організаційні механізми, Закон України «Про пробацію», засуджені, суб'єкт наглядової пробації, взаємодія органів пробації.

Puzyrnyi V.F. Supervisory probation in Ukraine: organizational and legal aspect

Summary

In the article the author examines the key aspects of functioning of supervisory probation in the context of reforming the penitentiary system of Ukraine. The purpose of the research is a systematic analysis of the legal and organizational foundations of supervisory probation, definition of its effectiveness and ways to improve its activity. The author reveals essence of supervisory probation, its role in the process of social reintegration of persons who have committed criminal offenses, other offenders and reducing the level of recidivism. Legislative acts and sub-legislative legal acts regulating the procedure for the application of supervisory probation, in particular the Law of Ukraine "On Probation", have been studied, the principles of probation supervision have been determined, and the problems of their practical implementation have been identified. The analysis of the practical aspects of the activity of probation bodies, including the mechanisms for the implementation of supervisory probation and social support for persons who have committed crimes was carried out. It was established that in the supervisory probation system there is a problem of insufficient coordination and interaction between structures, which leads to the duplication of functions. The lack of effective exchange of information

and joint efforts complicates the rehabilitation of the offender and does not allow obtaining complete information about the offender, his needs and risks, which leads to insufficient effective supervision and support, and reduces the effectiveness of probation measures. The challenges faced by subjects responsible for the implementation of supervisory probation are substantiated, and recommendations are offered to improve the coordination and effectiveness of their interaction. Based on the analysis, conclusions were drawn regarding the need to improve legal regulations and practical mechanisms for the implementation of supervisory probation. It will contribute to increasing its role in the prevention of recidivism and successful social adaptation of offenders.

Key words: supervisory probation, penitentiary system, legal regulation, social rehabilitation, recidivism, organizational mechanisms, Law of Ukraine “On Probation”, convicts, supervised probation, subject of supervised probation, interaction of probation authorities, convicts, subjects of supervised probation, interaction of probation authorities, convicts, subjects of supervised probation, interaction of probation authorities.

Список використаних джерел:

1. Басенко Р.О., Аванесян Г.М., Коваленко В.Ф. Інституціонування пробації в контексті гуманістичного та євроінтеграційного потенціалу правової системи України. *Підприємництво, господарство і право: Науково-практичний господарсько-правовий журнал*. 2021/1. № 5. С. 203–208
2. Закон України Про пробацію. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JG0X901A> (дата звернення 04.04.2024).
3. Кримінальний Кодекс України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T012341> (дата звернення 04.04.2024).
4. Кримінально-виконавчий Кодекс України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T031129> (дата звернення 04.04.2024).
5. Про затвердження Порядку взаємодії регіональних центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги та уповноважених органів з питань пробації у межах реалізації пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» Державна установа «Центр пробації» Наказ № 25/723 від 31 жовтня 2022 року.
6. Сьомін С.В. Європейські правила пробації та реформування кримінально-виконавчої системи в Україні. *Стратегічні пріоритети*. 2014. № 2. С. 154–159.
7. Реформа системи юстиції України. Впровадження пробації. Довідкова інформація офіційного сайту Державної пенітенціарної служби України URL: <https://minjust.gov.ua/m/analitichni-zviti-pro-stan-realizatsii-strategii-reformuvannya-penitentsiarnoi-sistemi-na-period-do-2026-roku> (дата звернення 05.04.2024).
8. Ткачова О.В. Інститут пробації в Україні: історичний досвід і сучасний стан. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2016. Вип. 4. Том. 2. С. 68–71.
9. Юридична енциклопедія /за ред. Ю. Шемчушенка. допов.вид. Київ : Українська енциклопедія ім. М. Бажана. 1998–2004. Т.4 : Н–П. 2002. 720 с.

УДК 343.8

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.3.5>

Царюк С.В.

к.ю.н., доцент,

заступник начальника науково-дослідного відділу

інформаційно-аналітичного забезпечення

в сфері освітньої діяльності НДЦ

Військового інституту Київського

Національного університету імені Тараса Григоровича Шевченка

НАГЛЯДОВА ПРОБАЦІЯ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Актуальність теми дослідження. На сьогоднішній день питання вдосконалення системи наглядової пробації є надзвичайно актуальним, особливо в умовах глобалізації та обміну практиками між країнами. Дослідження міжнародного досвіду у цій сфері дозволяє визначити найбільш ефективні підходи до наглядової пробації, які можна адаптувати до національних умов. Таке порівняння є важливим для вдосконалення діяльності уповноважених органів з питань пробації в Україні, та сприятиме зниженню рівня рецидиву і підвищенню ефективності функціонування правової системи.

Наглядова пробація є важливим елементом кримінально-виконавчої системи, що спрямований на реінтеграцію правопорушників у суспільство, зниження рецидиву та забезпечення суспільної безпеки. Ефективна система наглядової пробації забезпечує контроль за виконанням судових рішень і одночасно забезпечує нагляд та надання підтримки особам, які перебувають на обліку у пробації. Однак методи, підходи та результати наглядової пробації значно різняться в залежності від країни, що вказує на різноманіття правових, соціальних і культурних контекстів. Важливою проблемою, що потребує наукового дослідження, є визначення оптимальних моделей наглядової пробації, які могли бути ефективно застосовані в різних правових системах. Наразі існує значний розрив між теоретичними концепціями та практичним застосуванням про-

бації в різних країнах. Виникають питання щодо того, які елементи наглядової пробації можуть бути універсальними, а які потребують адаптації до специфіки кожної країни. Крім того, недостатньо вивченим залишається питання впливу культурних, соціальних та економічних факторів на ефективність функціонування пробації. Отже, мета даного дослідження полягає в порівнянні моделей наглядової пробації в різних країнах, та узагальнення міжнародного досвіду з метою вдосконалення пробаційних програм і підвищення їх ефективності в контексті української правової системи.

Сучасний стан дослідження. Наукові праці присвячені вивченню та узагальненню міжнародного досвіду запобігання і боротьби зі злочинністю, і зокрема наглядової пробації займалися такі вчені, як: Г. Басенко, С. Виноградова, С. Сьомін, С. Сімакова, Л. Остапчук, І. Яковець, Д. Ягунов та ін., наукові публікації яких здебільшого розкривали питання імплементації Європейських правил пробації в умовах реформування кримінально-виконавчої системи, використання пробаційних програм в роботі з різними категоріями осіб, які перебувають під наглядом пробації та перспектив інституту уповноважених органів з питань пробації в українському правовому та соціокультурному просторі.

Виклад основного матеріалу. Наглядова пробація є ключовим елементом системи правосуддя, який дозволяє замінити або

скоротити термін перебування в установах виконання покарань для певних категорій правопорушників, забезпечуючи одночасно їх реабілітацію та соціальну інтеграцію. Різні країни мають свої підходи до організації та проведення наглядової пробації, які залежать від правових, соціальних та культурних особливостей [1]. Проведемо порівняльний аналіз наглядової пробації у Великобританії, США, Швеції та Україні, визначивши їхні ключові особливості, а також оцінку поширених пробаційних програм, які застосовуються для правопорушників.

Система пробації у Великій Британії має давні традиції, що сягають XIX століття, коли у 1876 році була заснована «Ліга захисту засуджених». Перший законодавчий акт про пробацію був прийнятий у 1907 році, встановивши правові підстави для наглядової пробації. Протягом XX століття система пробації зазнала численних реформ, спрямованих на покращення механізмів нагляду та реабілітації. На сучасному етапі система наглядової пробації у Великій Британії функціонує через Національну службу пробації (National Probation Service, NPS) та Спільні організації з реабілітації (Community Rehabilitation Companies, CRCs).

Основними функціями цих організацій є:

1. Забезпечення дотримання умов пробації через регулярні зустрічі з пробаціонером, контроль за поведінкою та звітування про виконання умов пробації.

2. Надання підтримки у соціальній реінтеграції через програми навчання, зайнятості, терапії та інші види допомоги.

3. Аналіз ризиків рецидиву та розробка планів зменшення ризиків через індивідуальні програми реабілітації.

4. Реалізація судових приписів щодо обов'язкових умов пробації, включаючи участь у реабілітаційних програмах, дотримання комендантської години або виконання громадських робіт [2, с. 69].

Пробація як інститут має глибокі корені у правовій системі США, починаючи з сере-

дини XIX століття. Перші згадки про пробацію в США відносяться до 1841 року, коли Джон Август, бізнесмен і філантроп з Бостона, запропонував суду взяти на себе нагляд за обвинуваченим як альтернативу тюремному ув'язненню. Ідея Августа передбачала допомогу у виправленні поведінки правопорушників шляхом соціальної реабілітації та підтримки. Його підхід отримав підтримку, і до початку XX століття пробація стала поширеною практикою у багатьох штатах США [3, с. 234].

Основою наглядової пробації в США є законодавчі акти та нормативні документи, які регламентують її застосування. На федеральному рівні регулювання пробації здійснюється відповідно до Закону про федеральну пробацію (Federal Probation Act) 1925 року, який встановлює правила та процедури для призначення та нагляду за умовно звільненими особами. На рівні штатів кожен має свої закони, які визначають умови та порядок призначення пробації, права та обов'язки як працівників пробації, так і підопічних. Зокрема, закони штатів можуть відрізнятися щодо тривалості пробаційного періоду, типів порушень, які підлягають пробації, та умов, які повинні виконуватися під час пробації. На сьогоднішній день наглядова пробація охоплює широкий спектр заходів та програм, що варіюються залежно від характеру злочину, ризику рецидиву та індивідуальних потреб правопорушника. Основною метою сучасної пробації є зниження ризику повторних правопорушень через реабілітаційні програми, моніторинг та підтримку. Працівники пробації виконують важливу роль у нагляді за правопорушниками, надаючи консультації, контролюючи дотримання умов пробації, та сприяючи їхньому соціальному відновленню. Пробація може включати різні умови, такі як регулярні зустрічі з персоналом пробації, участь у реабілітаційних програмах, дотримання комендантського часу, заборону на контакт з певними особами, а також тестування на наркотики та алкоголь. У разі

невиконання умов пробації або вчинення нового правопорушення, особа може бути знову направлена до суду і, можливо, засуджена до позбавлення волі.

Пробація у Швеції має довгу історію, що бере початок з кінця XIX століття. У 1918 році було впроваджено перший закон про пробацію, який надавав суддям можливість призначити пробацію як альтернативу ув'язненню. З роками система пробації у Швеції розвивалася, зосереджуючись на реабілітації та ресоціалізації правопорушників. Важливим етапом стало прийняття Закону про виправну службу, який встановив сучасні принципи пробації, зокрема нагляд, підтримку та соціальну інтеграцію. У Швеції пробація організована через виправні служби, що підпорядковуються Міністерству юстиції. Основними елементами наглядової пробації є: забезпечення індивідуальних планів реабілітації, що включають консультування, професійне навчання та медичну допомогу; регулярні зустрічі з працівниками пробації, перевірка місця проживання, контроль виконання умов пробації та використання пробаційних програм, спрямованих на розвиток соціальних навичок, працевлаштування та участь у житті громади. Якщо порушуються умови пробації – застосовують попередження, збільшення інтенсивності нагляду, а у особливих випадках – повернення до суду з можливістю призначення більш суворих заходів. Ефективність наглядової пробації у Швеції оцінюється через показники рецидиву, соціальної інтеграції правопорушників та загальної безпеки громад. Дослідження показують, що наглядова пробація є ефективним інструментом для зниження рівня рецидивної злочинності порівняно з традиційним ув'язненням. За даними національних статистичних служб, приблизно 40 % правопорушників, що перебували під наглядом, повторно вчиняють злочини протягом трьох років після завершення пробації, що значно нижче показників рецидиву серед осіб, які відбули тюремне покарання [4, с. 315]. Соціальна інтеграція

також покращується завдяки наглядовій пробації, оскільки правопорушники отримують підтримку у вирішенні житлових питань, та працевлаштування, навчання та лікування залежностей. Програми пробації спрямовані на зміну антисоціальних моделей поведінки та розвиток позитивних навичок.

Наглядова пробація, згідно з законодавством України, є формою покарання, яке передбачає виконання засудженими певних обов'язків під наглядом уповноважених органів пробації, без реального позбавлення волі. Основними принципами пробації є: забезпечення ресоціалізації засуджених, попередження нових злочинів, захист суспільних інтересів та зменшення соціальних витрат на утримання правопорушників в установах виконання покарань [5, с. 69].

Пробація передбачає індивідуальний підхід до кожного засудженого, з урахуванням його особистих характеристик, обставин вчинення кримінального правопорушення, а також потенціалу для реінтеграції. В процесі наглядової пробації засуджені проходять пробаційні програми, які спрямовані на вирішення їхніх проблем, таких як залежність, агресивна поведінка, низький рівень освіти тощо. До пробаційних програм залучаються також соціальні служби, медичні установи, освітні заклади та інші організації, що сприяють успішній соціальній адаптації.

Система пробації в Україні регулюється кількома основними законодавчими актами, які визначають принципи, функції та порядок здійснення пробаційних заходів. Основні законодавчі норми включають, це Закон України «Про пробацію» від 5 лютого 2015 року № 160-VIII, є ключовим нормативно-правовим актом, який закладає основи функціонування системи пробації в Україні та виділяє три основні види пробації: досудову, наглядову (випробувальний термін) та пенітенціарну пробацію [6]. Кримінальний кодекс (далі – КК) України містить положення, які регулюють застосування пробаційних заходів як альтернативи позбавленню волі

(ст. 75., ст. 76, ст. 77) [7]. Кримінально-виконавчий кодекс (далі – КВК) України [8] деталізує порядок виконання кримінальних покарань, що не пов'язані з позбавленням волі, включаючи пробаційні заходи (ст. 10, ст. 84-90), Кримінальний процесуальний кодекс (КПК) України регулює процесуальні аспекти застосування пробаційних заходів, включаючи порядок призначення та виконання пробації (ст. 561, ст. 589-590), Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» регулює діяльність Державної кримінально-виконавчої служби України, до компетенції якої входить, зокрема, здійснення пробаційних заходів (ст. 3).

Діяльність уповноважених органів з питань пробації регулюється низкою підзаконних

актів, інструкцій та методичних рекомендацій, що видаються Міністерством юстиції України та іншими відомчими органами. Ці акти конкретизують процедури, стандарти та методики здійснення пробаційного нагляду та реабілітаційних заходів [9; 10].

Для узагальнення інформації, нами було проведено порівняльний аналіз пробаційних програм, які використовуються в Великобританії, США, Швеції та Україні, за критеріями: програмного підходу, типу програми (її мети і методів реалізації) та короткої характеристики. Порівняльний аналіз пробаційних програм – це процес систематичного дослідження та оцінки ефективності пробаційних заходів, спрямованих на реінтеграцію правопорушників у суспільство. Він включає вивчення

Таблиця

Порівняльний аналіз поширених пробаційних програм

Країна	Програмний підхід	Типи програм, їх мета і методи	Характеристика підходів реалізації
1	2	3	4
Велика Британія	Концепція реабілітації та ресоціалізації, з акцентом на індивідуальний підхід до кожного клієнта	Управління гнівом. <i>Мета:</i> Допомога правопорушникам у розпізнаванні та контролі гніву. <i>Методи:</i> Тренінги, групова терапія, індивідуальні консультації. Боротьба з залежностями: <i>Мета:</i> Лікування алкоголізму, наркоманії та інших видів залежностей. <i>Методи:</i> Медичне лікування, психологічна підтримка, групи підтримки. Розвитку навичок життя: <i>Мета:</i> Підготовка правопорушників до незалежного життя. <i>Методи:</i> Навчання фінансової грамотності, пошук роботи, підвищення соціальних навичок.	Індивідуальний підхід: Програми адаптовані до конкретних потреб правопорушника. Інтеграція з соціальними службами: Співпраця з громадськими та державними організаціями для комплексної підтримки.
Швеція	Включення правопорушників у програми, спрямовані на розвиток навичок, освіти та лікування залежностей	Соціальної реабілітації: <i>Мета:</i> Повна соціальна реабілітація правопорушника. <i>Методи:</i> Інтеграція в суспільні структури, доступ до соціальних послуг. Для осіб із психічними захворюваннями: <i>Мета:</i> Психологічна підтримка та лікування. <i>Методи:</i> Медичне та психологічне обслуговування, підтримка у громадах. Ресоціалізації через трудову діяльність: <i>Мета:</i> Сприяння працевлаштуванню. <i>Методи:</i> Навчання професійним навичкам, стажування, підтримка у пошуку роботи.	Гуманістичний підхід: Програми зосереджені на довгостроковій реінтеграції правопорушників. Інтеграція з медичними послугами: Тісна співпраця з медичними установами для надання комплексної допомоги.

1	2	3	4
США	Пробація регулюється на рівні штатів, що призводить до різноманітності підходів.	Електронного моніторингу: <i>Мета:</i> Забезпечення дотримання умов пробації. <i>Методи:</i> Використання GPS-трекерів та інших електронних пристроїв. Когнітивно-поведінкової терапії: <i>Мета:</i> Зміна поведінкових моделей та переконань правопорушників. <i>Методи:</i> Індивідуальні та групові сеанси терапії. Спеціалізовані програми для молоді: <i>Мета:</i> Підтримка та реабілітація молодих правопорушників. <i>Методи:</i> Освітні та трудові програми, консультації з розвитку кар'єри.	Використання технологій: Широке застосування електронних засобів для моніторингу. Децентралізація: Програми варіюються залежно від законодавства та ресурсів конкретного штату.
Україна	1. Проведення наглядових заходів, оцінка ризиків та потреб, підтримка ресоціалізації.	Профілактики рецидивів: • <i>Мета:</i> Запобігання повторним правопорушенням. • <i>Методи:</i> Індивідуальна та групова робота, консультації з правопорушниками. Професійного навчання: • <i>Мета:</i> Підвищення рівня освіти та професійної підготовки правопорушників. • <i>Методи:</i> Навчальні курси, професійна підготовка. Соціальної адаптації: • <i>Мета:</i> Сприяння реінтеграції в суспільство. • <i>Методи:</i> Соціальна підтримка, допомога у вирішенні побутових проблем.	Гуманістичний підхід: Програми зосереджені на довгостроковій реінтеграції правопорушників. Інтеграція з медичними послугами: Тісна співпраця з медичними установами для надання комплексної допомоги.

методів нагляду, соціальної підтримки, ризиків і потреб правопорушників, а також впливу пробаційних програм на зниження рівня рецидиву та покращення поведінкових показників [11, с. 156]. Мета аналізу полягає у визначенні найбільш ефективних підходів, удосконаленні існуючих програм і розробці рекомендацій для підвищення їх результативності.

Наведений в табл. 1. порівняльний аналіз пробаційних програм дозволяє виділити їх спільні риси, такі як:

1. Реабілітаційна орієнтація, оскільки всі програми спрямовані на реабілітацію та ресоціалізацію правопорушників.

2. Підтримка через навчання, бо навчальні та професійні програми присутні в усіх наведених країнах.

3. Інтеграція з іншими службами заснована на співпраці з медичними, соціальними та освітніми установами.

Щодо відмінностей, варто відмітити по-перше, *технологічні підходи*, зокрема у США активно використовують електронні засоби моніторингу, в той час як у Швеції більше уваги приділяється особистому контакту; по-друге, *централізацію та децентралізацію*, наприклад Велика Британія та Швеція мають централізовану систему пробації, в той час як у США пробація керується на рівні штатів та по-третє, *фінансування та наявні ресурси*, розвинені країни мають більший доступ до фінансування та ресурсів для підтримки пробаційних програм, тоді як Україна працює над вдосконаленням інфраструктури та пробаційних методик.

Висновки. Наглядова пробація є важливим елементом системи правосуддя, що сприяє зменшенню рівня рецидиву та підтримці реінтеграції правопорушників у суспільство [12, с. 95]. Кожна країна має свої особливості

пробаційного нагляду за правопорушниками, які визначають її ефективність. Вивчення міжнародного досвіду дозволяє застосовувати ефективні підходи в діяльність уповноважених органів з питань пробації в Україні та розробці моделей пробації, які будуть відповідати сучасним вимогам і умовам. Пробаційні програми відіграють важливу роль у підтримці правопорушників та запобіганні

рецидивним злочинам. Хоча кожна країна має свої унікальні підходи та інструменти, загальна мета залишається спільною – забезпечення ефективної реабілітації та інтеграції правопорушників у суспільство. Вивчення та адаптація міжнародного досвіду сприяють розробці більш ефективних програм пробації в Україні, що відповідають сучасним викликам та потребам.

Анотація

В статті досліджується концепція наглядової пробації через призму порівняльного аналізу підходів, застосовуваних у Великобританії, США, Швеції та Україні. Наглядова пробація, яка є альтернативою позбавленню волі, передбачає нагляд за засудженими з метою їхньої соціальної реабілітації та зниження рівня рецидиву. Узагальнений міжнародний досвід у сфері наглядової пробації дозволяє визначити ефективні підходи, які можна адаптувати до національних умов. Таке порівняння є важливим для вдосконалення діяльності уповноважених органів з питань пробації, сприятиме зниженню рівня рецидивної злочинності та підвищенню ефективності функціонування правової системи в Україні. Встановлено, що у Великобританії акцент зроблено на індивідуальний підхід до реабілітації через персональні плани розвитку та активну участь у громадських програмах. США відзначаються диференційованим підходом, орієнтованим на ризик, а тому увага зосереджується на управлінні ризиками та потребами засуджених. Швеція, на відміну від США, інтегрує систему підтримки через соціальні послуги, сприяючи соціальній адаптації. В Україні система наглядової пробації тільки розвивається, і основними викликами є недостатнє фінансування та обмежений доступ до реабілітаційних програм. Проведено порівняльний аналіз поширених пробаційних програм, які застосовуються органами пробації у Великобританії, США, Швеції та Україні, зокрема визначено їх програмний підхід, тип, мету і характеристику, методи та підходи до реалізації. На основі аналізу міжнародного досвіду, надано рекомендації щодо вдосконалення діяльності уповноважених органів з питань пробації в Україні. Встановлено, що пробаційні програми відіграють важливу роль у підтримці правопорушників та запобіганні рецидивним злочинам. І незважаючи, що кожна країна має свої унікальні підходи та інструменти, загальна мета є спільною – забезпечення ефективної реабілітації та інтеграції правопорушників у суспільство.

Ключові слова: наглядова пробація, суб'єкт наглядової пробації, пробаційні програми, правопорушники, працівники пробації, засуджені, взаємодія органів пробації, зарубіжний досвід, суб'єкти пробації.

Tsaryuk S.V. Supervised probation: comparative international experience

Summary

In the article the author examines the concept of supervised probation through the lens of a comparative analysis of approaches used in Great Britain, the United States, Sweden, and Ukraine. Supervised probation, which is an alternative to imprisonment, provides for the supervision of convicts with the aim of their social rehabilitation and reducing the rate of recidivism. Generalized international experience in the field of supervised probation allows us to identify effective approaches that can be adapted to national conditions. Such a comparison is important for improving the activity of authorized bodies on probation issues, and will contribute to reducing the level of recidivism and

increasing the effectiveness of the functioning of the legal system in Ukraine. It was established that in Great Britain the emphasis is on an individual approach to rehabilitation through personal development plans and active participation in public programs. The US is characterized by a differentiated risk-based approach, with a focus on risk management and the needs of convicts. Sweden, unlike the US, integrates a support system through social services, promoting social adaptation. In Ukraine, the supervised probation system is just developing, and the main challenges are insufficient funding and limited access to rehabilitation programs. A comparative analysis of common probation programs in countries, used by probation authorities in the UK, the USA, Sweden and Ukraine, was carried out, in particular the program approach, type, purpose and characteristics of the program, methods and approaches to implementation. Based on the analysis of international experience, recommendations are provided for the improvement of the authorized bodies on probation issues in Ukraine. Probation programs have been found to play an important role in supporting offenders and preventing recidivism. And although each country has its own unique approaches and tools, the common goal is to ensure the effective rehabilitation and integration of offenders into society.

Key words: supervised probation, subject of supervised probation, probation programs, offenders, probation officers, convicts, interaction of probation bodies, foreign experience, subjects of probation.

Список використаних джерел:

1. Probation in the news: transforming rehabilitation PHILLIPS, Jake <http://orcid.org/0000-0002-7606-6423> Available from Sheffield Hallam University Research Archive (SHURA). URL: <http://shura.shu.ac.uk/8249/>
2. Roberts J., Hough M., Sentencing young offenders: Public opinion in England and Wales, *Criminal Justice*, 2005. № 5 (3). P. 211–232. URL: <https://doi.org/10.1177/1466802505055831>
3. Cavadino, M., Dignan, J. Penal Systems: A Comparative Approach. SAGE Publications. 2005. 400 p.
4. Lappi-Seppälä T. *Explaining variations in the use of imprisonment in developed democracies. European Journal of Criminology*. 2011. № 8 (4). P. 303–328.
5. Ткачова О.В. Інститут пробації в Україні: історичний досвід і сучасний стан. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2016. Вип.4. Том. 2. С. 68–71.
6. Про пробацію : Закон України від 05.02. 2015 року № 160-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 93.
7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341 III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
8. Кримінально-виконавчий кодекс України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T031129> (дата звернення 04.04.2024)
9. Положення про державну установу «Центр пробації» : Наказ Міністерства юстиції України № 896/5 від 29.03.2024. URL: <https://drive.google.com/file/d/13NK8RzVNL5bNgr4d551jrjIWx-wVDWDQ/view> (дата звернення 24.03.2024).
10. Про затвердження порядку здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі : Наказ Міністерства юстиції України від 29.01.2019 № 272/5 станом на 05.02.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0120-19#Text> (дата звернення 24.03.2024).
11. Сьомін С.В. Європейські правила пробації та реформування кримінально-виконавчої системи в Україні. *Стратегічні пріоритети*. 2014. № 2. С. 154–159.
12. Виноградова С. О. Сучасний стан та перспективи розвитку інституту пробації в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. Т. 2. С. 94–97.

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.3.6>

Ситников О.Ф.

*к.ю.н., доцент кафедри фінансового і податкового права
Державний податковий університет
<https://orcid.org/0000-0002-9637-5557>*

СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ ЗВЕРНЕННЯ ДО АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ

Актуальність теми. Однією із ключових ознак правової та демократичної держави є забезпечення функціонування ефективних механізмів, спрямованих на охорону та захист прав, свобод і інтересів особи у публічних правовідносинах. У провідних країнах світу такі механізми реалізуються через інститут адміністративної юстиції, головне призначення якого – захист пересічних громадян від свавілля органів державної влади та їх посадових осіб. І Україна в даному контексті не є виключенням. Саме тому, в реаліях сьогодення важливим напрямком діяльності законодавця є створення ефективної та доступною системи звернення до адміністративного суду. При цьому необхідно зауважити, що відповідні звернення не є явищем хаотичним, а відтак, в його основі лежить система відправних начал, вихідних ідей, тобто принципів. Дотримання останніх є критично важливим для всіх учасників відповідних правовідносин.

Стан дослідження. Окремим проблемним питанням, пов'язаним із зверненням до адміністративного суду, у своїх наукових працях приділяли увагу: Ю. П. Битяк, І. П. Голосніченко, В. К. Демченко, І. М. Компанієць, К. О. Клименко, О. В. Кузьменко, О. М. Пасенюк, А. В. Руденко, М. І. Цуркан та багато інших. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, в науковій літературі недостатньо опрацьованим є питання дослідження принципів звернення до адміністративного суду.

Саме тому метою статті є: виділити коло та надати характеристику ключовим принципам звернення до адміністративного суду.

Виклад основного матеріалу. Починаючи наукове дослідження відзначимо, що на сьогоднішній день в науковій літературі існує досить багато підходів щодо тлумачення поняття принцип з точки зору різних галузевих дисциплін. А відтак, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених, ми переконані, що принципи звернення до адміністративного суду найбільш доцільно тлумачити як обумовлені об'єктивно існуючими закономірностями та потребами суспільного життя науково обґрунтовані, прямо чи опосередковано закріплені на нормативно-правовому рівні вихідні ідеї, на яких ґрунтується інститут звернення до адміністративного суду. Ці ідеї, виражені у відповідних імперативних нормативних положеннях, характеризують сутність і призначення вказаного інституту. Принципи звернення, їх коло та зміст дають змогу судити про пріоритетні в державі та суспільстві світоглядні переконання та напрямки, з урахуванням яких організовано функціонують інструменти (засоби) захисту особами своїх прав, свобод і законних інтересів у публічно-правових відносинах.

Відмітимо, що дослідження кола принципів звернення до суду, зазвичай, не слугує предметом детального розгляду з боку дослідників: здебільшого вони зосереджуються на класифікації принципів адміністративної юстиції та (або) адміністративного судочинства. Так, наприклад, О. М. Бандурка й М. М. Тищенко виокремлюють такі принципи: законності; правової рівності; охорони інтересів держави й особи; публічності (офіційного) процесу; об'єктивної істини; гласності процесу; здійснення процесу державною

мовою і забезпечення права користування рідною мовою; швидкості й економічності процесу; самостійності в ухваленні рішень; неухильності реалізації правової презумпції невинуватості і правомірності дій громадян [1, с. 34–35].

О. М. Пасенюк пропонує класифікувати принципи адміністративного судочинства за характером закріплення та застосування на загальні та галузеві. До загальних принципів адміністративного судочинства, закріплених Конституцією України, вказаний вище науковець зараховує: «верховенство права; законність; рівність усіх учасників процесу перед законом і судом; змагальність сторін та свобода в наданні ними судом своїх доказів і доведенні перед судом їх переконливості; гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом; ухвалення судами рішень іменем України і їх обов'язковість до виконання на всій території України; здійснення правосуддя суддею одноособово і колегією суддів; незалежність і недоторканність суддів та підкорення їх лише законові; здійснення правосуддя професійними судьями та, у визначених законом випадках, народними засідателями; державна мова судочинства» [2, с. 156]. Спеціальними принципами О. М. Пасенюк визнає ті, що закріплені в КАС України, а саме: верховенство права; законність; рівність усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом; змагальність сторін; диспозитивність; офіційне з'ясування всіх обставин у справі; гласність і відкритість адміністративного процесу; обов'язковість судових рішень [2, с. 156–157].

Аналізуючи систему принципів адміністративного процесу України та проблеми їх класифікації, В. В. Потапенко пропонує здійснити класифікацію принципів адміністративного процесу за такими критеріями: 1) за сферою поширення – загальноправові, галузеві, міжгалузеві; 2) за способом нормативного

закріплення – принципи, закріплені у Конституції України або у законодавчих нормативно-правових актах і принципи, які реалізуються в судовій практиці та виводяться з положень законодавства про адміністративне судочинство; 3) за об'єктом впливу – принципи, які визначають процесуально-правову діяльність адміністративного суду і принципи, які визначають процесуальну діяльність осіб, що беруть участь у справі (сторін, третіх осіб, представників сторін і третіх осіб); 4) за предметом правового регулювання: а) принципи організації правосуддя (судоустрою і судочинства), а також функціональні (принципи процесуальної діяльності – судочинства); б) принципи, які визначають зміст процесуальної діяльності (офіційне з'ясування всіх обставин справи, диспозитивність, змагальність тощо); в) принципи, що визначають процесуальну форму виконання процесуальних дій (гласність, відкритість) [3].

М. В. Ковалів та І. Б. Стахура у своїх дослідженнях зазначають, що в науці адміністративного судочинства принципи адміністративного судочинства поділяють на три великі групи: 1) загальні, що відображають найбільш загальні засади створення та функціонування адміністративної юстиції в соціально-правовому середовищі, формують загальне уявлення про цей інститут, його місце в системі адміністративного права та державної влади (системного функціонування, правозаконності, демократичності, гласності, прозорості, доцільності, публічно-правової зумовленості); 2) організаційні, що стосуються організаційних засад існування адміністративної юстиції (територіальності, спеціалізації та автономності, єдності та інстанційності); 3) процесуальні, що визначають процедуру розгляду справ в органах адміністративної юстиції (рівності процесуальної правосуб'єктності сторін, державного гарантування процесуальних прав сторін, усності та безпосередності розгляду справи, об'єктивності адміністративно-юрисдикційного розгляду справи, диспозитивності та змагальності,

дискреційної пов'язаності адміністративного суду вимогами скарги та повноти дослідження справи, поєднання колегіального та одноосібного розгляду справ, гласність і безпосередність розгляду справи, офіційність, обов'язковість рішення суду, повне фіксування судового процесу технічними засобами, раціональну процесуальну форму, неможливість процесуального сумісництва, судову істину, забезпечення апеляційного та касаційного оскарження судового рішення) [4, с. 64].

Таким чином, у наукових колах немає єдиного підходу до класифікації принципів, зокрема у сфері адміністративного судочинства. Критеріями класифікації слугують і функціональне призначення принципів, і їх предмет, і рівень нормативно-правового закріплення тощо. Обрання тієї чи іншої властивості, ознаки як критерію класифікації зазначених принципів залежить від мети конкретного дослідження. Тож, на нашу думку, відповідні принципи найбільш доцільно поділити на дві великі групи: загальні та спеціальні. Так, загальні – це такі принципи, що пронизують усю систему права, стосуються кожного правового явища, незалежно від його галузевої належності. Серед таких принципів, на нашу думку, перш за все, слід виділити верховенство права та законності. Так, верховенство права є одним з найбільш складних, універсальних та ємких принципів права. Проблемність формулювання його чіткого визначення також зумовлена тим, що вказаний принцип безпосередньо пов'язаний з феноменом права, який має багатоаспектний характер та означений численними науковими підходами до його тлумачення. У контексті звернення до адміністративного суду принцип верховенства права полягає: 1) для приватної особи – у тому, що її право на захист своїх прав, свобод і законних інтересів від протиправних рішень, дій, бездіяльності органів публічної влади непорушне, тобто ні міркування стосовно доцільності, ні авторитет влади, ні рівень того чи іншого органу влади не можуть бути підставами обмеження

можливостей особи обстоювати справедливість і свободу, які на її думку були порушені внаслідок протиправної поведінки суб'єкта – носія владних повноважень; 2) для адміністративного суду – у його обов'язку забезпечити належне реагування на звернення приватної особи, тобто забезпечити ефективний захист її порушених прав, свобод і законних інтересів шляхом здійснення своєчасного та об'єктивного, неупередженого та справедливого вирішення спору [5].

Верховенства права набуває логічного продовження й розвитку у принципі законності, що передбачає дотримання норм права, закріплених у приписах законів та інших джерел (форм) права відповідно до принципу верховенства права, реалізація якого забезпечує людину від свавілля владних інституцій та їхніх посадових осіб (виражається через внутрішню, сутнісну, ознаку, що полягає в неухильній відповідності приписів гуманістичній сутності права) [6]. Принцип законності є надзвичайно важливим, оскільки саме він виражає одну з ключових засад побудови правового порядку в правовій державі – обов'язок суб'єктів права діяти виключно відповідно до вимог закону, незалежно від природи та правового статусу того чи іншого суб'єкта. У контексті досліджуваного проблемного питання, тобто захисту особою своїх прав через звернення до адміністративного суду, особлива роль законності виявляється в таких аспектах: по-перше, цей принцип зобов'язує суди, розглядаючи звернення та приймаючи рішення за результатами розгляду справи, керуватися виключно нормами Конституції України, а також відповідного чинного матеріального та процесуального законодавства; по-друге, законність слугує критерієм, на підставі якого суд здійснює оцінку дій (бездіяльності), рішень органу публічної влади з точки зору їх правомірності стосовно заявника, його прав і законних інтересів; по-третє, встановлює єдиний, обов'язковий для всіх режим (порядок) звернення до адміністративного суду.

Важливим загальноправовим принципом є доступність правосуддя. Так, відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950), кожен має право на справедливий та публічний розгляд його справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [7]. В українському законодавстві принцип доступності правосуддя закріплено як на конституційному рівні (ст. 55, 124 Конституції України), так і на законодавчому (ст. 5 КАС України, ст. 7, 8 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Здатність будь-якої особи в разі порушення прав безперешкодно отримати судовий захист у вигляді доступу до незалежного й безстороннього суду шляхом вирішення спорів за встановленою законом процедурою на засадах верховенства права є складовою системи фундаментальних цінностей будь-якого демократичного суспільства.

Окремо в розрізі представленої проблематики слід виділити принцип розподілу юрисдикцій. Відповідно до ст. 124 Конституції України, юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення; у передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи. Необхідність спеціалізації зумовлена ускладненням та урізноманітненням суспільних відносин, а отже, їхнього правового регулювання. Не лише судді, а й інші правники не можуть бути компетентними в усіх сферах правовідносин, вони неспроможні охопити весь нормативний масив, який застосовується в Україні. Поділ загальної юрисдикції на окремі види спеціалізованих юрисдикцій, з огляду на особливості предмета судових спорів та обумовленого цими особливостями виду судочинства, має на меті покращити якість й оперативність вирішення судових справ. Корисність і виправданість розподілу

юрисдикцій підтверджує досвід провідних держав світу (Німеччина, Франція, Австрія, Іспанія, Італія, Канада, Англія та ін.) [8]. Отже, сутність означеного принципу полягає у тому, що особа для того, щоб реалізувати своє право на захист прав, свобод і законних інтересів від протиправних рішень, дій, бездіяльності суб'єктів публічної влади, повинна звернутися до компетентного суду, тобто такого, що уповноважений законом на вирішення адміністративних спорів. Розподіл юрисдикцій є важливою гарантією компетентного та своєчасного вирішення судом спірної ситуації між особою та суб'єктом публічної влади, що є запорукою ефективного й дієвого захисту порушених прав і відновлення правової справедливості.

І останній загальноправовий принцип, якому ми приділимо увагу, – судовий контроль за діяльністю органів і посадових осіб публічної адміністрації. Так, судовий контроль становить засновану на законі діяльність судів з перевірки правомірності актів і дій органів управління, їхніх посадових осіб з відновлення порушених прав, а в необхідних випадках – застосування до цих суб'єктів правових санкцій. Особливість цього контролю полягає в тому, що він здійснюється не систематично, не повсякденно, як, наприклад, контроль з боку спеціалізованих контролюючих органів або прокурорський нагляд за законністю в державному управлінні, а одноразово під час розгляду справ (адміністративних, цивільних, кримінальних) [9, с. 275–277]. У цьому контексті М. В. Ковалів зауважує, що судовий контроль має певну специфіку. По-перше, його здійснює судова гілка влади; по-друге, його провадять не систематично, не повсякденно, наприклад, як прокурорський нагляд за законністю в державному управлінні різними процесами, а одноразово, під час розгляду конкретних адміністративних, цивільних, кримінальних справ у судах. Правник підкреслює, що характерною особливістю сучасного суспільного розвитку є посилення в суспільстві ролі саме судового контролю.

Це пояснюється одержанням вказаною гілкою влади більшої незалежності – і організаційної, і фінансової, і найголовніше – світоглядної [10]. Отже, значення судового контролю за діяльністю публічної адміністрації як засади звернення до адміністративного суду полягає у тому, що таке звернення не лише є вимогою приватної особи про захист належних їй прав, свобод і законних інтересів у сфері публічно-правових відносин, а й слугує тією підставою, що ініціює контрольну-наглядову діяльність адміністративного суду, у межах якої він перевіряє законність дій суб'єкта – носія публічної влади та вживає відповідні заходи за її результатами.

Тож, вказані принципи носять більш узагальнений характер, а тому важливим є виділення принципів спеціальних, що безпосередньо пов'язані з адміністративним судочинством. Такими засадами, на нашу думку, є наступні:

1) принцип диспозитивності. Згідно з цим принципом, звернення до адміністративного суду – це право, а не обов'язок особи. Вона на власний розсуд вирішує, звертатися їй до суду за захистом своїх прав, свобод і законних інтересів у публічно-правових відносинах чи скористатися іншими формами обстоювання та відновлення правової справедливості. Звернувшись до адміністративного суду, особа може на будь-якій стадії відмовитися від своєї заяви, окрім випадків, прямо передбачених законом, зокрема коли це може порушувати права безпосередньо заявника чи третіх осіб;

2) забезпечення апеляційного та касаційного оскарження справи. Цей принцип суттєво посилює гарантії на справедливе, неупереджене та об'єктивне вирішення публічно-правового спору. Завдяки цьому принципу особа у своєму прагненні домогтися справедливості не обмежена рішенням лише однієї судової інстанції;

3) принцип публічності та відкритості, у відповідності до якого розгляд справ в адміністративних судах, як правило, є відкритим,

що забезпечує прозорість та підзвітність судової влади;

4) неприпустимість зловживання процесуальними правами. Цей принцип вимагає від заявників утриматися від дій, спрямованих на перешкоджання нормальній роботі суду, введення його в оману щодо реальних обставин справи, затягування процесу, отримання незаконних переваг під час розгляду справи. В іншому разі суд має право залишити заяву без розгляду або повернути її особі [11];

5) принцип своєчасності судового розгляду, відповідно до якого адміністративні справи мають розглядатися та вирішуватися у розумні строки, щоб забезпечити ефективний захист прав і свобод людини і громадянина;

6) обов'язковість судового рішення. У контексті досліджуваного питання значення цього принципу полягає в тому, що обставини, встановлені рішенням суду в господарській, цивільній або адміністративній справі, що набрало законної сили, не доказуються під час розгляду іншої справи, у якій беруть участь ті самі особи або особа, стосовно якої встановлено ці обставини, якщо інше не встановлено законом [68]. Тобто особа, звертаючись до адміністративного суду, не може посилаючись на спірні на ті обставини, що вже були встановлені в іншій судовій справі за участі цієї самої особи (осіб), і були зафіксовані у відповідному судовому рішенні, що набрало законної сили.

Висновки. Таким чином, проведене наукове дослідження дає змогу констатувати, що саме наведені вище загальні та спеціальні принципи найбільш змістовно характеризують інститут звернення до адміністративного суду. Вони є своєрідним стрижнем, ядром, навколо якого формуються й функціонують матеріальні та процесуальні норми права. Втім, як суттєвий недолік слід відзначити той факт, що окреслені нами принципи звернення до адміністративного суду не віднайшли належного законодавчого закріплення, що є суттєвою прогалиною як на теоретичному, так і практичному рівнях.

Анотація

Актуальність статті полягає в тому, що однією із ключових ознак правової та демократичної держави є забезпечення функціонування ефективних механізмів, спрямованих на охорону та захист прав, свобод і інтересів особи у публічних правовідносинах. У провідних країнах світу такі механізми реалізуються через інститут адміністративної юстиції, головне призначення якого – захист пересічних громадян від свавілля органів державної влади та їх посадових осіб. І Україна в даному контексті не є виключенням. Саме тому, в реаліях сьогодення важливим напрямком діяльності законодавця є створення ефективної та доступної системи звернення до адміністративного суду. При цьому необхідно зауважити, що відповідні звернення не є явищем хаотичним, а відтак, в його основі лежить система відправних начал, вихідних ідей, тобто принципів. Дотримання останніх є критично важливим для всіх учасників відповідних правовідносин.

У статті запропоновано авторське визначення поняття принципів звернення до адміністративного суду. Здійснено аналіз норм чинного законодавства та наукових поглядів вчених, на основі чого виділено коло принципів звернення до адміністративного суду, які запропоновано поділити на дві великі групи: загальні та спеціальні. Акцентовано увагу на тому, що відповідні принципи не віднайшли свого законодавчого закріплення, що є суттєвою прогалиною та теоретичному та практичному рівнях. Наголошено, що принцип законності є надзвичайно важливим, оскільки саме він виражає одну з ключових засад побудови правового порядку в правовій державі – обов'язок суб'єктів права діяти виключно відповідно до вимог закону, незалежно від природи та правового статусу того чи іншого суб'єкта. У контексті досліджуваного проблемного питання, тобто захисту особою своїх прав через звернення до адміністративного суду, особлива роль законності виявляється в таких аспектах: по-перше, цей принцип зобов'язує суди, розглядаючи звернення та приймаючи рішення за результатами розгляду справи, керуватися виключно нормами Конституції України, а також відповідного чинного матеріального та процесуального законодавства; по-друге, законність слугує критерієм, на підставі якого суд здійснює оцінку дій (бездіяльності), рішень органу публічної влади з точки зору їх правомірності стосовно заявника, його прав і законних інтересів; по-третє, встановлює єдиний, обов'язковий для всіх режим (порядок) звернення до адміністративного суду. Зроблено висновок, що загальні та спеціальні принципи найбільш змістовно характеризують інститут звернення до адміністративного суду. Вони є своєрідним стрижнем, ядром, навколо якого формуються й функціонують матеріальні та процесуальні норми права. Втім, як суттєвий недолік слід відзначити той факт, що окреслені нами принципи звернення до адміністративного суду не віднайшли належного законодавчого закріплення, що є суттєвою прогалиною як на теоретичному, так і практичному рівнях.

Ключові слова: принципи, принципи адміністративного права, звернення громадян, адміністративний суд.

Sytnykov O.F. System of principles of appeal to the administrative court

Summary

The relevance of the article lies in the fact that one of the key features of a legal and democratic state is ensuring the functioning of effective mechanisms aimed at protecting and protecting the rights, freedoms and interests of individuals in public legal relations. In the leading countries of the world, such mechanisms are implemented through the institute of administrative justice, the main purpose of which is to protect ordinary citizens from the arbitrariness of state authorities and their officials. And Ukraine in this context is not an exception. That is why, in today's realities, an important area

of activity of the legislator is the creation of an effective and accessible system of appeal to the administrative court. At the same time, it should be noted that the corresponding appeals are not a chaotic phenomenon, and therefore, it is based on a system of starting principles, initial ideas, that is, principles. Compliance with the latter is critically important for all participants in the relevant legal relationship. The article offers the author's definition of the concept of the principles of appeal to the administrative court. An analysis of the norms of the current legislation and scientific views of scientists was carried out, based on which a circle of principles of appeal to the administrative court was highlighted, which were proposed to be divided into two large groups: general and special. Attention is focused on the fact that the relevant principles have not found their legislative consolidation, which is a significant gap at both the theoretical and practical levels. It is emphasized that the principle of legality is extremely important, since it expresses one of the key principles of building a legal order in a state governed by the rule of law – the obligation of legal subjects to act exclusively in accordance with the requirements of the law, regardless of the nature and legal status of this or that subject. In the context of the investigated problematic issue, that is, the protection of one's rights by an appeal to an administrative court, the special role of legality is manifested in the following aspects: firstly, this principle obliges the courts, considering the appeal and making a decision based on the results of the case, to be guided exclusively by the norms of the Constitution of Ukraine, as well as relevant applicable substantive and procedural legislation; secondly, legality serves as a criterion on the basis of which the court evaluates the actions (inaction), decisions of the public authority from the point of view of their legality in relation to the applicant, his rights and legitimate interests; thirdly, establishes a single, mandatory for all regime (order) of appeal to the administrative court. It was concluded that the general and special principles most meaningfully characterize the institution of appeal to the administrative court. They are a kind of core, the core around which material and procedural norms of law are formed and function. However, the fact that the principles of applying to the administrative court outlined by us have not found proper legislative consolidation, which is a significant gap both at the theoretical and practical levels, should be noted as a significant drawback.

Key words: principles, principles of administrative law, citizens' appeals, administrative court.

Список використаних джерел:

1. Адміністративний процес України : підручник / за заг. ред. Д. І. Йосифовича. Львів : ЛьвДУВС, 2021. 500 с.
2. Адміністративна юстиція України: проблеми теорії і практики: настільна книга судді / за заг. ред. О. М. Пасенюка. Київ : Істина, 2007. 608 с.
3. Потапенко С. В. Система принципів адміністративного процесу України та проблеми їх класифікації. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 1. С. 166–174. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2010_1_25
4. Ковалів М. В., Гаврильців М. Т., Стахура І. Б. Адміністративне судочинство : навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2014. 596 с.
5. Ситников О. Ф. Позовна заява як основна форма звернення до адміністративного суду за захистом прав, свобод та інтересів особи : дис. ... канд. юрид. наук : Київ. Науково-дослідний інститут публічного права. 2019. 272 с.
6. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. 2-ге вид. Київ : Алерта, 2010. 520 с.
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнар. док. від 04 листоп. 1950 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
8. Спеціалізація, територіальність та інстанційність в організації системи судів України. ЦППР. URL: <http://pravo.org.ua/ua/news/2672>

9. Адміністративне право : підручник / Ю. П. Битяк (кер. авт. кол.), В. М. Гаращук, В. В. Богуцький та ін. ; за заг. ред. Ю. П. Битяка, В. М. Гаращука, В. В. Зуй. Харків : Право, 2010. 624 с.
10. Ковалів М. В. Судовий контроль як гарантія забезпечення прав і свобод громадян. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 3. URL: http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsvy/03_2011/11kmvtsg.pdf
11. Кодекс адміністративного судочинства України : від 6 лип. 2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>

ОСОБЛИВОСТІ ОБЧИСЛЕННЯ СТРОКІВ У СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ВИБОРЧИМ ПРОЦЕСОМ ТА ПРОЦЕСОМ РЕФЕРЕНДУМУ

Постановка проблеми. Виборче право є основоположним елементом демократії, який забезпечує громадянам можливість реалізувати своє право на участь у політичному житті країни. Ефективне функціонування виборчого процесу значною мірою залежить від правового регулювання вирішення виборчих спорів, що виникають у ході підготовки та проведення виборів. Однією з ключових складових цього регулювання є встановлення строків звернення до суду з позовними заявами про вирішення виборчих спорів.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю забезпечення справедливості та ефективності виборчого процесу в Україні. Строки подання позовних заяв мають суттєвий вплив на можливість своєчасного вирішення виборчих спорів і, відповідно, на легітимність виборів та довіру громадян до їх результатів. Наразі, законодавче регулювання строків звернення до суду містить низку специфічних особливостей, які потребують детального аналізу та вдосконалення для забезпечення балансу між оперативністю судового розгляду і захистом прав учасників виборчого процесу.

Після проведення останніх виборів Президента та народних депутатів України в 2019 році, станом на кінець року у Єдиному державному реєстрі судових рішень у категорії справ «Справи щодо виборчого процесу та референдуму» знаходилось 3038 документів, з яких 1020 постанов та рішень. Що свідчить про вагоме значення даної категорії справ в адміністративному судочинстві, та зумовлює додаткову актуальність питання особливості обчислення строків у справах,

пов'язаних з виборчим процесом та процесом референдуму [1].

На теперішній час в нашій державі продовжує діяти правовий режим воєнного стану. В той же час, Україна має міжнародні зобов'язання щодо забезпечення демократичних процесів навіть під час надзвичайних ситуацій. Дослідження та впровадження відповідних змін у законодавство дозволить Україні дотримуватися цих зобов'язань, зберігаючи міжнародну репутацію, та провести чесні та прозорі вибори як тільки безпекова ситуація буде дозволяти це зробити.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика обчислення строків у справах, пов'язаних з виборчим процесом та процесом референдуму, як складовий елемент розуміння та вивчення широкого явища адміністративного судочинства частково ставали предметом вивчення у працях таких вчених адміністративістів, як О. М. Бандурка, В. М. Бевзенко, Ю. П. Битяк, Е. Ф. Демський, С. В. Ківалов, В. К. Колпаков, І. Б. Коліушко, В. П. Кононець, Т. О. Коломоєць, А. Т. Комзюк, О. В. Кузьменко, Р. О. Куйбіда, Т. П. Мінка, Р. В. Миронюк, Р. С. Мельник, О. М. Пасенюк, Ю. С. Педько, О. П. Рябченко, М. І. Смокович, М. М. Тищенко та інші. Водночас дослідження строки подання та розгляду позовних заяв адміністративними судами зазначеної категорії публічно-правових спорів під час дії правового режиму воєнного стану залишається недослідженим.

Метою даної статті є аналіз чинного законодавства щодо строків звернення до суду з позовними заявами у виборчих справах, виявлення його недоліків та розробка

пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Питання строків звернення до адміністративного суду регламентується статтею 122 Кодексу адміністративного судочинства України (КАС), яка визначає загальні положення для цього питання в адміністративному судочинстві [2]. Ця стаття є бланкетною за своєю правовою природою, оскільки дозволяє врегулювати строки звернення до адміністративного суду іншими законами або нормами КАС України.

Зазначена 122 стаття КАС України виступає як загальна норма, що може бути замінена спеціальними нормами інших законодавчих актів або положеннями самого Кодексу адміністративного судочинства. Зазначена правнича техніка забезпечує гнучкість правового регулювання, дозволяючи враховувати специфіку окремих категорій справ та відповідним чином коригувати строки звернення до адміністративного суду.

Наприклад, в окремих випадках законодавець може передбачити скорочені строки для розгляду певних адміністративних справ, які потребують оперативного вирішення, або ж навпаки, подовжені строки для справ, що потребують більш тривалого збору доказів або здійснення складних процедур. У таких випадках положення статті 122 КАС України не застосовуються, і перевага надається спеціальним нормам, які забезпечують оптимальні умови для розгляду відповідних справ.

Згідно зі статтею 122 КАС України, строк для звернення до адміністративного суду за захистом прав, свобод та інтересів особи встановлюється в шість місяців, які обчислюються з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів, якщо не визначено інше. Це означає, що норми інших законів або інші норми цього Кодексу щодо строків звернення до суду мають пріоритет над приписами статті 122 КАС України. Тобто, якщо для певної категорії справ законом або Кодексом адміністративного судочинства передба-

чено інший строк звернення до суду, ніж встановлений статтею 122 КАС, застосовуються строки, визначені іншими законодавчими приписами.

Отже, система строків звернення до адміністративного суду в Україні має ієрархічну структуру, де загальні положення статті 122 КАС України виконують роль основи, але можуть бути змінені або доповнені більш спеціалізованими нормами. Це сприяє ефективності та адаптивності адміністративного судочинства, забезпечуючи захист прав, свобод та інтересів осіб у відповідності до конкретних обставин кожної справи [3, с. 117–121].

Строки подання позовної заяви у виборчих спорах, розгляду таких справ, подання апеляційної скарги та граничного розгляду справ регулюються спеціальними положеннями статей 270, 273-278 КАС України. Ці положення мають пріоритет над загальними нормами КАС України при вирішенні виборчих спорів.

Закони про вибори можуть встановлювати інші строки для подання позовної заяви, здійснення процесуальних дій судом та розгляду справи. Такі норми є спеціальними щодо КАС України, але під час вирішення виборчих спорів пріоритет надається нормам, прийнятим пізніше, за винятком випадків, коли раніше прийнята норма визначає права учасників виборчого процесу і її дія не зупинена [4, с. 133–136].

Правила частин 2–10 статті 120 КАС України не застосовуються до обчислення строків, встановлених статтями 273-277 КАС України. Строки, визначені цими статтями, обчислюються календарними днями і годинами та починаються з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано їх початок (ч. 1 ст. 120 КАС України) [2].

Строк подання позовної заяви у виборчому спорі регламентується частинами 6–8 статті 273 КАС України. Загальний строк для подання позовної заяви до адміністративного

суду щодо вирішення виборчого спору становить п'ять днів з дня прийняття рішення, вчинення дії або допущення бездіяльності (ч. 6 ст. 273 КАС України).

Частина 8 статті 273 КАС України передбачає спеціальний дводенний строк для подання позовних заяв щодо рішень, дій чи бездіяльності дільничної виборчої комісії, дільничної комісії з референдуму, та їхніх членів, які мали місце у день голосування, під час підрахунку голосів та встановлення результатів голосування на дільниці.

Варто звернути увагу, що дводенний строк, встановлений частиною восьмою статті 273 КАС України, застосовується лише до рішень, дій чи бездіяльності дільничної виборчої комісії, дільничної комісії з референдуму та їхніх членів, які мали місце в день голосування, під час підрахунку голосів та встановлення результатів голосування на дільниці.

Для подання позовних заяв стосовно рішень, дій чи бездіяльності інших виборчих комісій, комісій з референдуму та їхніх членів діє п'ятиденний строк, визначений частиною шостою статті 273 КАС України.

День прийняття рішення, вчинення дії та останній день встановленого законом строку, в який мало бути вчинено дію або прийнято рішення, не враховується при обчисленні строків на подання позовної заяви (ч. 1 ст. 120, ч.ч. 1, 4 ст. 270 КАС України) [2].

Таким чином, регулювання строків подання позовних заяв у виборчих спорах має значну специфіку, що обумовлюється необхідністю оперативного розгляду таких справ для забезпечення законності виборчого процесу. Особливі строки, встановлені для виборчих спорів, підкреслюють важливість швидкого вирішення конфліктів, пов'язаних з виборами, з метою недопущення затягування процесу та забезпечення справедливості.

Детальне визначення строків для різних категорій виборчих спорів, таких як загальні п'ятиденні строки та спеціальні дводенні строки для певних випадків, дозволяє враховувати різні обставини і специфіку кожної

справи. Це сприяє підвищенню ефективності судового розгляду та захисту прав учасників виборчого процесу [5].

Встановлення чітких строків подання позовів у виборчих спорах сприяє передбачуваності правозастосовчої практики. Учасники виборчого процесу заздалегідь знають, у які строки вони можуть звертатися до суду для захисту своїх прав та інтересів, що сприяє зниженню напруги та конфліктності в суспільстві під час виборів. Регламентація строків подання позовних заяв у виборчих спорах забезпечує оперативність, ефективність та справедливість судового розгляду, що в свою чергу сприяє зміцненню демократичних процесів у державі.

Важливим аспектом є те, що законодавець чітко розмежує строки для різних типів виборчих комісій і їхніх рішень. Це запобігає можливим маніпуляціям та зловживанням строками, забезпечуючи рівність всіх учасників процесу. Крім того, застосування правил обчислення строків, що не враховують день прийняття рішення, вчинення дії та останній день строку, сприяє більш точному визначенню термінів подання позовних заяв. Це допомагає уникнути непорозумінь і помилок, що можуть виникнути внаслідок неправильного обчислення строків [6, с. 142–147].

Слід зазначити, що пріоритетність норм, прийнятих пізніше, також відіграє важливу роль у вирішенні виборчих спорів. Це забезпечує актуальність правового регулювання та його відповідність сучасним умовам і вимогам [7, с. 66–75].

Отже, система строків подання позовних заяв у виборчих спорах, визначена КАС України та іншими законами, є важливим елементом забезпечення ефективного і справедливого судочинства в сфері виборів. Вона враховує особливості виборчого процесу та сприяє швидкому і об'єктивному вирішенню спорів, що виникають у цій сфері, захищаючи права та інтереси учасників виборчого процесу.

Строк звернення до суду з позовною заявою про вирішення виборчого спору має свої

особливості щодо його закінчення. Позовні заяви щодо рішень, дій чи бездіяльності виборчої комісії або її членів, що відбулися до дня голосування, можуть бути подані до адміністративного суду у п'ятиденний строк, але не пізніше 22 години дня, що передує дню голосування (ч. 7 ст. 273 КАС України) [2].

Таким чином, подання позовних заяв щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів виборчого процесу, які відбулися до дня голосування та вчинені менше як за п'ять днів до цього дня, можливе лише до 22 години дня, що передує дню голосування.

Схоже правове регулювання встановлює граничний строк на звернення до суду у виборчих справах щодо уточнення списку виборців, включаючи питання включення або виключення зі списку себе особисто чи інших осіб. Зокрема, відповідно до ч. 3 ст. 274 КАС України, таку позовну заяву можна подати не пізніше ніж за два дні до дня голосування.

Ці граничні строки подання позовної заяви позбавляють позивача права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності, які були вчинені відповідними суб'єктами раніше зазначених строків. Тобто, позовні заяви, подані після вказаних граничних строків, залишаються без розгляду (ч. 5 ст. 270 КАС України).

Такі обмеження щодо строків подання позовних заяв у виборчих справах мають важливе значення для забезпечення оперативності та ефективності виборчого процесу. Встановлення чітких граничних строків сприяє своєчасному вирішенню виборчих спорів, що є критично важливим для забезпечення легітимності виборів та довіри до їх результатів.

Однак, з іншого боку, такі жорсткі строки можуть створювати певні труднощі для позивачів, особливо якщо порушення були виявлені в останній момент або якщо об'єктивні обставини перешкодили своєчасному зверненню до суду. Це може призвести до ситуацій, коли потенційно обґрунтовані позови залишаються без розгляду через пропущення строків.

З огляду на це, важливо, щоб законодавство передбачало механізми для захисту прав вибор-

ців та інших учасників виборчого процесу, які зазнали порушень. Наприклад, можливість відновлення пропущеного строку у випадках, коли затримка подання позовної заяви була зумовлена об'єктивними причинами, може стати важливим інструментом для забезпечення справедливості виборчого процесу [8].

Таким чином, ефективне функціонування виборчого правосуддя вимагає балансу між необхідністю оперативного вирішення спорів та забезпеченням права на судовий захист усіх учасників виборчого процесу [9]. Вдосконалення законодавства у цій сфері, а також підвищення правової обізнаності громадян і їхньої здатності оперативно реагувати на виборчі порушення, є ключовими факторами для досягнення цієї мети.

Висновки. Дослідження особливостей строків звернення до суду з позовними заявами про вирішення виборчих спорів дозволяє зробити кілька важливих висновків. По-перше, чітке визначення строків подання позовних заяв у виборчих справах є необхідним для забезпечення оперативності та ефективності виборчого процесу. Це сприяє своєчасному вирішенню спорів і підтримці легітимності результатів виборів. По-друге, жорсткі строки подання позовних заяв можуть створювати певні труднощі для позивачів, особливо у випадках, коли порушення були виявлені в останній момент або об'єктивні обставини перешкодили своєчасному зверненню до суду. Це може призвести до залишення обґрунтованих позовів без розгляду. Третій висновок полягає у необхідності передбачення у чинному процесуальному законодавстві механізмів відновлення пропущених строків для захисту прав виборців та інших учасників виборчого процесу. Четвертий аспект полягає у важливості досягнення балансу між оперативністю вирішення спорів і забезпеченням права на судовий захист усіх учасників виборчого процесу. Законодавче вдосконалення та підвищення правової обізнаності громадян є ключовими факторами для досягнення цього балансу. Нарешті,

результати дослідження свідчать про необхідність вдосконалення виборчого законодавства, зокрема, в частині регулювання строків подання позовних заяв і механізмів їх відновлення. Це дозволить підвищити ефективність правового захисту у виборчих спорах і зміц-

нити довіру до виборчого процесу. Впровадження запропонованих змін до виборчого законодавства та розвиток правової культури у суспільстві сприятимуть зміцненню демократичних інститутів і забезпеченню верховенства права в Україні.

Анотація

Наукова стаття присвячена дослідженню питання строків звернення до суду з позовними заявами у виборчих справах, що є важливим аспектом забезпечення справедливості та ефективності виборчого процесу. Актуальність теми зумовлена необхідністю удосконалення правового регулювання для підтримки легітимності виборів і довіри громадян до їх результатів. У статті розглядаються особливості законодавчого регулювання строків подання позовних заяв, аналізується їх вплив на можливість своєчасного вирішення виборчих спорів та захист прав учасників виборчого процесу.

У статті констатується, що строк подання позовних заяв у виборчих справах має критичне значення для забезпечення оперативного та справедливого вирішення виборчих спорів. Наразі чинне законодавство України встановлює жорсткі строки, які обмежують можливість подання позовних заяв щодо рішень, дій чи бездіяльності виборчої комісії або її членів. Це може призвести до ситуацій, коли обґрунтовані позови залишаються без розгляду через пропущення строків, що негативно впливає на права позивачів та загальну довіру до виборчого процесу.

Обґрунтовується позиція, що для забезпечення ефективного захисту прав учасників виборчого процесу необхідно передбачити механізми відновлення пропущених строків подання позовних заяв у виборчих справах. Затримка подання позовної заяви часто зумовлена об'єктивними причинами, такими як пізнє виявлення порушень або інші непередбачувані обставини. Впровадження таких механізмів сприятиме забезпеченню справедливості у виборчому процесі та підвищенню довіри громадян до системи виборчого правосуддя. Крім того, необхідно удосконалити законодавство щодо строків подання позовних заяв у виборчих справах, щоб збалансувати оперативність судового розгляду та захист прав позивачів.

Робиться висновок, що ефективне функціонування виборчого правосуддя вимагає досягнення балансу між необхідністю оперативного вирішення спорів та забезпеченням права на судовий захист усіх учасників виборчого процесу. Для цього необхідно вдосконалити виборче законодавство, зокрема в частині регулювання строків подання позовних заяв і механізмів їх відновлення. Це дозволить підвищити ефективність правового захисту у виборчих справах, зміцнити демократичні інститути та забезпечити верховенство права в Україні. Розвиток правової культури у суспільстві та підвищення правової обізнаності громадян також є ключовими факторами для досягнення цієї мети.

Ключові слова: адміністративне судочинство, спрощене провадження, форма правосуддя, провадження, публічно-правовий спір, юрисдикція, адміністративна юрисдикція, суд, процес.

Kozhevnykov A.Yu. Features of calculating deadlines in cases related to the electoral process and the referendum process

Summary

The scientific article is devoted to the study of the issue of deadlines for applying to the court with claims in electoral cases, which is an important aspect of ensuring the fairness and effectiveness of the electoral process. The relevance of the topic is due to the need to improve legal regulation to maintain the legitimacy of elections and citizens' confidence in their results. The article discusses the specifics of legislative regulation of the deadline for filing claims, analyzes their impact on the

possibility of timely resolution of electoral disputes and protection of the rights of participants in the electoral process.

The article states that the deadline for filing claims in electoral cases is critical for ensuring prompt and fair resolution of electoral disputes. Currently, the current legislation of Ukraine sets strict deadlines that limit the possibility of filing claims regarding decisions, actions or omissions of the Election Commission or its members. This can lead to situations where justified claims are left without consideration due to missed deadlines, which negatively affects the rights of plaintiffs and overall confidence in the electoral process.

The article substantiates the position that in order to ensure effective protection of the rights of participants in the electoral process, it is necessary to provide mechanisms for restoring missed deadlines for filing claims in electoral cases. The delay in filing a claim is often due to objective reasons, such as late detection of violations or other unforeseen circumstances. The introduction of such mechanisms will help ensure justice in the electoral process and increase citizens' confidence in the electoral justice system. In addition, it is necessary to improve the legislation on the time frame for filing claims in electoral cases in order to balance the speed of judicial proceedings and the protection of plaintiffs' rights.

It is concluded that the effective functioning of electoral justice requires achieving a balance between the need for prompt dispute resolution and ensuring the right to judicial protection of all participants in the electoral process. To do this, it is necessary to improve the electoral legislation, in particular in terms of regulating the time frame for filing claims and mechanisms for their restoration. This will increase the effectiveness of legal protection in electoral cases, strengthen democratic institutions and ensure the rule of law in Ukraine. The development of legal culture in society and raising legal awareness of citizens are also key factors for achieving this goal.

Key words: administrative proceedings, simplified proceedings, form of justice, proceedings, public law dispute, jurisdiction, administrative jurisdiction, court, process.

Список використаних джерел:

1. Мохончук Б., Романюк П., Цуркан М. Огляд судової практики з розгляду спорів щодо виборів та виборчих правопорушень в Україні: за результатами президентських та парламентських виборів 2019 року./ за ред. М. Цуркана Київ: "АК-Group", 2020. 147 с.
2. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–37. Ст. 446.
3. Вовк В. Вплив характеру адміністративних справ на процесуальну форму адміністративного судочинства. *Juris Europensis Scientia*. 2020. № 4. С. 117–121.
4. Маруліна Л. О. Сутність та форми позовного провадження в адміністративному судочинстві України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. № 4. С. 133–136.
5. Капинос О. В. Теоретико-правові засади функціонування адміністративного судочинства в Україні : дис. : 12.00.07. Запоріжжя, 2021. 312 с.
6. Kononets V. P. Practice of application by administrative courts of legislation in cases of appeals of decisions, actions or inaction of state executor. *KELM*. 2020. № 6. С. 142–147.
7. Ярошенко А. С., Костенко О. М. Визнання судом недійсними фіктивних договорів дарування, укладених з метою приховання майна боржника: проблеми формування єдиної правозастосовної практики. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 148. С. 66–75.
8. Корчинський О. І. Правові засади організації адміністративного судочинства в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2018. 185 с.
9. Манн Т., Мельник Р., Бевзенко В., Комзюк А. Адміністративний процес: загальна частина (Федеративна Республіка Німеччина, Україна) : науково-практичний посібник / пер. та адапт. з нім. Р. Мельника ; за заг. ред. В. Бевзенка. Київ : Алерта, 2013. 308 с.

Коштура Б.В.

*магістр у сфері права
Академія Адвокатури України*

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ІНСТИТУТУ КРАЙНЬОЇ НЕОБХІДНОСТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ

Актуальність теми. Дослідження інституту крайньої необхідності є надзвичайно важливим у сучасному кримінальному праві України, оскільки цей правовий інститут відіграє ключову роль у забезпеченні законного виправдання дій, спрямованих на усунення безпосередньої загрози. Враховуючи складність і неоднозначність ситуацій, в яких виникає необхідність застосування цього інституту, його вивчення є актуальним з кількох причин.

По-перше, інститут крайньої необхідності безпосередньо пов'язаний із захистом основоположних прав та свобод людини, таких як право на життя, здоров'я та власність. Умови, за яких особа може завдати шкоди іншим правоохоронюваним інтересам для відвернення більшої небезпеки, потребують детального правового регулювання та зрозумілих критеріїв для їх застосування. Відсутність чітких вказівок може призвести до суб'єктивного тлумачення і різних підходів у судовій практиці, що створює правову невизначеність і потенційні ризики для правосуддя.

По-друге, сучасний стан правозастосовної практики демонструє наявність проблем у визначенні пропорційності завданої шкоди та відверненої загрози, а також у доказуванні обставин крайньої необхідності. Це вимагає розробки нових методик та підходів, які враховували б сучасні технології та наукові досягнення, що забезпечить об'єктивність і точність у судових розглядах.

По-третє, важливим аспектом є підвищення правової обізнаності громадян щодо своїх прав та можливостей у ситуаціях край-

ньої необхідності. Часто особи, які опиняються в таких умовах, не мають достатніх знань про свої правові можливості, що може призвести до неправомірних дій або невміння правильно захистити свої інтереси в суді. Підвищення рівня правової культури сприятиме більш ефективному захисту прав громадян та зменшенню кількості помилкових рішень.

Нарешті, інститут крайньої необхідності є важливим для вдосконалення законодавства та правозастосовної практики. Аналіз проблем, пов'язаних з його застосуванням, дозволяє виявити недоліки чинного законодавства та запропонувати конкретні зміни для його поліпшення. Це сприятиме підвищенню ефективності правозастосування та забезпеченню справедливості у кримінально-правових відносинах.

Стан дослідження. В сучасному науковому середовищі інститут крайньої необхідності є предметом активного дослідження через його важливість у кримінальному праві України. Науковці зосереджуються на аналізі законодавчої бази, судової практики та проблемах правозастосування, що виникають у контексті крайньої необхідності.

Основна увага приділяється таким аспектам: 1) Пропорційність шкоди, досліджується питання визначення пропорційності між завданою шкодою та відверненою загрозою, що є ключовим елементом правомірності дій у стані крайньої необхідності; 2) Критерії застосування, вивчаються чинні законодавчі норми з метою розробки чіткіших критеріїв для правозастосування, що дозволить уникнути суб'єктивних тлумачень; 3) Доказування

обставин розробляються нові методики доказування обставин крайньої необхідності, які враховують сучасні технології та наукові досягнення; 4) Правова обізнаність, підвищення правової обізнаності громадян щодо інституту крайньої необхідності та їх прав у таких ситуаціях.

Наукові роботи також акцентують на необхідності вдосконалення законодавства та підвищення професійної підготовки суддів для забезпечення об'єктивного та справедливого правозастосування. Таким чином, дослідження інституту крайньої необхідності є актуальним і спрямованим на поліпшення правової системи України.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є глибокий аналіз інституту крайньої необхідності в кримінальному праві України, виявлення його проблемних аспектів та співставлення його з необхідною обороною. До завдань дослідження входить аналіз судової практики застосування крайньої необхідності для виявлення типових проблем та труднощів, рекомендації щодо підвищення правової обізнаності громадян і професійної підготовки суддів у контексті крайньої необхідності.

Виклад основного матеріалу. Інститут крайньої необхідності відіграє важливу роль у кримінальному праві, забезпечуючи юридичну основу для виправдання певних дій, що зазвичай були б кримінально караними. В українському законодавстві цей інститут регламентується Кримінальним кодексом України (ККУ), де чітко визначені умови та межі його застосування.

Частина 1 статті 39 ККУ визначає, що дії в стані крайньої необхідності не вважаються кримінальним правопорушенням за умов, якщо вони спрямовані на усунення безпосередньої загрози, і немає іншого способу відвернути небезпеку. Також, важливою умовою є неперевикнення меж крайньої необхідності.

Частина 2 статті 16 ККУ вводить поняття ексцесу крайньої необхідності, яке визначає ситуації, коли заподіяна шкода значно переви-

щує відвернуту загрозу. В таких випадках дії особи не можуть бути визнані правомірними.

Частина 3 статті 39 ККУ передбачає, що особа, яка перевищила межі крайньої необхідності під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного загрозою, не підлягає кримінальній відповідальності. Це важливе положення, яке враховує людську реакцію на небезпеку і визнає, що в стані емоційного напруження людина може не мати змоги адекватно оцінити ситуацію [1].

Інститут крайньої необхідності в Кримінальному кодексі України закріплений досить детально, що дозволяє забезпечити його правильне застосування на практиці. Законодавець передбачив кілька ключових аспектів, які регулюють цей інститут: 1) Наявність небезпеки – важливою умовою є існування безпосередньої загрози особі чи охоронюваним законом правам. Це може бути загроза життю, здоров'ю, власності або іншим суспільним чи державним інтересам; 2) Відсутність альтернативних засобів – інститут крайньої необхідності може застосовуватися лише тоді, коли небезпеку не можна усунути іншими засобами. Це означає, що особа має використати всі інші можливості перед тим, як завдати шкоди для відвернення небезпеки; 3) Пропорційність шкоди – заподіяна шкода має бути пропорційною відверненій небезпеці. Це означає, що шкода не повинна перевищувати ту, яку вдалося уникнути. У випадку, якщо заподіяна шкода значно більша, ніж відвернена, це розглядається як ексцес крайньої необхідності; 4) Стан душевного хвилювання – законодавець враховує людську природу та можливість сильної емоційної реакції на небезпеку. Якщо особа діяла під впливом сильного душевного хвилювання, вона може бути звільнена від кримінальної відповідальності за перевищення меж крайньої необхідності [2, с. 49].

Практичне застосування інституту крайньої необхідності вимагає ретельного аналізу кожного конкретного випадку. Судова практика показує, що важливо враховувати всі

обставини справи, щоб визначити, чи дійсно існувала безпосередня загроза, чи не було інших способів її усунення, та чи не було перевищено меж крайньої необхідності.

Цей інститут відіграє важливу роль у правозастосовній діяльності, забезпечуючи захист прав та інтересів осіб, які діють в умовах крайньої необхідності. Він також сприяє розвитку правової системи, вдосконаленню законодавства та його адаптації до сучасних умов.

Таким чином, законодавче закріплення інституту крайньої необхідності в Україні забезпечує чіткі правові рамки для його застосування, враховує людський фактор та створює умови для ефективного захисту прав та інтересів у критичних ситуаціях.

Інститути крайньої необхідності та необхідної оборони є фундаментальними складовими кримінального права, що забезпечують юридичне виправдання певних дій, які за інших умов вважалися б кримінальними правопорушеннями. Хоча обидва інститути мають схожі риси, вони суттєво різняться за своїм змістом, умовами застосування та правовими наслідками [2, с. 11].

Схожі риси крайньої необхідності та необхідної оборони можна поділити на дві складові цих інститутів – наявність небезпеки та захист правоохоронюваних прав та інтересів [3, с. 99].

Щодо наявності небезпеки, то обидва інститути передбачають існування реальної та безпосередньої загрози, що вимагає негайного реагування. Крайня необхідність і необхідна оборона мають на меті захист правоохоронюваних інтересів (життя, здоров'я, власність, суспільні інтереси тощо).

Щодо захисту правоохоронюваних прав та інтересів, то у обох випадках особа діє для захисту своїх прав або прав інших осіб. Метою є запобігання або припинення правопорушення, що загрожує охоронюваним правам.

Однак, науковим середовищем та законодавством ці два інститути не були б відділені один від одного, якби не їхні відмінності один від одного.

Перше, чим крайня необхідність і необхідна оборона відмінні одним від одного є природа загрози. При крайній необхідності загроза може виникати як від природних явищ, техногенних аварій, дій тварин чи інших обставин, не пов'язаних з протиправними діями людини. Наприклад, це може бути загроза життю від пожежі, повені або агресії тварини. А при необхідній обороні загроза завжди пов'язана з протиправними діями іншої особи. Це може бути напад, крадіжка, хуліганство тощо.

Друга відмінність – співвідношення прав та інтересів. Крайня необхідність передбачає конфлікт між правом на захист власних інтересів та правами інших осіб. Відповідно, особа має вибрати менше зло, завдавши меншої шкоди для відвернення більшої. Необхідна оборона надає можливість здійснити захист від неправомірних посягань. Тут не йдеться про конфлікт рівнозначних прав, оскільки посягання завжди є протиправним.

Третє, умови правомірності. Крайня необхідність передбачає, що дії особи є правомірними лише за умови, що загрозу не можна усунути іншими засобами і завдана шкода є меншим злом у порівнянні з відверненою загрозою. Важливо, щоб не було перевищено меж крайньої необхідності. Необхідна оборона передбачає, що оборона є правомірною незалежно від можливості уникнути конфлікту або звернутися за допомогою до правоохоронних органів. Головною умовою є те, що захист відповідає характеру та ступеню небезпеки посягання, і не повинно бути перевищення меж необхідної оборони.

Останньою, четвертою відмінністю є перевищення меж. При крайній необхідності перевищення меж крайньої необхідності має місце, коли завдана шкода значно перевищує відвернену. Це розглядається як кримінально каране діяння. При необхідній обороні перевищення меж необхідної оборони полягає у невідповідності засобів захисту характеру і ступеню небезпеки посягання. Особа може бути притягнута до відповідальності

за перевищення меж необхідної оборони, якщо це не сталося через сильне душевне хвилювання [4, с. 176].

У реальних випадках застосування інститутів крайньої необхідності та необхідної оборони вимагає ретельного аналізу обставин, щоб визначити правомірність дій особи. Судова практика показує, що часто виникають складнощі в оцінці пропорційності завданої шкоди та відверненої загрози, особливо у випадках крайньої необхідності.

Зокрема, у ситуаціях крайньої необхідності важливо довести, що не було інших способів усунення загрози, а також що завдана шкода дійсно є меншою, ніж відвернена. Водночас, у випадках необхідної оборони особа має право захищатися від протиправного посягання без обов'язку вдаватися до менш шкідливих засобів або уникати конфлікту [5, с. 61].

Інститути крайньої необхідності та необхідної оборони мають суттєві відмінності за своєю природою та умовами застосування, проте обидва служать важливими механізмами захисту прав та інтересів осіб в умовах загрози. Правильне розуміння та застосування цих інститутів є ключовим для забезпечення справедливості та законності в кримінально-правових відносинах.

Враховуючи вищезазначене, інститут крайньої необхідності є важливою складовою кримінального права, який дозволяє виправдати дії, що зазвичай вважалися б кримінально караними, якщо вони були спрямовані на усунення безпосередньої загрози. В Україні цей інститут регламентується статтями Кримінального кодексу України (ККУ), проте його практичне застосування стикається з низкою проблем та викликів.

На сьогоднішній день інститут крайньої необхідності в Україні залишається актуальним і часто застосовується в судовій практиці. Законодавство України, зокрема статті 39 і 16 ККУ, чітко регулює умови правомірності дій в стані крайньої необхідності, що дозволяє забезпечити правову визначеність та захист прав осіб, які діють в умовах загрози [7].

Водночас, застосування цього інституту вимагає ретельного аналізу обставин кожної конкретної справи. Судова практика демонструє, що багато випадків, пов'язаних з крайньою необхідністю, є складними і неоднозначними, що вимагає від суддів високого рівня професіоналізму та об'єктивності.

Однією з головних проблем є визначення пропорційності завданої шкоди та відверненої загрози. Часто виникають ситуації, коли важко об'єктивно оцінити, чи була заподіяна шкода меншою, ніж та, яку вдалося уникнути. Це вимагає ретельного аналізу і часто призводить до спірних рішень.

Законодавство не завжди надає чіткі критерії для визначення меж крайньої необхідності, що ускладнює правозастосування. Відсутність конкретних вказівок може призводити до суб'єктивного тлумачення і різних підходів у різних судових справах.

Доказування стану крайньої необхідності часто є складним завданням. Необхідно довести, що загроза була безпосередньою, а інші засоби усунення небезпеки були відсутніми або неефективними. Це вимагає значної кількості доказів і часто стає предметом тривалих судових розглядів.

Врахування емоційного стану особи, яка діяла в стані крайньої необхідності, також є складним аспектом. Законодавство передбачає звільнення від відповідальності за перевищення меж крайньої необхідності у випадку сильного душевного хвилювання, однак оцінка цього стану часто є суб'єктивною і складною для доказування.

Часто особи, які опиняються в умовах крайньої необхідності, не мають достатньої правової обізнаності про свої права та можливості. Це може призводити до неправомірних дій або невміння правильно захистити свої інтереси в суді [7].

Інститут крайньої необхідності є важливим елементом кримінального права України, який забезпечує захист прав та інтересів осіб у критичних ситуаціях. Проте його практичне застосування стикається з низкою проблем,

які потребують вдосконалення законодавства та покращення правозастосовної практики. Врахування цих аспектів дозволить забезпечити справедливість та ефективність у розгляді справ, пов'язаних з крайньою необхідністю, і захистити права громадян у складних життєвих обставинах.

Висновки. Крайня необхідність залишається актуальною темою в сучасному кримінальному праві, оскільки забезпечує баланс між захистом суспільних інтересів і правом особи на самозахист у надзвичайних умовах.

Аналіз законодавства показав, що норми, які регулюють крайні випадки, мають чіткі, але іноді недостатньо визначені критерії, що ускладнює їх правозастосування. Недоліком чинного законодавства є відсутність конкретних вказівок для оцінки пропорційності завданої шкоди та відверненої загрози.

Судова практика демонструє різні підходи до оцінки дій у стані крайньої необхідності, що свідчить про необхідність розробки більш уніфікованих критеріїв для суддів. Важливим є вдосконалення методик доказування обста-

вин крайньої необхідності, що дозволить підвищити об'єктивність судових рішень.

Визначення пропорційності між завданою шкодою та відверненою загрозою є ключовим питанням, яке потребує чітких і обґрунтованих критеріїв. Перевищення меж крайньої необхідності повинно розглядатися з урахуванням обставин справи та емоційного стану особи, що діяла в умовах загрози.

Підвищення правової обізнаності громадян щодо інституту крайньої необхідності та їх прав у таких ситуаціях є необхідним для запобігання неправомірних дій та захисту своїх інтересів. Проведення спеціалізованих тренінгів для суддів допоможе уніфікувати підходи до застосування крайньої необхідності та підвищити рівень об'єктивності у судових рішеннях.

Таким чином, інститут крайньої необхідності є важливою складовою кримінального права, яка потребує подальшого вдосконалення для забезпечення справедливості та захисту прав громадян у надзвичайних ситуаціях.

Анотація

Стаття присвячена аналізу інституту крайньої необхідності в кримінальному праві України. Актуальність дослідження обумовлена важливістю цього правового інституту для забезпечення законного виправдання дій, спрямованих на усунення безпосередньої загрози. В умовах складності та неоднозначності ситуацій, у яких виникає потреба застосування крайньої необхідності, детальне правове регулювання та зрозумілі критерії її застосування є надзвичайно важливими.

По-перше, інститут крайньої необхідності пов'язаний із захистом основоположних прав та свобод людини, таких як право на життя, здоров'я та власність. Відсутність чітких вказівок щодо умов, за яких особа може завдати шкоди іншим правоохоронюваним інтересам для відвернення більшої небезпеки, може призвести до суб'єктивного тлумачення та різних підходів у судовій практиці, що створює правову невизначеність і потенційні ризики для правосуддя.

По-друге, сучасний стан правозастосовної практики демонструє наявність проблем у визначенні пропорційності завданої шкоди та відверненої загрози, а також у доказуванні обставин крайньої необхідності. Це вимагає розробки нових методик та підходів, які враховували б сучасні технології та наукові досягнення, що забезпечить об'єктивність і точність у судових розглядах.

По-третє, важливим аспектом є підвищення правової обізнаності громадян щодо своїх прав та можливостей у ситуаціях крайньої необхідності. Підвищення рівня правової культури сприятиме більш ефективному захисту прав громадян та зменшенню кількості помилкових рішень.

Інститут крайньої необхідності є важливим для вдосконалення законодавства та правозастосовної практики. Аналіз проблем, пов'язаних з його застосуванням, дозволяє виявити недоліки чинного законодавства та визначити зміни для його поліпшення, що сприятиме підвищенню

ефективності правозастосування та забезпеченню справедливості у кримінально-правових відносинах.

Інститут крайньої необхідності, закріплений у Кримінальному кодексі України, відіграє важливу роль у кримінальному праві, забезпечуючи юридичну основу для виправдання певних дій, що зазвичай були б кримінально карані. Законодавець передбачив кілька ключових аспектів, які регулюють цей інститут: наявність небезпеки, відсутність альтернативних засобів, пропорційність шкоди та стан душевного хвилювання.

Практичне застосування інституту крайньої необхідності вимагає ретельного аналізу кожного конкретного випадку, врахування всіх обставин справи та забезпечення об'єктивного та справедливого правозастосування.

Ключові слова: крайня необхідність, необхідна оборона, уявна оборона, самозахист, норми права.

Koshtura B.V. Legal Analysis of the Institute of Extreme Necessity: Problems and Practical Application

Summary

The article is dedicated to the analysis of the institute of extreme necessity in the criminal law of Ukraine. The relevance of the research is due to the importance of this legal institute for ensuring the lawful justification of actions aimed at eliminating an immediate threat. Given the complexity and ambiguity of situations in which the need for the application of extreme necessity arises, detailed legal regulation and clear criteria for its application are extremely important.

Firstly, the institute of extreme necessity is related to the protection of fundamental human rights and freedoms, such as the right to life, health, and property. The lack of clear guidelines regarding the conditions under which a person can cause harm to other legally protected interests to avert a greater danger can lead to subjective interpretation and different approaches in judicial practice, creating legal uncertainty and potential risks for justice.

Secondly, the current state of law enforcement practice demonstrates the existence of problems in determining the proportionality of the harm caused and the averted threat, as well as in proving the circumstances of extreme necessity. This requires the development of new methods and approaches that would take into account modern technologies and scientific achievements, ensuring objectivity and accuracy in judicial proceedings.

Thirdly, an important aspect is increasing citizens' legal awareness regarding their rights and opportunities in situations of extreme necessity. Raising the level of legal culture will contribute to more effective protection of citizens' rights and a reduction in the number of erroneous decisions.

The institute of extreme necessity is crucial for the improvement of legislation and law enforcement practice. Analyzing the problems associated with its application allows identifying deficiencies in current legislation and proposing specific changes for its improvement, which will enhance the effectiveness of law enforcement and ensure justice in criminal legal relations.

The institute of extreme necessity, enshrined in the Criminal Code of Ukraine, plays an important role in criminal law, providing a legal basis for justifying certain actions that would otherwise be criminally punishable. The legislator has provided several key aspects that regulate this institute: the presence of danger, the absence of alternative means, proportionality of harm, and the state of mental excitement.

The practical application of the institute of extreme necessity requires careful analysis of each specific case, consideration of all the circumstances of the case, and ensuring objective and fair law enforcement.

Key words: extreme necessity, necessary defense, imaginary defense, self-defense, legal norms.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний Кодекс України. Редакція від 28.03.2024. Документ 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 21.03.24)
2. Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року. 2001. 1104 с.
3. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності, К., 2004. 211 с.
4. Кармазіна Ю. О. , Стрельцова Є. Л. Кримінальний кодекс України : Коментар / під ред... 2-е вид. Харків : Одісей, 2012. 960 с.
5. Шемчушенко Ю. С. Юридична енциклопедія / ред. кол., 2003. Т. 5 : П – С. 736 с.
6. Тацій В. Я., Борисова, В. І. Кримінальне право Загальна частина / Тютюгіна. 5-те вид. Харків: Право, 2015. 525 с.
7. Legal Wiki Aid – Крайня необхідність. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Крайня_необхідність (дата звернення 23.03.24).

УДК 343.8

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.3.9>

Богатирьов І.Г.

*доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри права та правоохоронної діяльності,
Державний університет «Житомирська політехніка»
<https://orcid.org/0000-0003-4001-7256>*

СЛІДЧИЙ ІЗОЛЯТОР ЯК СУБ'ЄКТ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ ТА ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ

Постановка проблеми. Сучасна оптимізація Державної кримінально-виконавчої служби України до сучасних умов реформування (розвитку) пенітенціарної системи є відповідним утіленням стратегічного курсу державної політики в сфері виконання покарань та пробації з урахуванням міжнародних стандартів щодо дотримання принципів законності, гуманізму, демократизму та соціальної справедливості в контексті сучасної пенітенціарної доктрини у сфері виконання покарань та іншого примусового виконання рішень суду, а також адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

Метою наукової статті є визначення СІЗО як суб'єкта виконання покарання та запобіжного заходу у виді тримання під вартою та обґрунтовано зміну назви на Державну установу «Центр попереднього ув'язнення».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед наукових праць українських вчених у яких висвітлювалося СІЗО як суб'єкта виконання покарання та запобіжного заходу у виді тримання під вартою, ми виділяємо: К. А. Автухова, І. Г. Богатирьова, І. В. Боднара, С. Ф. Денисова, Т. А. Денисову, О. М. Джужу, О. М. Звенигородського, В. В. Кареліна, О. Г. Колба, І. М. Копотуна, Л. І. Олефір, Л. Г. Остапчук, В. Ф. Пузирного, М. С. Пузирьова, Н. М. Свириденко, А. Х. Степанюка, С. Р. Тагієва, О. Г. Ткаченка, С. В. Царюка, О.О. Шкута та багатьох інших.

Проведений нами детальний аналіз зазначених праць свідчить, що поза полем зору вчених залишаються проблеми пов'язані із визначення правового статусу осіб, які тримаються в слідчому ізоляторі; виконання Міністерством юстиції окремих правоохоронних функцій та оцінка ефективності за цим напрямом тощо.

Викладене свідчить про актуальність підготовки даної статті та зумовлює необхідність здійснення відповідного комплексного наукового пошуку.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до законодавства України, функції виконання покарання та попереднього ув'язнення осіб взятих під варту покладено на слідчі ізолятори (далі СІЗО). З метою покращити умови тримання засуджених і ув'язнених в СІЗО варто розмістити їх так, як це прописано в міжнародних стандартах поведінки з ув'язненими і засудженими.

На жаль, в умовах правового режиму воєнного стану в Україні розміщенням осіб, узятих під варту і засуджених ускладнюється, оскільки рішення Міністерства юстиції України щодо побудови нового СІЗО залишається не виконане по причині відсутності державного фінансування. А пропозиції щодо продажу виправних колоній ДКВС України не знаходять вітчизняного або зарубіжного інвестора.

Саме тому розглядаючи СІЗО як спеціальну державну інституцію слід окреслити три складові його функціональної сфери:

1) виконання попереднього ув'язнення; 2) виконання кримінального покарання у виді позбавлення волі; 3) запобігання кримінальних правопорушень, що вчиняються в СІЗО. Охарактеризуємо кожен із вище вказаних напрямків діяльності СІЗО.

І так, перший напрямок виконання попереднього ув'язнення. Ми підтримуємо українських вчених про те, що Інститут попереднього ув'язнення під вартою як особливий правовий інститут поки що не був предметом усебічного розгляду в юридичній літературі з кримінально-виконавчого права» [1, с. 176]. Однак, слід зауважити, що у наукових статтях українських вчених ми знаходимо проблемні питання, які стосуються СІЗО і особливо, саме попереднього ув'язнення.

У зв'язку з цим, вважаємо за доцільне розглядати СІЗО як суб'єкт виконання попереднього ув'язнення. Даний підхід кореспондується зі ст. 1 і 2 Закону України «Про попереднє ув'язнення» [2], у якому законодавець чітко зазначив, що попереднє ув'язнення виконується як запобіжний захід щодо обвинувачуваного, підсудного, підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення та засудженого, вирок щодо якого не набрав законної сили, відповідно до завдань кримінального судочинства з метою запобігання вчинення такого кримінального правопорушення, як ухиленню особи, взятої під вартою від слідства і суду, перешкоджанню встановлення істини в кримінальному провадженні або заняттю злочинною діяльністю, а також забезпечення виконання вироку.

Водночас, у ст. 4 Закону визначено, що умовами для тримання осіб, щодо яких як запобіжний захід обрано тримання під вартою або до яких застосовано тимчасовий чи екстрадиційний арешт, є слідчі ізолятори Державної кримінально-виконавчої служби України, гауптвахти Військової служби правопорядку у Збройних Силах України. В окремих випадках, що визначаються потребою в проведенні слідчих дій, ці особи можуть перебувати в ізоляторах тимчасового тримання [2].

Стосовно правової природи попереднього ув'язнення, а також позбавлення волі у виді кримінального покарання, яке здійснюється в СІЗО існують певні неузгодженості між правовим регулюванням та реалізацією правового статусу цих осіб. У разі попереднього ув'язнення особа вважається невинуватою, але тримається в місцях несвободи, де існують реальні стосунки між засудженими і особами взятими під вартою, але вирок суду щодо них не вступив в законну силу.

Оскільки, попереднього ув'язнення особи за вчинене кримінальне правопорушення визнається за кримінально-процесуальним правом, але у ньому є певні елементи кари, яка полягає у відповідних правообмеженнях й умовах тримання. У зв'язку з цим, є думка виділити суспільні відносини в СІЗО у самостійну нову галузь права «Процесуально-виконавче право». Однак виникає слушне запитання. А чи вірно ми виділяємо нову галузь? – оскільки її роздрібнення навряд чи можна вважати обґрунтованим. Та й загальна теорія права доводить, що той чи інший нормативний акт – це завжди акт, який входить у ту чи іншу галузь законодавства. Серед ознак, які характеризують СІЗО ми виділяємо:

1) позбавлення волі як міру покарання, що виконується в СІЗО, встановлюється вирок суду, що набрав чинності стосовно осіб, винуватість яких доведено;

2) позбавлення волі як запобіжний захід застосовується у СІЗО за вмотивованими рішенням суду, винесеним відповідно до КК і КПК України (ст. 3 Закону України «Про попереднє ув'язнення») відносно обвинуваченого, підсудного, підозрюваного у вчиненні злочину, та засудженого вироку щодо якого не набрав законної сили;

3) основними місцями виконання покарання у виді позбавлення волі в Україні є виправні (виховні) колонії. Їх функції відносно засуджених, залишених для робіт з господарського обслуговування, виконують СІЗО, водночас як попереднє ув'язнення

виконується лише в слідчих ізоляторах, й тимчасово в інших місцях, указаних у ст. 4 Закону України «Про попереднє ув'язнення»;

4) відбування покарання супроводжується виправним впливом та ресоціалізацією засуджених у СІЗО, стосовно ув'язнених під варту як запобіжний захід, такий вплив не застосовується.

Названі ознаки, які характеризують правову природу попереднього ув'язнення особи, яка перебуває під вартою у виді запобіжного заходу вимагають від персоналу СІЗО, засуджених і ув'язнених шукати баланс інтересів. Це дозволяє адміністрації СІЗО його персонал одночасно реалізувати подвійну функцію державного примусу.

Отже, перебування засуджених і ув'язнених в СІЗО доцільно визнавати як різновид заходів кримінально-виконавчого впливу пов'язаних з ізоляцією особи в межах галузі кримінально-процесуального права, а Закон України «Про попереднє ув'язнення» стосується кримінально-виконавчої галузі права, що й зазначено у ст. 1 цього Закону. Ця приналежність також підтверджується чинністю Закону України про ДКВС України, де СІЗО як відноситься до кримінально-виконавчої (пенітенціарної) системи України.

Місце попереднього ув'язнення за ознакою цільового призначення необхідно виокремити СІЗО як спеціалізовану установу для виконання запобіжного заходу у виді взяття під варту, а також одночасно для виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк стосовно категорії засуджених, залишених у СІЗО для роботи з господарського обслуговування [1].

Наша позиція щодо функціонування СІЗО збігається з цілями «Європейських пенітенціарних правил» щодо встановлення єдиних мінімальних вимог стосовно деяких аспектів управління пенітенціарними установами, які забезпечують тримання під вартою, і відповідного поводження з особами, позбавленими волі в рамках сучасної прогресивної системи [3, с. 169].

Другий напрямок, виконання кримінального покарання у виді позбавлення волі. Оскільки виконання кримінального покарання у виді позбавлення волі природно не є функцією СІЗО. Хоча, Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» на законодавчому рівні розмежовує поняття «установи виконання покарань» та «слідчі ізолятори» [4], відповідно до їх функціональної приналежності.

Так, ст. 6, цього Закону визначає структуру та чисельність ДКВС України, де зазначено, що слідчі ізолятори є структурними підрозділами, які здійснюють правозастосовні та правоохоронні функції (п. 1 ст. 6). З огляду на це, відокремлення СІЗО та установ виконання покарань ми знаходимо і в назві ст. 11 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», а також у змісті в якому зазначено, що установи виконання покарань та СІЗО утворюються і ліквідуються центральним органом виконавчої влади та виконують функції, передбачені законом та іншими нормативно-правовими актами.

Сам факт включення слідчих ізоляторів до структури суб'єктів кримінально-виконавчої системи України, надає певне підґрунтя для практичних працівників уважати, що слідчі ізолятори належать до виправних колоній (п. 3 ст. 18 КВК України). Однак ст. 11 КВК України не передбачає СІЗО установою виконання покарань. Але ст. 18 КВК України зазначає, що лише функції виправних колоній відповідного рівня безпеки виконуються слідчим ізолятором стосовно осіб, залишених для роботи з господарського обслуговування.

Отже, СІЗО, виконуючи запобіжний захід у виді тримання під вартою виконують процесуальну функцію в інтересах органів розслідування, досудового слідства та суду, а тому розглядати його як структурний підрозділ виправних колоній не доречно. Інша справа, що СІЗО при виконанні кримінального покарання у виді позбавлення волі на певний строк має забезпечити охорону і особисту безпеку осіб, які перебувають у попередньому

ув'язненні, забезпечити належні умови відбування покарння засуджених залишених для господарського обслуговування місця попереднього ув'язнення, реалізувати заходи запобігання вчинення в СІЗО кримінальних правопорушень.

Проведений нами аналіз нормативно-правових актів і думок українських вчених з цих питань дають змогу дійти висновку, що законодавство розвивалося шляхом вживання термінів «місця позбавлення волі» і «місця попереднього ув'язнення під варту» у відповідному зв'язку до певного виду кримінального покарння та запобіжного заходу.

Третій напрямок, запобіганням кримінальних правопорушень, що вчиняються в СІЗО, як ув'язненими, засудженими так і персоналом. Тут варто наголосити, що дана проблема потребує відповідних науково обґрунтованих методичних рекомендацій теоретичного та практичного характеру для використання їх Міністерством юстиції України з метою своєчасного реагування на дані факти.

До речі, за нашим дослідження кримінальні правопорушення у СІЗО вчиняються персоналом, засудженими та ув'язненими а саме тому, що керівництво СІЗО проявляє не компетентність та уміння управляти оперативною обстановкою та процесами, що відбуваються в ньому, а також умінням і спроможністю забезпечити належну безпеку життєдіяльності СІЗО» [5, с. 22]. Цю позицію українського вченого розділяють інші дослідники, які вважають, що на сучасному етапі розвитку суспільства, який безпосередньо пов'язаний із процесами розбудови правової держави, запобігання кримінальним правопорушенням взагалі є головним напрямом діяльності держави в сфері охорони прав та свобод громадян [6, с. 9].

Отже, запобігання кримінальним правопорушенням в СІЗО є одним із напрямів наукового пізнання та практичної діяльності, що впливає із низки законодавчих положень (ч. 2 ст. 50 КК України [7] та ч. 1 ст. 1, ст. 104 КВК України). Слід зазначити, що запобі-

гання кримінальних правопорушень в СІЗО має свою видову специфіку, яка зумовлена особливостями не тільки об'єкта, а й суб'єктів запобіжної діяльності. Зокрема, специфіку об'єкта запобіжної діяльності у СІЗО відображають особливості так званого пенітенціарного рецидиву, в рамках якого вчиняються кримінальні правопорушення.

У свою чергу, особливості запобігання кримінальних правопорушень у СІЗО визначає їх компетенція, яка зумовлена умовами з одного боку, для ув'язнених тимчасовою ізоляцією, а для засуджених на строк призначеного покарння. Отже, запобігання кримінальних правопорушень в СІЗО варто вивчати поза процесом попереднього ув'язнення, оскільки в самій сутності функціонування СІЗО законодавець заклав його профілактичний потенціал. Безумовно, заходи, що застосовує адміністрація і персонал СІЗО не спрямовані безпосередньо на запобігання тільки кримінальним правопорушенням, однак, організовані на належному рівні, останні володіють значним профілактичним потенціалом і можуть істотно вплинути на стан оперативної обстановки в СІЗО.

Тому вдосконалення процесу виконання попереднього ув'язнення і виконання покарння у виді позбавлення волі, усунення всіх криміногенних обставин, які можуть виникнути у СІЗО створюють реальні передумови для нейтралізації дії причин і умов вчинення ув'язненими і засудженими у СІЗО кримінального правопорушення.

Вважається, що наука кримінально-виконавчого права може розглядати проблеми виконання попереднього ув'язнення під варту як окремого виду позбавлення волі, у тому числі поглиблено вивчати інститут тримання засуджених, залишених у СІЗО для господарського обслуговування, якому сьогодні недостатньо приділяється уваги.

До речі, заперечень щодо приналежності виконання покарння у виді позбавлення волі в СІЗО до галузі кримінально-виконавчого права не існує, однак є особливості, закладені в реалізації цього заходу, оскільки

його функціональну сторону підпорядковано обслуговуванню попереднього ув'язнення під вартою в умовах СІЗО як суб'єкта виконання попереднього ув'язнення та покарання у виді позбавлення волі, що одночасно виконує як вмотивоване рішення суду щодо тримання осіб на попередньому ув'язненні, так і вироку суду стосовно тримання осіб, засуджених до позбавлення волі.

Можливо настав час назва такої інституції, як «слідчий ізолятор» варто змінити, оскільки функції цієї державної інституції є не зовсім обґрунтованими і переконливими. По-перше, це установа, в якій тримаються різні категорії людей. З одного боку, ув'язнені поки вирок за їх діяння не вступив у законну силу, а тому вони не є засудженими. Більше того, кримінально-процесуальний кодекс України передбачає інші заходи до особи яка підозрюється у вчиненні кримінальне правопорушення. З іншого, це засуджені, вирок уже вступив у законну силу і до них персонал СІЗО застосовує норми КВК України.

По – друге, персонал СІЗО ні яких процесуальних дій щодо ув'язнених не проводить основна його функція полягають саме в забез-

печенні кримінального судочинства (ізоляції, охороні, режиму нагляду й безпеці тощо), а не в безпосередньому здійсненні слідчих дій.

А тому ми підтримуємо думку тих вчених пенітенціаристів, які вважають, що функцію виконання покарання у виді позбавлення волі виключити і СІЗО і назвати його «Державна установа «Центр попереднього ув'язнення». Ця назва певною мірою кореспондується із законодавством – Законом України «Про попереднє ув'язнення».

Висновок. Підсумовуючи вищенаведене можна сформулювати такі висновки та рекомендації щодо слідчого ізолятора як суб'єкта виконання покарання та запобіжного заходу у виді тримання під вартою: 1) зазначено про необхідність подальших зусиль у напрямку реформування функціонування слідчого ізолятора ДКВС України; 2) доведено, що система місць попереднього ув'язнення має відповідати міжнародним стандартам розвинутих європейських країн; 3) розглянуто три складові функціональної сфери слідчого ізолятора; 4) пропонується змінити назву СІЗО на «Державну установу «Центр попереднього ув'язнення».

Анотація

Стаття присвячена окремим аспектам діяльності Слідчого ізолятора як суб'єкта виконання покарання та запобіжного заходу у виді тримання під вартою. Встановлено, що Міністерство юстиції України визначило, що система органів та установ виконання покарань страждає від моральної застарілості, матеріальної зношеності ресурсів, руйнування інфраструктури через воєнні дії, а також недостатнього фінансування, що перешкоджає повноцінному реформуванню та вдосконаленню політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації.

Доведено необхідність подальших зусиль у напрямку реформування, щоб система місць попереднього ув'язнення та установ виконання покарань відповідала міжнародним стандартам і досягла належного рівня умов тримання та виконання кримінальних покарань, приймаючи враховуючи сучасні вимоги та практику розвинутих європейських країн, що наука кримінального права може розглядати проблеми попереднього тримання під вартою як окремого виду позбавлення волі, у тому числі поглиблено вивчати інститут тримання засуджених під вартою.

Окреслено і розглянуто три складові функціональної сфери СІЗО: 1) виконання попереднього ув'язнення; 2) виконання кримінального покарання у виді позбавлення волі; 3) запобігання кримінальних правопорушень, що вчиняються в СІЗО. Вноситься пропозиція щодо нової назви СІЗО – це «Державна установа «Центр попереднього ув'язнення». Така назва до речі, кореспондується із чинним законодавством – Законом України «Про попереднє

ув'язнення». Зазначено, що засуджені – це особи з окремим правовим статусом, а ув'язнені, особи які чекають вироку суду щодо вчинення ними кримінального правопорушення.

Ключові слова: Державна кримінально-виконавча служба, реформування, стратегія, ув'язнений, засуджений, слідчий ізолятор, установа виконання покарань, умови тримання, блочний тип, міжнародні стандарти.

Bogatyrev I.G. Pre-trial detention center as a subject of execution of punishment and preventive measure in the form of detention

Summary

The article is devoted to certain aspects of the activity of the Pre-trial Detention Center as a subject of execution of punishment and preventive measures in the form of detention. It has been established that the Ministry of Justice of Ukraine has determined that the system of bodies and institutions for the execution of punishments suffers from moral obsolescence, material wear and tear of resources, destruction of infrastructure due to military actions, as well as insufficient funding, which prevents full-fledged reform and improvement of policy in the field of execution of criminal punishments and probation. The need for further efforts in the direction of reform is proven, so that the system of places of pre-trial detention and institutions for the execution of punishments meets international standards and reaches the appropriate level of conditions of detention and execution of criminal punishments, taking into account the modern requirements and practice of developed European countries. Three components of the functional sphere of the pretrial detention center are outlined and considered: 1) execution of pretrial detention; 2) execution of a criminal sentence in the form of deprivation of liberty; 3) prevention of criminal offenses committed in pre-trial detention centers. A proposal is being made regarding the new name of the pre-trial detention center – it is “State Institution “Pretrial Detention Center”. By the way, this name corresponds to the current legislation – the Law of Ukraine “On Pretrial Detention”. It is noted that convicts are persons with a separate legal status, and prisoners are persons who are awaiting a court verdict regarding their commission of a criminal offense.

Key words: State Criminal Enforcement Service, reformation, strategy, prisoner, convict, pre-trial detention center, penitentiary, detention conditions, block type, international standards.

Список використаних джерел:

1. Кримінально-виконавче право України / за заг. ред. О. М. Джужи. К., 2002. С. 176.
2. Закону України «Про попереднє ув'язнення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text>
3. Європейські пенітенціарні Правила, Права людини і професійні стандарти для працівників міліції та пенітенціарних установ. Амстердам, К., 1996. С. 169.
4. Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text>
5. Микитчик А. В. Кримінологічні ознаки та заходи запобігання масовим заворушенням в установах виконання покарань. *Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби*. 2013. № 2 (4). С. 21–27.
6. Богатирьов І. Г. Кримінологічні засади запобігання злочинності у великому місті на регіональному рівні : монографія / І. Г. Богатирьов, М. О. Кисельов. Бровари : ПФПА, 2010. 160 с.
7. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.3.10>

Юрко В.В.

здобувач

Науково-дослідного інституту публічного права

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЇ ПЛАНУВАННЯ В МІСТОБУДІВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Вступ. В науці адміністративного права використовується багато різних термінів, які з однієї сторони є загальновідомими та загальноживаними, а з іншого не дістали однозначного трактування, що в свою чергу породжує багато наукових дискусій. До таких дискусійних термінів відноситься і термін «адміністративно-правовий механізм». Адже існує значна кількість вчених, які ставлять знак «рівно» між термінами «адміністративно-правовий механізм» та «механізм адміністративно-правового регулювання».

Першочергово уточнимо, що у межах академічних досліджень зокрема та світової гуманітарної науки загалом поняття «механізм» – і як концепт, і як абстракція високого рівня узагальнення – має широке поле застосування і, набувши наукового статусу, стало практично незамінним як модель пояснення (функціонування) цілої низки явищ [1, с. 64]. Як предмет дослідження в юридичній науці він цікавив учених і активно розроблявся в 60-ті роки ХХ ст. З того часу досліджувався механізм правового регулювання, механізм дії права, механізм забезпечення прав [2, с. 47], механізм реалізації прав тощо в дискурсі їхньої правової основи, функціональності та взаємозв'язку. Зокрема вбачається, що правовий механізм як основоположна категорія щодо вище зазначених, є певною конструкцією, яка передбачає дію послідовно організованих юридичних засобів, які дають можливість досягти конкретну юридичну ціль з дотриманням відповідної процедури. Кожна ланка такого механізму є самостійним комплексом юридичних засо-

бів [3, с. 13; 4]. Використовуючи зазначений підхід Т. Шумейко визначив, що «адміністративно-правовий механізм формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні – це юридична конструкція, котрою окреслюється заснована на нормах чинного законодавства взаємоузгоджена система нормативно-правових, інституційних, правозастосовних й організаційних форм і засобів, які сукупно, цілісно та послідовно впливають на суб'єктів, відносини та процеси в сфері обігу зброї, виконуючи таким чином завдання формування та реалізації державної політики у відповідній сфері» [5, с. 170].

Інший науковець, Ю. Коваленко, вважає, що в загальному контексті адміністративно-правовий механізм постає в якості «певної системи адміністративно-правових засобів і факторів, що: виконують низку функцій держави, які покладаються на неї адміністративним законодавством держави (чи конкретизуються нормативно-правовими актами цієї галузі права); передбачені нормами адміністративного законодавства (також і суміжних галузей права) та, відповідно, підпорядковані загальній меті, завданням та загальноправовим і галузевим принципам цієї галузі права» [6, с. 42]. Тобто на відмінну від Т. Шумейко, Ю. Коваленко не деталізує, що він розуміє під «певною системою адміністративно-правових засобів та факторів». Натомість Т. Шумейко визначає, що система повинна бути взаємоузгодженою та складатися із «нормативно-правових, інституційних, правозастосовних й організаційних форм і засобів» [5, с. 170].

Отже, аналізуючи цей матеріал, адміністративно-правовий механізм – це взаємоузгоджена система нормативно-правових, інституційних, правозастосовних та організаційних засобів, яка, заснована на нормах чинного адміністративного законодавства, послідовно впливає на суб'єктів, відносини та процеси для виконання функцій держави, досягнення конкретних юридичних цілей та забезпечення правопорядку.

Метою статті є виокремлення ознак, що відрізняють «адміністративно-правовий механізм» від «механізму адміністративно-правового регулювання», на підставі чого сформулювати авторську дефініцію «адміністративно-правовий механізм реалізації функції планування в містгоуюдвній діяльності».

Виклад основного матеріалу. Вбачаємо за доцільне також узагальнити різні підходи щодо визначення терміну «механізм адміністративно-правового регулювання», щоб підтвердити чи спростувати тезис про необхідність їхнього диференціювання. Зокрема аналіз наукових думок репрезентує наступне:

– це взята в сукупності система правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин. За допомогою цієї системи правових засобів, способів і форм нормативність права пере-

водиться у впорядкованість суспільних відносин, задовольняються інтереси суб'єктів права, встановлюється і забезпечується правопорядок (Ю. Ведерніков та А. Папірна [7]);

– сукупність адміністративно-правових засобів, за допомогою яких урегулюються суспільні відносини, відповідно до загальноприйнятих європейських стандартів, які направлені на задоволення публічних інтересів та потреб суспільства (В. Чорна [8, с.79]);

– сукупність визначених нормами адміністративного права засобів та інструментів, які використовують уповноважені органи державної влади з метою забезпечення ефективної управлінської діяльності (М. Соф'їн [9, с. 259]).

Таким чином, за такої інтерпретації механізм адміністративно-правового регулювання – це сукупність правових засобів, способів (інструментів), визначених адміністративними нормами, за допомогою яких уповноважені органи державної влади забезпечують правове регулювання та впорядкованість суспільних відносин, задовольняють інтереси суб'єктів права та забезпечують правопорядок відповідно до загальноприйнятих європейських стандартів.

Для кращого сприйняття сутності категорій «адміністративно-правовий механізм» та «механізм адміністративно-правового регулювання» нами складена таблиця їхніх основних ознак.

Таблиця 1

Критерії розмежування	Адміністративно-правовий механізм	Механізм адміністративно-правового регулювання
Призначення та мета	Це явище правової дійсності, що репрезентує наявність широкого кола взаємозв'язків, пов'язаних з реалізацією основних задач адміністративного законодавства.	Це різновид адміністративно-правового механізму, який зосереджений на регулюванні суспільних відносин за допомогою адміністративного права. Він спрямований на встановлення правил та норм поведінки для учасників правовідносин.
Складові елементи	Включає широкий спектр елементів, таких як адміністративні норми, інституційні структури, організаційні форми здійснення заходів, процедури реалізації конкретної дії, правові режими тощо.	Складається переважно з адміністративних норм та інструментів, спрямованих на регулювання конкретних правовідносин.
Обсяг та охоплення	Має більш загальний характер, охоплюючи всі аспекти адміністративного права, включаючи управління, регулювання, забезпечення, охорону та захист з однієї сторони (інституційний бік) та встановлення, гарантування, дотримання, реалізації (процедурний бік) – з іншої.	Зосереджений виключно на регулятивній функції адміністративного права, тобто на встановленні правил поведінки, забезпеченні їх виконання та контролю за дотриманням цих правил.

Таким чином, адміністративно-правовий механізм є ширшим поняттям, що охоплює всі аспекти приведення в дію норм адміністративного законодавства, тоді як механізм адміністративно-правового регулювання зосереджений на врегулюванні певного кола взаємозв'язків.

У контексті мети цього дослідження варто зауважити, що за загальним правилом термін реалізація трактується як «здійснення наміченого плану, програми, проекту» [10]. Тому для формулювання терміну «адміністративно-правовий механізм реалізації функції планування в містобудівній діяльності» необхідно дослідити особливості діяльності суб'єктів містобудівної діяльності, в результаті якої вони реально мають можливість виконати зазначену функцію, а також юридичні норми та стандарти, які регулюють означену діяльність.

Однак перед тим слід уточнити, що в теорії адміністративного права є різні підходи до визначення терміну «реалізація норм адміністративного права». Так, адміністративісти В. Колпаков та О. Кузьменко, під реалізацію норм адміністративного права розуміють: «практичне використання правил поведінки, що містяться в них, з метою регулювання управлінських відносин, тобто втілення у життя волевиявлення, що вони містять» [11, с. 58]. Вони виокремлюють чотири способи реалізації норм права: виконання – це активна поведінка суб'єкта адміністративних правовідносин щодо виконання юридичних обов'язків; використання – це активна поведінка суб'єкта адміністративних правовідносин щодо здійснення наданих йому юридичних прав (можливостей) та додержання – це пасивна поведінка суб'єкта адміністративних правовідносин, який не допускає порушень адміністративно-правових заборон [11, с. 59]. Використовуючи метод аналогії можемо сформулювати наступне:

– виконання як різновид реалізації функції планування містобудівної діяльності – виражається в активних діях відповідальних

суб'єктів. Наприклад, реалізація схем планування території Автономної Республіки Крим, областей та районів здійснюється шляхом розроблення, затвердження і виконання відповідних програм економічного і соціального розвитку [12];

– додержання як різновид реалізації функції планування містобудівної діяльності – реалізується через пасивну поведінку суб'єктів, яка не порушує встановлені норми чи стандарти. Наприклад, суб'єкти містобудування зобов'язані додержуватися містобудівних умов та обмежень під час проектування і будівництва об'єктів [12];

– застосування як різновид реалізації функції планування містобудівної діяльності – це діяльність суб'єктів із вирішення питань чи винесення рішень. Наприклад, отримання замовником або проектувальником вихідних даних; розроблення проектною документації та проведення її експертизи; затвердження проектною документації; отримання права на виконання підготовчих та будівельних робіт; виконання підготовчих та будівельних робіт та ін. [12].

Для кращого розуміння терміну «адміністративно-правовий механізм реалізації функції планування в містобудівній діяльності» необхідно дослідити ознаки такого механізму.

Наприклад, О. Санжара виокремлює наступні ознаки адміністративно-правового механізму реалізації прав і свобод громадян в сфері місцевого самоврядування: а) здійснюється органами місцевого самоврядування; б) має обмежену сферу застосування, адже використовується виключно під час реалізації прав і свобод громадян в сфері місцевого самоврядування; в) одним із суб'єктів правовідносин завжди виступає орган місцевого самоврядування, а іншим – громадянин; г) реалізація прав і свобод громадян відбувається у трьох формах – дотримання, виконання та застосування норми права; г) реалізація адміністративно-правового механізму відбувається за певним алгоритмом, який

закріплений національним законодавством [13, с. 262-263]. Якщо зазначене пристосувати до предмету нашого дослідження, отримаємо наступні ознаки адміністративно-правового механізму реалізації функції планування в містобудівній діяльності: а) втілюється органами публічної адміністрації різних рівнів; б) має специфічну сферу функціонування – сферу реалізації функції планування в містобудівній діяльності; в) репрезентується через виконання, додержання та застосування норм права та прийнятих стандартів.

Ми погоджуємося із думкою С. Шатрави та Ю. Осипова, що сутність механізму реалізації права можна розглядати як самостійне правове явище або як складову механізму забезпечення такого права [4]. Попри те, що наше предметне поле дещо відрізняється від того, яке аналізували дослідники, вбачаємо, що адміністративно-правовий механізм реалізації функції планування в містобудівній діяльності є частиною відповідного механізму забезпечення її здійснення. Однак не помилковим також слід вбачати твердження, що механізм реалізації є прямо залежним від процедур забезпечення, адже, наприклад, в Законі України «Про Генеральну схему планування території України» в розділі IV є пункт під назвою «Механізми забезпечення реалізації Генеральної схеми» [14], в якому

визначені суб'єкти публічної адміністрації на яких покладено обов'язок із забезпечення реалізації Генеральної схеми. Тобто в даному випадку законодавець механізм реалізації прямо ідентифікує через необхідність забезпечення її втілення.

Більше з тим, вбачаємо, що більш принагідним до потреб цього дослідження буде визначення адміністративно-правового механізму реалізації через систему цілей, завдань, правових і організаційних форм, методів, засобів і результатів [15] здійснення певної дії. У такому контексті його складовими будуть організаційно-правові основи, принципи та методи [15] реалізації завдань публічної адміністрації.

Висновки. Отже, узагальнено під адміністративно-правовим механізмом реалізації функції планування в містобудівній діяльності ми розуміємо взаємоузгоджену сукупність елементів, що перетворюють адміністративні норми щодо необхідності розвитку територій у заданому векторі в практичну площину. Більш спеціалізовано означений термін можна дефініціювати у вигляді функціонування системи об'єднаних спільною ціллю правових засобів, створених для втілення в правореалізацію кола завдань суб'єктів містобудівної діяльності у ході реалізації ними функції планування.

Анотація

Метою статті є виокремлення ознак, що відрізняють «адміністративно-правовий механізм» від «механізму адміністративно-правового регулювання», на підставі чого сформулювати авторську дефініцію «адміністративно-правовий механізм реалізації функції планування в містобудівній діяльності». У статті зроблено аналіз різних підходів щодо визначення «адміністративно-правовий механізм реалізації функції планування в містобудівній діяльності». Констатовано, що в науці адміністративного права одним з найбільш дискусійних термінів є термін «адміністративно-правовий механізм», адже існує значна кількість вчених, які ставлять знак «рівно» між термінами «адміністративно-правовий механізм» та «механізм адміністративно-правового регулювання». Автором для кращого сприйняття сутності категорій «адміністративно-правовий механізм» та «механізм адміністративно-правового регулювання» складена таблиця їхніх основних ознак. На підставі якої визначено, що адміністративно-правовий механізм є ширшим поняттям, що охоплює всі аспекти приведення в дію норм адміністративного законодавства, тоді як механізм адміністративно-правового регулювання зосереджений на врегулюванні певного кола взаємозв'язків. Автором також, сформовано ознаки

адміністративно-правового механізму реалізації функції планування в містобудівній діяльності: а) втілюється органами публічної адміністрації різних рівнів; б) має специфічну сферу функціонування – сферу реалізації функції планування в містобудівній діяльності; в) репрезентується через виконання, додержання та застосування норм права та прийнятих стандартів. Зроблено висновок, що під адміністративно-правовим механізмом реалізації функції планування в містобудівній діяльності автор розуміє взаємоузгоджену сукупність елементів, що перетворюють адміністративні норми щодо необхідності розвитку територій у заданому векторі в практичну площину. Більш спеціалізовано означений термін можна дефініціювати у вигляді функціонування системи об'єднаних спільною ціллю правових засобів, створених для втілення в правореалізацію кола завдань суб'єктів містобудівної діяльності у ході реалізації ними функції планування.

Ключові слова: адміністративно-правовий механізм, реалізація, функція планування, містобудівна діяльність, механізм адміністративно-правового регулювання.

Yurko V.V. Administrative and legal mechanism for the implementation of the planning function in town planning activities

Summary

The purpose of the article is to distinguish the features that distinguish the “administrative-legal mechanism” from the “mechanism of administrative-legal regulation”, on the basis of which to formulate the author’s definition “administrative-legal mechanism for the implementation of the planning function in comprehensive activities”. The article analyzes various approaches to the definition of the “administrative-legal mechanism for the implementation of the planning function in urban planning activities. It was established that in the science of administrative law, one of the most controversial terms is the term “administrative-legal mechanism”, because there is a significant number of scientists who put an “equal” sign between the terms “administrative-legal mechanism” and “mechanism of administrative-legal regulation”. For a better understanding of the essence of the categories “administrative-legal mechanism” and “mechanism of administrative-legal regulation”, the author compiled a table of their main features. On the basis of which it is determined that the administrative-legal mechanism is a broader concept that covers all aspects of implementing the norms of administrative legislation, while the mechanism of administrative-legal regulation is focused on the regulation of a certain range of relationships. The author also formed the features of the administrative and legal mechanism for the implementation of the planning function in urban planning: a) it is implemented by public administration bodies of various levels; b) has a specific sphere of functioning – the sphere of implementation of the planning function in urban planning activities; c) is represented through the implementation, observance and application of legal norms and accepted standards. It was concluded that the author understands the administrative-legal mechanism of the implementation of the planning function in urban planning activity as a mutually agreed set of elements that transform administrative norms regarding the need for the development of territories in a given vector into a practical plane. A more specialized term can be defined as the functioning of a system of legal means united by a common goal, created to implement a range of tasks of subjects of urban planning activities in the course of their implementation of the planning function.

Key words: administrative-legal mechanism, implementation, planning function, urban planning activity, mechanism of administrative-legal regulation.

Список використаних джерел:

1. Альберда Т. Механізм як загальнонаукова і правова категорія («правовий механізм»). *Молодий вчений*, 2013. № 2 (02). С. 64–68.
2. Новіков В., Боровікова В. Про механізм реалізації прав і свобод людини. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*, 2018. № 3. С. 45–56.
3. Тарахович Т. Механізм дії права, механізм правового регулювання, механізм реалізації права: особливості взаємодії. *Держава і право*, 2010. Вип. 50. С. 12–18.
4. Шатрава С. О., Осіпов Ю. В. Реалізація права на звернення до адміністративного суду та способи його судового захисту: питання теорії та практики. *Факт*, 2024. 292 с. URL: <https://univd.edu.ua/science-issue/issue/7710>
5. Шумейко Т. А. Поняття та ознаки адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні. *Юридична наука*, 2020. № 8 (110). С. 169–176.
6. Коваленко Ю. О. Адміністративно-правовий механізм інформаційного забезпечення протидії корупції в правоохоронних органах України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2018. 239 с.
7. Ведерніков Ю.А., Папірна А.В. Теорія держави і права. Київ : Знання, 2008. 333 с.
8. Чорна В. Г. Адміністративно-правове регулювання позашкільної освіти в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ : НАВС, 2011. 220 с.
9. Соф'їн М. До проблеми визначення поняття механізму адміністративно-правового регулювання здійснення фіскальної політики в Україні. *Юридичний бюлетень*. 2018. Випуск 8. С. 258–264. URL: http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2018/8_2018/39.pdf
10. Словник іншомовних слів Мельничука. Словопедія, 2007. URL: <http://slovopedia.org.ua/42/53408/289048.html>
11. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
12. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 р. 3038-VI. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>
13. Санжара О. О. Адміністративно-правовий механізм реалізації прав і свобод громадян у сфері місцевого самоврядування: поняття та елементний склад. *Право та державне управління*. 2019. № 3 (36). Том 1. С. 260–254. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2019/tom_1/40.pdf
14. Про Генеральну схему планування території України : Закон України від 07.02.2002 р. № 3059-III. *Верховна Рада України* офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3059-14#Text>
15. Єсімов С. С., Курилін І. Р., Ковалів М. В. Механізм реалізації демографічної функції держави: поняття та структура. *Право та науки*. 2019. № 1-2. С. 17–22. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3039/1/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%20%D1%82%D0%B0%20%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B8_2019_1-2%20%282%29-17-22.pdf

УДК 343.85

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.3.11>

Федчак І.А.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційного та аналітичного забезпечення
діяльності правоохоронних органів
Львівський державний університет внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0002-4539-5988>*

ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ПІД ЧАС РЕАЛІЗАЦІЇ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛОЖЕНЬ КОНЦЕПЦІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЗАСНОВАНОЇ НА ДОКАЗАХ (EVIDENCE-BASED POLICING – EBP)

Постановка проблеми. В умовах ускладненої криміногенної ситуації, за якої злочинці користуються найсучаснішим матеріально-технічним забезпеченням, володіють високим інтелектуальним рівнем, тяжкі та особливо тяжкі форми кримінальних правопорушень нерідко носять прихований (латентний) характер, при підготовці та вчиненні кримінальних правопорушень зловмисники використовують найсучасніші досягнення науки, до практики оперативно-розшукової діяльності висувуються посилені вимоги щодо ефективності та результативності застосування гласних та негласних сил та засобів для підтримання належного стану оперативної обстановки. Сучасна оперативно-розшукова діяльність вимагає поглибленого застосування професійного підходу до організаційної, тактичної, інтелектуальної, аналітичної та наукової складової її реалізації. Тому, пошук шляхів підвищення ефективності оперативно-розшукової діяльності є постійним завданням співробітників оперативних підрозділів усіх рівнів. Видається, що суттєвим потенціалом підвищення ефективності та результативності оперативно-розшукової діяльності у виконанні завдань з протидії злочинності володіє концепція поліцейської діяльності, заснована на доказах (Evidence-Based Policing – EBP), яка передбачає те, що поліцейська практика має ґрунтуватися на наукових доказах того, які контрзаходи до

повторюваних проблем злочинності дозволяють досягати найкращого результату.

Стан наукового дослідження. Дослідженню проблем підвищення ефективності оперативно-розшукової діяльності наукові роботи присвятили такі вітчизняні учені як: О. Бандурка, О. Джужа, М. Грібов, І. Козаченко, О. Козаченко, О. Кириченко, В. Матвійчук, А. Мовчан, В. Ортинський, М. Погорецький, В. Шендрик та інші. Проте використання можливостей концепції поліцейської діяльності, заснованої на доказах (EBP) під час реалізації оперативно-розшукової діяльності практично досліджувалось, та потребує додаткового вивчення та висвітлення.

Мета статті полягає у висвітленні можливостей концепції поліцейської діяльності, заснованої на доказах (EBP) для подальшого удосконалення ефективності оперативно-розшукової діяльності.

Виклад основного матеріалу. Положення про Департамент карного розшуку (п. 5, р. 1) визначає, що Департамент здійснює свою діяльність... з урахуванням наукових рекомендацій та передового досвіду, особистої відповідальності кожного працівника за стан справ на дорученій ділянці роботи та виконання конкретних завдань [1]. Підвищення запиту на наукові дослідження ефективності правоохоронних практик (втручань) зі сторони практичних співробітників має вирішальне значення для забезпечення

ефективного використання поточної наукової літератури для впровадження рекомендацій щодо організації і тактики реалізації оперативно-розшукової діяльності, а також для успішної оцінки результативності підрозділів та оперативних співробітників.

Учений Дж. Буерманн (J. Buermann) наголошує на тому, що співробітники поліції постійно стикаються з проблемою балансу між зменшенням злочинності та постійно скорочуваними витратами на потреби правоохоронних органів. Нині зростає потреба в проактивних змінах у використанні наявних ресурсів для боротьби зі злочинністю. Наукові дослідження свідчать про те, що для підвищення ефективності поліцейської діяльності та зменшення злочинності без розширення фінансових витрат, правоохоронним органам потрібно буде перенести свою увагу на науку про запобігання злочинності та боротьбу з нею за допомогою поліцейської діяльності, заснованої на доказах [2]. У цьому напрямі розвитку вбачається найбільш потужна сила змін у проактивній (упереджувальній) правоохоронній діяльності.

Чи не найсучаснішим проактивним підходом до організації правоохоронної діяльності є концепція поліцейської діяльності, заснованої на доказах (ЕВР), яка передбачає, що практика поліції повинна базуватися на наукових доказах про те, що працює найкраще. Концепція поліцейської діяльності, заснованої на доказах (ЕВР), підкреслює цінність, яку наукові дослідження можуть принести у практичну діяльність співробітників поліції та керівникам підрозділів усіх рівнів і, відповідно, громадськості, для забезпечення безпеки на територіях, яких вони покликані оперативно обслуговувати.

Із використанням концепції поліцейської діяльності, заснованої на доказах (ЕВР) роль наукового аналізу явища злочинності та супутніх їй чинників стає більш важливою, ніж будь-коли. Співробітники оперативних підрозділів, які використовуватимуть у своїй діяльності наукові дослідження про ефектив-

ність заходів втручання, стануть більш ефективними у вирішенні конкретних проблем, з якими вони стикаються, завдяки поглибленому науковому розумінню характеру стану оперативної обстановки.

Професор і завідувач кафедри кримінології та кримінального правосуддя Університету Меріленда Л. Шерман (L. Sherman) визначає поліцейську діяльність, що ґрунтується на доказах (ЕВР), як «використання найкращих доступних досліджень результатів роботи поліції для впровадження настанов та застосування оцінки установ, підрозділів і офіцерів» [3].

Протягом багатьох років дослідники поліцейської діяльності використовували медицину як взірць професії, практика якої заснована на фундаментальних наукових доказах і дослідженнях (так звана «доказова медицина»). Використання науково обґрунтованих досліджень у медицині забезпечило платформу, на якій нова інформація та відкриття в галузі медицини аналізувалися з метою визначення найкращих практик і доводились до усіх лікарів для запровадження у їх щоденну діяльність. Успіх такого підходу надихнув дослідників поліцейської діяльності поглянути на практику діяльності поліції через призму науки, з метою переведення результатів наукових досліджень у формат практичних рекомендацій, які правоохоронці могли б використовувати для зменшення злочинності [4].

Водночас потрібно мати на увазі, що наявність досліджень і готовність їх застосовувати, змінюючи напрацьовану практику, не завжди збігаються. Історія показує важливу відмінність між проведеними дослідженнями та готовністю змінювати (перенаправляти) напрацьовану професійну практику, намагаючись застосувати результати таких досліджень. Зазвичай готовність змінювати практику, опираючись на готовність набувати нових знань, сприймається співробітниками поліції без особливого ентузіазму.

Концепцію поліцейської діяльності, засновану на доказах (ЕВР), можна також визначити і як використання для проведення змін

передових наукових досліджень про якість роботи поліції та оцінювання їх. Тобто це один із способів дослідження якості управління та оцінки практичної діяльності поліції з метою формування найкращої практики. Це систематичні наукові дослідження безсистемного «досвіду» як основи роботи поліції, вдосконалюючи його шляхом постійної системної наукової апробації [5, с. 495-496].

Учені фокусують свою увагу на двох типах наукових досліджень: фундаментальні дослідження та поточні дослідження результативності. Фундаментальні дослідження визначають те, які заходи чи дії породжують найкращий результат при правильному їх застосуванні на практиці, а поточні дослідження результатів вивчають успішність кожного підрозділу та їхні досягнення. При поєднанні цих двох типів досліджень важливого значення набуває цикл зворотного зв'язку. Цей цикл починається з процесу перегляду доступної наукової літератури з метою пошуку інформації про те, як діяльність із протидії злочинності з використанням гласних та негласних можливостей можна поліпшити. Цей цикл дає змогу реалізувати як загальнодержавні, так і локальні рекомендації. У результаті формуються вказівки та рекомендації щодо практики, яких поліція може дотримуватися. Ефективність таких настанов і рекомендацій оцінюється шляхом поточної оцінки з моменту застосування [3].

Як наслідок у США створено Американську асоціацію діяльності поліції на основі доказів (American society of evidence-based policing, ASEBP), щоб забезпечити отримання місцевими поліцейськими службами актуальної інформації про найкращі практики, що ґрунтуються на проведених фундаментальних наукових дослідженнях. Один із способів, як це реалізовується, – збирання даних шляхом проведення фундаментальних досліджень, результати яких застосовуються в усіх департаментах поліції США. Також члени асоціації діяльності поліції на основі доказів (ASEBP) щомісяця публікують результати наукових досліджень

у зрозумілому форматі, оминаючи наукову термінологію, яка може бути складною для співробітників поліції. Наукові статті не завжди легко зрозуміти і трактувати через технічну мову формулювання ходу застосування методик і значення отриманих результатів дослідження.

Концептуально та з науково-практичного погляду правоохоронна діяльність, заснована на доказах (ЕВР), ґрунтується на таких засадах:

1. Практика діяльності співробітників поліції скеровується передусім на запобігання (профілактику) злочинності.

2. Окремі управлінські рішення ґрунтуються на основі наукових результатів, аналізів та процесів.

3. Результати наукових досліджень є складовою стратегії дій поліції [6].

Проактивна концепція діяльності поліції, що ґрунтується на доказах (ЕВР) надає поліцейським об'єктивне обґрунтування для виправдання діяльності, демонструючи науково надійні дослідження, які підтверджують конкретну тактику дій.

Концепція поліцейської діяльності на основі доказів (ЕВР) формує нову парадигму або принцип прийняття рішень: наукові докази. Поліцейська практика, як і медична, нерідко ґрунтується на основі досвіду, попередньо сформованих знань, теорій та суб'єктивних спостережень. Поліція на основі доказів (ЕВР) кидає виклик таким підходам у прийнятті рішень, і створює систематичний зворотний зв'язок із метою забезпечити постійне покращення якості досягнень цілей поліції.

Одним із найважливіших завдань, з якими стикаються правоохоронці, є успішне впровадження досліджень у практику. Щоб вирішити цю проблему, була розроблена Матриця поліцейської діяльності, заснована на доказах (Evidence-Based Policing Matrix), щоб допомогти поліцейським у перекладі значення досліджень у конкретні та зрозумілі практичні рекомендації для втручання. Матрицю створили професори С. Лум (С. Lum) і К. Копер (Ch. Koper) з Університету Джорджа Мейсона (George Mason University, США) за сприяння

доктора К. Телера (С. Teler). Ця Матриця інтерпретує наукові дослідження в доступну інформацію, яку легко зрозуміти та застосувати для вдосконалення стратегії, тактики та навчання поліції. Матриця поліцейської діяльності – це інструмент, який дозволяє візуально відобразити якість окремих поліцейських втручань та оновлюється з урахуванням нових досліджень щороку.

Матриця поліцейської діяльності, заснованої на доказах дає змогу співробітникам поліції більш ефективно виконувати свою роботу. Її застосування дозволяє поліцейським узагальнювати конкретні підходи до запобігання злочинності, що допомагає більш результативно впливати на обмеження виникнення та поширення злочинності. Застосовуючи чимало інформації в матриці, співробітники правоохоронних органів зазвичай більш проактивні, зосереджені й орієнтовані на конкретні місця.

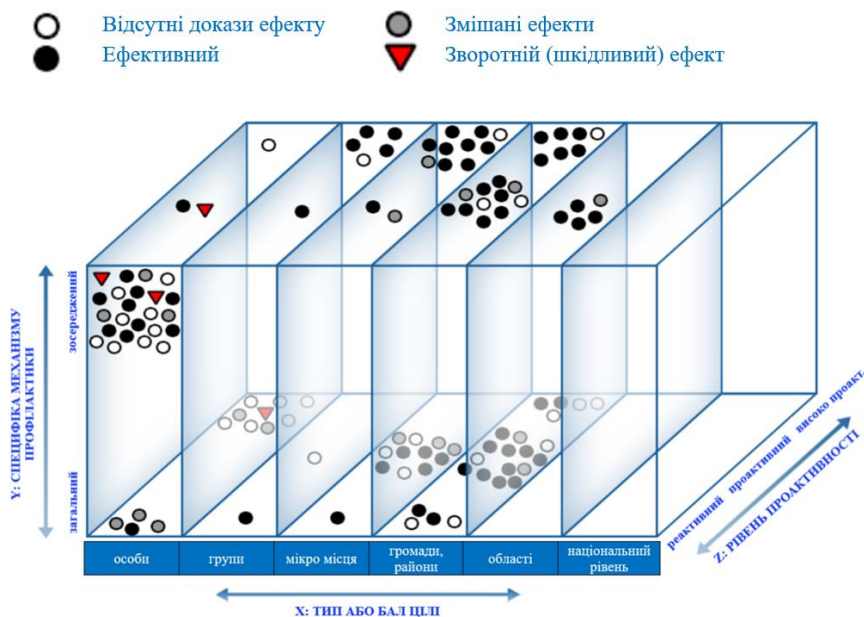
Концептуально та з практичного погляду матриця класифікує та відображає поліцейські втручання відповідно до трьох загальних вимірів запобігання злочинності:

1) природа об'єкта або цілі – особи, групи, місця (мікромісця, громади і райони, області, національний рівень);

2) ступінь проактивності або реактивності стратегії (реактивна, проактивна та високо проактивна);

3) специфіки механізму профілактики – точніше зосередженості заходів впливу (загальна та конкретна зосередженість). Ця візуалізація розкриває кластери досліджень у визначених вимірах або «сферах ефективності». Ці кластери дають змогу зрозуміти природу та спільні риси ефективних (або неефективних) поліцейських стратегій та можуть використовуватися поліцейськими службами для розробки тактик і стратегій або оцінки здійснюваного «набору тактик», опираючись на установлені докази ефективності. Щоб наукове дослідження конкретного виду поліцейського втручання було включено до матриці, це дослідження має бути методологічно точним. Зокрема, дослідження має бути або рандомізованим контрольованим експериментом, або квазіекспериментом із використанням відповідних груп порівняння, або багатовимірним контролю. Зосередженість дослідження має бути на втручаннях, які насамперед були ініційовані, або керовані поліцією (навіть, якщо інші органи можуть бути залучені). Вимірюваним результатом має бути кримінальне правопорушення або порушення правопорядку [7].

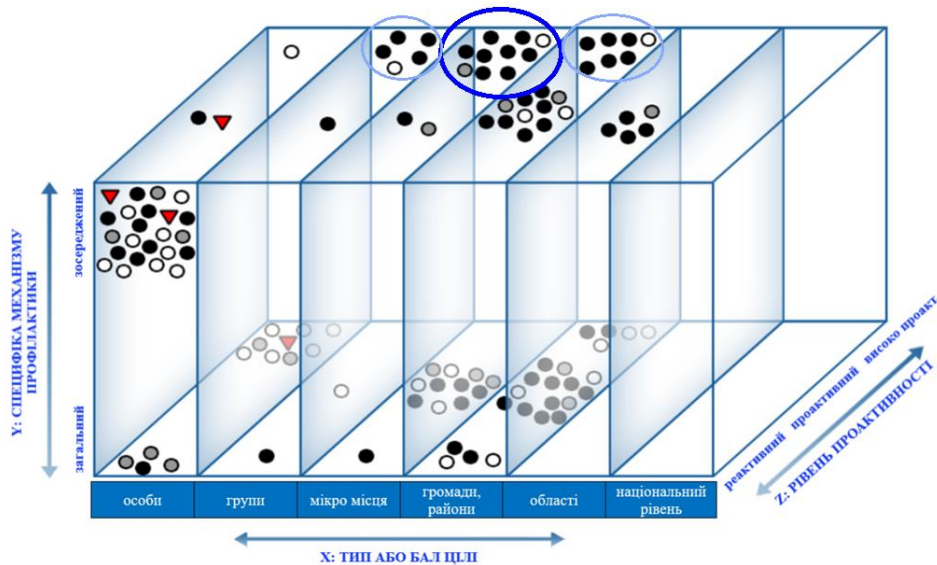
Трактування результатів

Кластери ефективних досліджень (позначені чорними крапками) вказують на сфери ефективності в матриці.

Наприклад, там, де перетинаються параметри «мікрорісця», «зосереджений» і «проактивний», або «високо проактивний», і є скупчення чорних міток, які представляють окремі наукові дослідження про конкретні види поліцейського втручання, то це вказує на те, що такі визначені заходи можуть бути ефектив-

ними для зменшення злочинності. Матриця демонструє, що якщо розробити та запровадити заходи, спрямовані на мікрорісця, які будуть зосередженими (персоніфікованими) цілеспрямованими та проактивними, тоді буде можливість покращити свою здатність знижувати рівень поширення злочинності. Органи та відділи поліції, які вживають реактивних і загальних підходів у мікрорісцях, можуть бути не такими продуктивними.

Проілюстрований на матриці стан справ демонструє, що найефективнішими заходами стабілізації оперативної обстановки є вплив на місцевому рівні через проактивні та високо проактивні втручання. З огляду на це, є потреба у постійному супроводі співробітниками оперативних підрозділів кримінального аналізу картографування злочинності, а також аналізу злочинності для виявлення тенденцій для розгортання проактивних втручань з використанням гласних та негласних можливостей.

За допомогою матриці поліцейської діяльності заснованої на доказах можна проводити наради керівного складу поліції, реалізовувати інші методи управління, щоб визначити, чи використовуються найефективніші підходи до конкретної проблеми злочинності. Також матриця може сприяти досягненню максимального результату в поточній роботі,

застосовуючи заходи, обґрунтовані на основі фактичних даних, отриманих у результаті фундаментальних наукових досліджень. Матрицю також можна ширше використовувати для визначення власної ефективності.

Формування, накопичення, здатність поширювати та застосовувати науково підтвержені доказові підходи до вирішення повторюваних проблем у кожному відділі поліції може суттєво вплинути на підвищення ефективності їх діяльності з економією обмежених ресурсів.

Зважаючи на ключову роль кримінальних аналітиків у аналізі злочинності, актуальним напрямом підвищення ефективності діяльності у проактивному запобіганні злочинності під час реалізації концепції діяльності поліції на основі доказів (ЕВР) видається введення у штатний розпис посади кримінального аналітика у відділі поліції на місцевому рівні.

Оскільки концепція поліцейської діяльності на основі доказів (ЕВР) головним своїм завданням визначає вибір найбільш ефективних втручань на основі наукових досліджень, то саме ширше впровадження кримінальних аналітичних досліджень допоможе успішно вирішити таке завдання (визначити справжню ефективність цих стратегій) [5, с. 516].

Як висновок слід зазначити, що концепція правоохоронної діяльності, що ґрунтується на доказах (ЕВР), не претендує на те, щоб сформувати відповіді на всі запитання. Також доволі часто критично важливі рішення доводиться приймати у максимально стислий проміжок часу, а іноді і в режимі он-лайн,

особливо якщо йдеться про діяльність оперативних підрозділів. Саме така природа діяльності поліції робить її такою складною професією. Однак наявність науково підтвердженої доказової бази для підтримки та скерування діяльності співробітників оперативних підрозділів може допомогти зменшити злочинність, забезпечити безпеку співробітників і покращити відносини довіри з мешканцями територіальних громад, більш ефективно розпоряджатись наявними обмеженими ресурсами, та потребує більш широкого застосування у діяльність підрозділів, уповноважених на проведення оперативно-розшукової діяльності.

Анотація

Статтю присвячено висвітленню можливостей проактивної концепції поліцейської діяльності, заснованої на доказах Evidence-Based Policing (ЕВР) в оперативно-розшуковій протидії злочинності.

Установлено, що проактивна концепція поліцейської діяльності, заснована на доказах Evidence-Based Policing (ЕВР) є проактивним (упереджувальним) підходом до організації здійснення правоохоронної діяльності, який базується на використанні наукових доказів та дослідницьких знань про те, які дії, заходи, тактики чи стратегії дозволять досягти максимального результату для вирішення різних проблем, породжуваних злочинною діяльністю, та загроз їх виникнення на противагу використання інтуїції, сформованих практик діяльності, досвіду чи індивідуальним знанням.

Визначено, що реалізація такої концепції здійснюється через використання наукових досліджень емпіричних даних та аналізу криміногенної інформації для розробки індивідуальних втручань зі сторони правоохоронних органів. Це допомагає визначити найбільш дієві методи та тактику протидії злочинності та економно використовувати наявні обмежені правоохоронні ресурси.

Констатовано, що застосовувані проактивні заходи протидії поширенню злочинності регулярно оцінюються на предмет їхньої ефективності, що дозволяє за потреби проводити корегування відповідно до змін в оперативній обстановці. Також критично важливим аспектом для застосування такої концепції є налагодження співпраці з науковими установами для отримання доступу до найбільш сучасних результатів досліджень та проаналізованих даних для обміну інформацією. Підходи концепції ЕВР повинні бути адаптовані до конкретних умов та потреб зони оперативного обслуговування, визначення яких покладається на підрозділи кримінального аналізу.

Ключові слова: оперативно-розшукова діяльність, оперативно-розшукова профілактика, проактивність, поліцейська діяльність, наукові дослідження.

Fedchak I.A. Regarding the use of the evidence-based policing concept in the implementation of the operational-search activities

Summary

The article is dedicated to highlighting the possibilities of the proactive concept of policing based on Evidence-Based Policing (ЕВР) in operational-search counteraction to crime.

It has been established that the proactive concept of policing based on Evidence-Based Policing (EBP) is a preventive approach to organizing law enforcement activities. This approach relies on the use of scientific evidence and research knowledge about which actions, measures, tactics, or strategies will achieve the maximum result in addressing various problems caused by criminal activity and the threats of their occurrence, as opposed to relying on intuition, established practices, experience, or individual knowledge.

It has been determined that the implementation of such a concept is carried out through the use of scientific research, empirical data, and analysis of criminogenic information to develop individualized interventions by law enforcement agencies. This helps to identify the most effective methods and tactics for counteracting crime and efficiently use the available limited law enforcement resources.

It has been noted that the proactive measures applied to counter the spread of crime are regularly evaluated for their effectiveness, allowing for adjustments as needed based on changes in the operational situation. A critically important aspect of applying this concept is establishing cooperation with scientific institutions to access the most modern research methods, data analysis, and information exchange. The EBP concept approaches must be adapted to the specific conditions and needs of the operational service area, a responsibility assigned to criminal analysis units.

Key words: operational-search activity, operational-search prevention, proactivity, policing, scientific research.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Положення про Департамент карного розшуку Національної поліції України : Наказ Національної поліції України від 14 листопада 2015 р. № 90. URL: <https://www.npu.gov.ua/acts/pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-department-karnogo-rozshuku-nacionalnoyi-policiyi-ukrayini> (дата звернення 09.03.2024).
2. Bueermann J. Being Smart on Crime with Evidence-based Policing. *NIJ Journal*. 2012. Issue № 269. P. 12–15.
3. Powell N. Science Matters: Utilizing Evidence-based Policing Practices to Address Criminal Elements. *Advancing Policing. Advancing Policing Through Evidence-Based Practices*. American Society of Evidence-Based Policing. URL: <http://americansebp.org/blog/science-matters-utilizing-evidence-based-practices> (дата звернення 09.03.2024).
4. Sherman L. *The Rise of Evidence-Based Policing: Targeting, Testing, and Tracking*. The University of Chicago 2013. 75 p. URL: <https://cebcp.org/wp-content/evidence-based-policing/Sherman-TripleT.pdf> (дата звернення 09.03.2024).
5. Федчак І. А. Концептуальні основи та науково-практичні аспекти проактивних моделей правоохоронної діяльності : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 628 с.
6. Lum C. Institutionalizing research into practice: The Matrix Demonstration Project. 2012. URL: <https://www.crim.cam.ac.uk/system/files/documents/mason-uni-matrix-lum.pdf> (дата звернення 09.03.2024).
7. Lum C., Koper Ch., Telep C. *Evidence-Based Policing Matrix*. George Mason University, Center for Evidence-Based Crime Policy. URL: <https://cebcp.org/evidence-based-policing/the-matrix/> (дата звернення 09.03.2024).

УДК 347.4

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.3.12>

Тильчик В.В.

*доктор юридичних наук, професор,
проректор з наукової роботи
Київський університет інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Шишка Р.Б.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного права,
інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін
Київський університет інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Мельник О.О.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права,
інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін
Київський університет інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА БАНКІВСЬКИЙ ВКЛАД (ДЕПОЗИТ)

Права власності на банківський вклад (депозит) становлять собою важливий аспект в системі цивільних відносин та банківської діяльності, відіграючи ключову роль у формуванні фінансової стабільності та довіри між клієнтами та банківськими установами. Ця тема набуває особливої актуальності у світлі динамічного розвитку банківського сектора та змін у правовому регулюванні, що вимагає глибокого аналізу правового статусу депозитних коштів та особливостей питання їх власності.

Правова природа банківських депозитів, яка передбачає перехід коштів у власність банку з обов'язком їх повернення, створює унікальні юридичні відносини, базовані не лише на довірі, але й на чітко визначених правових нормах. Актуальність дослідження зумовлена постійним розвитком фінансових інструментів, змінами в законодавстві та потребою в захисті прав вкладників, що своєю чергою впливає на економічну стабільність у цілому. Визначення правового статусу

депозитів, розмежування прав власності та обов'язків банків перед клієнтами вимагає комплексного підходу та детального аналізу сучасних правових доктрин та практик.

Відповідно до Закону України «Про банки та банківську діяльність» вклад (депозит) – це кошти в готівковій або у безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їх іменних рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору [1].

Банківський депозит є однією з основних форм залучення коштів банками, яка передбачає розміщення грошових сум клієнтами в банку на умовах повернення, виплати процентів та інших умов, обумовлених договором. Депозит виступає не лише як спосіб зберігання та накопичення капіталу, але і як важливий інструмент кредитування банківської системи. Його суть полягає у передачі

власності на кошти банку з обов'язком їх повернення в майбутньому. Ця правова особливість відрізняє банківські депозити від інших видів фінансових вкладень.

Питання права власності на депозитні кошти викликає дискусії серед вчених та юристів. Традиційно існує погляд, згідно з яким з моменту внесення коштів на депозитний рахунок, вони переходять у власність банку, який набуває права розпоряджатися ними за власним розсудом. Клієнт, своєю чергою, набуває право вимоги на повернення суми депозиту та процентів за договором [2, с. 1–2].

Проте, деякі дослідники, зокрема М.А. Біда, висувають теорію, що вкладник не втрачає право власності на депоновані кошти як на конкретні цінності, але перетворює своє право власності на вклад як особливий об'єкт права власності [3, с. 20]. За таким підходом, право власності на грошові кошти, що були внесені на депозит, трансформується в право вимоги, а сам депозит розглядається як окремий об'єкт цивільних прав. Це означає, що вкладник зберігає за собою право вимагати від банку повернення депозиту в установленний строк або за певних умов, вказаних у договорі.

Такий погляд відкриває широке поле для дискусій щодо захисту прав вкладників, зокрема в контексті банкрутства банківських установ або інших фінансових криз. Якщо вважати депозит окремим об'єктом права власності, це може сприяти розробці більш ефективних механізмів захисту інтересів вкладників і забезпечення стабільності фінансової системи в цілому.

Проте, існує інша думка, яка посиляється на те, що вкладом може виступати не лише грошова сума у національній чи іноземній валюті, але й банківські метали. Згідно з цим підходом, як зазначає Лепех С.М., такі об'єкти надходять у власність банку, а у вкладника залишається зобов'язального характеру право вимоги такої ж їх кількості з перебігом встановленого строку чи на першу вимогу

залежно від виду вкладу [4, с. 63–65]. Це вказує на те, що правовідносини між банком та вкладником мають складніший характер, ніж проста передача права власності.

Різні підходи до визначення права власності на депозитні кошти відображають складність та багатогранність цієї теми. Історичний розвиток, сучасні теоретичні розробки та практичні потреби формують динамічну картину взаємовідносин між вкладниками та банками, яка потребує постійного аналізу та удосконалення правового регулювання.

Регулювання власності на банківські депозити в Україні здійснюється на основі низки законодавчих та нормативних актів, серед яких Закон України «Про банки та банківську діяльність» [1], Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [5] та інші регуляторні документи, зокрема, положення та інструкції Національного банку України (НБУ). Одним із ключових документів, що встановлюють правила роботи з депозитами, є Положення НБУ від 14.07.2022 № 144 «Про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій та операцій з ощадними сертифікатами банку» [6]. Цей документ деталізує механізми роботи з депозитами, встановлює права та обов'язки як банків, так і вкладників, та визначає специфіку правових відносин, що виникають між ними.

Оновлене Положення НБУ № 144 забезпечує сучасний підхід до регулювання депозитних відносин, враховуючи потреби економіки та зміцнення захисту прав вкладників. Особлива увага в документі приділяється прозорості умов вкладів, чіткому визначенню прав та обов'язків сторін, а також механізмам повернення депозитів. Положення включає регулювання процесу відкриття, ведення, зміни умов та закриття депозитних рахунків, встановлюючи юридичні рамки для ведення депозитної діяльності в країні.

Аналізуючи Положення № 144, можна виділити кілька важливих моментів, які мають значення для розуміння та аналізу правового регулювання власності на банківські

депозити в Україні. По-перше, положенням надається широке визначення депозитів, охоплюючи грошові кошти в готівковій та безготівковій формі, як у національній, так і в іноземній валюті, а також банківські метали. Це підкреслює гнучкість банківської системи країни відповідно до потреб вкладників та змін на фінансовому ринку.

По-друге, положення робить чітко розмежування між депозитами на вимогу та строковими депозитами, забезпечуючи вкладникам чітко розуміння умов зберігання та повернення депонованих коштів, а також механізмів нарахування процентів. По-третє, детально регулюються вкладні операції, включаючи видачу ощадних сертифікатів, що надає правову основу для ведення депозитних рахунків та використання ощадних сертифікатів як інструменту для залучення та зберігання коштів. За операціями з ощадними сертифікатами вкладник набуває право власності на такий сертифікат.

Закріплення статусу ощадних сертифікатів як цінних паперів, що підтверджують суму вкладу та права вкладника на отримання суми вкладу з процентами, важливе для забезпечення вкладникам додаткових можливостей для інвестування. Також положенням чітко визначаються права вкладників, включно з правом на повернення депозитів та нарахованих процентів згідно з умовами договору, а також встановлюються обов'язки банків щодо виплати процентів і повернення депозитів.

Регулювання процедур розміщення, обігу та погашення ощадних сертифікатів, включаючи вимоги до їх форми, реквізитів та порядку виплат, ключове для забезпечення прозорості та надійності цих фінансових інструментів. Всі ці аспекти важливі для забезпечення захисту прав вкладників, ефективності банківської системи та стабільності фінансового ринку України, а також відкривають простір для подальшого розвитку та удосконалення правового регулювання в цій сфері.

Особливість, закріплена в пункті 13 Положення № 144, що дозволяє укладати договір

банківського вкладу не тільки безпосередньо на користь вкладника, але й на користь третьої особи, відкриває нові можливості для фінансового планування та захисту прав. Ця можливість забезпечує додаткову гнучкість, дозволяючи індивідам або компаніям використовувати банківські вклади як інструмент для забезпечення інтересів третіх осіб. Таке регулювання може стати корисним інструментом в рамках планування спадщини або в контексті корпоративного фінансування.

Важливо, що до моменту набуття прав третьою особою, право вимоги залишається за особою, яка уклала договір. Це надає первинному вкладнику контроль над коштами та можливість адаптувати або навіть анулювати умови вкладу залежно від обставин. Момент переходу прав від вкладника до третьої особи вимагає від останньої активних дій, таких як звернення до банку з вимогою, що встановлює чіткий механізм для переходу цих прав.

В цілому, норма, що дозволяє укладення договорів на користь третіх осіб, є важливим доповненням до банківського права, що забезпечує додаткові можливості для використання банківських вкладів як інструменту захисту фінансових і юридичних інтересів різних сторін.

Розгляд правового статусу власності на депозитні та поточні рахунки відкриває важливий аспект у відносинах між банками та їх клієнтами. Основна відмінність між цими типами рахунків полягає у їх призначенні та умовах користування коштами, що безпосередньо впливає на права власності клієнта та банку [7, с. 40–44].

Депозитні рахунки, за своєю суттю, призначені для тривалішого зберігання коштів з можливістю нарахування процентів. Коли клієнт вносить кошти на депозитний рахунок, ці кошти фактично переходять у власність банку. Банк має право використовувати ці кошти в рамках своєї діяльності, наприклад, для кредитування інших клієнтів. Відповідно, клієнт не має прямого права вимагати повернення конкретних грошових коштів, які були

внесені, але набуває право вимоги на повернення еквівалентної суми за умовами договору депозиту.

Поточні рахунки, навпаки, призначені для повсякденних розрахункових операцій клієнта. Кошти на поточних рахунках залишаються у власності клієнта, а банк виступає лише як посередник у проведенні платіжних операцій. Клієнт може в будь-який момент вимагати повернення своїх коштів без будь-яких обмежень, встановлених договором.

Перехід коштів у власність банку при відкритті депозитного рахунку має важливі правові наслідки. Він зобов'язує банк повернути депозит після закінчення терміну депозиту або за умовами договору. Попри те, що кошти перебувають у власності банку, він несе зобов'язання захищати інтереси вкладника, зокрема, гарантувати повернення суми депозиту та нарахування процентів.

Обов'язок банку повернути кошти за першою вимогою клієнта, який стосується поточних рахунків, є фундаментальним принципом банківської діяльності, що забезпечує ліквідність та доступність коштів для клієнта. Цей принцип підкреслює довіру між клієнтом та банком, а також забезпечує захист прав вкладників у системі банківських послуг.

Отже, правовий статус власності на депозитні та поточні рахунки визначає основні параметри відносин між банком та клієнтом, впливає на права та обов'язки обох сторін, і має вирішальне значення для функціонування банківської системи.

Практичні аспекти власності на банківські депозити охоплюють не лише розуміння прав та обов'язків сторін за договором, але й знання механізмів захисту цих прав у випадку їх порушення. Юридичні спори, що виникають з депозитних відносин, часто стосуються питань невиконання банками своїх зобов'язань перед вкладниками, зокрема, повернення депозитів та нарахування процентів.

Захист прав власності вкладників у банках забезпечується також через систему гарантування вкладів. В Україні, наприклад, існує

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, який здійснює виплати компенсацій вкладникам у разі неплатоспроможності банку. Система гарантування вкладів є важливим інструментом захисту інтересів громадян, сприяючи збереженню довіри до банківської системи та фінансовій стабільності в країні.

Механізми гарантування вкладів включають не тільки прямі виплати компенсацій, але й низку регулятивних вимог до банків, зокрема, стосовно резервування коштів та здійснення ризик-менеджменту. Це дозволяє знизити ризики втрати коштів вкладниками та забезпечити більшу надійність банківських установ.

Міжнародні стандарти регулювання власності на банківські депозити відіграють ключову роль у формуванні глобальної фінансової стабільності. Організації, такі як Базельський комітет з банківського нагляду та Міжнародний валютний фонд, розробляють рекомендації та нормативи, спрямовані на забезпечення надійності банківської системи, захист вкладників та запобігання банкрутству банків. Одним із ключових аспектів є системи гарантування вкладів, які мають на меті захистити кошти вкладників у випадку неплатоспроможності банків.

На міжнародному рівні існує велика різноманітність підходів до регулювання банківських депозитів. Наприклад, у Європейському Союзі діє Директива про системи гарантування вкладів, що забезпечує єдині мінімальні стандарти захисту для вкладників усіх країн-членів [8]. В США програма гарантування вкладів реалізується через Федеральну корпорацію з гарантування депозитів (FDIC), яка забезпечує високий рівень захисту вкладників [9].

У Європейському Союзі система гарантування вкладів є ключовим елементом захисту вкладників та забезпечення фінансової стабільності. Директива про системи гарантування вкладів встановлює обов'язковий мінімум захисту для вкладників на рівні 100,000 євро на вкладника в одному банку.

Це створює спільні стандарти захисту в усіх країнах-членах ЄС, сприяючи взаємній довірі та стабільності в межах єдиного ринку. Така єдність підходів допомагає запобігати банківським кризам, що можуть мати транскордонний вплив, та зміцнює захист прав споживачів фінансових послуг у Європі.

У Сполучених Штатах Америки програма гарантування вкладів, що реалізується FDIC, також відіграє центральну роль у системі захисту вкладників. FDIC гарантує вклади до 250,000 доларів США на вкладника в кожному банку, що є членом системи. Цей механізм забезпечує високий рівень довіри до банківської системи та сприяє фінансовій стабільності, зменшуючи ризик масових зняття коштів вкладниками у випадку кризових ситуацій. FDIC також активно втручається у випадках, коли банки опиняються на межі банкрутства, організовуючи процеси їх реструктуризації або злиття з метою захисту вкладників і забезпечення надання якісних банківських послуг.

Порівняння української практики з практикою інших країн виявляє спільні риси. Україна, подібно до багатьох країн, має систему гарантування вкладів фізичних осіб, яка передбачає компенсацію вкладів до певної максимальної суми у випадку ліквідації банку. Така система сприяє підвищенню довіри громадян до банківської системи та зменшує ризики для їх заощаджень.

Посилення механізмів гарантування вкладів в Україні може стати ключовим кроком на шляху до зміцнення довіри громадян до банківської системи. Це включає не лише збільшення максимальної суми, яка гарантується державою у випадку банкрутства банку (зараз сума граничного розміру відшкодування

коштів за вкладами не може бути менше ніж 200 000 гривень), але й розширення кола вкладників, які мають право на отримання гарантованих виплат. Також важливим є оптимізація процедур виплати компенсацій, щоб у випадку кризових чи інших ситуацій вкладники могли оперативнo отримати свої кошти.

Удосконалення нормативно-правової бази є невіддільною частиною процесу посилення захисту прав власності вкладників. Законодавство, а не лише нормативно-правові акти НБУ, має чітко окреслювати права та обов'язки як банків, так і їх клієнтів, створюючи справедливі та прозорі умови для ведення банківської діяльності. Це допоможе уникнути багатьох суперечок та непорозумінь, що можуть виникати між сторонами фінансових відносин.

Впровадження передових міжнародних практик та стандартів у сфері банківської діяльності може стати додатковим стимулом для розвитку та зміцнення банківської системи України. Адаптація та застосування досвіду інших країн у сфері регулювання депозитних відносин, захисту прав власності вкладників та гарантування вкладів сприятиме підвищенню ефективності національної банківської системи, зміцненню її стабільності та зростанню довіри з боку громадян.

Забезпечення чітких та ефективних процедур для розгляду спорів між банками та їх клієнтами, які дозволять оперативнo та справедливо вирішувати конфліктні ситуації, є ключовим для захисту інтересів обох сторін.

Усі ці заходи разом створять міцну основу для подальшого розвитку та зміцнення банківського сектору України, забезпечуючи надійний захист прав власності вкладників і сприяючи стабілізації фінансової системи країни в цілому.

Анотація

Стаття зосереджується на дослідженні права власності на банківські вклади (депозити), що є актуальною темою в сучасних умовах розвитку фінансового сектору та змін у правовому регулюванні. Основна увага приділяється аналізу правової природи депозитів, які з моменту внесення на депозитний рахунок переходять у власність банку, в той час, як вкладник набуває право вимоги на їх повернення. Автор розкриває різноманітні погляди на це питання, включа-

ючи теорії, що стверджують перетворення права власності вкладника на вклад як особливий об'єкт права.

У статті проводиться детальний розгляд нормативно-правової бази України у цій сфері, зокрема, аналізуються нормативно-правові акти НБУ, що регулюють депозитні відносини. Окремо висвітлюються практичні аспекти, включаючи захист прав вкладників, системи гарантування вкладів, а також розглядається міжнародний досвід та стандарти регулювання депозитних відносин.

Автор акцентує на важливості удосконалення законодавчої бази та адаптації міжнародного досвіду для підвищення ефективності захисту прав вкладників та забезпечення стабільності фінансової системи. Розглядаються потенційні шляхи вирішення наявних проблем та викликів, пов'язаних з правом власності на банківські депозити, з метою сприяння розвитку банківського права та фінансової стабільності.

Ключові слова: банківські депозити, право власності, нормативно-правове регулювання, захист прав вкладників, система гарантування вкладів, міжнародні стандарти.

Tylchyk V.V., Shyshka R.B., Melnyk O.O. Features of the ownership right to a bank deposit Summary

The article focuses on the study of the ownership of bank deposits, which is a relevant topic in the modern conditions of the development of the financial sector and changes in legal regulation. The main attention is paid to the analysis of the legal nature of deposits, which from the moment they are deposited in the deposit account become the property of the bank, while the depositor acquires the right to demand their return. The author reveals a variety of views on this issue, including theories asserting the transformation of the depositor's ownership right to the deposit as a special object of law.

The article provides a detailed review of the regulatory and legal framework of Ukraine in this area, in particular, the regulations and instructions of the National Bank of Ukraine, which regulate deposit relations, are analyzed. Practical aspects are highlighted separately, including the protection of depositors' rights, deposit guarantee systems, and international experience and standards for the regulation of deposit relations are also considered.

The author emphasizes the importance of improving the legal framework and adapting the international experience to increase the effectiveness of the protection of depositors' rights and ensure the stability of the financial system. Potential solutions to existing problems and challenges related to the ownership of bank deposits are considered to promote the development of banking law and financial stability.

Key words: bank deposits, ownership, legal regulation, protection of depositors' rights, deposit guarantee system, international standards.

Список використаних джерел:

1. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III : станом на 8 берез. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення: 03.04.2024).
2. Колодяжна Т. Економічна сутність та класифікація депозитних операцій комерційних банків. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. 2018. № 22. С. 1–2. URL: <http://global-national.in.ua/archive/22-2018/151.pdf> (дата звернення: 03.04.2024).
3. Біда М.А. Договір банківського вкладу (депозиту) за цивільним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 20 с.

4. Лепех С.М. Умови договору банківського вкладу. Юридичних науковий електронний журнал. 2020. № 5. С. 63–65. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-5/13> (дата звернення: 03.04.2024).
5. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України від 23.02.2012 р. № 4452-VI : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17#Text> (дата звернення: 03.04.2024).
6. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України : Постанова Нац. банку України від 14.07.2022 р. № 144. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0144500-22#Text> (дата звернення: 03.04.2024).
7. Славко А. Теоретичні засади та практичне визначення правового режиму власності на грошові кошти, розміщені на поточних та депозитних рахунках у комерційних банках. Правовий вісник Української академії банківської справи. 2010. № 1. С. 40–44. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/57546/4/Slavko_Teoretychni_zasady%20.pdf;jsessionid=9F7D412C509C33AFA23B1DCA47B02504 (дата звернення: 03.04.2024).
8. Директива Європейського Парламенту і Ради 2014/49/ЄС від 16 квітня 2014 року про схеми гарантування депозитів : Директива від 16.04.2014 р. № 2014/49/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_050-14#Text.
9. Westerfield R. B. The Banking Act of 1933. *Journal of Political Economy*. 1933. Т. 41, № 6. С. 721–749. URL: <https://doi.org/10.1086/254551> (дата звернення: 03.04.2024).

УДК 343.35:336.225.68(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.3.13>

Григоращенко О.В.

*аспірант Одеського державного
університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0009-0006-8934-5401>*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ОТРИМАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВИМИ ОСОБАМИ ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ЗА НЕВЖИТТЯ ЗАХОДІВ ДО ФІЗИЧНИХ ОСІБ ПІДПРИЄМЦІВ ПО УХИЛЕННЮ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ, ЗБОРІВ (ОБОВ'ЯЗКОВИХ ПЛАТЕЖІВ)

Постановка проблематики. Оподаткування відіграє ключову роль у стабільності та розвитку економіки країни. Збір податків забезпечує державу необхідними фінансовими ресурсами для фінансування інфраструктури, освіти, охорони здоров'я та соціального забезпечення. Це сприяє зростанню економіки, створенню робочих місць та підвищенню якості життя громадян. Податки також дозволяють уряду регулювати економічну діяльність, зменшувати соціальну нерівність та стимулювати інвестиції в пріоритетні галузі. Ефективна податкова система забезпечує справедливий розподіл багатства, підтримуючи економічну стабільність і сприяючи сталому розвитку країни.

Особливо питання оподаткування надзвичайно важливі під час повномасштабної збройної агресії росії проти нашої країни. Оподаткування під час війни має надзвичайно важливе значення для економічної стійкості та національної безпеки країни. Збір податків дозволяє фінансувати військові витрати, включаючи забезпечення армії, закупівлю озброєння та техніки, а також підтримку мобілізаційних заходів. Крім того, податки сприяють підтримці соціальної стабільності, забезпечуючи фінансування соціальних програм для населення, яке постраждало від війни. Це допомагає уникнути соціальної напруги та зберегти громадський порядок. Ефективна податкова система під час війни також може стимулювати економічну активність, зберігаючи

робочі місця та підтримуючи підприємства, що є критично важливими для функціонування економіки.

Тому якісне функціонування податкової системи життєво важливо для країни. Намагання деяких суб'єктів підприємницької діяльності віднайти шляхи по ухиленню від сплати податків та зборів, є дуже небезпечною практикою.

Дослідження, аналіз та пошук методів протидії таким намаганням є надзвичайно актуальним питанням для правоохоронної системи України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблематики документування, розслідуванню та протидії кримінальним правопорушенням щодо протиправної діяльності, спрямованої на ухилення від сплати податків були присвячені значна кількість робіт науковців різних часів, як за законодавством Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року, так і після реформи 2012 року. Серед них Р. С. Довбаш, О. С. Задорожний, В. В. Лисенком, Г. О. Лісовим, В. А. Некрасовим, В. П. Поїздом, Г. П. Цимбал, В. В. Топчій, Г. Л. Чигриною, О. В. Воробей, О. В. В'язовченко та іншими. Також є ряд дисертаційних досліджень останніх років, пов'язаних з дослідженням питань які стосуються як проблематики кримінально-правової кваліфікації так і процесуального аспекту розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних з ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів).

В той же час механізми вчинення такого виду злочинів постійно вдосконалюються, що змушує правоохоронну систему шукати нові шляхи протидії та методики розслідування зазначеного виду протиправної діяльності. Також у зв'язку з війною в країні введений особливий правовий режим у вигляді воєнного стану що вносить свої корективи в тому числі і в порядок оподаткування.

Воєнний стан доцільно розглядати як засіб відновлення умов, за яких людина може ефективно реалізувати свої права та свободи [3, с. 31.], а не як додаткову можливість порушувати законодавства для своєї користі.

Зазначені аспекти роблять дослідження питань ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) актуальними для правоохоронним системи України.

Метою статті є аналіз механізмів вчинення протиправної діяльності, шляхом отримання неправомірної вигоди службовими особами Державної податкової служби України за невжиття заходів до фізичних осіб підприємців по ухиленню від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів).

Виклад основного матеріалу. Зафіксовані випадки, коли окремі суб'єкти підприємницької діяльності, шляхом надання неправомірної вигоди службовими особами Державної податкової служби України, сподіваючись на невжиття заходів до фізичних осіб підприємців по ухиленню від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів).

В зв'язку з такими діями виникають певні питання як протидії так і кримінально-правової характеристики таких фактів.

Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» встановлює систему особливих заходів державного захисту суддів Конституційного Суду України, суддів та працівників апаратів судів, працівників правоохоронних органів від перешкоджання виконанню покладених на них законом обов'язків і здійсненню наданих прав, а так само від посягань на життя, здоров'я, житло і майно зазначених осіб та

їх близьких родичів у зв'язку із службовою діяльністю цих осіб. [1] У цьому Законі вживаються такі поняття: правоохоронні органи – органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

Такми чином, можна стверджувати, що службові особи Державної податкової служби України здійснюють функції представників влади, а тому відповідно до Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» є працівниками правоохоронного органу.

Відповідно до положення про Державну податкову службу України: Державна податкова служба України [6] (далі ДПС) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів і який реалізує державну податкову політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі – єдиний внесок).

Структурними підрозділами є Головні управління ДПС у областях (далі – ГУ ДПС) є територіальними органами утвореними на правах відокремлених підрозділів Державної податкової служби України. Зазначені структурні підрозділи забезпечують реалізацію повноважень ДПС на територіях областей.

Відділ фактичних перевірок входить до складу управління податкового аудиту ГУ ДПС у областях основними завданнями відділу є: забезпечення реалізації державної податкової політики, здійснення у межах повноважень, передбачених законом, контролю за додержанням податкового та іншого

законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на ДПС, державної політики у сфері контролю за своєчасністю здійснення розрахунків в іноземній валюті в установленій законом строк, дотриманням порядку проведення розрахункових операцій, у тому числі готівкових розрахунків за товари (послуги), а також за наявністю ліцензій на провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до закону.

Крім організаційно-адміністративних функцій Відділ виконує такі функції та процедури:

– Здійснення у випадках, передбачених законом, провадження у справах про адміністративні правопорушення (у межах компетенції). Складання протоколів про адміністративні правопорушення стосовно посадових осіб платників податків – юридичних осіб, платників податків – фізичних осіб у випадках, передбачених Кодексом України про адміністративні правопорушення за результатами фактичних та документальних перевірок, з винесенням постанов у межах компетенції.

– Застосування штрафних (фінансових) санкцій за несвоєчасність подання звітності, встановленої законодавством, контроль за додержанням якого покладено на ДПС, та за результатами проведення перевірок платників податків, штрафних (фінансових) санкцій до платників єдиного внеску за порушення законодавства у межах компетенції, застосування штрафних (фінансових) санкцій: за порушення правил сплати (перерахування) податків, зборів (обов'язкових платежів) у межах компетенції, у тому числі під час проведення перевірок.

– Організація проведення фактичних перевірок платників податків, які здійснюються з метою контролю за дотриманням норм законодавства.

У своїй діяльності відділ фактичних перевірок управління податкового аудиту ГУ ДПС у областях керується Конституцією і законами України, указами Президента України

та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства.

Враховуючи зазначене постає питання чи можна вважати посадових осіб відділу фактичних перевірок управління податкового аудиту ГУ ДПС України службовими особами в розумінні статті 364 Кримінального кодексу України?

Згідно з Приміткою до статті 364 Кримінального кодексу України службовими особами у статтях 364, 368, 368-5, 369 цього Кодексу є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом.[4]

Крім того, службові особи є суб'єктами, на яких відповідно до підпункту «е» п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» поширюється дія вказаного Закону [2].

Так, згідно ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», корупція – це використання особою, зазначеною у частині першій ст. 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій ст. 3 цього

Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», неправомірна вигода – це грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав.

Нормами ст. 22 Закону України «Про запобігання корупції» встановлено, що особам, зазначеним у частині першій ст. 3 цього Закону, забороняється використовувати свої службові повноваження або своє становище та пов'язані з цим можливості з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб, у тому числі використовувати будь-яке державне чи комунальне майно або кошти в приватних інтересах.

Положеннями ст. ст. 22, 24 Закону України «Про запобігання корупції» визначено, що забороняється використовувати свої службові повноваження або своє становище та пов'язані з цим можливості з метою одержання неправомірної вимоги для себе чи інших осіб, а у разі надходження пропозиції щодо неправомірної вигоди або подарунка, незважаючи на приватні інтереси, зобов'язані невідкладно вжити таких заходів: відмовитися від пропозиції; за можливості ідентифікувати особу, яка зробила пропозицію; залучити свідків, якщо це можливо, у тому числі з числа співробітників; письмово повідомити про пропозицію безпосереднього керівника (за наявності) або керівника відповідного органу, підприємства, установи, організації, спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції.

В той же час зафіксовані випадки коли певні посадові особи ДПС у порушення вищезазначених норм чинного законодавства, у тому числі тих, що встановлюють основні засади державної служби в Україні, система-

тично отримують неправомірну вигоду від підприємців, які займаються реалізацією піддакцизних товарів на підвідомчій їм території області, за неперешкоджання та нереагування на факти продажу алкогольних виробів, цигарок з порушеннями чинного законодавства України. Зокрема, не вжиття заходів, які які покладені на ДПС України відповідно ст. 20 Податкового кодексу України, не виконуючи обов'язки службової особи контролюючого органу відповідно до Закону України від 06 липня 1995 року № 265/95-ВР «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг», Закону України від 19 грудня 1995 року № 481/95-ВР «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, спиртових дистилатів, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, та пального».

Прикладом таких дій є наступні. Посадові особи відділу управління аудиту ГУ ДПС у області будучи службовою особою, здійснюючи функції представника влади, діючи умисно, з корисливих мотивів, всупереч інтересам служби, усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер своїх дій, передбачаючи їх суспільно-небезпечні наслідки та бажаючи їх настання, реалізуючи свій кримінально-протиправний умисел, спрямований на отримання прибутку, шляхом отримання неправомірної вигоди, нехтуючи вищезазначеними нормами чинного законодавства, отримують від фізичних осіб – підприємців грошові кошти в якості неправомірної вигоди за не створення перешкод та нездійснення перевірок її підприємницької діяльності, яка полягає у реалізації продуктів харчування та піддакцизних товарів в магазинах розташованих у містах та області.

Такі дії службових осіб ДПС слід кваліфікувати як: одержання службовою особою неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за невчинення такою службовою особою в інтересах того, хто надає неправомірну

вигоду будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища, вчинене за попередньою змовою групою осіб, повторно, службовою особою, яка займає відповідальне становище, – тобто у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 368 КК України.

Варто зазначити, що службовці Державної податкової служби України здійснюють функції представників влади, а тому відповідно до Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» є працівниками правоохоронного органу.

Відповідно до ч. 4 ст. 216 КПК України: слідчі органів Державного бюро розслідувань здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень вчинених: ... працівником правоохоронного органу, ... [5].

В зв'язку з вищезазначеним, кримінальне провадження зазначеної категорії повинні здійснюватися Державним бюро розслідувань.

Анотація

Оподаткування відіграє ключову роль у стабільності та розвитку економіки країни. Збір податків забезпечує державу необхідними фінансовими ресурсами для фінансування інфраструктури, освіти, охорони здоров'я та соціального забезпечення. Це сприяє зростанню економіки, створенню робочих місць та підвищенню якості життя громадян.

Звернено увагу на важливість оподаткування у умовах війни.

Проаналізовано науковців які в своїх працях досліджували проблематику протиправної діяльності, спрямованої на ухилення від сплати податків.

Наведені приклади протиправної діяльності службових осіб Державної податкової служби України по отриманню неправомірної вигоди за невжиття заходів до фізичних осіб підприємців по ухиленню від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів).

Розглянуто законодавчу базу, яка регламентує правовий статус службових осіб Державної податкової служби України. Досліджено функціональні обов'язки представників відділу фактичних перевірок управління податкового аудиту Головного Управління Державної податкової служби України.

Доведено приналежність останніх до категорій «посадова особа» та представники «правоохоронних органів».

Досліджено найрозповсюдженіші схеми злочинної діяльності які спрямовані на отримання неправомірної вигоди службовими особами Державної податкової служби України за невжиття заходів до фізичних осіб підприємців по ухиленню від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів).

Акцентовано увагу на необхідність посилення правоохоронними органами контролю щодо недопущення службовими особами Державної податкової служби України неправомірних дій.

Визначено, що досудове розслідування кримінальних правопорушень, де фігурують службові особи Державної податкової служби, повинні здійснювати слідчі Державного бюро розслідування.

Висновки. Правоохоронним органам потрібно посилити контроль щодо недопущення службовими особами Державної податкової служби України дій направлених на невжиття заходів до фізичних осіб підприємців по ухиленню від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів).

Ухилення від сплати податків суб'єктами господарювання, стає можливим через залучення до «схем» службових осіб Державної податкової служби України.

Досудове розслідування кримінальних правопорушень, де фігурують службові особи Державної податкової служби, повинні здійснювати слідчі Державного бюро розслідування.

Подальше реформування податкового законодавства повинно бути направлено щодо виключення подібних зловживань зі сторони посадових осіб, та унеможливлення таких дій зі сторони підприємців.

Проаналізовано данні з Єдиного державного реєстру судових рішень, та встановлено не поодинокі факти різноманітних злочинних схем щодо реалізації гуманітарної допомоги.

Наголошено, що подальше реформування податкового законодавства повинно бути направлено на виключення зловживань зі сторони посадових осіб Державної податкової служби, та унеможливлення протиправних дій зі сторони підприємців.

Ключові слова: ухиляння від сплати податків, кваліфікація, службові особи, корупція, Державне бюро розслідувань, неправомірна вигода.

Hryhorashchenko O.V. Topical issues of obtaining unlawful benefits by officials of the State Tax Service of Ukraine for failure to take measures against individual entrepreneurs for tax evasion, duties (mandatory payments)

Summary

Taxation plays a key role in the stability and development of the country's economy. Tax collection provides the state with the necessary financial resources to finance infrastructure, education, health care and social security. This contributes to the growth of the economy, the creation of jobs and the improvement of the quality of life of citizens.

Attention was drawn to the importance of taxation in wartime conditions.

Scientists who in their writings investigated the problems of illegal activity aimed at tax evasion were analyzed.

Examples of illegal activities of officials of the State Tax Service of Ukraine for receiving illegal benefits for failure to take measures against individual entrepreneurs for tax evasion, fees (mandatory payments) are given.

The legislative framework, which regulates the legal status of officials of the State Tax Service of Ukraine, is considered. The functional duties of the representatives of the department of actual checks of the tax audit department of the Main Office of the State Tax Service of Ukraine were studied.

It has been proven that the latter belong to the categories of "official" and representatives of "law enforcement agencies".

The most widespread schemes of criminal activity aimed at obtaining illegal benefits by officials of the State Tax Service of Ukraine for failure to take measures against individual entrepreneurs for tax evasion, fees (mandatory payments) have been studied.

Attention was focused on the need for law enforcement agencies to strengthen control over the prevention of illegal actions by officials of the State Tax Service of Ukraine.

It was determined that the pre-trial investigation of criminal offenses involving officials of the State Tax Service should be carried out by the investigators of the State Bureau of Investigation.

Data from the Unified State Register of Court Decisions were analyzed, and not a single fact of various criminal schemes regarding the implementation of humanitarian aid was established.

It was emphasized that the further reform of the tax legislation should be aimed at eliminating abuses by officials of the State Tax Service and preventing illegal actions by entrepreneurs.

Key words: tax evasion, qualification, officials, corruption, State Bureau of Investigation, improper advantage.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23.12.1993 № 3781-ХІІ: станом на 01.01.2024р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text>.
2. Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII: станом на 04.05.2024р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

3. Корнієнко М.В. Права людини в умовах воєнного стану: загальноправовий дискурс. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1–2. С. 27–31.
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Станом на 19.06.2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження положень про Державну податкову службу України та Державну митну службу України» № 227 від 06.03.2019 станом на 29.12.2023 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019-%D0%BF#n15>.

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.3.14>

Биковський М.Ю.

аспірант кафедри публічного та приватного права
Університет митної справи та фінансів України
<https://orcid.org/0009-0007-9142-7577>

ПІДСТАВИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ: РЕФОРМА РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ

Постановка проблеми. Дотримання змісту адміністративного та адміністративно-деліктного законодавства України відноситься до системи гарантій здійснення основоположних засад правової держави, що відповідають вимогам верховенства права, справедливості та законності. Забезпечення панування правопорядку пов'язується передусім із застосуванням певних стандартів, обмежень у діяльності приватних осіб, і зокрема, осіб, що здійснюють господарські операції.

Важливе значення в такій системі відіграють засади юридичної відповідальності суб'єктів господарювання. Перехід до ринкової форми побудови економіки поставив вимоги щодо існування та діяльності суб'єктів правовідносин, незалежно від їх форми власності.

Тривалий розвиток української правової системи пов'язується із радянськими часами, коли здійснення господарської діяльності допускалось лише підприємствами державної чи комунальної форми власності, а отже, не вимагало розвитку інституту адміністративної відповідальності приватних суб'єктів господарювання.

Стан наукової розробки проблеми. Серед публікацій, що необхідно виділити, результати яких сприяють пошуку напрямів вирішення проблеми застосування заходів адміністративної відповідальності в цілому, і зокрема, встановлення дієвого механізму адміністративної відповідальності суб'єктів господарювання, необхідно виділити праці В. Б. Авер'янова, О. Ф. Андрійко, М. Бевзенка, Ю. П. Битяка, Т. О. Коломоець,

В. К. Колпакова, А. Т. Комзюка, О. В. Константого, Є. В. Курінного, М. В. Лошицького, Д. М. Лук'янця, П. С. Лютікова, Р. С. Мельника, О. І. Миколенка, О. М. Музичука, Н. Р. Нижник та ін. Проте з врахуванням надзвичайно низького рівня правової ефективності застосування заходів адміністративної відповідальності набуває особливої актуальності набуває визначення його особливостей та напрямів удосконалення правового регулювання її механізму відносно результатів діяльності суб'єктів господарювання.

Метою статті є визначення підстав адміністративної відповідальності суб'єктів господарювання з точки зору реформи розуміння її сутності.

Виклад основного матеріалу. Перехід до ринкової економіки визначив у якості одного із пріоритетів правотворчої діяльності в Україні вирішення нормативної проблеми застосування заходів адміністративної відповідальності до приватних суб'єктів господарювання в цілому, і зокрема, в окремих сферах, що мають певні особливості, та відображуються у відповідних видах правопорушень, що загально визнано розуміються як підстави порушення деліктного провадження.

Наявні підходи персоніфікованого застосування заходів адміністративної відповідальності, що поширюються згідно із КУпАП на фізичних осіб, не завжди відповідають критеріям ефективності, що висуваються до норм права [1].

Відповідно до офіційної статистичної інформації щорічно в Україні вчинюється

майже три мільйони адміністративних правопорушень [2]. Такі показники збільшились у зв'язку із воєнним станом в українській державі. Однак при цьому питання застосування заходів адміністративної відповідальності і досі залишається не вирішеним.

Підставами застосування засобів адміністративної відповідальності до суб'єктів господарювання є вчинення правопорушення, встановлення розуміння якого має відбуватися через пошук критеріїв їх класифікації та систематизації.

У ч. 1 ст. 9 КУпАП визначено, що під адміністративним правопорушенням (проступку) необхідно розуміти «протиправну, винну (умисну або необережну) дію чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність» [3]. Така конструкція розуміння категорії адміністративного правопорушення відбувається через категорію винного діяння, яке тлумачиться як певний складний феномен, що описує психолого-соціальні особливості людини, а отже робить можливим застосування засобів адміністративної відповідальності лише до фізичних осіб в цілому, але і до фізичних осіб-підприємців як суб'єктів господарювання зокрема.

Спроби переосмислити такі підходи постійно ведуться, але вони не мають комплексного характеру. Зокрема, із ухваленням Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху» від 14.07.2015 № 596-VIII, було запроваджено адміністративну відповідальність суб'єктів господарювання у сфері дорожнього руху у виді штрафу як грошового стягнення, яке може накладатися на громадян, посадових та юридичних осіб, на відміну від старого формулювання Кодексу, відповідно до якого штраф міг бути накладеним лише на фізичних та посадових осіб [4]. Через внесення змін

до статей 14-1 та 14-2 КУпАП, де встановлюються особливості відповідальності власників (співвласників) транспортних засобів, зокрема, за вчинення правопорушень, зафіксованих в автоматичному режимі (за допомогою технічних засобів – приладів контролю за дотриманням правил дорожнього руху з функціями фото-, відеофіксації, які функціонують згідно із законодавством про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах), або за порушення правил зупинки, стоянки, паркування транспортних засобів, зафіксовані в режимі фотозйомки (відеозапису) (за допомогою технічних засобів з функціями запису, зберігання, відтворення і передачі фото-, відеоінформації), несе відповідальна особа – фізична особа або керівник юридичної особи, за якою зареєстровано транспортний засіб, а в разі якщо до Єдиного державного реєстру транспортних засобів внесено відомості про належного користувача відповідного транспортного засобу, – належний користувач транспортного засобу, а якщо в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань відсутні на момент запиту відомості про керівника юридичної особи, за якою зареєстрований транспортний засіб, – особа, яка виконує повноваження керівника такої юридичної особи, відбувається поступове переосмислення інституту адміністративної відповідальності [5].

Попри зазначену новелу, вона швидше ускладнила розуміння змісту адміністративної відповідальності суб'єктів господарювання, про зазначено у рішенні Конституційного Суду України від 22 грудня 2010 року по справі № 1-34/2010 за конституційним зверненням громадянина Багінського Артема Олександровича щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 14-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про адміністративну відповідальність у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху) [6]. Отже, висновок Конституційного Суду України засвідчив, що положення про

регуляцію адміністративної відповідальності власників автотранспортних засобів свідчить про її невідповідність загальній правовій доктрині, правозастосовній практиці, що ускладнює її застосування.

В іншому рішенні Конституційного Суду України від 30 травня 2001 року по справі № 1-22/2001 за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства «Всеукраїнський Акціонерний Банк» щодо офіційного тлумачення положень пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України, частин першої, третьої статті 2, частини першої статті 38 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про відповідальність юридичних осіб) було обґрунтовано, що чинним Кодексом України про адміністративні правопорушення передбачена лише відповідальність фізичних осіб, натомість його положення не поширюються на відповідальність юридичних осіб [7].

Інших нормативних спроб внести зміни до КУпАП у частині запровадження інституту адміністративної відповідальності суб'єктів господарювання не відбувалось останніми роками.

Варто акцентувати, що публічно-правова (адміністративна) відповідальність суб'єктів господарювання має неналежний рівень нормативної регламентації згідно із положеннями інших законодавчих актів також. Зокрема, із ухваленням Податкового кодексу України було запроваджено фінансову відповідальність суб'єктів господарювання [8].

Питання застосування засобі адміністративної відповідальності до суб'єктів господарювання регулюється чисельними іншими законодавчими актами (зокрема, Закони України: «Про ветеринарну медицину» [9], «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» [10], «Про виключну (морську) економічну зону» [11], «Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності» [12] та іншими), що свідчить про наявність правотворчої тенденції до розуміння Кодексу

України про адміністративні правопорушення як законодавчого акту, що регламентує відповідальність фізичних осіб.

Таким чином, є важливим підкреслити, що зміст триваючої реформи адміністративно-деліктного законодавства не вирішує остаточно проблематику регулювання відповідальності юридичних осіб, що є суб'єктами господарювання, адже в межах існуючого правової доктрини концепт відповідальності без вини не працює для відносин, що визначаються в межах положень КУпАП.

Однак вимоги забезпечення правової ефективності вимагають перегляду законодавчих підходів до встановлення змісту та сутності адміністративної відповідальності суб'єктів господарювання в Україні.

Базисом для формування нормативно-правової бази врегулювання питання адміністративної відповідальності суб'єктів господарювання має бути розуміння того, що такі суб'єкти можуть бути діяти через органи управління, однієї чи декількох фізичних осіб, дії яких можуть бути оцінені через застосування концепту вини. Тобто запровадження до правової системи інституту адміністративної відповідальності суб'єкта господарювання вимагає перегляду розуміння категорії «адміністративне правопорушення», що має визначатися без застосування такої характеристики як винність.

Висновок. Таким чином, під адміністративним правопорушенням як підставою відповідальності суб'єкта господарювання має розумітися правопорушення, що характеризується протиправністю, вчинюється в інтересах суб'єкта господарювання його органом управління в особі його посадової особи, що має ознаки суспільної небезпеки, шкідливості, призводить до порушення публічного правопорядку, та є караним відповідно до норм адміністративно-деліктного законодавства. Такий висновок є підставою для обґрунтування авторських пропозицій із внесення змін до чинного КУпАП, де необхідним є доповнити окремою частиною статтю 9

у наступному змісті: «Адміністративним правопорушенням юридичної особи є протиправне діяння (дія чи бездіяльність) суб'єкта господарювання, що вчинюється його орга-

ном управління в його інтересах, що суперечить засадам та положенням адміністративно-деліктного законодавства, має ознаки суспільної небезпеки та шкідливості».

Анотація

Метою статті закріплено визначення підстав адміністративної відповідальності суб'єктів господарювання з точки зору реформи розуміння її сутності. Наголошено, що вимоги забезпечення правової ефективності вимагають перегляду законодавчих підходів до встановлення змісту та сутності адміністративної відповідальності суб'єктів господарювання в Україні. Підкреслено, що базисом для формування нормативно-правової бази врегулювання питання адміністративної відповідальності суб'єктів господарювання має бути розуміння того, що такі суб'єкти можуть бути діяти через органи управління, однієї чи декількох фізичних осіб, дії яких можуть бути оцінені через застосування концепту вини. Наголошено, що запровадження до правової системи інституту адміністративної відповідальності суб'єкта господарювання вимагає перегляду розуміння категорії «адміністративне правопорушення», що має визначатися без застосування такої характеристики як винність. Зроблено висновок, що під адміністративним правопорушенням як підставою відповідальності суб'єкта господарювання має розумітися правопорушення, що характеризується протиправністю, вчинюється в інтересах суб'єкта господарювання його органом управління в особі його посадової особи, що має ознаки суспільної небезпеки, шкідливості, призводить до порушення публічного правопорядку, та є караним відповідно до норм адміністративно-деліктного законодавства. На підставі здійсненого дослідження обґрунтовано авторські пропозиції із внесення змін до чинного КУпАП, де необхідним є доповнити окремою частиною статтю 9. Акцентовано, що запровадження інституту адміністративної відповідальності суб'єктів господарювання передбачає перегляду розуміння категорії вини як її складового елементу та встановлення унікальної системи стягнень, до яких, зокрема, необхідно віднести вилучення прибутку (доходу); накладення адміністративно-господарського штрафу; обмеження або зупинення діяльності суб'єкта господарювання; заборона реклами продукції, що виробляється суб'єктом господарювання.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, суб'єкт господарювання, нормативно-правове регулювання, вина, принципи, підстави, адміністративні стягнення, юридичні особи.

Bykovskiy M.Yu. Grounds of administrative responsibility of business entities: reform of the understanding of the essence

Summary

The purpose of the article is to define the grounds of administrative responsibility of economic entities from the point of view of the reform of the understanding of its essence. It is emphasized that the requirements for ensuring legal effectiveness require a review of legislative approaches to establishing the content and essence of administrative responsibility of economic entities in Ukraine. It is emphasized that the basis for the formation of a normative legal framework for the settlement of the issue of administrative responsibility of business entities should be the understanding that such entities can act through management bodies, one or more natural persons, whose actions can be assessed through the application of the concept of guilt. It is emphasized that the introduction of the institution of administrative liability of a business entity into the legal system requires a revision of the understanding of the category "administrative offense", which should be determined without applying such a characteristic as guilt. It was concluded that an administrative offense as a basis for the responsibility of a business entity should be understood as an offense characterized by illegality, committed in the interests of the business entity by its management

body in the person of its official, which has signs of public danger, harmfulness, leads to a violation of public law and order, and is punished in accordance with the norms of administrative and tort law. On the basis of the research carried out, the author's proposals for making changes to the current Code of Criminal Procedure, where it is necessary to add a separate part to Article 9, are substantiated. It is emphasized that the introduction of the institution of administrative responsibility of business entities involves a review of the understanding of the category of guilt as its constituent element and the establishment of a unique system of penalties, to which, in particular, it is necessary to attribute the withdrawal of profit (income); imposing an administrative and economic fine; restriction or suspension of the activity of the business entity; prohibition of advertising of products produced by the business entity.

Key words: administrative liability, business entity, normative and legal regulation, guilt, principles, grounds, administrative fines, legal entities.

Список використаних джерел:

1. Лєгєзє Ю.О. Адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері використання природних ресурсів. *Право і суспільство*. 2017. № 3. С.140–147.
2. Правосуддя та злочинність. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_sz_dop.htm
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху : Закон України від 14 липня 2015 року № 596-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/596-19#Text>
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху : Закон України від 24 вересня 2008 року № 586-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-17#Text>
6. Рішення Конституційного Суду України від 22 грудня 2010 року по справі № 1-34/2010 за конституційним зверненням громадянина Багінського Артема Олександровича щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 14-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про адміністративну відповідальність у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-10#Text>
7. Рішення Конституційного Суду України від 30 травня 2001 року по справі № 1-22/2001 за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства «Всеукраїнський Акціонерний Банк» щодо офіційного тлумачення положень пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України, частин першої, третьої статті 2, частини першої статті 38 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про відповідальність юридичних осіб). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-01#Text>
8. Податковий кодекс України : Закон України № 2755-VI від 02.12.2010. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13–14. № 15–16. № 17. Ст. 112.
9. Про ветеринарну медицину : Закон України від 25.06.1992 р. № 2498-12. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 36. Ст. 531.
10. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення : Закон України від 24.02.1994 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 27. Ст. 218.
11. Про виключну (морську) економічну зону : Закон України від 16.05.1995 р. № 162-95/ВР [Електронний ресурс]. *Законодавство України : офіц. сайт*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/162/95-%D0%B2%D1%80>
12. Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності : Закон України від 14 жовтня 1994 року № 208/94-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/208/94-вр#Text>

УДК 347

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.3.15>

Співак О.М.
адвокат

ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Актуальність теми. Останніми роками цифровізаційні процеси зачепили всі аспекти суспільного життя, наскрізно пронизавши кожну сферу, зокрема соціально-економічну, політичну та культурну тощо. Вже більш усталеними є терміни «цифровізація», «віртуальні активи», «криптовалюта», «віртуальне майно» тощо. Водночас наукові дослідження у цій сфері є на початковому рівні, що зумовлює актуальність даного дослідження.

Стан дослідження. У науці приватного права все більше з'являється досліджень окремих аспектів впливу цифровізації на приватне життя. Зокрема, Бацуца В. М. дослідила правову природу цифрових активів та їх регулювання цивільно-правовими нормами [1]. Досліджують вчені і становлення правових засад застосування штучного інтелекту [2], а також пропонують прийняти окремий спеціалізований акт [3]. Автори монографії «Правова природа особистих немайнових прав особи та прав на віртуальні активи в умовах цифровізації» (за редакцією С. Булеци та М. Менджул) також висвітлили ряд аспектів щодо регулювання віртуальних активів [4]. Водночас не всі проблеми у сфері правового регулювання віртуальних активів в умовах цифровізації є висвітленими.

Мета і завдання дослідження. Метою та завданнями дослідження є здійснення системного аналізу правових засад регулювання віртуальних активів.

Виклад основного матеріалу. Розглядати правові засади віртуальної власності необхідно із позиції класичної та оновленої концепції розуміння власності та права власності.

Неможливо заперечувати, що загроза для основних прав людини, яка все більше про-

слідковується на тлі розвитку штучного інтелекту, віртуальної реальності, їх провадження у технічне середовище, зростає, особливо якщо концепції метавсесвітів досягнуть успіху на глобальному ринку і якщо віртуальна реальність стане частиною глобального соціального життя. Встановлення прав власності у метавсесвіті має ключове значення для економічного зростання та інновацій. Як і в реальному світі, чіткі права власності стимулюють людей інвестувати час та зусилля у створення цінних активів у віртуальному просторі, що буде важливим стимулом для розвитку цифрової економіки [5].

Саме тому, ще десять років тому було дивним, а сьогодні вже сприймається як належне регулювання віртуальної власності. На думку, зарубіжних дослідників під віртуальною власністю слід розуміти таку форму об'єктів правових відносин, які можуть існувати тільки у кіберпросторі, доступ до яких забезпечено через Інтернет [6].

На думку, Дж. Фейрфілд віртуальна власність має такі характерні ознаки:

1. Конкурентність (для роз'ясненням вказаної ознаки наводиться приклад із онлайн-гри, коли гравець купує меч, він тільки може цим мечом користуватися у онлайн-грі. Поки гравець володіє мечем, іншим гравцям він не доступний, доволі часто створюються унікальні онлайн-речі, що можуть належати тільки одному гравцеві. Ідентифікує меч – код, який його створив, що і визначає його індивідуалізацію).

2. Взаємозв'язок. Завдяки взаємопідключенню кілька користувачів можуть одночасно перебувати в мережі та взаємодіяти в одному

віртуальному світі, використовуючи спільні ресурси. Це підвищує цінність віртуальної власності, оскільки багато людей можуть одночасно відвідувати і користуватися нею.

3. Постійність. Віртуальна власність не зникає і не припиняє існування, коли користувач виходить із віртуального світу або вимикає комп'ютер. Вона закодована як постійна і залишається доступною після кожного використання, незалежно від комп'ютера [7].

З вказаним підходом ми погоджуємося та вказані три ознаки можуть бути доповнені четвертою – відносна цінність віртуальної власності, яку можна визначити за сумарним застосуванням різних факторів (ставленням власника до віртуальної власності, її корисними властивостями та попитом на неї).

Віртуальна власність розглядається у технічному та юридичному аспектах. З технічного – «віртуальна власність представляє собою віртуальні місця або об'єкти, створені з комп'ютерного коду і доступні для користувачів та інтернет-провайдерів для взаємодії у віртуальному середовищі», а з правового – «частина майна, що існує завдяки інтернет-середовищу, яке забезпечується інтернет-провайдерами, відображає правові відносини між користувачами та інтернет-провайдерами, а також між користувачами і третіми особами» [8].

Стирання меж між віртуальним і реальним світом, а також поєднання віртуальних і реальних елементів та об'єктів ставлять питання про те, чи можуть чисто віртуальні об'єкти, за умови їхньої певної об'єктивності та технічного захисту існування, незмінності й походження (наприклад, за допомогою токенизації), розглядатися як фізичні об'єкти з точки зору права власності, а не лише як нематеріальні блага. Токени – це записи в децентралізованих базах даних блокчейна, які представляють певні права. Існують внутрішні та зовнішні токени. Внутрішні токени мають значення завдяки своєму простому існуванню і цінні самі по собі. Натомість вартість зовнішніх токенів визначається їхньою

прив'язаністю до конкретних активів чи прав, які можна отримати через токен [9].

Розвиток NFT (незамінних токенів) демонструє, що ці токени для цифрового мистецтва можуть виконувати певні функції, що зазвичай пов'язані з юридичним правом власності на об'єкт. Однак присвоєння NFT певному цифровому вмісту, наприклад, файлу з витвором мистецтва, не надає юридичних прав на сам вміст або ексклюзивної ліцензії на нього. Натомість, це забезпечує лише реєстрацію покупця NFT як «власника» токена в блокчейні. Якщо правова система не визнає NFT як правомірний документ щодо цифрового вмісту, наприклад, прирівнюючи «право власності» (присвоєння в блокчейні) на NFT до права власності або ексклюзивного права на реальний або цифровий контент, тоді право на NFT не надає бенефіціару жодних прав на сам вміст. Висока ринкова вартість NFT у цифрових творах мистецтва пояснюється тим, що ринок сприймає присвоєння NFT як внутрішню цінність, що дозволяє власнику видавати себе за «власника», навіть якщо пов'язаний витвір мистецтва залишається доступним для всіх. У цьому сенсі власник NFT схожий на власника реального витвору мистецтва, який постійно перебуває на виставці в музеї [9].

Ж. Марінотті спростовує твердження про тотожність NFT та відповідних цифрових товарів, зазначаючи, що NFT не підтверджують віртуальну власність. Автор підкреслює, що умови користування, з якими користувач погоджується при реєстрації на платформі метавсесвіту, є юридично обов'язковими і визначають права та обов'язки користувачів. На жаль, майже ніхто не читає ці умови. Згідно з ними, куплені NFT та отримані цифрові товари фактично не є однією і тією ж самою річчю. NFT зберігаються в блокчейні, тоді як земля, товари та персонажі у метавсесвіті існують на приватних серверах, де працює власний код із захищеними базами даних. Це означає, що всі візуальні та функціональні аспекти цифрових активів, які надають їм цінність, не зберігаються в блокчейні. Ці функції

повністю контролюються приватними платформами метавсесвіту і можуть змінюватися ними на власний розсуд. Умови користування дозволяють платформам навіть легально видаляти або передавати ваші предмети, відокремлюючи цифрові активи від їхніх NFT-ідентифікаційних кодів. Отже, навіть якщо ви володієте NFT, отриманим разом із цифровою покупкою, це не дає вам права на самі цифрові активи. Платформи лише надають вам доступ до цих активів на час, який вони визначають. Наприклад, ви можете володіти цифровою картиною вартістю 200 000 доларів для віртуальної квартири, але в один день вас можуть забанити на платформі, і картина буде видалена з її бази даних. Ви все ще будете мати NFT в блокчейні, але воно стане нефункціональним і не має фінансової цінності [10].

Прогнозується, що з часом не буде жодних обмежень на кількість користувачів у метавсесвіті, і всі види взаємодії, включаючи соціальні та фінансові, відбуватимуться всередині цієї безперервної віртуальної спільноти. Проте теперішня версія метавсесвіту є несумісною і не масштабованою. Наразі існує безліч порталів для входу в різні віртуальні простори на різних платформах, замість єдиного віртуального або 3D-інтернету. Тобто, ми маємо мультивсесвіт з кількома метавсесвітами, що існують одночасно. Однією з проблем сумісності є те, що технології не можуть самостійно створити метавсесвіт. Необхідна також стабільна і надійна економіка, а нинішня цифрова економіка все ще ґрунтується на централізованих організаціях, таких як банки і компанії, які володіють цифровою власністю, а не користувачами. Технології блокчейну вважаються потенційним рішенням для досягнення децентралізації та створення справжнього метавсесвіту [11].

Технологія блокчейну, вперше представлена у формі криптовалюти біткойн, стала основою

сучасного ринку цифрових валют, завдяки можливості створення спільної економіки. Як реєстр, у якому зберігаються всі транзакції, блокчейн полегшує відстеження цифрових активів та забезпечує безпеку фінансових операцій. Кожна транзакція записується у вигляді блоку, який з'єднується з іншими блоками за допомогою криптографічних методів або механізмів хешування, що гарантує незмінність реєстру. Цей процес забезпечує можливість спільного використання навіть у небезпечному комерційному середовищі. Найголовніше, блокчейн функціонує без централізованого контролю, що забезпечує його децентралізовану природу [11].

Застосування права власності до комп'ютерного коду може спочатку здаватися незвичайним, але при детальнішому розгляді стає зрозуміло, що деякі види комп'ютерного коду створені для відображення матеріальної власності, а не для представлення ідей, захищених інтелектуальною власністю. Наприклад, чат в Інтернеті є віртуальним аналогом конференц-залу, електронна пошта – це віртуальна версія поштової скриньки або абонентського номера, а уніфікований покажчик ресурсів (URL) – інтернет-еквівалент нерухомого майна. Лише одна особа може володіти конкретною електронною адресою або поштовою скринькою/абонентським номером. Це все залишається активним навіть тоді, коли власник або користувач більше не використовує ці ресурси [12].

Висновки. Таким чином, наразі формується віртуальне середовище, яке є альтернативою реальному матеріальному світу. У цьому віртуальному середовищі, виникає особливий вид власності – віртуальна власність. Власність, що створюється у віртуальному просторі володіє такими ознаками як відносна цінність, конкурентність, взаємозв'язок, постійність та індивідуальна визначеність через код.

Анотація

У статті досліджено окремі аспекти становлення та розвитку правових засад регулювання віртуальних активів. Виявлено, який вплив спричинила цифровізація на віртуальні активи та

розвиток віртуальної власності. Здійснено огляд наукових досліджень щодо правового регулювання віртуальної власності та віртуальних активів. Розглянуто правові засади віртуальної власності із позиції класичної та оновленої концепції розуміння власності та права власності.

Виявлено загрози для основних прав людини, що прослідковуються на тлі розвитку штучного інтелекту та віртуальної реальності, а також, що встановлення прав власності у метавсесвіті має ключове значення для економічного зростання та інновацій. З'ясовано наукові підходи до визначення ознак віртуальної власності. Запропоновано розширити існуючі концепції та додано ознаку - відносної цінності віртуальної власності. Здійснено порівняльний аналіз віртуальної власності у технічному та юридичному аспектах.

Встановлено, що має місце стирання меж між віртуальним і реальним світом, а також поєднання віртуальних і реальних елементів та об'єктів ставлять питання про те, чи можуть чисто віртуальні об'єкти, за умови їхньої певної об'єктивованості та технічного захисту існування, незмінності й походження (наприклад, за допомогою токенизації), розглядатися як фізичні об'єкти з точки зору права власності, а не лише як нематеріальні блага.

Виявлено, що поступово не буде жодних обмежень на кількість користувачів у метавсесвіті, і всі види взаємодії, включаючи соціальні та фінансові, відбуватимуться всередині цієї безперервної віртуальної спільноти. Застосування права власності до комп'ютерного коду може спочатку здаватися незвичайним, але при детальнішому розгляді стає зрозуміло, що деякі види комп'ютерного коду створені для відображення матеріальної власності, а не для представлення ідей, захищених інтелектуальною власністю. Доведено, що власність, яка створюється у віртуальному просторі володіє такими ознаками як відносна цінність, конкурентність, взаємозв'язок, постійність та індивідуальна визначеність через код.

Ключові слова: віртуальні активи, віртуальні гроші, майно, право власності, правові засади.

Spivak O.M. Legal principles regulating virtual assets: separate aspects

Summary

The article examines certain aspects of the formation and development of the legal framework for the regulation of virtual assets. The impact of digitalization on virtual assets and the development of virtual property has been revealed. A review of scientific research on the legal regulation of virtual property and virtual assets was carried out. The legal foundations of virtual property are considered from the standpoint of the classic and updated concept of understanding property and property rights.

Threats to basic human rights traced to the development of artificial intelligence and virtual reality have been identified, and that establishing property rights in the metaverse is key to economic growth and innovation. Scientific approaches to determining the signs of virtual property have been clarified. It is proposed to expand the existing concepts and a feature - the relative value of virtual property - is added. A comparative analysis of virtual property in technical and legal aspects was carried out.

It has been established that there is a blurring of the boundaries between the virtual and real world, as well as the combination of virtual and real elements and objects, raising the question of whether purely virtual objects can, under the condition of their certain objectivity and technical protection of existence, immutability and origin (for example, through tokenization), to be treated as physical objects from the point of view of ownership, and not just as intangible goods.

It is revealed that there will gradually be no limit to the number of users in the metaverse, and all interactions, including social and financial, will take place within this continuous virtual community. The application of property rights to computer code may seem unusual at first, but upon closer examination it becomes clear that some types of computer code are designed to represent tangible property rather than to represent ideas protected by intellectual property. Property created

in virtual space has been proven to possess such characteristics as relative value, competitiveness, interconnectedness, permanence, and individual determination through code.

Key words: virtual assets, virtual money, property, ownership, legal bases.

Список використаних джерел:

1. Бацуца В.М. До питання встановлення правової природи цифрових активів у сучасному цивільному праві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2022. № 55. С. 32.
2. Сергій Барбашин. Штучний інтелект: правове регулювання в Україні та ЄС. URL: <https://barbashyn.law/statti/shtuchnyj-intelekt-pravove-regulyuvannya-v-ukrayini-ta-yes/> (дата звернення: 15.02.2024)
3. Куракін О., Скрябін О. Особливості правового регулювання використання штучного інтелекту в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2023. № 36. С. 36-42. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2023-36-04>
4. Правова природа особистих немайнових прав особи та прав на віртуальні активи в умовах цифровізації. / За ред. С. Б. Булеци та М. В. Менджул. Ужгород, 2023. 272 с.
5. Chukwuemeka E. Economics principles for infinitesimal resources in the metaverse. URL: <https://www.researchgate.net/publication/372760159> (accessed 15.03.2024).
6. Rangga P.M., Efriyanto E., Gunawati A. Keabsahan perjanjian jual beli virtual property dalam game online dan akibat hukum dari anonimitas dalam perjanjian jual beli virtual property berdasarkan kitab undang-undang hukum perdata. *Jurnal Ilmiah Galuh Justisi*. 2023. Vol. 11. No. 1. P. 33..
7. Fairfield J. Virtual Property. *Boston University Law Review*. 2005. Vol. 85. pp. 1047-1102.
8. Xiaochen M. The Challenge of Emergence of Virtual Property to the Traditional Legal Theory and the Corresponding Solutions : thesis for the degree of Doctor of Philosophy in Law. University of Exeter, 2021. P. 304.
9. Koos S. The individual and the property in virtual worlds. *Veritas et Justitia*. 2022. Vol. 8. No. 2. P. 278-279.
10. Marinotti J. Can you truly own anything in the metaverse? A law professor explains how blockchains and NFTs don't protect virtual property. *The Conversation*. April 21, 2022. URL: <https://theconversation.com/can-you-truly-own-anything-in-the-metaverse-a-law-professor-explains-how-blockchains-and-nfts-dont-protect-virtual-property-179067> (accessed 15.03.2024).
11. Hutson J. et al. Architecting the Metaverse: Blockchain and the Financial and Legal Regulatory Challenges of Virtual Real Estate. *Journal of Intelligent Learning Systems and Applications*. 2023. Vol. 15. No. 1. P. 2.
12. Chao J. Recognizing Virtual Property Rights, It's About Time. *Law School Student Scholarship*. 2010. Vol. 45. URL: https://scholarship.shu.edu/student_scholarship/45 (accessed 15.03.2024).

UDC 347.73: 336.22: 351.713

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.3.16>

Palshyn Yu.I.

lawyer

ORCID ID: 0009-0009-0336-4778

TAXES AND FEES IN THE SYSTEM OF REGULATORY REGULATION OF RELATIONS WITH THE BUILDING OF THE SERVICE STATE

Formulation of the problem. Ensuring the effectiveness of the tax system is defined as one of the goals of the development of Ukraine and the world as a whole, which is enshrined among the goals of Sustainable Development, approved by the Resolution of the UN General Assembly dated September 25, 2015. The resolution of the UN General Assembly dated September 25, 2015 [1] was implemented into the legal system of Ukraine and constitutes the content of the Sustainable Development Strategy "Ukraine - 2020", approved by the Decree of the President of Ukraine dated January 12, 2015 No. 5/2015 [2], and is also reflected in Presidential Decree No. 722/2019 dated September 30, 2019 "On the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period until 2030" [3].

An appeal to the Concept of Administrative Reform, approved by the Decree of the President of Ukraine dated July 22, 1998 No. 810/98, allows us to conclude that the financial capacity of local budgets should be based on effective sources of revenue for their revenue parts, and therefore requires a review of law enforcement and praxeological approaches to understanding system of local taxes and fees, which determines the relevance of this scientific article.

The state of scientific development of the problem. The basis of this article was the scientific works of such scientists as O.F. Andriyko, G.O. Blinova, A.V. Boxhorn, L.K. Voronova, E.S. Gerasimenko, M.P. Kucheryavenko, T.O. Kolomoets, V.K. Kolpakov, Yu.O. Leheza, V.P. Melnyk, O.A. Muzyka-Stefanchuk, V.P. Nagrebelny, M.M. Potip and others.

The purpose of the article is to study taxes and fees in the system of normative regulation of

relations for the construction of a service state.

Presenting main material. The requirements for building an effective tax system are: ensuring its simplicity; financial justice; creation of conditions for simplified processing; the ability to fill the revenue parts of the State Budget of Ukraine and local budgets. Ensuring the implementation of the policy of decentralization of taxes and fees should be correlated with the provision of the administrative and service function of the state, which is associated with the reduction of the tax burden on the population, the development of entrepreneurship, and the implementation of the policy on detinization of profits [4].

The definition of the public duty to pay taxes is carried out primarily in Article 67 of the Constitution of Ukraine [5], which is interpreted in the Tax Code of Ukraine, where it is established that a tax is "a mandatory, unconditional payment to the relevant budget or to a single account that is managed by taxpayers tax"; according to Article 6.2, it is determined that the fee is "a mandatory payment to the relevant budget or to a single account managed by the fee payers, with the condition that they receive a special benefit, including as a result of acts in favor of such persons by state bodies, local authorities self-government, other authorized bodies and persons of legally significant actions" [6].

The categories "tax" and "fee" are often equated and defined one through the other, that is, a tax is a fee, and vice versa - a fee is a tax [7, p. 11–12; 8; 9, p. 203; 10, p. 157].

Payment of taxes and fees as a type of legally established obligations guaranteed and sanctioned by the state, and realized in monetary

form, in specified amounts and rates, require prompt payment for operational use [11, p. 14].

According to foreign standards for the regulation of tax administration, the system of local and state taxes is a form of interaction between the population and the state, which consists in the voluntary transfer of the property of private individuals to the territorial community or the state, which is not carried out within the scope of a punitive function, but is a positive regulation of social legal relations [12, with. 24]. Thus, the presence of public interest in their proper administration should be attributed to the signs of the system of taxes and fees [13, p. 70].

Taxes and fees must be distinguished from other types of mandatory payments that perform a protective function, in particular, such payments are the payment of fines, penalties, and other types of monetary obligations [14, p. 32-33].

In this sense, it is worth quoting the reasoning of O. A. Muzika-Stefanchuk, who notes that ensuring the high-quality functioning of settlements and the development of local self-government, as evidenced by the experience of foreign countries, is directly related to: the creation of normative regulation of budget processes; optimizing the accumulation of public financial resources, which is the basis for the proper performance of local self-government functions; implementation of the effectiveness of the national policy of supporting local self-government through the effective redistribution of public financial resources (including effective mechanisms of interbudgetary transfers). The above sets the EU countries, and therefore Ukraine as a candidate for EU accession, the task of solving such problems as: establishing a sufficient number of local self-government units and establishing a range of public services, their distribution to ensure national, regional and local satisfaction of society's needs .

The effectiveness of the processes of decentralization of society and the implementation of state functions is being evaluated in the world. For this, the Decentralization Index is introduced, which is calculated based on such indicators as: managerial, political, functional, subordinate and financial decentralization [15, p. 81-82].

At the same time, an objective assessment of the effectiveness of decentralization processes is definitely indicators of the fullness of local budgets [16, p. 255-256].

Financial decentralization is understood as a certain distribution of public property resources, both in the content of revenues and in the content of determining the limits of responsibility of powerful subjects - participants in budget processes. The functional goal of such distribution of finances is determined by achieving the efficiency of their management and promoting economic growth [17, p. 399].

It is worth emphasizing that the implementation of financial decentralization is impossible without a significant redistribution of revenues accumulated in the State and local budgets with emphasis on the dominance of the latter's needs [18, p. 63-72; 19, p. 35-40].

Conclusion. Therefore, functionally, the payment of taxes and fees, in contrast to the payment of other mandatory payments, which includes the payment of fines, penalties and other types of monetary obligations, is aimed at ensuring the needs of the community and the state, and does not establish a personalized goal of restoring the violated right or interest. On the basis of the conducted research, the following must be attributed to the characteristics of taxes and fees: the imperative of payment, the nature of payment, the equivalent nature, the purposeful nature of further use that must be controlled by the state, the functional focus on satisfying public needs and interests. Identifying the axiological value of taxes and fees, their praxeological nature, should be based on their understanding as a means capable of meeting the needs of the territorial community and the state, which should not be transformed into their perception as a certain punitive means of influencing the population.

Thus, taxes and fees should be defined as a means of payment aimed at meeting the needs of the territorial community and the state, not as a punitive means of influence and should be implemented promptly and within the prescribed regulatory terms and amounts.

Summary

It is justified that the purpose of the article is the study of taxes and fees in the system of normative regulation of relations to build a service state. It was found out that according to foreign standards of regulation of tax administration, the system of local and state taxes is a form of interaction between the population and the state, which consists in the voluntary transfer of property of private individuals to the territorial community or the state, which is not carried out within the scope of a punitive function, but is a positive regulation social legal relations. It was determined that the settlement of taxes and fees as a type of legally established obligations guaranteed and sanctioned by the state, and realized in monetary form, in specified amounts and rates, for operational use require operational settlement. It was concluded that the presence of public interest in their proper administration should be attributed to the features of the system of taxes and fees. It is established that taxes and fees must be distinguished from other types of mandatory payments that perform a protective function, in particular, such payments are the payment of fines, penalties, and other types of monetary obligations. It is noted that functionally, the payment of fines, penalties, other types of monetary obligations pursues the purpose of punishing a person, which occurs as a result of the illegality of his actions, inaction, or decisions, while taxes and fees are positive payments and their payment occurs without pursuing the purpose of punishing a person. It was found that taxes and fees can form the budgets of the relevant extra-budgetary trust funds, while fines, penalties and other punitive payments go exclusively to the State budget and local budgets. It was concluded that the identification of the axiological value of taxes and fees, their praxeological nature should be based on their understanding as a means capable of meeting the needs of the territorial community and the state, which should not be transformed into their perception as a certain punitive means of influencing the population.

Key words: decentralization, local taxes and fees, legal regulation, tax, tax reform, territorial community, value of law.

Пальшин Ю.І. Податки та збори у системі нормативного регулювання відносин із побудови сервісної держави

Анотація

Обґрунтовано, що метою статті є дослідження податків та зборів у системі нормативного регулювання відносин із побудови сервісної держави. З'ясовано, що згідно із зарубіжними стандартами регулювання справляння податків система місцевих та державних податків є такою формою взаємодії населення та держави, що полягає у добровільному переданні майна приватних осіб територіальній громаді чи державі, що здійснюється не в межах каральної функції, а є позитивним регулюванням суспільних правовідносин. Визначено, що справляння податків та зборів як різновидом нормативно встановлених зобов'язань, що гарантуються та санкціонуються державою, і реалізуються у грошовій формі, у визначених розмірах та ставках, задля оперативного використання вимагають оперативного справляння. Зроблено висновок, що до ознак системи податків та зборів необхідно віднести наявність публічного інтересу у їх належному справлянні. Встановлено, що податки та збори необхідно відмежовувати від інших видів обов'язкових платежів, що виконують охоронну функцію, зокрема такими платежами є сплата штрафів, пені, інших видів грошових зобов'язань. Зазначено, що функціонально сплата штрафів, пені, інших видів грошових зобов'язань переслідує мету покарання особи, що настає в наслідок протиправності її дій, бездіяльності чи рішень, тоді як податки та збори є позитивними платежами і їх справляння відбувається не переслідуючи мети покарання особи. З'ясовано, що податки та збори можуть формувати бюджети відповідних позабюджетних цільових фондів, тоді як штрафи, пеня та інші каральні платежі надходять виключно до Державного бюджету та місцевих бюджетів. Зроблено висновок, що виявлення аксіологічної цінності податків та зборів, їх прaxeологічної природи має базуватися на їх розумінні як

засобу, здатного задовольнити потреби територіальної громади та держави, що при цьому не повинно бути перетворено на їх сприйняття як певного карального засобу впливу на населення.

Ключові слова: децентралізація, місцеві податки та збори, нормативно-правове регулювання, податок, податкова реформа, територіальна громада, цінність права.

Bibliography:

1. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. General Assembly. URL.: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_70_1_E.pdf
2. Про Стратегію сталого розвитку "Україна - 2020": Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>
3. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
4. Легеза Ю.О. Децентралізація податків та зборів як гарантія соціально-економічного розвитку територіальної громади *Правова позиція*, № 4 (41), 2023. С. 100-103.
5. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL.: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
6. Податковий кодекс України: Закон України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
7. Іванов Ю.Б. Система оподаткування в схемах і таблицях. Частина 1. Загальнодержавні та місцеві податки і збори в Україні: навчальний посібник. Х.: ВД «ІНЖЕК», 2004. 416 с.
8. Грінченко Б. Словник української мови / Б. Грінченко. К.: Наукова думка, 1997. Т.3. 494 с.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
10. Сучасний тлумачний словник української мови: 65 000 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. Харків : ВД «Школа», 2006. 1008 с.
11. Боксгорн А. В. Адміністрування місцевих податків і зборів як об'єкт правового регулювання : дис. ... доктора філософії : 081 / Одес. держ. ун-т внутр. справ. Одеса. 2021. 237 с.
12. Остапчук В.О. Світовий досвід місцевого оподаткування та його роль у вітчизняній податковій системі. *Наука молода*, 2015. С. 193–198.
13. Кучерявенко М.П. Податкове право України: підручник / М.П. Кучерявенко. Х.: Право, 2012. 528 с.
14. Савченко А. О. Адміністративно-правовий механізм справляння місцевих податків та зборів України в умовах децентралізації: дисертація на здобуття <...> к.ю.н. зі спеціальності 12.00.07. Тернопіль: Харківський національний університет внутрішніх справ, Тернопільський національний економічний університет, 2019. 227 с.
15. Система органів виконавчої влади України: правові проблеми вдосконалення організації та діяльності: монографія / кол. авторів: О. Ф. Андрійко, В. П. Нагребельний, Л. Є. Кисіль та ін.; за заг. ред. О. Ф. Андрійко. Харків: Планета-Принт, 2013. 384 с.
16. Музика-Стефанчук О. А. Сучасні міжбюджетні відносини та федералізм. *Університетські наукові записки*. 2011. № 1. С. 255–259
17. Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2006: монографія / за ред. О. С. Власюка. Київ: НІСД, 2006. 576 с.
18. Кузькін Є. Ю., Котляревський Я. В., Шишко О. В. Зарубіжний досвід фіскальної децентралізації: проблеми та шляхи їх розв'язання. *Фінанси України*, 2015. № 12. С. 63–72.
19. Ткачук А., Наталенко Н. Про бюджет і не тільки. Спеціально для об'єднаних територіальних громад. Київ: ІКЦ «Легальний статус», 2016. 76 с.

УДК 341.1

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.3.17>

Діп І.І.

магістр права

ORCID ID: 0009-0000-6540-8726

ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ДЕРЖАВ БАЛКАНСЬКОГО РЕГІОНУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Метою цієї статті було дослідження складових процесу європейської інтеграції країн Західних Балкан, з урахуванням не лише документів ЄС і укладених домовленостей, а також з урахуванням конкретної внутрішньої ситуації у державі.

Стан опрацювання цієї проблематики розглядався у працях багатьох українських науковців, зокрема Є. Бойко, І. Горобець, Д. Кравченко, Ю. Козловська, О. Рудік, Ю. Майстренко, М. Миронова, А. Парфінченко, О. Чумаченко, Є. Юрчук та інші. Серед закордонних вчених дану проблематику досліджували Р. Белоні, Дж. Бекер, М. Емерсон, Ю. Села, Л. Сотіроський, П. Мірель, Р. Панагіота, Т. Юдах тощо.

Виклад основного матеріалу. Як зазначається у «Western Balkans Strategy brochure», Західні Балкани є частиною Європи, географічно в оточенні держав-членів ЄС. Народи в ЄС і регіон мають спільну спадщину та історію і майбутнє, визначене спільними можливостями та викликами. ЄС давно активно займається цим регіоном. З часу Європейської Ради в Салоніках 2003, ЄС підтримав майбутнє регіону як невід'ємної частини ЄС [3].

До країн Західних Балкан входять Чорногорія, Боснія і Герцеговина, Албанія, Сербія, Північна Македонія та Косово. У Брюсселі вважають, що Чорногорія надалі просунулася на шляху до вступу до ЄС.

Політика розширення ЄС – це геостратегічні інвестиції в Європі, мир, безпека, стабільність і процвітання. Збройна агресія Російської Федерації проти України підкреслює необхідність прискорення процесу вступу

Західних Балкан. ЄС продовжить надавати потужну політичну, технічну та фінансову підтримку всім шістьом партнерам Західних Балкан, щоб допомогти їм просувати ключові політичні, інституційні, соціальні та економічні реформи, необхідні для прогресу на шляху до ЄС. Відповідно до Економічного та інвестиційного плану для Західних Балкан, ЄС підтримує соціально-економічне відновлення регіону після пандемії і допомагає регіону скоротити розрив у розвитку з ЄС. З моменту запуску ЄС схвалив фінансування в розмірі 5,4 мільярда євро у вигляді грантів, очікується мобілізація 17,4 мільярдів євро загальних інвестицій. Це включає фінансування 68 провідних проєктів у рамках інвестицій у Західні Балкани [4].

Шлях держав регіону Західних Балкан не простий і тернистий. Деякі держави «відсвяткували» двадцяту річницю з моменту набуття статусу кандидата. Хотіли б зупинитися на деяких важливих подіях, які відбулися після широкомасштабного вторгнення Російської Федерації на суверенну територію України. Це події й ухвалені відповідні рішення і підписані декларації, які є цементуючими складовими процесу розширення ЄС у регіоні Західних Балкан.

6 грудня 2022 р. у м. Тирана (Албанія) відбувся черговий саміт лідерів ЄС та держав Західних Балкан. На саміті було підтверджено головну роль стратегічного партнерства держав регіону Західних Балкан з ЄС, також було окреслено перспективи їхнього членства в ЄС. Під час саміту його учасники наголошували на тому, що широкомасштабна агресія

Російської Федерації проти України змусила до впровадження відновлення процесів розширення Європейського Союзу – надійного інструменту для забезпечення безпекової архітектури Європи. Західні Балкани залишаються геостратегічним пріоритетом ЄС.

ЄС зацікавлений у дієвому посередництві щодо стабільності діалогу між Сербією й Косово та розв'язанні інших чутливих питань, зокрема збереження єдності Боснії і Герцеговини. У центрі уваги залишалися питання, пов'язані з міграцією, боротьбою з тероризмом та організованою злочинністю.

Як відомо, за результатами проведення Саміту було підписано Тиранську декларацію (06.12.2022) [5], в якій підкреслено важливість стратегічного партнерства ЄС та держав Західних Балкан. Процес приєднання – повноправне членство в ЄС – неможливий без впровадження необхідних реформ, зокрема у сфері судочинства (незалежне функціонування судової системи), верховенства права і боротьби з корупцією та організованою злочинністю. ЄС, акцентував увагу на тому, що за умов широкомасштабної російської агресії проти України, потрібно ефективно і невідкладно узгоджувати дії у рамках Спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС (CFSP). Було наголошено, що лише Російська Федерація є відповідальною за енергетичну та економічну кризу через акт агресії проти України. Також було домовлено про виділення нового пакету енергетичної підтримки в 1 млрд євро (Energy Support Package), що фактично має допомогти країнам Західних Балкан подолати наслідки енергетичної кризи, а також передбачено низку заходів, щоб зменшити залежність регіону від російського газу.

Під час саміту ЄС звернув увагу на необхідність пошуку шляхів щодо рішень для регіональних і двосторонніх суперечок відповідно до міжнародного права та встановлених принципів. З метою забезпечення стабільності регіону – необхідним є продовження діалогу Белград–Приштина. ЄС тоді закликав сторони до конструктивної взаємодії. Незва-

жаючи на те, що рішення щодо розширення ЄС на цьому саміті прийнято не було, ЄС продовжує євроінтеграційні процеси у регіоні Західних Балкан, паралельно залишаючись у площині потреб внутрішнього реформування самого ЄС.

Пізніше, 8 листопада 2023 року Європейська комісія прийняла новий План зростання для Західних Балкан з метою наблизити західнобалканських партнерів до ЄС, пропонує переваги членства в ЄС регіону перед вступом, стимулюючи економічну складову зростання. Економічне зближення є важливим елементом наближення західнобалканських партнерів до ЄС. За Планом зростання має потенціал подвоїти розмір економіки Західних Балкан протягом наступних 10 років. План зростання має стимулювати підготовку Західних Балкан до членства в ЄС і потребу прискорити реформи у країнах цього регіону. Це, у свою чергу, має значно прискорити процес розширення та зростання їхніх економік.

Щоб підтримати цей процес, на період 2024-2027 років запропоновано новий фінансовий інструмент вартістю 6 мільярдів євро, Фонд реформ і зростання для Західних Балкан.

У рамках Плану зростання кожна країна Західних Балкан має рухатися, виконуючи рекомендації, у тому числі з щорічного Пакету розширення та Програм економічних реформ (ERP) країн. Цей План зростання для Західних Балкан базується на чотирьох стовпах, спрямованих на: посилення економічної інтеграції з єдиним ринком Європейського Союзу за умови, що Західні Балкани узгодять правила єдиного ринку та відкриють відповідні сектори та території для всіх своїх сусідів одночасно, відповідно до Спільного регіонального ринку. Було запропоновано сім першочергових заходів: вільний рух товарів; вільний рух послуг і працівників; доступ до Єдиної зони платежів у євро (SEPA); полегшення автомобільного транспорту; інтеграція та декарбонізація енергетичних ринків; єдиний цифровий ринок; інтеграція в промисловий ланцюг поставок.

Єврокомісія також пропонувала тоді Європейській Раді збільшити фінансовий внесок у підтримку трансформації країн Західних Балкан і надати додаткові 6 млрд євро підтримки; у звіті, опублікованому 8 листопада 2023, Єврокомісія рекомендувала почати переговори про вступ з Боснією і Герцеговиною щойно відповідність критеріям буде досягнута, але й відзначила проблеми з Республікою Сербською.

Потрібно зауважити, що проблемні питання щодо євроінтеграційного шляху є не лише у Боснії і Герцеговини, шлях Північної Македонії є досить не простим.

26 березня 2020 року Європейська Рада ухвалила рішення про початок процесу передвступних переговорів з Північною Македонією. Вирішивши питання з Грецією щодо зміни назви країни та розблокувавши вступ країни в НАТО, офіційний Скоп'є для реалізації євроінтеграційних прагнень протягом 2020-2022 рр. шукав компроміс з питань, які стосуються македонської ідентичності, мови та питань спільної історії з Болгарією, яка блокувала схвалення Європейською Радою позиції (рамки) щодо переговорів ЄС з Північною Македонією та проведення першої міжурядової конференції між Республікою Північна Македонія і ЄС [6].

Проблемні питання македонська й болгарська сторони змогли вирішити у червні-липні 2022 року завдяки сприянню представників ЄС та французького головування в ЄС за особистої участі Президента Франції Е. Макрона. [7] Було знайдено компромісні варіанти відповідних формулювань в документах щодо початку переговорів Північної Македонії з ЄС. 19 липня 2022 року у м. Брюссель проведено першу міжурядову конференцію між Республікою Північна Македонія і ЄС та дано офіційний старт початку переговорного процесу; 18 липня 2023 року Уряд Республіки Північна Македонія схвалив і вніс на розгляд парламенту проєкт змін до Конституції країни з фіксацією у ній болгарської меншини, яка проживає у Північній Македонії поряд

з іншими національними меншинами. Прийняття зазначених конституційних змін було та надалі залишається головним завданням для виконання владою Північної Македонії зобов'язань перед ЄС та умовою проведення Другої міжурядової конференції між Північною Македонією і ЄС.

Також потрібно зважати, що такі держави як Північна Македонія, Сербія та Албанія активно співпрацюють між собою у форматі регіональної ініціативи «Відкриті Балкани», яка підтримується і ЄС, і США. У рамках цієї ініціативи забезпечується свобода пересування товарів і послуг, капіталу та громадян, тобто створюється спільний економічний простір у регіоні [1].

Висновки. Таким чином, діалог щодо вступу країн Західних Балкан свідчить про появу нової тенденції — розширення переліку питань двостороннього рівня, які потребують вирішення до вступу чи навіть офіційного початку переговорів. Держави регіону, які вже є членами ЄС, вносять двосторонній порядок денний у переговори щодо розширення. Йдеться про питання гуманітарного характеру, пов'язані з національною та історичною політикою. [2] Але Європейський Союз зацікавлений у стабільності ситуації у державах Західних Балкан для чого здійснює серйозні кроки. Наприклад, ухвалений наприкінці 2020 року Економічно-інвестиційний план ЄС для Західних Балкан надає країнам регіону доступ до європейських грантів у розмірі 9 мільярдів євро, а також передбачає залучення ще 20 мільярдів євро додаткових інвестицій. ЄС прагне повної реалізації Економічно-інвестиційного плану та Зеленого та цифрового порядку денного для Західних Балкан.

ЄС надає й пряму фінансову підтримку країнам регіону для подолання поточних кризових явищ та викликів. З огляду на це, вагомим кроком ЄС стало оголошення Президентом Єврокомісії Урсолою фон дер Ляен 15.10.2023 т.зв. Інвестиційного плану розвитку для Західних Балкан. Метою документа є стимулювання необхідних реформ, подо-

лання економічного й соціального розриву між країнами регіону і ЄС та де-факто інтеграції балканських країн в єдиний ринок, що дозволить їм відчутти переваги членства у ЄС ще до того завершення процесу вступу. Ключовим пунктом Плану є якнайшвидше відкриття для країн Західних Балкан так званих «чотирьох свобод» ЄС: свободи руху товарів, капіталу, послуг та пересування робочої сили.

План вартістю 6 мільярдів євро, з яких 2 мільярди євро – прямих субсидій, а 4 мільярди євро – кредитів для сприяння участі країн Західних Балкан в економічних структурах ЄС було затверджено ЄС в рамках перегляду бюджету ЄС до 2027 року.

З урахуванням наданих фінансових можливостей ЄС держави Західних Балкан

мають чітко зазначати пріоритети євроінтеграційного процесу, наприклад, заслуговує на схвальне сприйняття позиція Республіки Північна Македонія, як держави-кандидата, щодо реалізації підтримуваної керівництвом ЄС концепції «Більше інтеграції перед членством» (More Integration Before Membership), яка передбачає інтенсивний соціально-економічний перехід і заохочення інтеграції країн Західних Балкан в ЄС не лише після набуття ними членства в ЄС, а вже в процесі передвступних переговорів.

Наразі 2030 рік як термін набуття членства деяких держав Західних Балкан у ЄС сприймається достатньо реалістично, з урахуванням синхронізації позицій з керівництвом ЄС.

Анотація

Політика розширення ЄС – це не лише достатні інтеграційні спроможності самого злагодженого механізму ЄС, це також геополітичні чинники, які впливають на політику ЄС.

Країни Західних Балкан, Чорногорія, Боснія і Герцеговина, Албанія, Сербія, Північна Македонія та Косово, долають непростий шлях виконання зобов'язань, імплементації реформ, виконання вимог законодавства ЄС.

Відомо, що з моменту створення Європейського Союзу, закладалася ідея його розширення. Але не всі держави мають можливості набутти у ньому (ЄС) повноправного членства, лише ті, які проходять необхідні трансформаційні процеси – економічні, політичні, соціальні та реформи.

Договір про ЄС – є правовим фундаментом, який, у тому числі, містить своєрідний реєстр умов, яких має дотримуватися держава, що вирішила стати членом європейської родини.

У статті, головним чином, узагальнено тенденції руху країн регіону Західних Балкан до набуття повноправного членства в ЄС.

Починаючи з виконання встановлених вимог, які, по суті, носять універсальний характер, кожна держава Західних Балкан має різний ступінь готовності до здійснення необхідних реформ.

У науковому дослідженні було визначено, що держави регіону Західних Балкан досить тривалий час (20 років) продовжують перебувати у статусі кандидата на членство в ЄС, відповідно не у повному обсязі виконуючи необхідні зобов'язання і не запроваджуючи потрібні реформи. Також, у статті звертається увага на те, що до чинників, які визначають готовність держави набутти членство в ЄС, включається складова двосторонніх відносин, наприклад, Північна Македонія – Болгарія; Албанія – Греція.

Європейський Союз зацікавлений у стабільності ситуації, як у Республіці Північна Македонія і Албанії, так і на всіх Західних Балканах. З цією метою Європейський Союз наприкінці 2020 року ухвалив Економічно-інвестиційний план для держав Західних Балкан, який також включає доступ цих держав до європейських грантів у розмірі 9 млрд. євро. ЄС також надає пряму фінансову підтримку державам регіону для подолання поточних кризових ситуацій і викликів. Як правило, фінансова підтримка спрямовується на субсидії громадян (на рахунки

за електроенергію), підтримку малих і середніх компаній, а також для енергетичного переходу на відновлювані джерела енергії та підвищення енергоефективності.

Ключові слова: Західні Балкани, Європейський Союз, інтеграція, Планом зростання, Відкриті Балкани, реформи, імплементація.

Dir I.I. Legal characteristics of the european integration of the countries of the balkan region at the present stage

Summary

The EU enlargement policy is not only the sufficient integration capabilities of the EU's most coherent mechanism, but also the geopolitical factors that influence the EU policy.

The countries of the Western Balkans, Montenegro, Bosnia and Herzegovina, Albania, Serbia, North Macedonia and Kosovo, are overcoming the difficult path of fulfilling obligations, implementing reforms, and fulfilling the requirements of EU legislation.

It is known that since the creation of the European Union, the idea of its expansion has been laid. But not all countries have the opportunity to acquire full membership in it (the EU), only those that undergo the necessary transformational processes - economic, political, social and reforms.

The Treaty on the EU is a legal foundation, which, among other things, contains a kind of register of conditions to be followed by a country that has decided to become a member of the European family.

The article mainly summarizes the trends of the countries of the Western Balkans region towards the acquisition of full membership in the EU.

Starting with the fulfillment of established requirements, which are, in fact, of a universal nature, each country of the Western Balkans has a different degree of readiness to implement the necessary reforms.

In a scientific study, it was determined that the countries of the Western Balkans region have been in the status of a candidate for EU membership for quite a long time (20 years), respectively, not fully fulfilling the necessary obligations and not introducing the necessary reforms. Also, the article draws attention to the fact that the factors that determine the country's readiness to acquire membership in the EU include the component of bilateral relations, for example, North Macedonia - Bulgaria; Albania - Greece.

The European Union is interested in the stability of the situation, both in the Republic of North Macedonia and Albania, and in all of the Western Balkans. With this goal, at the end of 2020, the European Union adopted an Economic and investment plan for the countries of the Western Balkans, which also includes the access of these countries to european grants in the amount of 9 billion euros. The EU also provides direct financial support to the countries of the region for overcoming the current crisis situations and challenges. As a rule, financial support is directed to subsidies for citizens (for electricity bills), support for small and medium-sized companies, as well as for energy transition to renewable energy sources and improvement of energy efficiency.

Key words: Western Balkans, European Union, integration, Growth Plan, Open Balkans, reforms, implementation.

Список використаних джерел:

1. Балканська субрегіональна підсистема міжнародних відносин: історико-політичний вимір / укладач: О.П. Іваницька. ДонНУ імені Василя Стуса. 2022. 156 с.
2. Центр «Нова Європа». «Досвід євроінтеграції Західних Балкан і висновки для України» офіційний веб-сайт. URL: https://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/Western-Balkans_ukr.pdf.

3. European Commission. «Western Balkans Strategy brochure». Official web-site. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/5b911e64-9d7b-405d-8be7-d7060f30c169_en.
4. European Commission. «Factsheet». Official web-site. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/97e732cc-69ce-44a2-80fb-36fcd4fce41f_en?filename=EU-WB-relations-july-2024.pdf.
5. Council of the European Union. «Tirana Declaration». Official web-site. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/60568/tirana-declaration-en.pdf>.
6. Public Opinion Analysis Paper № 26/2023. EU integration in the shadow of the internal processes – Public opinion analysis for 2023. Konrad Adenauer Foundation in the Republic of North Macedonia Institute for Democracy «Societas Civilis» - Skopje. Official web-site. URL: <https://idscs.org.mk/wp-content/uploads/2023/12/26-2023-ENG.pdf>
7. IDSC Public Opinion Analysis Paper № 27/2023. Analysis of public opinion on North Macedonia's accession to the European Union (2014-2023). Konrad Adenauer Foundation in the Republic of North Macedonia Institute for Democracy «Societas Civilis» - Skopje. Official web-site. URL: <https://idscs.org.mk/wp-content/uploads/2023/12/B5-Public-Opinion-Analysis-Paper-No.-27-2023-WEB.pdf>

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.3.18>

Соломаха А.Г.

кандидат юридичних наук, адвокат

УМОВИ ВИКОРИСТАННЯ МАТЕМАТИЧНИХ МЕТОДІВ В ДОСЛІДЖЕННЯХ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЯВИЩ

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Застосування математичних методів у пізнанні державно-правових явищ має декілька особливостей. Якщо раніше математичні методи дослідження використовувались в юридичній діяльності виключно для констатації кількісних змін у правових явищах, то сьогодні юридична наука вимушена звертатись до математичних методів пізнання правових явищ з двох важливих причин: а) розвиток технологій і активне їх впровадження в правову сферу та діяльність публічно-владних суб'єктів; б) розвиток самої науки «математика» і її методологічного апарату.

Наприклад, судова статистика «є галуззю державної статистики, яка присвячена вивченню кількісних та якісних показників розгляду судами різних категорій справ, наданню відомостей, що можуть бути використаними під час дослідження судової практики для її удосконалення» [1, с. 222]. Виникнення і подальше існування судової статистики обумовлене необхідністю точного підрахунку і обліку правових спорів, правопорушень, осіб, які їх вчинили тощо, для чого достатньо використовувати найпростіші математичні теоретико-ймовірнісні методи. Тобто судова статистика лише описує кількісні показники, які супроводжують діяльність судів. Ця статистика може бути потім використана науковцями в дослідженнях адміністративно-правових явищ для фіксації темпів чи закономірностей росту чи інших змін у кількісних показниках.

Сьогодні ж в дослідженнях правових явищ використовується, наприклад, математичне

моделювання, яке продиктоване тенденціями розвитку математики як сучасної науки. Наприклад, Х. Кметик-Подубінська наголошує: «Перебуваючи у тісному системному зв'язку з іншими методами наукових досліджень метод моделювання сприяє розширенню горизонтів правового пізнання, отриманню значущих для теорії та практики права висновків не тільки щодо наслідування правової поведінки суб'єктів, а й щодо створення нових і корекції існуючих правових норм та інститутів» [2, с. 214]. Отже, застосування методів математики в науці адміністративного права вимагає їх методологічного осмислення.

Сказане вище свідчить про актуальність дослідження особливостей використання математичних методів в науці адміністративного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковане розв'язання проблеми та виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття. Особливості використання математичних методів в пізнанні державно-правових явищ висвітлювалися в працях таких юристів як В. Авер'янов, М.О. Деменчук Т. Коломоєць, Х. Кметик-Подубінська, В. Колпаков, О. Миколенко, С. Пономарьов та ін. Втім, умови використання математичних методів в дослідженнях адміністративно-правових явищ висвітленні в спеціальній літературі фрагментарно та несистемно, що ускладнює розуміння їх місця в системі методів науки адміністративного права.

Постановка завдань. Основним завданням, розв'язанню якого присвячена дана стаття, є аналіз умов використання матема-

тичних методів в дослідженнях адміністративно-правових явищ.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що юридична наука ніколи не була віддалена від математичних методів. Про судову статистику ми вже попередньо згадували. Це яскравий приклад, використання математичних методів для фіксації кількісних показників діяльності судів. Якщо ж говорити про серйозні та масштабні випадки застосування математичних методів в юридичних науках, то слід згадати про криміналістику, де вперше вдало були використані математичні методи дослідження. Наприклад, В.А. Журавель зазначає, що «об'єктно-предметна сфера криміналістики включає в себе двоєдиний об'єкт дослідження – злочинну діяльність (поведінку) і її наслідки, що відображуються у джерелах інформації (матеріальних та ідеальних слідах) та діяльність з виявлення, розслідування, попередження кримінальних правопорушень і судового розгляду кримінальних проваджень (справ)» [3, с. 127]. Злочинна діяльність і її наслідки та діяльність компетентних органів з виявлення, розслідування і попередження кримінальних правопорушень є об'єктами, які, по-перше, добре структуровані, по-друге, тісно зв'язані із об'єктами природничих наук. Це і дало підстави для використання математичних методів при дослідженні соціально-правових явищ.

Іншим випадком вдалого використання математичних методів в юридичній науці є кримінологія. Існує багато концепцій, які пояснюють місце кримінології серед гуманітарних наук (її визначають як юридичну науку, як частину науки соціології, як комплексну юридично-соціальну науку). Втім, традиційне визначення кримінології наступне – «це наука про закономірності виникнення, функціонування, розвитку злочинності і протидії їй» [4, с. 170]. Злочинність є соціальним явищем, яка характеризується кількісними показниками, а тому є ідеальним об'єктом, який можна досліджувати через використання

математичних методів, що і відбувається в кримінології.

Подібний науковий напрямок виник в межах науки адміністративного права в середині 80-х років ХХ століття, який з перемінним успіхом розвивається і сьогодні в Україні. Мова йде про адміністративну деліктологію, яка вивчає умови та причини вчинення адміністративних правопорушень, особу правопорушника і заходи профілактики адміністративних правопорушень у суспільстві [5, с. 154]. В одній із наукових праць С.В. Омелянчик наводить багато показників, які є фундаментом в адміністративно-деліктних дослідженнях, наприклад, зазначає: «Основна маса правопорушень, які передбачені ст. 173 КУпАП «Дрібне хуліганство», вчиняються переважно чоловіками (92 %) і лише іноді жінками (8 %)» [6, с. 533]. Лише розуміючи закономірності розвитку адміністративної деліктності в суспільстві можливо розробити ефективні заходи запобігання таким антисоціальним явищам.

На цьому наука адміністративного права не зупинилася. Математичні методи почали широко використовуватись у тих сферах наукового пізнання, де виникає необхідність, по-перше, аналізу статистичних даних для осягнення певних закономірностей, по-друге, визначення ефективності дії норми адміністративного права чи суб'єкта публічного адміністрування, по-третє, розробки правових моделей майбутнього.

Таким чином, застосування в науці адміністративного права математичних методів є частиною глобального процесу у світі та Україні – активного проникнення математики в сучасне суспільне пізнання, в тому числі, у право.

Звернемося до переліку умов, яких слід дотримуватись при використанні математичних методів в дослідженнях адміністративно-правових явищ та процесів.

По-перше, чим вище рівень наукового пізнання, тим менше можливостей для використання математичних методів при дослідженні адміністративно-правових явищ.

Наприклад, О.І. Миколенко зазначає, що на першому (найнижчому) рівні знаходяться емпіричні дослідження, які допомагають виявити причини та динаміку росту адміністративно-правового явища, пояснити закономірності розвитку адміністративно-правових явищ, виявити недоліки в діяльності публічно-владних суб'єктів чи адміністративно-правовому регулюванні, розробити пропозиції щодо вирішення існуючих проблем і вдосконалення адміністративного законодавства тощо [7]. Майже всі наукові праці, які написані на цьому рівні пізнання, використовують статистику, результати соціопитувань і ін. для додаткової аргументації отриманих висновків.

Тобто математичні методи є найбільш ефективними на нижчих сходинках пізнання адміністративно-правових явищ, бо використовуються для збирання та обробки первинної соціально-правової інформації, для підвищення надійності первинних даних, для вимірювання правових явищ і ін.

На другому рівні знаходяться, так звані концептуальні дослідження, які «пов'язані з висуванням наукових гіпотез та обґрунтуванням наукових концепцій і вчень» [7].

Логічна структура кожної науки впливає на об'єми використання в ній математичних методів. Математичні методи придатні для опису кількісного та структурного аспекту соціально-правової дійсності. Зі зростанням складності соціально-правового об'єкта значно зменшується можливість його розчленування на формалізовані елементи. Наприклад, при розгляді соціальної сутності норм адміністративного права чи виконавчої влади значно ускладнюється їхній зв'язок з політичними, економічними, культурними та іншими соціальними процесами у суспільстві. Формальні методи, до яких тяжіють математичні методи, поступаються місцем методам змістовним (наприклад, діалектичний метод), використання яких при дослідженні дає більш цінну наукову інформацію про адміністративно-правове явище. Тому спроби застосувати

математичні методи до змістовних понять, навряд чи можуть бути перспективними.

Отже, використання математичних методів на цьому рівні наукового пізнання адміністративно-правових явищ можливе, але не є розповсюдженим. Наприклад, якщо основна мета дослідження – створення правової моделі публічного адміністрування майбутнього, то досліднику доведеться використовувати у синтезі як традиційні, так і математичні методи наукового пізнання. Якщо ж мова йде про формування нової концепції про адміністративну процедуру, то у дослідника, як правило, не виникає необхідності у використанні при вивченні адміністративно-правових явищ потреб у математичних методах наукового пізнання.

На третьому рівні знаходяться, так звані загально-аналітичні дослідження, які, по-перше, «ґрунтуються на переосмисленні існуючих доктринальних положень науки, наукових концепцій, гіпотез, вчень і ін., по-друге, спрямовані на систематизацію та структурування накопичених наукових знань» [7]. Виділення кількісних характеристик у цій сфері або взагалі не можливе, або можливе, але ці характеристики не мають важливого значення для розкриття соціальної сутності того чи іншого адміністративно-правового явища.

Отже, математичні методи можуть застосовуватися на всіх рівнях дослідження адміністративно-правових явищ, але їх ефективність в різних випадках неоднакова.

По-друге, необхідність використання математичних методів під час дослідження адміністративно-правових явищ повинна бути обумовлена цілями конкретного дослідження.

Проводячи порівняльний аналіз математичних методів та традиційних методів науки адміністративного права, не можна не бачити їх протилежності. Якщо головними особливостями традиційних методів є гнучкість охоплення правового явища, всебічність і різноманітність дослідження, головною особливістю математичних методів – висока

точність. Тому досліджуючи адміністративно-правове явище за допомогою традиційних методів, вчений отримає загальні знання про його властивості, але без нюансів його буття. І навпаки, досліджуючи адміністративно-правове явище за допомогою математичних методів, вчений отримає точні знання про прояви адміністративно-правового явища, але ці знання втратять гнучкість (будуть категоричними) і всебічність (не у всіх сферах зможуть бездоказово використовуватись).

По-третє, математичні методи набувають позитивного значення в дослідженнях адміністративно-правових явищ лише у випадку об'єднання їх методологічних властивостей із потенціалом інших традиційних методів наукового пізнання правової дійсності (діалектичний метод, логіко-семантичний, структурно-функціональний і ін.).

Математика є важливим, але не універсальним та абсолютним методом пізнання. У дослідженнях адміністративно-правових явищ математичні методи покликані зіграти роль важливого наукового апарату, що застосовується на основі та під контролем традиційних методів пізнання правової дійсності.

По-четверте, математичні методи допомагають досліджувати не тільки кількісні показники та обчислювальні операції в адміністративно-правовій дійсності, а й структурні відносини та властивості адміністративно-правових явищ.

Анотація

В статті здійснено аналіз умов використання математичних методів в дослідженнях адміністративно-правових явищ. З'ясовано, що застосування математичних методів у пізнанні державно-правових явищ має декілька особливостей. Якщо раніше математичні методи дослідження використовувались в юридичній діяльності виключно для констатації кількісних змін у правових явищах, то сьогодні юридична наука вимушена звертатись до математичних методів пізнання правових явищ з двох важливих причин: а) розвиток технологій і активне їх впровадження в правову сферу та діяльність публічно-владних суб'єктів; б) розвиток самої науки «математика» і її методологічного апарату. Доведено, що математичні методи почали широко використовуватись у тих сферах наукового пізнання, де виникає необхідність, по-перше, аналізу статистичних даних для досягнення певних закономірностей, по-друге, визначення ефективності дії норми адміністративного права чи суб'єкта публічного адміністрування, по-третє, розробки правових моделей майбутнього. Зроблено висновок, що застосування в науці адміні-

Істотною рисою математичного методу є обчислювальні процедури. Це посилює не тільки надійність статистичної інформації про різні аспекти адміністративно-правової дійсності, а й ефективність використання математичних методів в адміністративному праві, адже вони гарантують чистоту вихідних даних (зокрема, вибіркового методу, методи соціального вимірювання і ін.). Втім, математичні методи не обов'язково пов'язані з кількістю. Математика та її апарат дедалі більше виступають як вивчення структурних відносин і якостей у правовій реальності. Ця обставина має важливе методологічне значення для науки адміністративного права, адже як вже зазначалося в цій науці не завжди можливе виділення кількісної міри досліджуваних процесів.

На підставі цього, можна зробити висновок, математичні методи перестали в юридичній науці асоціюватися виключно як система рецептів, що стосуються лише кількісних і обчислювальних операцій.

Висновки та перспективи подальших розвідок. На підставі проведеного дослідження зроблено наступні висновки.

Досвід і практика дають підстави стверджувати, що математичні методи в науці адміністративного права мають значну пізнавальну силу у всіх її формах, починаючи з найпростіших видів вимірювання та статистичних таблиць і закінчуючи сучасним математичним апаратом.

стративного права математичних методів є частиною глобального процесу у світі – активного проникнення математики в сучасне суспільне пізнання, в тому числі, у право. Запропоновано до умов, яких слід дотримуватись при використанні математичних методів в дослідженнях адміністративно-правових явищ, віднести наступні: 1) чим вище рівень наукового пізнання, тим менше можливостей для використання математичних методів при дослідженні адміністративно-правових явищ; 2) необхідність використання математичних методів під час дослідження адміністративно-правових явищ повинна бути обумовлена цілями конкретного дослідження; 3) математичні методи набувають позитивного значення в дослідженнях адміністративно-правових явищ лише у випадку об'єднання їх методологічних властивостей із потенціалом інших традиційних методів наукового пізнання правової дійсності (діалектичний метод, логіко-семантичний, структурно-функціональний і ін.); 4) математичні методи допомагають досліджувати не тільки кількісні показники та обчислювальні операції в адміністративно-правовій дійсності, а й структурні відносини та властивості адміністративно-правових явищ.

Ключові слова: адміністративне право, наука адміністративного права, методологія, математичні методи, адміністративно-правові явища.

Solomakha A.H. Conditions for the use of mathematical methods in the study of administrative and legal phenomena

Summary

The article analyzes the conditions of using mathematical methods in the research of administrative and legal phenomena. It was found that the application of mathematical methods in the knowledge of state-legal phenomena has several features. If previously mathematical methods of research were used in legal activity exclusively to ascertain quantitative changes in legal phenomena, today legal science is forced to turn to mathematical methods of learning legal phenomena for two important reasons: a) the development of technologies and their active introduction into the legal sphere and the activity of public powerful subjects; b) the development of the science of “mathematics” itself and its methodological apparatus. It has been proven that mathematical methods began to be widely used in those areas of scientific knowledge where there is a need, firstly, to analyze statistical data to understand certain regularities, secondly, to determine the effectiveness of a rule of administrative law or a subject of public administration, thirdly, development of legal models of the future. It was concluded that the application of mathematical methods in the science of administrative law is part of a global process in the world - the active penetration of mathematics into modern social knowledge, including law. It is suggested that the conditions that should be observed when using mathematical methods in the study of administrative-legal phenomena include the following: 1) the higher the level of scientific knowledge, the fewer opportunities for using mathematical methods in the study of administrative-legal phenomena; 2) the need to use mathematical methods during the study of administrative and legal phenomena should be determined by the goals of a specific study; 3) mathematical methods acquire a positive value in the study of administrative-legal phenomena only in the case of combining their methodological properties with the potential of other traditional methods of scientific knowledge of legal reality (dialectical method, logical-semantic, structural-functional, etc.); 4) mathematical methods help to study not only quantitative indicators and computational operations in administrative-legal reality, but also structural relations and properties of administrative-legal phenomena.

Key words: administrative law, science of administrative law, methodology, mathematical methods, administrative-legal phenomena.

Список використаних джерел:

1. Деменчук М.О. Статистичні дані як показник ефективності роботи судів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2020. № 46. С. 222-225.
2. Кметик-Подубінська Х. Правове моделювання як метод сучасних конституційно-правових досліджень. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 211-215.
3. Журавель В.А. Об'єкт і предмет криміналістики. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 3 (90). С. 12-132.
4. Головкін Б.М. Теперішнє і майбутнє кримінології. *Problems of legality*. 2020. № 149. С. 168-184.
5. Дембіцька С.Л. Адміністративний делікт як небезпека зростання правопорушень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 5. С. 153-156.
6. Омелянчик С.В. Адміністративно-деліктологічна характеристика особи правопорушника, що посягає на громадський порядок громадську безпеку в міській місцевості (на підставі дослідження правопорушень, вчинених у місті Запоріжжя). *Держава і право*. Випуск 44. С. 532-537.
7. Миколенко О.І. Теорія адміністративного процедурного права: монографія. Харків: Бурун Книга, 2010. 336 с.

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.3.19>

Ківало Л.В.

*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
кафедри адміністративного та господарського права
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

СЛУЖБОВА ДИСЦИПЛІНА ТА НАСЛІДКИ ЇЇ ПОРУШЕННЯ У ВИГЛЯДІ ЗВІЛЬНЕННЯ З ПОСАДИ (АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Постановка проблеми. Закон України «Про державну службу» закріплює визначення службової дисципліни, способи її забезпечення в органах державної влади, обов'язки державного службовця щодо дотримання вимог службової дисципліни, обов'язки керівника державної служби по забезпеченню службової дисципліни у сфері державної служби, а також визнає порушення службової дисципліни підставою для притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності [1, ст. 61-64].

Окремо Закон України «Про державну службу»: а) визнає звільнення з посади державної служби одним із видів дисциплінарних стягнень; б) передбачає перелік підстав притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності у вигляді застосування до нього такого стягнення як звільнення з посади; в) закріплює за державним службовцем право на оскарження рішення про звільнення його з посади; г) підстави та порядок матеріальної відповідальності керівника у разі незаконного звільнення державного службовця з посади; г) підстави та порядок звільнення особи з посади державного службовця за власним бажанням тощо [1, ст. 7, 66, 80, 86].

Втім, зв'язок між службовою дисципліною та звільненням особи з державної служби не завжди чітко простежується в Законі України «Про державну службу», а тому потребує наукового осмислення та обґрунтування.

Зазначене свідчить про актуальність в сфері адміністративного права досліджень, які при-

свячені службовій дисципліні та наслідкам її порушення, особливо у вигляді звільнення з посади державної служби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дотримання службової дисципліни в органах державної влади були присвячені праці таких вчених як А. Андрушко, В. Бевзенко, Н. Вапнярчук, М. Іншин, М. Лошицький, О. Луценко, Р. Мельник, В. Яковлев та ін. Втім, на практиці залишається чимало проблем у сфері дотримання вимог законності при звільненні державного службовця з посади, що породжує публічно-правові спори, які вирішуються у судовому порядку.

Метою статті є здійснення аналізу категорії «службова дисципліна», а також визначення причинно-наслідкових зв'язку між службовою дисципліною та звільненням особи з посади державної служби.

Виклад основного матеріалу. В науковій літературі представлено багато визначень поняття «службова дисципліна». Наприклад, О.В. Чорноус вважає, що «від рівня дисципліни значною мірою залежать успіхи в службовій діяльності, якість соціального обслуговування тощо» [2, с. 278-279]. Погоджуємось із даною характеристикою службової дисципліни, втім вона має узагальнений характер і не розкриває специфічні юридичні ознаки поняття «службова дисципліна. Керівника державного органу (його структурного підрозділу) чи державної установи (її структурного підрозділу) завжди хвилюють результати діяльності колективу, який він очолює, а тому

забезпечення службової дисципліни, з його точки зору, є гарантією ефективності функціонування органу, установи, їх структурних підрозділів, що він очолює. Звичайного ж громадянина хвилює якість спілкування із представниками держави, наприклад, з приводу отримання від них публічних послуг, а тому службова дисципліна, з його точки зору, тісно переплетена із якістю соціального обслуговування, яке надають відповідні публічно-владні суб'єкти. Отже запропонована вище характеристика службової дисципліни віддалена від її сутності та не розкриває тих глибинних ознак, що притаманні даному правовому явищу. У висловлюванні, яке запропонував О.В. Черноус стосовно службової дисципліни, термін «дисципліна» (без будь-яких негативних наслідків для логічності самого висловлювання) можна замінити на термін «законність» і, при цьому, воно не втратить лексичної привабливості – «від рівня законності значною мірою залежать успіхи в службовій діяльності, якість соціального обслуговування тощо» [2, с. 278-279].

Також О.В. Черноус запропонував юридичне визначення поняття «дисципліна». Це, на його думку, «підпорядкування обов'язкам, що містяться у правових актах або в інших соціальних і технічних приписах» [2, с. 279]. Це визначення більш точно характеризує юридичну сутність службової дисципліни. Більш того, воно корелюється і з визначенням, яке пропонує Закон України «Про державну службу»: «Службова дисципліна – неухильне додержання Присяги державного службовця, сумлінне виконання службових обов'язків та правил внутрішнього службового розпорядку» [1, ст. 2]. Обидва визначення акцентують увагу на тому, що службова дисципліна це підпорядкування обов'язкам та неухильне їх виконання.

Втім хочемо звернути увагу на специфіку формулювання визначення службової дисципліни, яке пропонує національне законодавство. Закон України «Про державну службу» розбиває зміст поняття «службова дисципліна» на три складові.

1. *Неухильне додержання Присяги державного службовця* (далі – Присяга). Зміст Присяги, який закріплено в ст. 36 Закону України «Про державну службу», складається із:

– переліку обов'язків, які закріплює даний закон за державними службовцями;

– завірянь конкретного службовця, який озвучує Присягу, про те, що він буде гідно та сумлінно виконувати покладені на нього обов'язки [1, ст. 36].

Характеризуючи зміст Присяги важливо розуміти, що висловлювання, які в ній використовуються, обов'язково слід корелювати із обов'язками державних службовців (ст. 8 Закону) та принципами державної служби (ст. 4 Закону). Зокрема, в Присязі наголошено, що державний службовець повинен «вірно служити Українському народові». Цей обов'язок витікає із принципу державної служби – «принципу патріотизму», який визначається як «відданість та вірне служіння Українському народові» [1, ст. 4].

В Присязі зазначається, що державний службовець повинен «дотримуватися Конституції та законів України, втілювати їх у життя» [1, ст. 36]. Цей обов'язок закріплено також в ст. 8 Закону України «Про державну службу», а саме, державний службовець зобов'язаний «дотримуватися Конституції та законів України, діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [1, ст. 8]. Подібний обов'язок адресується державним службовцям і через принцип законності, який закріплено в ст. 4 Закону України «Про державну службу» [1, ст. 4].

Далі, в Присязі підкреслюється, що державний службовець повинен «поважати та охороняти права, свободи і законні інтереси людини і громадянина» [1, ст. 36]. Цей обов'язок державного службовця закріплено:

– в ст. 8 Закону України «Про державну службу» – «державний службовець зобов'язаний поважати гідність людини, не допускати порушення прав і свобод людини та громадянина» [1, ст. 8];

– в ст. 4 Закону України «Про державну службу» при розкритті змісту принципу Верховенства права державної служби [1, ст. 8].

Також в Присязі зазначається, що державний службовець повинен «поважати та охороняти честь держави та з гідністю нести високе звання державного службовця» [1, ст. 36]. Цей обов'язок достатньо лаконічно сформульований в Присязі, тоді як в ст. 8 Закону України «Про державну службу» його змісту відповідають декілька обов'язків, окремо сформульованих: «дотримуватися правил етичної поведінки; з повагою ставитися до державних символів України; додержуватися вимог законодавства у сфері запобігання і протидії корупції» [1, ст. 8].

2. *Сумлінне виконання службових обов'язків* [1, ст. 36]. Обов'язки державних службовців в залежності від рівня їх правового закріплення можна поділити на три види: а) загальні обов'язки, які закріплені в Законі України «Про державну службу» та розповсюджені на всіх державних службовців; 2) посадові обов'язки, які визначені у посадових інструкціях чи положеннях про структурні підрозділи державних органів, та закріплюються за конкретною посадою; 3) договірні обов'язки, які передбачаються контрактом про проходження державної служби та які стосуються виключно особи, що проходить державну службу за контрактом. Невиконання державним службовцем одного обов'язку із вказаних вище груп, буде свідчити про порушення ним службової дисципліни.

3. *Сумлінне виконання правил внутрішнього службового розпорядку*. Наприклад, Типові правила внутрішнього службового розпорядку, затверджені Наказом Національного агентства України з питань державної служби від 03.03.2016 р. [3], передбачають декілька важливих питань, з яких витікають обов'язки державних службовців, зокрема:

– правила етичної поведінки в державному органі (наприклад, державні службовці повинні не допускати підвищеної інтонації під час спілкування, а також уникати нецензурної лексики);

– режим роботи та умови перебування державного службовця на робочому місці (наприклад, державний службовець, який з певних причин відсутній на роботі, зобов'язаний про це повідомити свого безпосереднього керівника).

О.В. Чорноус запропонував ще одне визначення службової дисципліни, а саме: «Службова дисципліна є одним із видів державної дисципліни, містить особливі форми зв'язків і відносин між керівниками та підлеглими, фахівцями різних служб і підрозділів, між підрозділами (відносини координації та субординації), а також способи діяльності керівників, підлеглих, засновані на правових і моральних вимогах і спрямовані на підтримання правопорядку як в поліції, так і в суспільстві в цілому» [2, с. 279]. На жаль, це визначення теж позбавлене конкретики, бо його можна використовувати не тільки до поняття «службова дисципліна», а й стосовно інших понять, які характеризують внутрішньо-організаційні зв'язки в будь-якій організації – «державне управління», «адміністрування» і ін. Наприклад, державне управління є одним із видів публічного управління, «містить особливі форми зв'язків і відносин між керівниками та підлеглими, фахівцями різних служб і підрозділів, між підрозділами (відносини координації та субординації), а також способи діяльності керівників, підлеглих, засновані на правових і моральних вимогах і спрямовані на підтримання правопорядку» [2, с. 279] в даній організації. Такі визначення не мають ні теоретичної, ні практичної цінності в науці адміністративного права.

Г.П. Залуговська, дослідивши особливості правового забезпечення службової дисципліни в одній із систем органів виконавчої влади, зробила декілька важливих для нашого дослідження висновків. По-перше, вчена наголосила на тому, що «важливим засобом забезпечення законності та дисципліни в органах та установах Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України) є нормативно-правове регулювання службової дисципліни у ДКВС України,

а також системи та порядку застосування заходів заохочення і стягнення» [4, с. 187]. Тобто вчена наголошує на тому, що службова дисципліна підтримується в державних органах не тільки через законодавчо визначену систему заходів примусу (заходи дисциплінарної відповідальності), а й через систему заохочень (оголошення подяки, нагородження грамотою тощо). З цим твердженням можна погодитись, адже службова дисципліна в межах нашого дослідження розглядається переважно через призму настання негативних наслідків за її порушення, тоді як Г.П. Залугівська подивилася на службову дисципліну через призму настання позитивних наслідків її дотримання.

По-друге, Г.П. Залугівська зазначає: «Вважаємо, що назріла необхідність удосконалити визначення поняття «службова дисципліна», виробити стандарт її складників і забезпечити єдність дефініції для всіх категорій персоналу ДКВС України» [4, с. 188]. З цим твердженням теж погоджуємось. Більш того, вважаємо, що удосконалення потребує не тільки визначення службової дисципліни в ДКВС України, а визначення службової дисципліни всіх державних службовців (при можливості, всіх публічних службовців). Потреба в систематизації та уніфікації знань про публічну службу вже давно назріла в Україні, втім представники конституційного права переймаються переважно проблематикою політичної служби (особливості проходження служби народними депутатами та депутатами місцевих рад), а представники адміністративного права – відокремлено одна від одної досліджують проблематику проходження прокурорської служби, державної служби, служби в органах місцевого самоврядування тощо.

По-третє, Г.П. Залугівська запропонувала авторське визначення службової дисципліни, під якою розуміє «зразкове дотримання персоналом ДКВС України вимог чинного законодавства України і складеної Присяги, сумлінне виконання службових і трудових обов'язків, а також дотримання правил внутрішнього трудового розпорядку, що забезпе-

чується державою шляхом створення належних умов праці, системою заохочень і стягнень та закріпленою процедурою їх застосування» [4, с. 188].

Вважаємо, що використання «оціночних» понять у визначеннях дефініцій не завжди є допустимим, адже ці поняття із-за відсутності чіткого змістовного наповнення не допомагають розкрити сутність іншого правового явища. Наприклад, термін «зразкове дотримання вимог» може розумітися державними службовцями по-різному. Більш того, «зразки поведінки» в одному державному органі можуть суттєво відрізнятись від «зразків поведінки» в іншому державному органі. До того ж, термін «зразкова поведінка» за змістом не збігається з терміном «стандартна поведінка», «зразкова» – значить набагато краща ніж звичайна (стандартна) поведінка.

Враховуючи специфіку службового права, яке є сумішшю правових і етичних норм, допускаємо можливість використання у визначенні таких оціночних понять як «наполегливість», «сумлінність», «відповідальність» і ін., але теж в обмеженій кількості.

Отже, враховуючи вище сказане, пропонуємо авторське визначення службової дисципліни: «Службова дисципліна – неухильне додержання та сумлінне виконання службових обов'язків, які передбачені нормами національного законодавства, правилами внутрішнього службового розпорядку, положеннями про структурні підрозділи державних органів, посадовими інструкціями, Присягою державного службовця, а також містяться в контракті про проходження державної служби».

Частина перша ст. 64 Закону України «Про державну службу» закріплює, що порушення службової дисципліни є підставою для притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності [1, ст. 64], а ст. 66 нормативно-правового акту закріплює самий суровий вид дисциплінарної відповідальності для державних службовців – звільнення з посади державної служби [1, ст. 66]. Наприклад, О.Є. Луценко стосовно цього зазначає,

що «звільнення з посади державної служби є винятковим видом дисциплінарного стягнення і може бути застосоване лише у разі» [5, с. 110] вчинення конкретних дисциплінарних правопорушень, які передбачені в ст. 65 Закону України «Про державну службу». Далі вчена наголошує: «Як бачимо, законодавець спробував диференціювати види дисциплінарних стягнень залежно від вчинюваних дисциплінарних проступків. Проте варто відзначити, що таке співвідношення між видом дисциплінарного проступку й санкціями є недосконалим, оскільки у багатьох випадках вид стягнення суперечить юридичній природі певного проступку, за який передбачене його застосування» [5, с. 110].

Повністю погоджуємось із тим, що юридичною підставою для притягнення особи до дисциплінарної відповідальності є вчинення правопорушення, яке, як і кримінальне та адміністративне правопорушення, характеризується наявністю складу правопорушення, який, в свою чергу, складається із суб'єкта, суб'єктивної сторони, об'єкта і об'єктивної сторони. Фіксація всіх цих ознак протиправного діяння забезпечується в статтях Особливої частини КК України та КУпАП [6; 7]. Залишається незрозумілим, чому подібного не було зроблено в національному законодавстві, яке передбачає підстави та порядок застосовування до державних службовців дисциплінарних стягнень.

Наприклад, за порушення Присяги державного службовця ст. 66 Закону України «Про державну службу» передбачає лише один вид стягнення – звільнення з посади державної служби [1, ст. 66].

По-перше, окрім фрази «порушення Присяги державного службовця» законодавець не деталізує об'єктивну та суб'єктивну сторони складу дисциплінарного правопорушення. Під таким правопорушенням можна розуміти все що завгодно. Суб'єкту, який накладає дисциплінарне стягнення, достатньо мати фантазію та творчий підхід до оцінки дій державного службовця та її співвідношенням із текстом Присяги.

По-друге, дисциплінарне правопорушення має, як і будь-яке інше правопорушення, певний ступінь суспільної шкідливості (суспільної небезпеки), а тому важливо розрізнити між собою порушення Присяги державного службовця з низьким та підвищеним рівнем суспільної шкідливості, форму вини та інші особистісні та соціально-економічні фактори. Наприклад, ст. 33 КУпАП зазначає, що при накладанні адміністративного стягнення «враховуються характер вчиненого правопорушення, особа порушника, ступінь його вини, майновий стан, обставини, що пом'якшують і обтяжують відповідальність» [7, ст. 33]. Подібні нормативні положення повинні міститись або Законі України «Про державну службу» або ж в окремому нормативно-правовому акті, що регулює підстави та порядок притягнення державних службовців до дисциплінарної відповідальності.

До тих же пір, поки підстави притягнення особи до дисциплінарної відповідальності у вигляді звільнення з посади державної служби будуть за своїм змістом розмитими, в Україні постійно будуть виникати публічно правові спори щодо незаконного звільнення особи з посади державного службовця.

Висновки. На підставі проведеного дослідження зроблено наступні висновки.

Запропоновано обов'язки державних службовців в залежності від рівня їх правового закріплення поділити на три види: а) загальні обов'язки, які закріплені в Законі України «Про державну службу» та розповсюджені на всіх державних службовців; 2) посадові обов'язки, які визначені у посадових інструкціях чи положеннях про структурні підрозділи державних органів, та закріплюються за конкретною посадою; 3) договірні обов'язки, які передбачаються контрактом про проходження державної служби та які стосуються виключно особи, що проходить державну службу за контрактом.

Запропоновано авторське визначення службової дисципліни: «Службова дисципліна – неухильне додержання та сумлінне

виконання службових обов'язків, які передбачені нормами національного законодавства, правилами внутрішнього службового розпорядку, положеннями про структурні

підрозділи державних органів, посадовими інструкціями, Присягою державного службовця, а також містяться в контракті про проходження державної служби».

Анотація

В статті досліджено службову дисципліну та наслідки її порушення у вигляді звільнення з посади. З'ясовано, що Закон України «Про державну службу» закріплює визначення службової дисципліни, способи її забезпечення в органах державної влади, обов'язки державного службовця щодо дотримання вимог службової дисципліни, обов'язки керівника державної служби по забезпеченню службової дисципліни у сфері державної служби, а також визнає порушення службової дисципліни підставою для притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності. Встановлено, що Закон України «Про державну службу»: а) визнає звільнення з посади державної служби одним із видів дисциплінарних стягнень; б) передбачає перелік підстав притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності у вигляді застосування до нього такого стягнення як звільнення з посади; в) закріплює за державним службовцем право на оскарження рішення про звільнення його з посади; г) підстави та порядок матеріальної відповідальності керівника у разі незаконного звільнення державного службовця з посади; г) підстави та порядок звільнення особи з посади державного службовця за власним бажанням тощо. Зроблено висновок, що зв'язок між службовою дисципліною та звільненням особи з державної служби не завжди чітко простежується в Законі України «Про державну службу», а тому потребує наукового осмислення та обґрунтування. Запропоновано обов'язки державних службовців в залежності від рівня їх правового закріплення поділити на три види: а) загальні обов'язки, які закріплені в Законі України «Про державну службу» та розповсюджені на всіх державних службовців; 2) посадові обов'язки, які визначені у посадових інструкціях чи положеннях про структурні підрозділи державних органів, та закріплюються за конкретною посадою; 3) договірні обов'язки, які передбачаються контрактом про проходження державної служби та які стосуються виключно особи, що проходить державну службу за контрактом. Запропоновано авторське визначення службової дисципліни: «Службова дисципліна – неухильне додержання та сумлінне виконання службових обов'язків, які передбачені нормами національного законодавства, правилами внутрішнього службового розпорядку, положеннями про структурні підрозділи державних органів, посадовими інструкціями, Присягою державного службовця, а також містяться в контракті про проходження державної служби».

Ключові слова: публічна служба, державна служба, державні службовці, обов'язки державного службовця, дисципліна, службова дисципліна, дисциплінарна відповідальність, склад дисциплінарного правопорушення, звільнення з посади, незаконне звільнення, публічно-правовий спір.

Kivalo L.V. Official discipline and the consequences of its violation in the form of dismissal from the position (administrative and legal aspect)

The article examines official discipline and the consequences of its violation in the form of dismissal. It was found that the Law of Ukraine “On Civil Service” enshrines the definition of official discipline, ways of ensuring it in state authorities, the duties of a civil servant to comply with the requirements of official discipline, the duties of the head of the civil service to ensure official discipline in the field of public service, and also recognizes a violation of official discipline as a basis for bringing a civil

servant to disciplinary responsibility. It was established that the Law of Ukraine “On Civil Service”:

- recognizes dismissal from a civil service position as one of the types of disciplinary sanctions;
- provides a list of grounds for bringing a civil servant to disciplinary responsibility in the form of applying to him such a sanction as dismissal from office;
- enshrines the civil servant’s right to appeal the decision to dismiss him from office;
- the grounds and procedure for the manager’s financial responsibility in case of illegal dismissal of a civil servant;
- grounds and procedure for dismissal of a person from the position of a civil servant at his own will, etc.

It was concluded that the connection between official discipline and the dismissal of a person from public service is not always clearly traced in the Law of Ukraine “On Public Service”, and therefore requires scientific understanding and justification. It is proposed to divide the duties of civil servants, depending on the level of their legal consolidation, into three types: 1) general duties, which are enshrined in the Law of Ukraine “On Civil Service” and extended to all civil servants; 2) job duties, which are defined in the job instructions or regulations on the structural units of state bodies, and are fixed for a specific position; 3) contractual obligations stipulated by the civil service contract and which apply exclusively to the person performing civil service under the contract. The author’s definition of official discipline is proposed: “Official discipline is the strict observance and conscientious performance of official duties, which are provided for by the norms of national legislation, the rules of internal official procedures, regulations on structural units of state bodies, job instructions, the Oath of a civil servant, and are also contained in the contract on public service”.

Key words: public service, public servants, duties of a public servant, discipline, official discipline, disciplinary responsibility, composition of a disciplinary offense, dismissal from office, illegal dismissal, public legal dispute.

Список використаних джерел:

1. Про державну службу: Закон України від 10.12. 2015 р. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 4. Ст. 43.
2. Чорноус О.В. До питання про вдосконалення правового регулювання службової дисципліни та дисциплінарної відповідальності працівників поліції. *Напрями розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення*. 2017. С. 278-280. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/03_11_2017/pdf/82.pdf
3. Про затвердження Типових правил внутрішнього службового розпорядку: наказ Національного агентства України з питань державної служби від 03.03.2016 № 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0457-16#Text>
4. Залуговська Г.П. Особливості нормативно-правового забезпечення службової дисципліни в органах та установах Державної кримінально-виконавчої служби України. *Київський часопис права*. 2021. № 4. С. 185-189.
5. Луценко О.Є. Види дисциплінарних проступків державних службовців за новим Законом України «Про державну службу». *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 3. С. 109-112.
6. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.3.20>

Кулик М.С.

*аспірант кафедри адміністративного права,
інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін
Київського університету
інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0002-9826-4957*

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ГРОМАДЯН-УЧАСНИКІВ ЦИВІЛЬНОГО ОБІГУ ЗБРОЇ

Постановка проблеми. Громадяни України будучи центральним суб'єктом обігу зброї володіють спеціальним правовим статусом у сфер обігу та застосування зброї. Досліджуючи необхідність забезпечення права цивільних осіб на зброю, більшість дослідників, у своїх публікаціях приводять низку відповідних аргументів на користь, а також проти лібералізації згаданого процесу. Одна група вчених зазначає, що із прийняттям титульного Закону рівень злочинності збільшиться, інша, з оперттям, передусім на міжнародний досвід прогнозує зменшення рівня злочинності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання піднятої у статті проблеми, зокрема адміністративно-правовий статус громадян – учасників обігу вогнепальної зброї в Україні розглядали такі науковці, як: А. Кофанова, В. Юсупова, Т. Михальчук, сучасний стан та перспективи вдосконалення нормативно-правового забезпечення обігу вогнепальної зброї розкрито в публікаціях: К. Бугайчука, М. Войцеховського, В. Галунька, О. Дрозда, В. Дулгера, С. Дудкевича, С. Ківалова, О. Кваші, В. Курила, А. Корнійця, В. Літошко, О. Тильчик, В. Тильчика, П. Фріса, Н. Ченшової, у тому числі й з урахуванням міжнародного досвіду: Є. Кобрусєвої, Р. Миронюка, С. Миронюк, О. Мисливої, Н. Щербини, під час дії правового режиму воєнного стану: О. Джафарової, В. Кузнецова, правового положення суб'єктів обігу: С. Кузніченка та інших.

Виклад основного матеріалу дослідження. У пояснювальній записці до одного із проєктів Закону «Про вогнепальну зброю цивільного призначення» наголошується, що сьогодні в Україні можна легко придбати будь-яку зброю, окрім пістолетів або кулеметів, витративши до місяця часу та близько 50 доларів офіційних платежів за оформлення дозволу на володіння зброєю. Таким чином, в Україні в цивільному обігу знаходиться від одного до двох мільйонів лише легальних одиниць вогнепальної зброї. Відтак, легальна вогнепальна зброя в Україні вже є, однак сфера її набуття та обігу наскрізь корумпована та базується на абсурдних засадах, що не відповідає загальним принципам, що діють зараз у розвинених країнах [1.]. В даному контексті, Н. Цвіркун зазначає, що як доводять статистичні дані легалізація пістолетів та револьверів приводить до суттєвого зменшення насильницьких злочинів. Офіційно зареєстрована зброя, як правило не використовується при вчиненні умисних злочинів, а тому наявність короткоствольної вогнепальної зброї на руках у населення не викличе зростання злочинності. За результатами опитування тільки 16 % громадян, що мають мисливську вогнепальну зброю, використовують її з метою самозахисту від злочинних посягань [2, с. 220].

Деякі інші статистичні дані наводяться Офіційним інтернет-представництвом Прези-

дента України. А саме, думки громадян розділились, і за легалізацію вогнепальної зброї виступали всього 11 % населення, а відповідно проти були більше 80 % [3]. Наведені факти стали ґрунтом для висновку низки дослідників. Наприклад, Д. Казначеева наголошує, що здійснення реформи у сфері обігу зброї серед цивільного населення скоріше призведе до негативних наслідків, аніж до позитивних. При цьому наводить конкретні, зокрема: до негативних: – збільшення кількості вбивств та самогубств від вогнепальної зброї, тому що навіть сама думка що у людини є пістолет на психологічному рівні вже впливає на її поведінку та відношення до оточуючих, робить її більш агресивною та самовпевненою; – збільшення кількості осіб, засуджених за перевищення меж необхідної оборони, тому що звичайні громадяни не орієнтуються у межах та рамках кримінального законодавства, що дуже тонко виділяє поняття необхідної оборони; – збільшення випадків використання зброї при вчиненні інших злочинів, які виникають умисно або спонтанно на підставі алкогольного наркотичного сп'яніння або психологічного впливу на свідомість людини; – створення небезпеки для поліції та інших органів виконавчої влади при затриманні злочинців, оскільки навіть після реформи поліції 70 % поліцейських не готові протистояти збройній агресії в умовах вулиці; – зброя потрапить до рук злочинців, торговців зброєю і породить собою тіньовий ринок зброї яка буде оформлена через корумповані схеми; – значно зросте кількість мітингів акцій демонстрацій які будуть переходити у збройні сутички, а відповідно і кількість постраждалих зростатиме. До позитивних: – наповнення державного бюджету за рахунок осіб які бажають придбати зброю, розробка нової формули оподаткування для власників вогнепальної зброї; – більш безпечно перебування вдома, особливо коли є цінне майно на яке можуть посягнути злочинці; – морально-психологічний тиск на осіб які готують або мають намір вчинення зло-

чину; – здатність поліції більш швидко розслідувати злочини пов'язані із застосуванням вогнепальної зброї; – прозора система очистки так званих «сірих» стволів які потрапили до рук громадян випадково [4]. Інший перелік проблемних та позитивних наслідків легалізації вогнепальної зброї наводять Д. Ревякін та Р. Чорнобривець: до позитивних наслідків легалізації зброї віднесено: 1) зменшення кількості різного роду злочинів, зокрема насильницьких злочинів; 2) більш безпечно перебування вдома за наявності зброї (хоча і зараз є можливість тримати вдома вогнепальну мисливську зброю); 3) забезпечення права громадян на необхідну оборону; 4) в умовах агресії Росії проти України населення має бути готовим для здійснення збройного опору агресору, проте гарантії такого відвернення агресії немає. Негативні наслідки такої легалізації: 1) збільшення кількості вбивств та самогубств від вогнепальної зброї; 2) використання зброї при вчиненні інших злочинів; 3) зброя потрапить до рук злочинців тощо [5]. Інші статистичні дані, котрі формувалися додатком «Дія» показують, що готовність громадян до вільного володіння вогнепальною (короткоствольною) зброєю складає 59 % від опитаних [6].

Природно, що обіг зброї серед цивільних осіб потребує зваженого підходу, а право особи – правомірної реалізації. Саме у площині триєдиного підходу елементами якого є: діяльність держави у напрямі забезпечення безпеки особи (статті 3, абзац перший 27 Конституції України), права на захист свого життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (абзац другий статті 27 Конституції України), захист суверенітету і територіальної цілісності, який є справою всього Українського народу (абзац перший статті 17, а також абзац перший статті 65 Конституції України) визначається розвиток правового положення людини у сфері обігу вогнепальної зброї.

Окремо варто зацентувати увагу на тому, що частиною третьою статті 15 Закону Укра-

їни «Про мисливське господарство та полювання» встановлено право особи здійснювати полювання з мисливською вогнепальною зброєю, що належить іншій фізичній особі або фізичній особі – користувачу мисливських угідь, за яким закріплена така мисливська зброя. Право використання зброї у вказаний спосіб, особою яка не має дозволу, реалізується у відповідності до дозвільних документів власника зброї чи уповноваженого працівника користувача мисливських угідь [7].

Приналежно, що перелік осіб, які мають право на полювання відповідно частині першій статті 12 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» різняться від формулювання, котре сформульоване в Інструкції МВС України № 622 від 21 серпня 1998 року. Мається на увазі той факт, що до такого переліку суб'єктів відносяться поряд із громадянами України в редакції названого Закону України й іноземці. Однак, Інструкцією визначено, що мисливську вогнепальну зброю, її основні частини та пристрої мають право придбавати громадяни України або особи, які мають посвідку на постійне проживання (курсив мій – М.К.) і досягли відповідного віку (для гладкоствольної зброї – 21, для нарізної мисливської – 25 років відповідно) [8]. Тож, варто констатувати необхідність усунення різночитань у названих нормативно-правових актах. Відтак, вважаємо за доцільне внести зміни у частину другу статті 12 «Право на полювання» Закону України «Про мисливське господарство та полювання» додавши після слів «право на полювання в межах визначених для цього мисливських угідь мають громадяни України...» слова «чи особи, які отримали посвідку на проживання в Україні...» далі за текстом Закону України. Слово «особам» з тексту частини другої статті 12 – виключити.

Викласти частину другу статті 12 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» у наступній редакції:

«Полювання з використанням вогнепальної мисливської зброї дозволяється громадянам

України чи особам, які отримали посвідку на проживання в Україні, а також в установленому порядку одержали в уповноваженому державному органі відповідний документ дозвільного характеру на право користування цією зброєю».

Означені зміни нададуть можливість усунути різночитання. Доцільність внесення таких змін опосередкована зокрема й практикою вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин, які виникають у наведеній сфері. Так, у справі № 160/2576/23 від 26 квітня 2023 року Дніпропетровський окружний адміністративний суд прийняв рішення на користь позивач у спорі за позовом до Головного управління Національної поліції України в Дніпропетровській області про визнання протиправною бездіяльність та зобов'язання вчинити дії щодо продовження терміну дії дозволу на право зберігання та носіння вогнепальної мисливської зброї. Спірні відносини виникли у зв'язку із бездіяльністю ГУНП України в Дніпропетровській області, котра опосередкована необхідністю позивачеві, для продовження дозволу на носіння та зберігання вогнепальної мисливської зброї, додатково надати документи, що підтверджують громадянство України. Причому, у позовній заяві представники ГУНП, посилаючись на відповідні положення Інструкції № 622 поза увагою залишили підставу щодо права на вогнепальну мисливську зброю з урахуванням наявності в особи посвідки на проживання в Україні, пославшись на відповідні положення Закону України «Про громадянство України». При вирішенні названого спору у сфері обігу вогнепальної зброї (мисливської) серед цивільних осіб суд констатував безумовні завдання та повноваження органів поліції щодо контролю та здійсненням дозвільної системи у сфері придбання, зберігання та носіння вогнепальної зброї у залежності від видів дозволів та суб'єктів яким такі дозволи видаються. Натомість, судом наголошено на тому, що перелік документів, який подається для оформлення чи продовження дії дозволу на право придбання, зберігання та

носіння зброї, навпаки *не є* *вичерпним* (курсив – М.К.) [9].

Окремо викликає подив гасла деяких вчених, котрі стверджують, що «питання легалізації вогнепальної зброї в Україні для потреб звичайних громадян вже давно є гострим та болючим, і потребує якнайшвидшого вирішення». В цьому контексті, на поверхню піднімається проблематика віку, з якого особа стає повноправним учасником обігу вогнепальної зброї. Беручи до уваги положення Постанови Верховної Ради України «Про право власності на окремі види майна», зазначено, що нею встановлюється спеціальний порядок набуття права власності громадянами зброї, з отриманням дозволу для таких видів зброї: на вогнепальну гладкоствольну мисливську зброю – органами внутрішніх справ за місцем проживання особам, які досягли 21-річного віку; на вогнепальну мисливську нарізну зброю (мисливські карабіни, гвинтівки, комбіновану зброю з нарізними стволами) – ОВС за місцем проживання особам, які досягли 25-річного віку; на газові пістолети, револьвери і патрони до них, заряджені речовинами сльозоточивої та дратівної дії, – ОВС за місцем проживання особам, які досягли 18-річного віку; на холодну зброю та пневматичну зброю калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів за секунду – ОВС за місцем проживання особам, які досягли 18-річного віку. Водночас, як зазначають дослідники: «держава довіряє автомати 18-річним юнакам в збройних силах та інших військових формуваннях, але з підозрою ставиться до своїх цивільних громадян» [10, с. 82–84]. По-перше, такі висновки зроблені до повномасштабного вторгнення росії на територію України. По-друге, у наведеному вище твердженні простежується недоцільне порівняння проходження служби в ЗСУ та володіння зброєю цивільними особами. Вважаємо різницю очевидною, й такою, що не потребує пояснення.

Реалізація права особи (зокрема й цивільної – спортивної) на використання вогнепаль-

ної зброї здійснюється у межах правовідносин, що виникають у сфері фізичної культури і спорту. Так, законом України «Про фізичну культуру і спорт» визначено можливість використання зброї для виявлення уніфікованого порівняння досягнень людей у підготовленості шляхом проведення спортивних змагань та відповідної підготовки. У спортивних заходах допускається використання спортивної зброї, під якою розуміється сертифікована в установленому законодавством порядку вогнепальна, крім бойової, стрілецька зброя призначена виключно для ураження цілей під час проведення спортивних заходів, параметри і характеристики зафіксовані у правилах спортивних змагань з видів спорту, визначених в Україні (абзац 18 статті 1 Закону України «Про фізичну культуру і спорт»). Придбання, зберігання, перевезення і використання спортивної зброї, боєприпасів до неї, утримання стрілецьких тирів, стрільбищ та стендів здійснюється відповідно законодавству суб'єктами сфери фізичної культури та спорту, що розвивають види спорту, визнані в Україні, правила змагань яких передбачають використання спортсменами вогнепальної, крім бойової зброї. Окремо зазначено, що облік та сертифікація спортивної зброї здійснюються в установленому законом порядку [11]. У цілому, варто наголосити, що відповідно названому законодавчому акту, регулювання відносин у сфері обігу спортивної вогнепальної зброї, а також функціонування відповідних місць зайняття стрільбою (виконання спортивних вправ) підлягають загальним правилам, встановленим для вогнепальної зброї.

Більшість вітчизняних вчених правовий статус громадян як учасників обігу вогнепальної зброї досліджують крізь призму перспективного правового регулювання, при цьому порівнюючи із діючим законодавством. Так, О. Дрозд та І. Шруб, аналізуючи проекти Закону України «Про цивільну зброю і боєприпаси» та «Про вогнепальну зброю цивільного призначення», наголошують, що: по-перше, вони містять дискриміна-

ційні положення, які полягають в обмеженні придбання громадянами деяких видів вогнепальної зброї до досягнення ними певного віку, оскільки звужую право громадян на самозахист; по-друге, проекти названих законів регулюють відносини виключно у сфері обігу вогнепальної зброї, відтак доцільним вбачається упорядкування відносин в одному законі і щодо вогнепальної, холодної, та травматичної зброї; по-третє, системоутворюючим є право громадян на самозахист, однак поза увагою залишаються інші права, наприклад: на колекціонування, експозиціонування, проведення досліджень, тощо; по-четверте, недоцільним є обмеження права громадян на вогнепальну зброю, виходячи із ознаки судимості за так звані «насильницькі злочини», оскільки таке положення є суто теоретичним. За такого формулювання по-за увагою законодавця залишаються й інші тяжкі кримінальні правопорушення, зокрема проти основ національної безпеки, проти життя і здоров'я особи, тощо [12, с. 64, 66, 67].

Висновки. Таким чином, виходячи з вищевикладеного: 1) з метою усунення різночитань щодо переліку осіб, які мають право на полювання визначеного частиною першою статті 12 Закону України «Про мисливське господарство та полювання», та аналогічного переліку представленого в Інструкції МВС України № 622 від 21 серпня 1998 року доцільно внести зміни у частину другу статті 12 «Право на полювання» Закону України «Про мисливське господарство та полювання», додавши після слів: «право на полювання в межах визначених для цього мисливських угідь мають громадяни України...» слова «чи особи, які отримали посвідку на проживання в Україні...» далі за текстом Закону України. Слово «особам» з тексту частини другої статті 12 – виключити.

Анотація

Дана стаття розкриває адміністративно-правовий статус громадян – учасників обігу вогнепальної зброї як нормативно передбачена здатність особи набувати прав, обов'язків та нести, визначену законом відповідальність, крізь призму чого активується система юридичних умов

Викласти частину другу статті 12 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» у наступній редакції:

«Полювання з використанням вогнепальної мисливської зброї дозволяється громадянам України чи особам, які отримали посвідку на проживання в Україні, а також в установленому порядку одержали в уповноваженому державному органі відповідний документ дозвільного характеру на право користування цією зброєю»;

2) передбачити в тексті Інструкції МВС України № 622 від 21 серпня 1998 року заборону витребувати уповноваженими підрозділами Національної поліції додаткових документів у процедурі отримання дозволу на вогнепальну зброю з урахуванням наявності нормативної конструкції «неповний перелік документів». «Повним переліком документів» для отримання дозволу на вогнепальну зброю цивільною особою варто вважати такий, що передбачений Інструкції МВС України № 622 від 21 серпня 1998 року з урахуванням його виключності з метою недопущення безпідставне розширення адміністративної дискреції уповноважених центральних органів виконавчої влади, їх посадових та службових осіб;

3) в тексті пункту 1.5 Інструкції МВС України № 622 від 21 серпня 1998 року передбачити можливість реалізації права цивільної особи продовжити чи здійснити інші дії щодо дозволів на вогнепальну зброю та викласти відповідне положення у такій редакції:

«для отримання усіх видів дозволів особою подаються документи згідно переліку визначеного цією Інструкції, якщо інше не передбачено нею».

Означені зміни нададуть можливість сформулювати єдиний підхід до формування виключного переліку документів та усунення різночитань.

та засобів реалізації. Характеристику названої юридичної категорії автор статті здійснює, виходячи із запитів та потреб суспільства.

Автор стверджує, що правовідносини у сфері обігу вогнепальної зброї виникають у площині, з однієї сторони, гарантування людині права на так званій «самозахист», з іншої – захист фундаментальних прав, свобод та законних інтересів відповідними уповноваженими органами. У статті стверджується, що нормативне визначення співвідношення таких положень відображає обсяг адміністративно-правового статусу цивільної особи у відносинах обігу вогнепальної зброї з урахуванням ризиків нормативної лібералізації такого процесу.

В результаті аналізу статистичних показників щодо лібералізації процесу обігу вогнепальної зброї серед цивільних осіб автор статті вказує на відсутність єдності опитуваних респондентів та вчених.

У статті наголошується, що сучасний стан законодавчого забезпечення права на зброю безпосередньо впливає на доцільність переосмислення існуючих поглядів на правове положення цивільної особи в Україні з урахуванням реалізації названого права в перспективному законодавстві, оскільки дослідження, проведенні останнім часом, концентруються виключно навколо фактів можливого допуску в обіг окремих видів вогнепальної зброї, однак, поза увагою дослідників та практиків залишається оцінка наслідків від так званого «захисту свого життя та здоров'я, а також життя та здоров'я інших осіб».

З метою уточнення адміністративно-правового статусу цивільних осіб в процесі обігу вогнепальної зброї в Україні автором запропонована низка змін до діючих нормативно-правових актів з метою усунення різночитань щодо переліку осіб, які мають право на полювання, недопущення безпідставного розширення адміністративної дискреції уповноважених центральних органів виконавчої влади, їх посадових та службових осіб.

Ключові слова: адміністративно-правовий статус, громадяни-учасники цивільного обігу зброї, цивільний обіг, зброя, вогнепальна зброя, цивільні особи, учасники обігу вогнепальної зброї, правовідносини у сфері вогнепальної зброї, державний контроль за обігом вогнепальної зброї.

Kulyk M.S. Peculiarities of the administrative and legal status of citizens participating in civilian arms circulation

Summary

This article reveals the administrative and legal status of citizens participating in firearms trafficking as a statutory ability of a person to acquire rights, duties and bear liability stipulated by law, through which the system of legal conditions and means of implementation is activated. The author of the article describes this legal category based on the needs and demands of society.

The author argues that legal relations in the field of firearms circulation arise in the context of, on the one hand, guaranteeing a person's right to the so-called "self-defence", and, on the other hand, protection of fundamental rights, freedoms and legitimate interests by the relevant authorized bodies. The article argues that the statutory definition of the ratio of such provisions reflects the scope of the administrative and legal status of a civilian in the firearms circulation relations, taking into account the risks of statutory liberalization of such a process.

As a result of the analysis of statistical indicators on the liberalisation of the process of firearms circulation among civilians, the author of the article points out the lack of unity among the respondents and scholars.

The article emphasizes that the current state of legislative support for the right to arms directly affects the expediency of rethinking the existing views on the legal status of a civilian in Ukraine,

taking into account the implementation of this right in the future legislation, since recent studies have focused exclusively on the facts of possible admission to circulation of certain types of firearms, but the assessment of the consequences of the so-called “defence of one’s life and health, as well as the protection of the right to bear arms” remains outside the attention of researchers and practitioners.

With a view to clarifying the administrative and legal status of civilians in the process of firearms circulation in Ukraine, the author proposes a number of amendments to the existing legal acts with a view to eliminating discrepancies in the list of persons entitled to hunting, and to preventing unjustified expansion of administrative discretion of the authorized central executive bodies, their officials and employees.

Key words: administrative and legal status, citizens participating in civilian arms circulation, civilian circulation, weapons, firearms, civilians, participants in firearms circulation, legal relations in the field of firearms, state control over firearms circulation.

Список використаних джерел:

1. Про вогнепальну зброю цивільного призначення : Пояснювальна записка до проєкту Закону України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?p3511=5256
2. Цвіркун Н.Ю. Щодо необхідності законодавчої регламентації обігу зброї в Україні. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/18_04_2019/pdf/102.pdf
3. Герєга Г.Ф., Зарубінський О.О., Петренко Б.М., Старовойтенко Р.В. Цивільна зброя в Україні: міфи та реальність. Українська дійсність і міжнародний досвід легалізації та контролю. Київ : АДЕФ Україна, 2015. 52 с.
4. Гадзан М.В., Казначєєва Д.В. Легалізації вогнепальної зброї в Україні: «за» та «проти». URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/18_04_2019/pdf/24.pdf
5. Рєвякін Д.В., Чорнобривець Р.Є. Щодо доцільності легалізації вогнепальної зброї для самозахисту в Україні з урахуванням міжнародного досвіду. Журнал науковий огляд. 2018. № 9(52). URL: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/1686/1755>
6. Вільне володіння зброєю: чи готові українці та досвід інших країн. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/vilne-volodinnya-zbroeyu-chi-gotovi-ukrayinci-ta-dosvid-inshih-krayin.html>
7. Про мисливське господарство та полювання : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1478-14#Text>
8. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боеприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів: Наказ МВС України від 21.08.1998 року № 622. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text>
9. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/110548134/>
10. Діденко С. Громадяни як суб’єкти обігу та застосування зброї в Україні. *Наукові записки Кіровоградського державного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Право.* 2017. С. 81-87.
11. Про фізичну культуру і спорт : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text>
12. Дрозд О.Ю., Шруб І.В. Надання громадянам права на вільне володіння вогнепальною зброєю: проблемні питання та шляхи їх вирішення. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки* № 1. 2015. С. 63-67

УДК 343.132 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.3.21>

Свинаренко Ю.П.

*старший викладач кафедри професійних та спеціальних дисциплін
Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0002-4413-5447*

Шкута О.О.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри професійних та спеціальних дисциплін
Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0003-0395-5710*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ З ОРГАНАМИ ДІЗНАННЯ ТА ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА

Постановка проблеми. Криміногенна ситуація, що за останній час склалася в Україні, а особливо в умовах воєнного стану, є однією з глобальних проблем сьогодення, вирішення якої є першочерговим завданням органів Національної поліції України.

Взаємодія в правоохоронній діяльності – це форма прояву цілеспрямованого впливу, що передбачає забезпечення необхідної узгодженості дій відповідних суб'єктів, як елемент процесу реалізації поставлених цілей по захисту прав і свобод громадян, попередження, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, усунення умов, які сприяють їх вчиненню.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню проблеми організації взаємодії оперативних підрозділів з органами дізнання та досудового слідства присвячено роботи таких учених як В.К. Антонов, О.М. Бандурка, В.П. Бахін, Ю.П. Битяк, А.Ф. Волобуєв, І.П. Голосніченко, О.Ф. Долженков, В.В. Зубенко, А.В. Іщенко, А.П. Кіцул, А.Т. Комзюк та ін.

Метою дослідження є визначення нормативно-правового регулювання взаємодії оперативних підрозділів з органами дізнання та досудового слідства й розкриття змісту такої взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Сучасний рівень наукової організації боротьби зі зло-

чинністю припускає наявність безупинної взаємодії різних служб і підрозділів Національної поліції, що виступає як важлива умова комплексних заходів запобігання, розкриття кримінальних правопорушень, розшуку і затримання осіб що їх вчинили.

Значення взаємодії обумовлюється у першу чергу тим, що вирішення одного з найбільш важливих завдань, які стоять перед правоохоронними органами – швидкого і повного розкриття кримінальних правопорушень, – може бути досягнуто тільки спільними та погодженими зусиллями різних органів, служб і підрозділів, що розрізняються своїми конкретними завданнями, функціональними обов'язками, організацією і способами дій. Без їх постійної й тісної взаємодії ефективна боротьба зі злочинністю неможлива.

Поняття «взаємодія» становить складний вид діяльності, правильне визначення якого має не тільки теоретичне, але й практичне значення, оскільки дає змогу правильно класифікувати різні форми взаємодії, які мають місце між оперативними підрозділами з органами дізнання та досудового слідства при розкритті кримінальних правопорушень [6, с. 264].

Певним недоліком є те, що в юридичній літературі поняття «взаємодія» чітко не визначене. Воно вживається, як правило, тоді, коли

йдеться про взаємопогоджену, спільну діяльність різних органів та організацій у боротьбі зі злочинністю та іншими правопорушеннями [1, с. 31].

В процесі кримінального судочинства органи дізнання та досудового слідства, з одного боку, наділені правом давати оперативним підрозділам доручення і вказівки, а також вимагати сприяння при проведенні слідчих/розшукових дій. При цьому для оперативних підрозділів виконання отриманих доручень, вказівок та вимог є обов'язковим. Але, з іншої сторони, органи дізнання та досудового слідства, не мають можливості в адміністративному чи службовому порядку впливати на хід виконання своїх розпоряджень і не можуть притягнути до відповідальності осіб, що їх проігнорували. Втім, такі відносини все ж слід розглядати як взаємодію, особливості якої зумовлені специфікою тієї діяльності, під час якої вона виникає.

Взаємодія органів, які здійснюють кримінально-процесуальну і не процесуальну діяльність по розкриттю кримінальних правопорушень, направлена на обмін і отримання доказової та орієнтуючої інформації, яка має значення для достовірного встановлення фактів, що становлять предмет доказування у кримінальному судочинстві [5, с. 107].

У зв'язку з цим взаємодія оперативних підрозділів з органами дізнання та досудового завжди має інформативний характер, що визначає її гносеологічну і процесуальну природу.

У широкому розумінні цього слова під взаємодією розуміється процес впливу об'єктів один на одного, що породжує їхню взаємну обумовленість і зв'язок. Взаємодія – це універсальна форма зміни станів об'єктів.

У соціальній психології поняття взаємодії використовується для характеристики дійсних міжособистих тісних контактів людей у процесі спільної роботи й для опису взаємних впливів, що робляться людьми один на одного в ході спільної роботи. Взаємодія міжособистісна може носити випадковий або

навмисний, приватний або публічний, тривалий або короткочасний, вербальний або невербальний особистий контакт двох або більше людей, що має наслідком взаємні зміни їхньої поведінки, діяльності, відношень, установок, психічних станів. Завдяки взаємодії досягається пристосування дій однієї людини до дій іншої, спільність у розумінні ситуації, змісту роботи та солідарності або згоди між ними. Взаємодія як форма контактів і взаємовплив людей у процесі спільної роботи може бути минулим і стійким, особистим і суспільним. У процесі взаємодії важливо не тільки обмінятися інформацією, але і спланувати загальну діяльність і організувати її. У цьому виявляється суб'єктивний характер взаємодії [6, с. 265].

Слід зазначити, що кримінально-процесуальне законодавство не містить поняття взаємодії, а наявні виходять тільки з практичних потреб слідчих і оперативних підрозділів і не враховують психологічних критеріїв. Частіше всього у визначеннях взаємодії вказуються наступні ознаки: узгодженість; законність; спрямованість на попередження і розкриття кримінальних правопорушень; притягнення винних до відповідальності; розшук обвинувачених, забезпечення відшкодування збитку; сумісність; здійснення на основі не тільки законів, але і підзаконних актів з метою рішення задач карного судочинства; процес ділового співробітництва; забезпечення безпеки учасників кримінального процесу.

Правову основу взаємодії оперативних підрозділів з органами дізнання та досудового слідства складають:

1. Закони України
 - «Про прокуратуру»”.
 - «Про оперативно-розшукову діяльність» (п. II ст.7) Підрозділи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, зобов'язані: виконувати письмові доручення слідчого, вказівки прокурора, рішення суду і запити уповноважених державних органів, установ і організацій про проведення оперативно-розшукових заходів.

- «Про Службу безпеки України».
- «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою кримінальною правопорушеннями».
- «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів».

2. Підзаконні нормативні акти.

До них відносяться накази, зокрема:

- Наказ МВС України від 07.07.2017 р. №575 «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» [4];
- Наказ МВС України від 16.11.2012 р. № 114 Наказ «Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні»;
- положення, настанови, що видаються Генеральною прокуратурою, СБУ, МВС України.

Значення підзаконних нормативних актів полягає у тому, що вони сприяють правильній реалізації законодавчих розпоряджень.

Іноді в якості правових основ взаємодії підрозділів досудового слідства й оперативних підрозділів можуть виступати і постанови Пленуму Верховного Суду України [5, с. 108].

Правове регулювання оперативно-розшукової діяльності, яке сьогодні діє в Україні, чітко розмежовує цю діяльність та кримінальний процес. При цьому оперативно-розшукова діяльність значною мірою спрямована на забезпечення, «обслуговування» кримінально-процесуальної діяльності.

Отже, коли така взаємодія виникає у зв'язку з потребою використанні оперативно-розшукових можливостей для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у справі, суб'єктами її можуть виступати всі підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, незалежно від того, наділені вони правами органу дізнання чи ні. В іншому разі

однією із сторін можуть бути тільки ті підрозділи, які наділені законом і відомчими нормативно-правовими актами правами органу дізнання [2, с. 366].

Так, наприклад, до компетенції підрозділів оперативно-технічного і оперативного документування віднесено проведення багатьох оперативно-технічних і оперативних заходів, перелічених у ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Разом із тим, ці підрозділи не є органами дізнання [3, с. 111].

Слід зазначити, що взаємодія слідчого з підрозділами, наділеними лише оперативно-розшуковою юрисдикцією, і взаємодія оперативних підрозділів з органами дізнання та досудового слідства у зв'язку зі здійсненям останніми кримінально-процесуальної діяльності має ряд суттєвих особливостей, які не слід ігнорувати [6, с. 264].

По-перше, при взаємодії підрозділів досудового слідства з оперативними підрозділами, сторони можуть вирішувати поставлені перед досудовим слідством завдання як однаковими засобами, тобто шляхом здійснення кримінально-процесуальної діяльності, так і різними: слідчий – тільки шляхом проведення кримінально-процесуальних дій, а оперативні підрозділи – шляхом проведення оперативно-розшукових заходів. При взаємодії з підрозділами, які не є органами дізнання, кожна зі сторін використовує різні за своєю юридичною природою засоби: слідчий – кримінально-процесуальні, а підрозділ, наділений оперативно-розшуковою юрисдикцією, – оперативно-розшукові, не процесуальні [5, с. 109].

По-друге, при взаємодії слідчого з оперативними підрозділами дані, отримані ними процесуальним шляхом, можуть бути безпосередньо використані слідчим у кримінальному судочинстві у вигляді доказів, а при взаємодії з підрозділами, які не є органами дізнання (або у зв'язку з використанням лише їх оперативно-розшукових можливостей), дані, отримані ними в результаті оператив-

но-розшукової діяльності, можуть бути використані слідчим у вигляді доказів тільки при дотриманні вимог, встановлених кримінально-процесуальним законодавством (тобто лише за умови, коли з'ясовано і піддається перевірці джерело і спосіб їх здобуття).

У свою чергу, добре налагоджена взаємодія співробітників оперативних підрозділів з органами дізнання та досудового слідства дає можливість більш успішно вирішувати оперативно-розшукові завдання завдяки отриманню відповідних даних зі слідчих матеріалів [6, с. 265].

Таким чином, практика показує, що обидві сторони, які взаємодіють, більшою чи меншою мірою завжди отримують для себе відповідну вигоду від правильно організованої

взаємодії. Але вирішення суб'єктами взаємодії «своїх» специфічних завдань, які випливають із поставленого перед ними спільного завдання (розкриття кримінальних правопорушень), не є головною, вирішальною ознакою такої взаємодії.

Висновки. Таким чином, взаємодія органів досудового слідства й оперативних підрозділів є заснована на законних і підзаконних нормативних актах, їх спільна узгоджена діяльність, спрямована на прийняття, передбачених законом заходів, з метою своєчасного й обґрунтованого порушення кримінальної справи, забезпечення всебічного, повного й об'єктивного його розслідування, при керівній і організуючій ролі слідчого й чіткому розмежуванню їхніх повноважень.

Анотація

Статтю присвячено дослідженню питань щодо нормативно-правового регулювання взаємодії оперативних підрозділів з органами дізнання та досудового слідства.

Сучасний рівень боротьби зі злочинністю вимагає організації безперервної взаємодії різних служб і підрозділів правоохоронних органів, яка виступає як важлива складова комплексних заходів запобігання кримінальним правопорушенням, їх розкриття, розшуку і затримання осіб що вчинили їх та які переховуються. Сформульовано поняття та надано загальну характеристику такої взаємодії, у тому числі визначено її основні ознаки, серед яких: узгодженість; законність; спрямованість на попередження і розкриття кримінальних правопорушень; притягнення винних до встановленої законом відповідальності; розшук підозрюваних та обвинувачених; забезпечення відшкодування збитку; тощо.

Визначено нормативно-правове регулювання взаємодії оперативних підрозділів з органами дізнання та досудового слідства. Розкрито фактори що впливають на її ефективність.

Наголошено на необхідності й важливості такої взаємодії задля розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, проведення в розумні строки досудового розслідування та запобігання подальшому розвитку криміногенної обстановки, адже вирішення основного завдання правоохоронних органів – швидкого і повного розкриття кримінальних правопорушень, – може бути ефективним та результативними лише спільними зусиллями органів і підрозділів, до компетенції яких входить забезпечення законності та правопорядок. Організація взаємодії при розкритті і розслідуванні кримінальних правопорушень являє собою досить складну і комплексну форму, яка передбачає реалізацію цілої низки послідовних і взаємопов'язаних між собою процесуальних та оперативно-розшукових дій і заходів, спрямованих на максимальне досягнення завдань кримінального провадження.

У статті проаналізовано поняття «розкриття кримінального правопорушення» та теоретичні підстави такої взаємодії: із спільності задач органів дізнання і досудового слідства.

Доведено, що процесуальні акти органів дізнання, складені відповідно до закону, мають таку ж юридичну чинність, як і процесуальні акти органів досудового слідства.

Розкрито взаємодію як форму контактів і взаємовплив людей у процесі спільної роботи й визначено її суб'єктивний характер.

Ключові слова: взаємодія, правоохоронні органи, Національна поліція України, оперативні підрозділи, органи дізнання і досудового слідства, дізнавач, орган дізнання, кримінальні правопорушення, злочини, кримінальні проступки, розкриття кримінальних правопорушень, оперуповноважений, оперативно-розшукова діяльність, кримінальна процесуальна діяльність, запобігання, суб'єкт запобігання.

Svynarenko Yu.P., Shkuta O.O. Statutory regulation of the interaction of operational units with the bodies of inquiry and pre-trial investigation

Summary

The article is devoted to the study of issues related to the regulatory and legal regulation of interaction between operational units and bodies of inquiry and pre-trial investigation.

The current level of fighting crime requires organization of continuous interaction between various services and units of law enforcement agencies, which acts as an important component of comprehensive measures to prevent criminal offenses, to solve them, to search for and detain the perpetrators and fugitives. The author formulates the concept and provides a general description of such interaction, including its main features, including: coherence; legality; focus on prevention and detection of criminal offenses; bringing the perpetrators to statutory liability; search for suspects and accused persons; ensuring compensation for damages; etc.

The author defines the legal and regulatory framework for the interaction of operational units with the bodies of inquiry and pre-trial investigation. The factors influencing its effectiveness are revealed.

The author emphasizes the necessity and importance of such interaction for the purpose of detection and investigation of criminal offenses, pre-trial investigation within a reasonable time and prevention of further development of the crime situation, since the main task of law enforcement agencies – prompt and complete detection of criminal offenses – can be effective and efficient only through joint efforts of bodies and units whose competence includes ensuring law and order. The organization of cooperation in the detection and investigation of criminal offenses is a rather complex and comprehensive form, which involves the implementation of a number of consistent and interrelated procedural and operational-search actions and measures aimed at maximizing the achievement of the objectives of criminal proceedings.

The article analyzes the concept of «solved criminal offense» and the theoretical basis for such interaction: the common tasks of the inquiry and pre-trial investigation bodies.

It is proved that procedural acts of inquiry bodies drawn up in accordance with the law have the same legal force as procedural acts of pre-trial investigation bodies.

The author reveals interaction as a form of contacts and mutual influence of people in the process of joint work and determines its subjective nature.

Key words: interaction, law enforcement agencies, National Police of Ukraine, operational units, inquiry and pre-trial investigation bodies, investigator, inquiry body, criminal offenses, crimes, criminal misdemeanors, detection of criminal offenses, detective, operational and investigative activities, criminal procedural activities, prevention, subject of prevention.

Список використаних джерел:

1. Пивоваров В.В., Щербина Л.І. Взаємодія слідчого з органами дізнання при провадженні досудового слідства у кримінальних справах. Навчальний посібник. Харків, «Право», 2008. с. 295.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Сервецький І.В. Науково-практичний коментар Закону України «Про ОРД». К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. 312 с.
4. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : Наказ МВС України від 07.07.2017 р. №575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text> (дата звернення: 25.03. 2021).
5. Shkuta O. Peculiarities of the Investigator`s Interaction with the Operational Subdivisions of law Enforcement Authorities in the Investigation of Illegal Reproduction and Restrictions. *European Reforms Bulletin №2, 2021. с. 106-110.* <https://dspace.oduvs.edu.ua/bitstreams/bb8f5efe-2a29-4440-b3ad-d79b0862bfcc/download>
6. Шкута О.О. Методика розслідування кримінальних правопорушень у сфері оподаткування. *Підприємництво, господарство і право.* 2021. № 4. – С. 262-266 <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/4/42.pdf>

УДК 342.951: 351.811.123.2
DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.3.22>

Єпринцев П.С.

*доктор юридичних наук, доцент, проректор
Донецького державного університету внутрішніх справ,
директор
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0002-9790-9565*

Марценишин Ю.І.

*кандидат юридичних наук, доцент,
перший заступник голови
Державної служби України з безпеки на наземному транспорті
ORCID ID: 0000-0002-4462-9885*

Червінчук А.В.

*кандидат юридичних наук, старший дослідник,
завідувач науково-дослідної лабораторії з проблемних питань правоохоронної діяльності
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0001-7893-6632*

ЗАБОРОНА ПОДАЛЬШОГО РУХУ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ ЯК ЗАХІД АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ

Постановка проблеми. Однією з причин аварійності на автомобільних шляхах України залишається експлуатація технічно несправних транспортних засобів та порушення правил перевезення великогабаритних та великовагових вантажів. Хоч питома вага таких ДТП у загальній кількості автопригод незначна, але протягом 2023 року за даними Національної поліції через технічні несправності було скоєно 390 ДТП, із них 40 із загиблими та/або травмованими в яких 5 осіб загинуло та 60 травмовано. 53 Автопригоди сталися через порушення правил руху великогабаритного та великовагового транспорту, внаслідок чого 2 особи отримали травми [1].

Запобігти скоєнню таких автомобільних аварій можливо шляхом завчасного виявлення порушень та несправностей уповноваженими суб'єктами державного контролю на

автомобільному транспорті та відповідного реагування.

Чинним законодавством передбачені умови для заборони подальшого руху транспортних засобів, тобто усунення їх з транспортних потоків для унеможливлення створення загроз для безпеки руху. Так, пунктом 31.6 Правил дорожнього руху України, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 року № 1306 забороняється подальший рух транспортних засобів, у яких:

а) робоча гальмова система чи рульове керування не дають змоги водієві зупинити транспортний засіб або здійснити маневр під час руху з мінімальною швидкістю;

б) у темну пору доби або в умовах недостатньої видимості не горять лампи фар чи задніх габаритних ліхтарів;

в) під час дощу або снігопаду не працює склоочисник з боку розміщення керма;

г) зіпсований тягово-зчіпний пристрій автопоїзда [2].

Крім того, подальший рух транспортного засобу забороняється у разі виявлення факту перевищення вагових та/або габаритних параметрів транспортного засобу під час руху без дозволу на рух або у разі здійснення руху з порушенням умов, визначених у дозволі на рух, відповідно до пункту 21 Порядку здійснення габаритно-вагового контролю та справляння плати за проїзд автомобільними дорогами загального користування транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів, вагові та/або габаритні параметри яких перевищують нормативні, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27 червня 2007 р. № 879 [3].

Проте компетенцію суб'єктів владних повноважень у сфері безпеки дорожнього руху, порядок процесуального оформлення такої заборони чинним законодавством України не визначено.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання контролю за безпекою дорожнього руху та автомобільних перевезень неодноразово ставали предметом досліджень провідних вітчизняних учених-правників: В.Б. Авер'янова, О.Ф. Андрійко, О. М. Бандурки, В. М. Бевзенка, Ю. П. Битяка, М. Ю. Веселова, В. В. Гаркуші, Т. О. Гуржія, В. В. Доненка, Ю. С. Коллера, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова, А. Т. Комзюка, О. В. Кузьменко, А. В. Нефедової, І. Д. Пастуха, О. Ю. Салманової, А. О. Собакаря та інших. Однак, заборона подальшого руху транспортного засобу як захід адміністративного примусу на сучасному етапі розпитку науки адміністративного права системно не досліджувалася.

Метою наукової статті є визначення на основі аналізу чинного законодавства та позицій провідних вчених місця заборони подальшого руху транспортного засобу в системі заходів адміністративного примусу, з'ясу-

вання проблемних питань правового врегулювання такої заборони та напрацювання пропозицій щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу.

Визначаючи необхідність застосування заборони подальшого руху транспортного засобу доцільно перш за все визначити компетенцію суб'єктів владних повноважень щодо здійснення такої заборони.

Чинним законодавством України не передбачено функціонування єдиного державного органу, най який було б покладено функцію державного контролю у сфері безпеки дорожнього руху. Тому такі повноваження розподілені між Кабінетом Міністрів України, місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, Національною поліцією та іншими спеціально уповноваженими на те державними органами.

Відповідно до статті 52-3 Закону України «Про дорожній рух» до повноважень Національної поліції у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху належать: участь у реалізації в межах своїх повноважень державної політики у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху; забезпечення безпеки дорожнього руху; організація в установленому порядку супроводження і забезпечення безпечного руху транспортних засобів спеціального та спеціалізованого призначення; погодження відповідно до вимог цього Закону, інших законодавчих актів проектів на будівництво, реконструкцію і ремонт автомобільних доріг, залізничних переїздів, комплексів дорожнього сервісу та інших споруд у межах відведення автомобільних доріг або червоних ліній міських вулиць і доріг; погодження поданих у встановленому порядку пропозицій стосовно обладнання засобами організації дорожнього руху місць виконання дорожніх робіт, проектів та схем організації дорожнього руху, маршрутів руху пасажирського транспорту, маршрутів організованого руху громадян і місць їх збору, порядку проведення спортивних та інших масових заходів, які можуть створити перешкоди дорож-

ньому руху; видача в установленому порядку у випадках, передбачених законом, дозволів на участь у дорожньому русі транспортних засобів, вагові або габаритні параметри яких перевищують нормативні; здійснення контролю за безпекою дорожнього руху під час надання послуг з перевезення пасажирів чи вантажів, у тому числі небезпечних, додержанням законодавства у зазначеній сфері, розробленням і видачею в установленому порядку документів щодо погодження маршрутів руху транспортних засобів під час дорожнього перевезення небезпечних вантажів; інформування учасників дорожнього руху про фіксацію фактів правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху в автоматичному режимі.

Національна поліція також здійснює контроль за правомірністю експлуатації транспортних засобів на вулично-дорожній мережі, виконанням установлених Кабінетом Міністрів України правил паркування транспортних засобів у частині забезпечення безпеки дорожнього руху на майданчиках для паркування, а у випадках та порядку, визначених законом, тимчасово затримує і доставляє транспортний засіб, у тому числі з використанням спеціальних транспортних засобів (коли розміщення затриманого транспортного засобу суттєво перешкоджає дорожньому руху), на спеціальні майданчики чи стоянки для тимчасового зберігання, відповідно до закону тимчасово вилучає посвідчення водія [4].

Державна служба України з безпеки на транспорті (Укртрансбезпека) як центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики з питань безпеки на наземному транспорті, відповідно до статті 6 Закону України «Про автомобільний транспорт» здійснює: державний нагляд і контроль за дотриманням автомобільними перевізниками вимог законодавства, норм на автомобільному транспорті; державний контроль за виконанням перевізниками вимог міжнародних договорів України з питань міжнародних автомобільних перевезень; прове-

дення в установленому порядку технічного розслідування катастроф, аварій, дорожньо-транспортних пригод на автомобільному транспорті; погодження паспортів міжміських та приміських автобусних маршрутів регулярних спеціальних перевезень, що виходять за межі території області (міжобласних маршрутів); внесення змін до розкладу руху міжобласних автобусних маршрутів; видачу свідоцтва про відповідність транспортного засобу вимогам Угоди про міжнародні перевезення швидкопсувних харчових продуктів та про спеціальні транспортні засоби, які призначені для цих перевезень; видачу свідоцтва про встановлення класу автобуса за параметрами комфортності та розміщення на своєму офіційному веб-сайті відповідної інформації; видачу свідоцтва про атестацію автостанцій, ведення переліку атестованих автостанцій та розміщення зазначеного переліку на своєму офіційному веб-сайті; ведення реєстру сертифікатів затвердження типу і виданих виробниками сертифікатів відповідності колісних транспортних засобів та обладнання; диспетчерський контроль за роботою автомобільних перевізників, що здійснюють перевезення пасажирів на міжобласних маршрутах загального користування; габаритно-ваговий контроль транспортних засобів у зонах габаритно-вагового контролю, вимоги до облаштування та технічного оснащення яких затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері автомобільного транспорту; стягнення, у тому числі в судовому порядку, плати за проїзд автомобільними дорогами загального користування з транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів, вагові або габаритні параметри яких перевищують нормативні; ведення в порядку, передбаченому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері транспорту, переліку суб'єктів господарювання, що здійснюють установлення та технічне обслуговування контрольних пристроїв

(тахографів) в автомобільних транспортних засобах, та розміщення на своєму офіційному веб-сайті відповідної інформації; контроль за дотриманням умов перевезень, визначених дозволом на перевезення на міжобласних автобусних маршрутах; контроль за здійсненням міжнародних перевезень пасажирів і вантажів автомобільним транспортом у пунктах видачі дозволів автомобільним перевізникам України; ведення обліку та аналіз причин катастроф, аварій, дорожньо-транспортних пригод на автомобільному транспорті, а також пожеж на транспортних засобах; розроблення заходів щодо запобігання виникненню катастроф, аварій, дорожньо-транспортних пригод на автомобільному транспорті та контроль за їх виконанням; інші повноваження, визначені законами та покладені на нього Президентом України [5].

Державний контроль у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху значною мірою здійснюється шляхом реалізації адміністративно-юрисдикційних повноважень для виявлення і припинення правопорушень та притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності.

Підставою для заборони подальшого руху транспортного засобу є експлуатація його з технічними несправностями, визначеними п. 31.6 Правил дорожнього руху, а також перевищення вагових та/або габаритних параметрів транспортного засобу під час руху без дозволу на рух або у разі здійснення руху з порушенням умов, визначених у дозволі на рух. За такі діяння юридична відповідальність передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення (КУпАП). Так, частиною першою статті 121 КУпАП передбачена відповідальність за керування водієм транспортним засобом, що має несправності системи гальмового або рульового керування, тягово-зчіпного пристрою, зовнішніх світлових приладів (темної пори доби) чи інші технічні несправності, з якими відповідно до встановлених правил експлуатація його забороняється. За керування водієм транспортним засобом, який використо-

вується для надання послуг з перевезення пасажирів, що має несправності, передбачені частиною першою цієї статті, або технічний стан і обладнання якого не відповідають вимогам стандартів, правил дорожнього руху і технічної експлуатації передбачена частиною другою статті 121 КУпАП.

Порушення правил проїзду великогабаритних і великовагових транспортних засобів автомобільними дорогами, вулицями або залізничними переїздами є адміністративним проступком, передбаченим частиною першою статті 132-1 КУпАП. А частиною другою цієї статті законодавець передбачив відповідальність за перевищення встановлених законодавством габаритно-вагових норм під час руху великогабаритними і великоваговими транспортними засобами автомобільними дорогами, вулицями або залізничними переїздами. Крім того, у разі ухилення або відмова від проходження габаритно-вагового контролю винна особа нести відповідальність за частиною третьою статті 132-1 КУпАП [6].

Тобто, підставою для заборони подальшого руху транспортних засобів є не просто порушення певних заборон для водіїв автомобільного транспорту, а вчинення конкретних адміністративних деліктів, за які передбачена відповідальність нормами Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Розгляд справ про адміністративні правопорушення, передбачені частиною першою та другою статті 121 та частиною першою статті 132-1 КУпАП відповідно до статті 222 цього кодексу віднесено до компетенції органів Національної поліції. Посадові особи Укртрансбезпеки як центрального органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики з питань безпеки на наземному транспорті згідно зі статтею 229 КУпАП уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення, передбачені частинами другою та третьою статті 132-1.

Отже, абсолютно логічним буде покладення повноважень щодо заборони подальшого руху транспортного засобу на органи,

правомочні розглядати справи про адміністративні проступки, які є підставою для заборони подальшого руху транспортних засобів. Такими органами є Національна поліція України та Державна служба України з безпеки на транспорті.

Законом України «Про Національну поліцію» обмеження пересування транспортного засобу віднесено до превентивних поліцейських заходів. Відповідно до частини четвертої статті 37 зазначеного Закону поліцейський може тимчасово обмежити пересування транспортного засобу для запобігання небезпеці, якщо є достатні підстави вважати, що транспортний засіб можуть бути використані особою з метою посягання на своє життя і здоров'я або на життя чи здоров'я іншої людини, або пошкодження чужої речі. На вимогу особи поліцейський зобов'язаний повідомити про причини застосування ним відповідних заходів [7].

Мета заборони подальшого руху транспортного засобу ідентична меті тимчасового обмеження пересування транспортного засобу, що полягає у запобіганні небезпеці. Проте ці заходи застосовуються за різних умов. Якщо заборона подальшого руху транспортного є наслідком порушення вимог до технічного стану транспортного засобу або невідповідності встановленим вимогам при перевезенні великогабаритних чи великовагових вантажів і спрямоване на припинення правопорушення, то обмеження пересування транспортного засобу застосовується виключно у разі, якщо є достатні підстави вважати, що транспортний засіб можуть бути використані особою з метою посягання на своє життя і здоров'я або на життя чи здоров'я іншої людини, або пошкодження чужої речі. Отже, ці заходи мають різну юридичну природу, тому їх неможна ототожнювати.

Відсутність чіткої правової визначеності змісту деяких процесуальних заходів призводить на практиці до різного розсуду посадових осіб щодо застосування процесуальних заходів, що неприпустимо, оскільки водночас

порушується принцип юридичної рівності учасників провадження у справі про адміністративне правопорушення [8]. Тому застосування заборони подальшого руху транспортних засобів має бути чітко врегульовано нормами адміністративного законодавства.

Наразі статтею 260 КУпАП передбачені наступні заходи забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху: тимчасове вилучення посвідчення водія, тимчасове затримання транспортного засобу, відсторонення осіб від керування транспортними засобами, та огляд на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння, а також щодо перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції.

А.В. Пугач пропонує, заходи забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення на транспорті у системі класифікації таких заходів виділити в самостійну групу завдяки їх комплексному правовому характеру, поєднання превентивного та припинення характеру, розмежуванням у чому має стати мета його застосування та факт конкретних протиправних дій. Саме у справах про адміністративні правопорушення на транспорті є та комплексна особливість, що, з одного боку, їх можна віднести до порушення особистої свободи, і водночас – до категорії заходів, що обмежують майнові права [9].

Заборона подальшого руху транспортного засобу як захід адміністративного примусу має бути віднесений саме до заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення, адже вона полягає у припиненні подальшої протиправної поведінки особи для унеможливлення настання негативних наслідків проступку.

Реалізація процесуальних заходів забезпечення у справах про адміністративні правопорушення передбачає обмеження права для фізичних осіб, у зв'язку з чим законодавча форма має бути детально регламентована та відповідати вимогам пропорційності та правової визначеності [10].

Саме відсутність правової форми та законодавчо регламентованої процедури з відповідним процесуальним оформленням створює уявлення про недієздатність заходу адміністративного примусу у вигляді заборони подальшого руху транспортного засобу.

Наразі процесуальне оформлення заходів забезпечення провадження у справах про адміністративне правопорушення мають різну форму. Так, про адміністративне затримання складається протокол; про особистий огляд, огляд речей складається протокол або про це робиться відповідний запис у протоколі про адміністративне правопорушення або в протоколі про адміністративне затримання; про вилучення речей і документів складається протокол або робиться відповідний запис у протоколі про адміністративне правопорушення, про огляд речей або адміністративне затримання; про тимчасове вилучення посвідчення водія робиться запис у протоколі про адміністративне правопорушення; при тимчасовому затриманні транспортного засобу складається акт огляду та тимчасового затримання транспортного засобу; про тимчасове вилучення тварини складається протокол або робиться запис у протоколі про адміністративне правопорушення. Відсторонення особи від керування транспортним засобом, морським, річковим, малим, спортивним судном або водним мотоциклом та огляд на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або щодо перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції, хоч і передбачає дві дії: відсторонення та огляд проте розглядається як єдиний захід забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення. Водночас форма фіксації такого заходу у вигляді висновку за результатами огляду законом визначено лише для проведення огляду у закладі охорони здоров'я. Оформлення результатів огляду поліцейським з використанням спеціальних технічних засобів регламентовано підзаконними нормативно-правовими актами.

Із наведеного вбачається, що більшість заходів забезпечення провадження у справах про адміністративне правопорушення оформлюються окремим протоколом, або про це робиться відповідний запис в інших протоколах, що оформлюються уповноваженими посадовими особами. Враховуючи, що відповідно до статті 258 КУпАП у разі вчинення адміністративних правопорушень, розгляд яких віднесено до компетенції Національної поліції та адміністративних правопорушень, частинами другою та третьою статті 132-1, протокол не складається, оформлення заборони подальшого руху транспортного засобу як заходу забезпечення провадження у справах про адміністративне правопорушення доцільно здійснювати у формі протоколу.

Тому необхідно главу 20 «Заходи забезпечення провадження у справах про адміністративне правопорушення» КУпАП необхідно доповнити новою статтею 265-6 «Заборона подальшого руху транспортного засобу» такого змісту:

«У разі вчинення правопорушень, передбачених частинами першою або другою статті 121 (в частині керування транспортними засобами з технічними несправностями, з якими відповідно до встановлених правил їх подальший рух заборонено), а також статті 132-1 цього Кодексу, особи, уповноважені розглядати справи про ці правопорушення, забороняють подальший рух транспортного засобу.

Про заборону подальшого руху транспортного засобу складається протокол.

Подальший рух такого транспортного засобу дозволяється після усунення причин застосування такої заборони».

Висновок.

Отже, заборона подальшого руху транспортного засобу є необхідною мірою усунення з процесу дорожнього руху транспортних засобів, технічний стан або характер вантажу яких не відповідає вимогам безпеки, і може бути запроваджений як захід забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення. Дотримуючись прин-

ципу пропорційності, заборона подальшого руху транспортного руху повинна відбуватися протягом строку, необхідного для усунення причин такої заборони. Запровадження такого

заходу потребує внесення змін до глави 20 КУпАП шляхом доповнення новою статтею, що розкриває зміст, умови та порядок застосування пропонованого заходу.

Анотація

Статтю присвячено дослідженню питань заборони подальшого руху транспортних засобів як заходу адміністративного примусу. Визначено юридичну природу такої заборони та правові підстави її застосування.

Констатовано, що підставою для заборони подальшого руху транспортного засобу є експлуатація його з технічними несправностями, визначеними п. 31.6 Правил дорожнього руху, а також перевищення вагових та/або габаритних параметрів транспортного засобу під час руху без дозволу на рух або у разі здійснення руху з порушенням умов, визначених у дозволі на рух.

Обґрунтовано, що підставою для заборони подальшого руху транспортних засобів є не просто порушення певних заборон для водіїв автомобільного транспорту, а вчинення конкретних адміністративних деліктів, за які передбачена відповідальність нормами Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Доведено, що право застосування заборони подальшого руху транспортного засобу має бути надано особам, уповноваженим розглядати справи про адміністративні правопорушення, передбачені частиною першою або другою статті 121 та статтею 132-1 КУпАП, тобто поліцейським та посадовим особам Укртрансбезпеки.

Проведено порівняльний аналіз сутності заборони подальшого руху транспортного засобу та обмеження пересування транспортного засобу як превентивного поліцейського заходу. Аргументовано необхідність запровадження заходу забезпечення провадження у справах про адміністративне правопорушення у вигляді заборони подальшого руху транспортного засобу. Доведено, що процесуальне оформлення такого заходу забезпечення провадження має здійснюватися у формі протоколу.

Визначено, що заборона подальшого руху транспортного руху повинна відбуватися з дотриманням принципу пропорційності, протягом строку, необхідного для усунення причин такої заборони.

Ключові слова: водій, керування транспортними засобами, дорожній рух, юридична відповідальність, адміністративно-правове регулювання.

Yepryntsev P.S., Martsenyshyn Yu.I., Chervinchuk A.V. Prohibition of further movement of the vehicle as a measure of administrative coercion

Summary

The article is devoted to the study of the prohibition of the further movement of vehicles as a measure of administrative coercion. The legal nature of such a ban and the legal grounds for its application are defined.

It was established that the reason for prohibiting the further movement of the vehicle is its operation with technical malfunctions, defined in clause 31.6 of the Road Traffic Rules, as well as exceeding the weight and/or overall parameters of the vehicle during movement without a movement permit or in the case of movement with a violation conditions specified in the movement permit.

It is substantiated that the reason for prohibiting the further movement of vehicles is not just a violation of certain prohibitions for drivers of motor vehicles, but the commission of specific administrative offenses for which responsibility is provided by the norms of the Code of Ukraine on administrative offenses.

It has been proven that the right to apply the ban on the further movement of the vehicle should be granted to persons authorized to consider cases of administrative offenses provided for by the first or second part of Article 121 and Article 132-1 of the Criminal Procedure Code, i.e. police officers and officials of Ukrtransbezpeka.

A comparative analysis of the essence of prohibiting the further movement of the vehicle and limiting the movement of the vehicle as a preventive police measure was carried out. The need to introduce a measure to ensure proceedings in administrative offense cases in the form of a ban on the further movement of the vehicle is argued. It has been proven that the procedural design of such a measure to ensure proceedings should be carried out in the form of a protocol.

It was determined that the ban on the further movement of traffic should take place in compliance with the principle of proportionality, during the period necessary to eliminate the reasons for such a ban.

Key words: driver, driving vehicles, road traffic, legal responsibility, administrative and legal regulation.

Список використаних джерел:

1. Статистика аварійності за 12 місяців 2023 року. Офіційний сайт Департаменту патрульної поліції Національної поліції України. URL: <https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/>. (дата звернення: 02.08.2024).
2. Про Правила дорожнього руху : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.10.2001 р. № 1306. Дата оновлення: 01.04.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF#n16> (дата звернення: 03.08.2024).
3. Про заходи щодо збереження автомобільних доріг : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.06.2007 р. № 879. Дата оновлення: 26.0.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/879-2007-%D0%BF#n120> (дата звернення: 04.08.2024).
4. Про дорожній рух : Закон України від 30.06.1993 р. № 3353-ХІІ. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3353-12#Text> (дата звернення: 05.08.2024).
5. Про автомобільний транспорт : Закон України від 05.04.2001 р. № 2344-ІІІ. Дата оновлення: 28.06.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2344-14> (дата звернення: 05.08.2024).
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-Х. Дата оновлення: 19.05.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#n104> (дата звернення: 07.08.2024).
7. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VІІІ. Дата оновлення: 18.05.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#n297> (дата звернення: 08.08.2024).
8. Н. П. Бортник, С. С. Єсімов. Правова регламентація заходів адміністративно-процесуального примусу. *Соціально-правові студії*. 2021. № 3 (13). С. 28-34. DOI: 10.32518/2617-4162-2021-3-28-34.
9. Пугач А. В. Класифікація заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 99-104. DOI:10.31733/2078-3566-2018-3-98-104.
10. Ковалів М.В. Заходи забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення Національною поліцією щодо водіїв, які керують транспортними засобами у стані сп'яніння. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2023. № 3. С. 76-85. DOI: 10.32782/2311-8040/2023-3-10.

УДК 343.223

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.3.23>

Остапчук Л.Г.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
юридичного факультету
Пенітенціарної академії України*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ОБСТАВИНИ, ЩО ПОМ'ЯКШУЮТЬ ПОКАРАННЯ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Формування цілей статті. Мета цього дослідження полягає у тому, щоб на підставі аналізу зарубіжних кримінальних законодавств вивчити особливості застосування (врахування) судом, при призначенні покарання, обставин, що його пом'якшують, та сформуванню відповідні пропозиції щодо внесення відповідних змін до українського кримінального законодавства.

Виклад основного матеріалу. Врахування обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання є важливою передумовою призначення справедливого покарання. Призначення справедливого покарання вказує на врахування Україною принципів як національного законодавства так і міжнародного права. Покарання повинне бути справедливим, тобто відповідати ступеню тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, оскільки від законності та справедливості призначеного покарання залежить не тільки доля винної особи, а й суспільства в цілому. Особливе значення при призначенні покарання мають пом'якшуючі обставини. Всі вчинювані кримінальні правопорушення різняться між собою, кожне кримінальне провадження містить різні обставини та факти, що враховуються як судом так і органами досудового розслідування, деякі з обставин вказують на значний ступінь суспільної небезпеки як самого злочинця так і вчиненого ним діяння, інші дозволяють зменшити міру покарання, або взагалі вийти за межі санкції статті та

призначити більш м'яке покарання ніж передбачено законом.

Наявність пом'якшуючих обставин жодним чином не вказує на те, що у діях особи відсутні ознаки складу кримінального правопорушення і вона своїми діями позитивного спрямування може бути звільнена від покарання. Пом'якшуюча обставина - це фактор, який зменшує тяжкість вчиненого діяння або вину винного за вчинене ним кримінальне правопорушення.

Предметом нашого дослідження виступають обставини що пом'якшують покарання у вітчизняному та зарубіжному кримінальному законодавствах. При цьому варто зазначити, що дані обставини трактуються у зарубіжних країнах по-різному та мають інший правовий зміст, також їх перелік або є значно ширшим або більш конкретизованим у порівнянні з їх переліком у КК України.

Пом'якшуючі обставини – це об'єктивні та суб'єктивні чинники, що передбачені у КК України (не передбачені ч.1 ст.66 КК України), що знаходяться за межами складу кримінального правопорушення та не впливають на його кваліфікацію, проте вказують на зменшення ступеня суспільної небезпечності вчиненого кримінально-протиправного діяння та особи винного, при цьому виступають підставою пом'якшення покарання. Перелік пом'якшуючих обставин, що містяться у ст. 66 КК України не є вичерпним, тобто законодавець надає суду право на врахування інших важ-

ливих чинників, що пом'якшують покарання. До таких фактів можна віднести вік винного, наявність хронічного або тимчасового психічного розладу, правослухняна поведінка до вчинення кримінального правопорушення, наявність у винного на утриманні малолітніх дітей або батьків, які потребують постійного догляду, статус особи мати-одиначка, батько-одинак, та інше.

При цьому призначення покарання прямо залежить від їх наявності або відсутності. Важливим є той факт, що при призначенні покарання за наявності однієї або декількох пом'якшуючих обставин суд наділений правом на власний розсуд призначати як основні так і додаткові покарання, наприклад призначити основне та додаткове покарання у мінімальних межах, обрати менш суворий вид основного покарання з наявних у санкції статті альтернативних видів, призначити одне додаткове покарання, відмовитися від призначення додаткового покарання, призначити більш м'яке покарання ніж передбачено санкцією статті з урахуванням положень ч. 1 ст. 69 КК України, знизити максимальний строк найбільш суворого покарання основного покарання на підставі ст. 69-1 КК України, звільнити винного від покарання та його відбування.

Такий порядок призначення покарання на підставі власного переконання судді за наявності пом'якшуючих обставин, на нашу думку, не є цілком виправданим та неодноразово був підданий критиці з боку науковців (В.І. Антипов, А.В. Савченко). Зазначені вчені вказують на необхідність вивчення саме зарубіжного досвіду призначення покарання за наявності пом'якшуючих обставин.

Так у США у кримінальному законі визначено конкретно загальні засади призначення покарання, пробації, штрафу та тюремного ув'язнення. Основна увага при призначенні покарання безумовно прикута до всебічного вивчення особистості винного але врахування обставин, що пом'якшують покарання є одним з Керівництв Комісії США з при-

значення покарань. Пом'якшуючі обставини відокремлені від кваліфікуючих ознак та включають такі фактори, зокрема: тяжкість вчиненого діяння, наявність дійового каяття, роль винного у вчиненні кримінального правопорушення у складі злочинної групи, пост кримінальну поведінку [1, с. 265-266]. До найпоширеніших пом'якшуючих факторів належать: відсутність судимостей, другорядна роль у вчиненні кримінального правопорушення; винність потерпілого; минулі обставини, такі як жорстоке поводження, що призвело до кримінально-протиправної діяльності; обставини на момент вчинення правопорушення, такі як провокація, стрес або емоційні проблеми, які не виправдовують вчинення кримінального правопорушення але можуть слугувати своєрідним поясненням вчинюваних дій; психічні або фізичні захворювання, щире каяття. Досвід США у частині призначення покарання є повчальним для України, зокрема процедура «вивчення» обвинуваченого, яка дозволяє враховувати найдрібніші деталі, що характеризують особу винного.

Досвід Англії і Уельсу у частині призначення покарання за наявності пом'якшуючих обставин на підставі власного переконання судді стосується виключно кримінальних правопорушень за які передбачено покарання у виді смертної кари. Пом'якшуючою обставиною для такої категорії винних є провокація вчинення кримінального правопорушення, та інші обставини, що на думку суду можуть пом'якшити покарання [2].

У Індії відповідно до положень ст. 235 (2) Кримінального процесуального кодексу обвинувачений має право надати суду дані про своє соціальне та економічне становище, а також вказати всі наявні факти, що можуть вплинути на пом'якшення покарання. Відповідно суд має право брати до уваги всі факти, доведені під час судового розгляду або подані йому під час винесення вироку, як орієнтир при призначенні покарання [3].

Не менш цікавим є досвід Філіппін, а саме ст. 13 КК, яка визначає пом'якшуючими обста-

винами ті факти, що враховуються судом коли відсутні передумови для виправдання вчиненого діяння або звільнення від кримінальної відповідальності. До переліку пом'якшуючих обставин законодавець відносить: вік винного особи; вид умислу при вчиненні кримінального правопорушення; наявність провокації з боку потерпілого; психічний стан винного на момент вчинення кримінального правопорушення (стан афекту); з'явлення зі зінанням до правоохоронних органів; визнання вини на стадії досудового розслідування; наявність у винного фізичних вад (зору, слуху, інвалідність) або інших порушень, що обмежують рухи винного при захисті або спілкуванні; родинні зв'язки між винним та потерпілим; наявність хвороби у винного яка зменшує його силу волі але при цьому не позбавляє його усвідомлення характеру вчинюваних ним дій, або інші обставини, що є подібними або аналогічними до вищеперахованих [4].

З запропонованого переліку обставин що пом'якшують покарання заслуговують на увагу обставини, які стосуються фізичного стану особи (вади зору, слуху, інвалідність), також дії потерпілої сторони, які полягали у погрозі (провокації) вчинення протиправних дій щодо винного, провокували його на вчинення таких дій, принижували його честь та гідність, тощо.

З урахуванням положень ст. 21 КК Іспанії варто констатувати, що поняття обставин, що пом'якшують покарання не відомі КК Іспанії, але містить визначення та перелік обставин, що пом'якшують кримінальну відповідальність. Зокрема таким є: стійка залежність від речовин, винний діяв під впливом причин або подразників, настільки сильних, що вони викликають впертість у своїх діях та відповідний стан душі, винний з'явився зі зінанням до відповідних органів до відкриття кримінального провадження, відшкодування винним потерпілому заподіяну шкоду або має стійкий намір зменшення наслідки вчиненого ним кримінального правопорушення, або будь-яка інша обставина, аналогічна зазначеній вищезазначеній.

Обставинами, які пом'якшують кримінальну відповідальність у КК Іспанії, є: неповноліття винного; наявність психічного розладу, що не виключає осудність; вчинення кримінального правопорушення через пристрасть до алкоголю, наркотичних, психотропних та інших сильнодіючих речовин; вчинення злочину в стані затемнення або афекту; зізнання владі про вчинене кримінальне правопорушення без знання про порушене кримінальне провадження; відшкодування збитків, заподіяних потерпілому, або усунення наслідків на будь-якій стадії провадження у справі до винесення вироку; інші обставини, такі ж суттєві, як зазначені вище. Отже, перелік пом'якшуючих обставин не є вичерпним [5].

При регламентації правил призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, у ст. 62 КК Литви абсолютно справедливо не використовується таке оціночне поняття, як «виняткові обставини». Суд, призначаючи більш м'яке покарання, бере до уваги всі обставини справи, якщо особа, яка вчинила кримінально-протиправне діяння, добровільно з'явилася з повинною або повідомила про це діяння, визнала вину в його вчиненні, щиро розкалася, сприяли розслідуванню кримінального правопорушення, повністю чи частково відшкодувала чи загладила заподіяну майнову шкоду [6].

До обставин, які пом'якшують покарання, КК Польщі відносить: вчинення діяння, загальна шкідливість якого незначна; примирення винного з потерпілим; усунення шкоди, заподіяної злочинцем; вчинення неумисного злочину, в результаті якого винний або його найближча особа зазнали серйозної шкоди; сприяння винного слідчим органам у розкритті злочину чи викритті співучасників [7].

Обставини, що пом'якшують покарання, у КК Франції окремо у Загальній частині не регламентовані. Проте в його Особливій частині 94 містяться статті, що описують пом'якшувальні обставини стосовно конкретного складу злочину. Наприклад, ст. 422-1

КК вказує, що особа, яка намагалася вчинити терористичний акт, звільняється від покарання, якщо, попередивши адміністративну чи судову владу, вона дозволила уникнути скоєння діяння та, у разі потреби, встановити інших винних. КК передбачає й інші обставини, що тягнуть за собою обтяження покарання. Так, наприклад, скоєння злочину організованою бандою, скоєння злочину зі зброєю, скоєння злочину з попереднім наміром, що заздалегідь сформувався, та ін. [8].

Потрібно зауважити, що більш помірною є німецька доктрина, яка передбачає встановлення в законі такої системи норм, яка має точно регулювати всі дії судді при визначенні покарання. Тому законодавець має вирішити два завдання: 1) передбачити всі обставини, що зустрічаються в реальній судовій практиці, які можуть впливати на посилення або пом'якшення покарання; 2) приблизно оцінити значення цих обставин і визначити в законі, наскільки та чи інша обставина при її встановленні може змінити передбачену у нормі кримінального закону міру покарання. З огляду на це, суддя перебуває в умовах, коли встановлення у справі пом'якшуючих обставин спричиняє обов'язкове зменшення покарання, причому, у визначених законом межах. Таким чином, вибір виду та міри покарання суддею зводиться до двох обмежень: а) зменшити або збільшити покарання за наявності лише такої обставини, яка передбачена законом; б) здійснити зміну нормального (визначеного у законі) покарання лише у розмірах, встановлених законом [9]. Ця доктрина піддавалася критиці, суть якої полягала у звинуваченні її авторів у тому, що суддя перетворювався на неупередженого виконавця норм закону, позбавлявся самостійності у оцінці обставин, які у мають місце в реальній дійсності.

Проте практична значимість цієї доктрини безперечна і полягає вона в тому, що законом встановлюються межі прав судді у зміні встановленого в конкретній нормі покарання, обмежуються межі суддівського розсуду при

призначенні покарання. Тому багато положень цієї доктрини були затребувані законодавцями ряду європейських держав.

Також варто зазначити, що окремі держави закріпили у своїх кримінальних кодексах обставини, що пом'якшують покарання, які є схожими, а то й ідентичними за змістом з КК України. Це дає змогу зазначити, що дані обставини визнаються такими, що пом'якшують покарання не лише в українському кримінальному праві, але й підтвердили свою значущість та обґрунтоване врахування у переліку й кримінальних кодексів окремих зарубіжних держав.

За результатами проведеного критичного аналізу кримінального законодавства зарубіжних країн щодо обставин, що пом'якшують покарання пропонується доповнити КК України найбільш прогресивними ідеями зарубіжних кримінальних кодексів, незважаючи на те, що українське законодавство має значно досконаліший інструмент обліку зазначених обставин.

Загалом, проведений аналіз кримінального законодавства зарубіжних країн, дає змогу зробити висновок, що перелік обставин, що пом'якшують покарання, що міститься в чинному КК України загалом відповідає європейському розумінню цих обставин. Звичайно, це не означає, що ці обставини не потребують наукового дослідження, а чинний КК України відповідно доповнень і змін.

Висновок. Підсумовуючи вищевикладене варто зазначити, що у юридичній літературі до сих пір відсутня однозначність щодо критеріїв та значення класифікації обставин, що пом'якшують покарання. Незважаючи на те, що науковці обирали різні критерії для класифікації досліджуваних обставин, усі запропоновані класифікації обставин, що пом'якшують покарання, значною мірою умовні й не розкривають повною мірою змісту, значення та ролі досліджуваних обставин та не мають практичного значення. Багато запропонованих класифікацій суттєво відрізняються одна від одної через те, що в їх основу покладені

різні критерії. Як результат маємо доволі велику кількість пропозицій щодо самих критеріїв класифікації досліджуваних обставин. Винятком є лише класифікація обставин, що пом'якшують покарання, яка законодавчо здійснена ст. 66 КК України.

Досвід зарубіжних країн вказує на те, що суд може у якості пом'якшуючих обставин враховувати будь які факти, що впливатимуть на подальше призначення покарання, а саме на його пом'якшення. Але пом'якшуючі обставини враховуються тільки після повного та всебічного вивчення особи винного та наявних підтверджуючих документів. Тому перелік обставин, що пом'якшують покарання не може бути конкретизованим. Обтяжуючі обставини на нашу думку повинні бути чітко прописані і не збігатися з кваліфікуючими ознаками складу кримінального правопорушення.

Зважаючи на закріплення у ст. 69-1 КК України особливостей призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання, необхідність законодавчо встановити особливі правила призначення покарання за наявності зазначених обставин, що обтяжують покарання, а саме доповнити КК України ст. 69-2 під назвою «Призначення покарання за наявності обставин, що обтяжують покарання».

Анотація

У статті здійснено порівняльно-правовий аналіз національного та зарубіжного кримінальних законодавств, що регламентують застосування обставин, що пом'якшують покарання при його призначенні.

Доведено, що процес індивідуалізації покарання має здійснюватися у точній відповідності до вимог принципу справедливості, який передбачає, що кримінальне покарання або інший захід кримінально-правового впливу, що застосовуються до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, повинні відповідати ступеню суспільної небезпеки цього правопорушення, а також особі винного.

Вказано на необхідність нормативного визначення чітких правил урахування відповідних обставин, оскільки повне врахування всіх наявних обставин, що пом'якшують покарання позначаються на визначенні ступеня суспільної небезпеки вчиненого діяння та одночасно на ступені суспільної небезпеки особи винного.

Констатовано, що у юридичній літературі до сих пір відсутня однозначність щодо критеріїв та значення класифікації обставин, що пом'якшують покарання. Незважаючи на те, що нау-

Проаналізувавши кримінальні кодекси зарубіжних країн, а саме закріплення в них обставин, що пом'якшують покарання, варто виокремити ряд обставин, що заслуговують уваги, зокрема таким є провокація з боку потерпілої сторони, що стало причиною вчинення кримінального правопорушення винним, минулі обставини, такі як жорстоке поводження, що призвело до кримінально-протиправної діяльності; наявність у винного фізичних вад (зору, слуху, інвалідність) або інших порушень, що обмежують рухи винного при захисті або спілкуванні; родинні зв'язки між винним та потерпілим; наявність хвороби у винного яка зменшує його силу волі але при цьому не позбавляє його усвідомлення характеру вчинюваних ним дій.

Зроблено висновок, що в КК України є випадки, коли та чи інша обставина, що пом'якшує чи обтяжує покарання, одночасно міститься у Загальній частині КК та в диспозиції будь-якої норми Особливої частини КК. У зв'язку з цим виникає питання про можливість так званого «подвійного» обліку або обліку лише тієї обставини, яка передбачена в диспозиції статті Особливої частини КК як одна з ознак кримінального правопорушення. Підтверджено, що подвійний облік пом'якшуючих та обтяжуючих обставин, передбачених у Загальній та Особливій частинах КК, не можливий.

ковці обирали різні критерії для класифікації досліджуваних обставин, які є умовними й не розкривають повною мірою змісту, значення та ролі досліджуваних обставин та не містять практичної складової.

Аргументовано, що вказані обставини мають подібні риси, що виявляються у самій властивості впливу на обсяг покарання. Об'єднує кваліфікуючі й привілейовані ознаки та обставин, що пом'якшують чи обтяжують покарання, і те, що й ті, й інші знаходяться поза межами основного складу кримінального правопорушення. Проте вони перебувають у генетичному зв'язку з кримінально протиправним діянням та даними, що характеризують особу. Але ні змішувати, ні ототожнювати вказані правові явища неприпустимо.

Встановлено, що у Кримінальному кодексі України є випадки, коли та чи інша обставина, що пом'якшує покарання, одночасно міститься у Загальній частині КК та в диспозиції норми Особливої частини КК. У зв'язку з цим виникає питання про можливість так званого «подвійного» обліку або обліку лише тієї обставини, яка передбачена в диспозиції статті Особливої частини КК як одна з ознак кримінального правопорушення. Підтверджено, що подвійний облік пом'якшуючих та обтяжуючих обставин, передбачених у Загальній та Особливій частинах КК, не можливий.

Ключові слова: кримінальні правопорушення, покарання, обставини, що пом'якшують покарання, застосування, кваліфікація, призначення покарання, кваліфікуючі ознаки, індивідуалізація, диференціація.

Ostapchuk L.H. Features of the application of mitigating circumstances in foreign countries Summary

The article provides a comparative legal analysis of national and foreign criminal legislation that regulates the application of mitigating circumstances when imposing punishment.

It has been proven that the process of individualizing the punishment must be carried out in exact accordance with the requirements of the principle of justice, which provides that the criminal punishment or other measure of criminal legal impact applied to a person who has committed a criminal offense must correspond to the degree of public danger of this offense, as well as the person of the culprit.

The need for normative definition of clear rules for taking into account relevant circumstances is indicated, since full consideration of all existing circumstances mitigating the punishment affects the determination of the degree of social danger of the committed act and at the same time the degree of social danger of the guilty person.

It was established that in the legal literature there is still no ambiguity regarding the criteria and meaning of the classification of mitigating circumstances. Despite the fact that scientists chose different criteria for the classification of the studied circumstances, which are conditional and do not fully reveal the content, meaning and role of the studied circumstances and do not contain a practical component.

It is argued that the specified circumstances have similar features, which are manifested in the very property of influence on the amount of punishment. Combines qualifying and privileged features and circumstances that mitigate or aggravate the punishment, and that both are outside the scope of the basic composition of the criminal offense. However, they are genetically linked to the criminal offense and data characterizing the person. But neither mixing nor equating the indicated legal phenomena is inadmissible.

It has been established that in the Criminal Code of Ukraine there are cases when one or another mitigating circumstance is simultaneously contained in the General Part of the Criminal Code and in

the disposition of the norm of the Special Part of the Criminal Code. In this connection, the question arises about the possibility of so-called «double» accounting or accounting of only that circumstance, which is provided for in the disposition of the article of the Special Part of the Criminal Code as one of the signs of a criminal offense. It has been confirmed that double accounting of mitigating and aggravating circumstances provided for in the General and Special parts of the Criminal Code is not possible.

Key words: criminal offenses, punishment, mitigating circumstances, application, qualification, sentencing, qualifying features, individualization, differentiation.

Список використаних джерел:

1. Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження: монографія. Київ. КНТ, 2007. 596 с.
2. Сахарук Т. В. Загальні засади призначення покарання за кримінальним правом України та зарубіжних країн: порівняльний аналіз : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2006. 196 с.
3. Іванюк Т. І. Обставини, які пом'якшують покарання, за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2006. 203 с. URL: http://bookwu.net/book_obstavini-yaki-pomyakshuyut-rokarannyzakriminalnim-pravom-ukrani_899/3_vstup (дата звернення: 01.05.2024).
4. Кримінальний кодекс Філіпін. URL: <https://amslaw.ph/philippine-laws/criminal-law/revised-penal-code-of-the-philippines> (дата звернення: 01.05.2024).
5. Кримінальний кодекс Іспанії. URL: BOE-A-1995-25444 Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal (дата звернення: 01.05.2024).
6. Кримінальний кодекс Литовської Республіки. URL: <https://crimpravo.ru/codecs/litva/2.doc> (дата звернення 01.05.2024).
7. Кримінальний кодекс Республіки Польща. URL: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1246817&subID=100110056,100110058,100110091,100110257#text> (дата звернення 23.07.2022).
8. Кримінальний кодекс Франції. URL: https://www.legislationline.org/download/id/3316/file/France_Criminal%20Code%20updated%20on%202012-10-2005.pdf. (дата звернення 01.05.2024).
9. Кримінальний кодекс Німеччини. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/> (дата звернення 01.05.2024).

УДК 372.8

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.3.24>

Верлос Н.В.

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри конституційного та
адміністративного права
Запорізький національний університет*

Коломоєць Т.О.

*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
Заслужений юрист України,
декан юридичного факультету
Запорізький національний університет*

Шумейко І.П.

*доктор філософії за спеціальністю 081 Право,
адвокат
Запорізький національний університет*

ЧИ ДОЦІЛЬНИМ Є ВИКОРИСТАННЯ ПЛАТФОРМИ ЕЛЕКТРОННОГО НАВЧАННЯ HELP В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗВО ПРИ ПІДГОТОВЦІ ЗДОБУВАЧІВ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 081 ПРАВО?

Вступ. Актуальність. В умовах появи нових викликів у підготовці правників для задоволення потреб особи, суспільства і держави у професійній правничій допомозі, в т.ч. й в умовах дії правового режиму воєнного стану, вирішення питань внутрішньодержавного та глобального значення, істотно актуалізується проблематика «якості» підготовки відповідних фахівців, «дефектність» якої може обумовити появу наслідків, масштаби яких складно навіть уявити. Індикаторами вимірюваності «якості» підготовки правників можна вважати ступінь їх залученості до процесів надання професійної правничої допомоги (у різних сферах, організаційно-правових формах, інституційній приналежності тощо) у відносинах «незалежно від кордонів», у конкурентному відборі нарівні із випускниками різних (у глобальному вимірі) правничих шкіл. Досягти цього можливо не лише завдяки оптимізації мережі правни-

чих шкіл (конкурентноспроможні суб'єкти надання освітніх послуг), але й ресурсного супроводу їх функціонування, складниками якого є не тільки показники кадрового забезпечення, матеріально-технічне обладнання, але й методологія навчання, адаптована до потреб реального часу, запитів «професійного ринку», із акцентом на сучасну ідентифікацію «запиту майбутнього». З огляду на вимушене впровадження дистанційної та змішаної форм навчання у ЗВО, що, з одного боку, істотно звузило «маневреність» освітнього процесу, його ресурсного супроводу, негативно вплинувши, насамперед, на практичну його складову, водночас, з іншого боку, актуалізувало пошук нових сучасних можливостей для забезпечення «якісної» підготовки правників, в т.ч. й за рахунок акценту уваги на використанні в освітньому процесі платформ електронного професійного навчання, що цілком узгоджується із європейськими

підходами до організаційного супроводу та методології навчання правників. Пріоритетизація у використанні альтернативних (у розумінні співвідношення із традиційними) форм і методів навчання, в т.ч. й із акцентом на платформи електронного професійного навчання, використання яких дозволяє одночасно зосередитися не тільки на професійних компетентностях майбутніх правників, але й мовних, когнітивних, цифрових аналогах, актуалізує потребу поглибленого з'ясування їх реального ресурсу й можливостей для використання особливо в умовах суцільної цифровізації «правового професійного простору». Останнє знайшло своє закріплення у низці актів чинного вітчизняного законодавства, серед яких, наприклад, Наказ Міністерства освіти і науки України 20.07.2022 року № 644 (зі змінами) «Про затвердження стандарту вищої освіти зі спеціальності 081 Право для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти», Наказ Міністерства освіти і науки України 20.07.2022 року № 643 (зі змінами) «Про затвердження стандарту вищої освіти зі спеціальності 081 Право для другого (магістерського) рівня вищої освіти».

Ця теза у повному обсязі узгоджується із потребами держави у відповідних кадрових ресурсах для періоду війни та повоєнної відбудови України (План повоєнного відновлення України) й корелюється із стратегічними цілями сталого розвитку суспільства, в т.ч. й у використанні людського ресурсу (Указ Президента України від 30.09.2019 року № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року»). Для досягнення мети підготовки правників, спроможних задовольнити потреби суспільства, держави, особи у якісних професійних правничих послугах, вирішенні питань реалізації внутрішніх та зовнішніх функцій держави й існування останньої як партнера у світовому просторі, із урахуванням реалій освітнього процесу, доцільним є максимальне використання всіх без винятку освітніх ресурсів і, насамперед ресурсоекономних, адаптованих до потреб

часу, орієнтованих на максимальне масштабування їх результатів у професійній діяльності «без кордонів», платформ електронного професійного навчання, своє чільне місце серед яких посідає платформа електронного професійного навчання HELP. Не зважаючи до досить тривалу історію існування останньої, в Україні її ресурс, на жаль, використовується, і насамперед у ЗВО, досить фрагментарно, тим самим втрачається додатковий шанс для використання загальнодоступного якісного освітньо-методологічного продукту, що визнати виправданим не можна. **Мета роботи** – на підставі аналізу наявних тематичних джерел обґрунтувати можливість і доцільність використання платформи електронного навчання HELP у ЗВО для підготовки правників як передумови якісного результату підготовки фахівців для потреб реального часу. **Об'єкт** – суспільні відносини, що виникають під час підготовки правників у ЗВО, в т.ч. й із використанням ресурсу платформ електронного навчання. **Предмет** – ресурс платформи електронного навчання HELP й обґрунтування доцільності його використання для забезпечення «якісного» навчання правників у ЗВО. **Методологічну базу дослідження** сформовано завдяки поєднанню «кабінетного дослідження», із акцентом уваги на джерела щодо змісту, ролі, специфіки платформи електронного навчання HELP, використання спеціально-юридичного, логічного, порівняльно-правового методів, а також синтезу та аналізу для обґрунтування доцільності її використання як інноваційного інструментарію в освітньому процесі ЗВО при підготовці правників в умовах сучасних викликів для задоволення потреб «ринку професійних правничих кадрів без кордонів. **Ступінь дослідження проблеми.** З огляду на відсутність комплексних тематичних монографічних робіт, домінуючими є або роботи публіцистичного змісту, або ж роботи інформаційно-роз'яснювального призначення, із розміщенням їх на офіційних сайтах HELP, Офісу Ради Європи, його партнерів, в т.ч. й національних партнерів.

Основний зміст. I. Платформа електронного навчання HELP як інструмент професійного навчання. HELP (Human Rights Education for Legal Professionals) – «Європейська програма з навчання у сфері прав людини для представників юридичних професій ... основне призначення якої підтримка держав-членів Ради Європи в імplementації Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) на національному рівні у відповідності до Рекомендації Комітету Міністрів (2004) 4, Інтерлакенської декларації (2010), Брайтонської декларації (2012) і Брюссельської декларації (2014) [1]. Вона є цільовою за суб'єктною ознакою, оскільки зорієнтована на правників (вже сама назва містить вказівку про це – «для представників юридичних професій»), при цьому навіть спостерігається суб'єктна цільова спеціалізація, із її розподілом (з 2012 року): проекти для суддів, прокурорів, об'єднань адвокатів, юристів. Хоча вже сама назва містить вказівку на орієнтацію навчального контенту на «представників юридичних професій», втім цілком можливим є використання Платформи і для здобувачів вищої освіти в освітньому процесі ЗВО, із акцентом на використання отриманих знань та компетентностей в подальшому у їх професійній діяльності. Відповідна платформа є цільовою і за змістовною ознакою, оскільки вже сама назва містить вказівку на це «... у сфері прав людини», більше того її основне призначення полягає у тому, щоб «... сприяти державам-членам у застосуванні ЄКПЛ на національному рівні ... зміцненні можливостей представників юридичних професій ... застосовувати ЄКПЛ у своїй повсякденній діяльності» [1], «... ефективно і правильно застосовувати ЄКПЛ під час розгляду й вирішення справ, надання послуг на національному рівні» [1]. Вона є освітньою за своєю видовою належністю, бо передбачає формування мережі національних навчальних закладів для цільової аудиторії (за спеціалізацією представників юридичних професій), а також використання платформи електронного

навчання для зазначених осіб та представників інших юридичних професій («юристів») у сфері прав людини й відповідно методологію такого навчання. Кожен із зазначених її елементів доцільно розглядати у розрізі глобальному та національному (адаптованому). Якщо перший охоплює модель відносин «для держав-членів Ради Європи» й представляє собою узагальнений формат, «базову» модель, тоді як другий – це вже адаптований для потреб, запитів конкретної держави варіант, як-то: HELP і HELP для України відповідно.

Унікальність HELP як платформи електронного професійного навчання формується завдяки саме поєднанню всіх трьох вищезазначених складових. Інституційний елемент формує «... загальноєвропейська мережа національних навчальних закладів для цільових категорій представників юридичних професій, яка покликана реалізовувати п. 9 ві Брайтонської декларації (2012), що обумовлена її призначенням як мережі установ ... які сприяють розвитку і просуванню поточного та подальшого навчання юристів стандартам ЕКПЛ згідно із тлумаченням ЄСПЛ, а також обміну позитивними практиками, надання консультацій з питань навчальних програм, методології навчання, навчальних джерел, із пріоритетизацією тем для перспективних навчальних заходів» [1]. Із акцентом на «домінуючу» роль в якості національних навчальних закладів Національної школи суддів України [2], Вищої школи адвокатури Національної асоціації адвокатів України [3], Тренінгового центру прокурорів України [4], все ж таки варто стверджувати, що чітко спостерігається реалізація принципу спеціалізації у їх відборі й побудові загальної архітектури інституційної мережі HELP в Україні. Залучення інших суб'єктів підготовки правників (саме підготовки, оскільки всі три вищезазначені суб'єкти є навчальними інституціями для осіб, які вже є представниками юридичних професій) є опосередкованим, насамперед, завдяки підготовці науково-педагогічних пра-

цівників в якості тренерів (HELP Training of Trainers) як «... тренерів HELP для своїх національних навчальних закладів», що й дозволяє вести мову про інституційну мережу національних навчальних закладів для підготовки (підвищення кваліфікації) представників юридичних професій й опосередковане (на підставі договорів про співпрацю із Офісом Ради Європи в Україні) інших навчальних закладів, які здійснюють підготовку здобувачів вищої освіти за спеціальністю 081 Право.

Не менш значимою є HELP як платформа електронного фахового навчання, із поєднанням ресурсів дистанційного або ж змішаного навчання для цільових аудиторій та ресурсів для самопідготовки з питань ЄКПЛ, ЄСПЛ. Навчальний контент сформований, із урахуванням практики ЄСПЛ, й його постійним оновленням, що забезпечує його актуальність та привабливість для використання у професійній діяльності правників. Навчальний контент сформований так, що охоплює посібники з методології навчання HELP, довідники, презентації, відеоматеріали, практичні вправи, завдання для поточного та підсумкового контролю, рекомендовані для опрацювання джерела, електронні навчальні курси, підготовлені за окремими статтями ЄКПЛ. Оскільки ресурси запропоновані як англійською мовою, так і у перекладі іншими мовами, це дозволяє також «прокачати» свої «мовні скіли», водночас забезпечуючи доступність відповідних ресурсів для осіб, іншомовна спроможність яких є невисокою. Можливість отримання за підсумками успішного завершення вивчення електронних курсів платформи HELP сертифікату, із зазначенням кредитів ЄКТС, є «додатковим бонусом», з огляду на можливість використання його для визначення в якості результатів навчання за неформальною (інформальною) освітою або ж підвищення кваліфікації.

З огляду на те, що платформа HELP для розміщення навчального контенту використовує платформу Moodle й доступ до неї є безоплатним, її цілком можна використовувати як

ефективний, зручний інструмент фахового навчання у будь-який зручний час для правників, без «прив'язки» до часу, місця, особливостей розпорядку робочого дня, умов професійної діяльності, особливих освітніх потреб особи тощо. Можливість використання цієї платформи є ресурсоекономним, оскільки мінімізує кадрові затрати, із можливістю одночасного залучення в якості користувачів великої кількості осіб. Платформа Moodle дозволяє не тільки надати для вивчення достатньо великий за обсягом навчальний матеріал, але й одночасно забезпечити його експертний супровід – зворотній зв'язок, форум для спілкування, завдання для перевірки поточного та підсумкового рівня засвоєння матеріалу, реагування на потреби національного ринку правничої праці та правничих послуг, з огляду на адаптацію змісту національних навчальних курсів, впровадження нових навчальних курсів (наприклад, «Міжнародне гуманітарне право та права людини», «Протидія торгівлі людьми та захист постраждалих осіб», Проєкт «HELP (Освіта в галузі прав людини для юристів) для України, в тому числі під час війни», «Тимчасовий захист у ЄС» тощо).

II. Чи можливо все ж таки використовувати HELP в освітньому процесі у ЗВО в Україні?

Одразу ж варто, з огляду на вищезазначені характеристики платформи електронного фахового навчання HELP, зазначити, що не тільки можливим, але й доцільним є її використання в освітньому процесі у ЗВО при підготовці здобувачів за спеціальністю 081 Право. Обґрунтуванням може слугувати наступне. По-перше, з огляду на змістовне спрямування HELP, цілком логічно стверджувати, що контент, пов'язаний із ЄКПЛ є важливим для освітнього процесу для здобувачів всіх рівнів вищої освіти. У Стандартах вищої освіти для першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти зі спеціальності 081 Право передбачено набуття здобувачами відповідних тематичних фахових компетентностей, а у Програмах Єдиного

фахового вступного випробування і Єдиного державного кваліфікаційного іспиту зі спеціальності 081 Право – перевірку рівня здобувачами таких компетентностей. Так, наприклад, Стандарт вищої освіти для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти фіксує в якості спеціальних (фахових) компетентностей «... СК4. Здатність застосовувати Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, а також прецедентну практику Європейського суду з прав людини», із одночасною синхронізацією цих положень на рівні результатів навчання «... РН 2. Знати та розуміти міжнародні стандарти прав людини, положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також практику Європейського суду з прав людини» [5]. Стандарт вищої освіти для другого (магістерського) рівня пропонує більш деталізований варіант на рівні спеціальних (фахових) компетентностей, а саме: «... СК3. Здатність аналізувати та оцінювати вплив Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також практики Європейського суду з прав людини на розвиток правової системи та правозастосування в Україні» [6]. У Програмах ЄФВВ та ЄДКІ відповідні тематичні положення виокремлені поряд з іншими. З урахуванням цього, використання платформи електронного фахового навчання HELP є не тільки можливим, але вбачається й цілком доцільним. Її використання можливим є при вивченні освітніх компонентів, безпосередньо пов'язаних із ЄКПЛ та ЄСПЛ, як обов'язкових фахових освітніх компонентів, так і освітніх компонентів вільного вибору, оскільки перелік навчальних курсів, які пропонуються платформою HELP, є досить великим і різноманітним (наприклад, «Антидискримінація», «Придулок і права людини», «Кіберзлочини і електронні злочини», «Права людини в збройних силах», «Діти, мігранти і біжінці» тощо). Підтвердженням того, що ресурс платформи цілком може бути орієнтованим не тільки на правників, але й на майбутніх правників, якими і є здобувачів, які навчаються у ЗВО за відпо-

відною спеціальністю, може слугувати і новий Проєкт «HELP (Освіта в галузі прав людини для юристів) для України, в тому числі під час війни» [7], в описі якого чітко зазначено, що він зорієнтований на «... підвищення кваліфікації нинішніх/майбутніх юристів в Україні (суддів, прокурорів, адвокатів, інших працівників суду та студентів-юристів) для ефективного застосування ними європейських стандартів у галузі прав людини, зокрема і під час війни» [7], де, поряд із правниками, міститься чітка вказівка на респондентів, якими є «студенти-юристи». Більше того, має місце уточнення позиції розробників, а саме «... Проєкт надасть підтримку ... також юридичним факультетам/університетам для підвищення кваліфікації нинішніх і майбутніх юристів у сфері стандартів та практик Ради Європи ... студенти-правники потребують постійного вдосконалення своїх знань щодо європейських стандартів у галузі прав людини (під час війни зокрема), оскільки незабаром вони стануть юристами-практиками» [7]. Це підтверджує зорієнтованість (а отже й доцільність використання) контенту на здобувачів вищої освіти і можливість використання («... Проєкт надасть підтримку факультетам ...») ЗВО.

По-друге, навчальна методологія HELP дозволяє рекомендацію її використання як під час вивчення освітніх компонентів (як складову частину при опануванні окремих тем, виконання завдань для групової роботи, для виконання індивідуальних завдань тощо), так і в якості платформи додаткових навчальних ресурсів для додаткового вивчення матеріалу, для отримання знань і компетентностей, із зарахуванням результатів навчання (сертифікати) як результатів, отриманих в результатів неформальної (інформальної) освіти. Вивчення запропонованого контенту платформи дозволяє систематизувати знання й поглибити їх, із урахуванням спеціалізації окремого напрямку, статті, теми тощо. З огляду на унормовані вимоги щодо обсягу навчального навантаження для здобувачів певного рівня вищої освіти (для кожного

рівня свої нормативи), цілком виправданою виглядає рекомендація використання відповідного інструменту для посилення рівня фахової підготовки здобувачів. А, з огляду на специфіку контенту, орієнтацію на практикоспрямовану підготовку здобувачів, використання контенту платформи HELP сприяє розвитку когнітивних компетентностей здобувачів щодо застосування отриманих знань та компетентностей для вирішення практичних завдань під час проходження практики та у процесі своєї професійної діяльності. Адаптованість контенту платформи до запитів національного правозастосування дозволяє використання його як «базового», «модельованого» не тільки в освітньому процесі, але й під час поточної та підсумкової атестації рівня підготовки здобувачів. По-третє, ресурсна економічність платформи HELP, а також синхронізація із платформою Moodle, яку використовують в освітньому процесі більшість вітчизняних ЗВО, дозволяє рекомендувати її використання як інструменту для дистанційної та змішаної форми навчання або ж додаткового ресурсу для очної форми навчання. Автономія у визначенні здобувачами часу, місця, послідовності дій, повторюваності останній при використанні платформи HELP підвищує її привабливість й можливість її одночасного використання значною кількістю осіб, як і можливість її використання, з урахуванням різних життєвих умов, в т.ч. й їх зміни. Пор-четверте, надання доступу до навчального контенту, запропонованого різними мовами, дозволяє здобувачам додатково вдосконалити свої мовні компетентності професійного спрямування, збільшувати свій словниковий запас, працювати із нормативними та процесуальними документами, що також передбачено у Стандартах вищої освіти різних рівнів для спеціальності 081 Право, а отже використання платформи цілком сприяє і досягненню відповідних цілей. А розміщення матеріалів з дослідження проблемних питань застосування ЄВПЛ, практики ЄСПЛ, дозволяє рекомендувати її для

використання здобувачами та науково-педагогічними працівниками під час наукових досліджень. По-п'яте, рекомендувати використання відповідної платформи цілком можливо і для науково-педагогічних працівників, які забезпечують викладання відповідних освітніх компонентів, безпосередньо пов'язаних із ЄКПЛ, ЄСПЛ, для використання контенту для практичних занять, для індивідуальних завдань, для тестових завдань з метою моніторингу поточного рівня підготовки здобувачів, а також для підготовки лекційних матеріалів, навчально-методичних розробок, оскільки контент платформи постійно оновлюється, отже його зміст є актуальним, в т.ч. із урахуванням запитів часу, потреб держави. Для науково-педагогічних працівників HELP може бути цікавою й з огляду можливості участі у HELP Training of Trainers й набуття статусу сертифікованого тренера, доступу до співпраці із національними навчальними закладами для цільових аудиторій правників, а також для вдосконалення, з урахуванням отриманих можливостей, освітнього процесу у тих ЗВО, викладання в яких забезпечують.

В умовах зміни парадигми освітньої моделі підготовки здобувачів за спеціальністю 081 Право, посилення засад цифровізації відповідного процесу, використання платформи HELP є не просто можливим, а й навіть нагальним, обов'язковим, доцільним, тим більше в умовах реалізації євроінтеграційних державотворчих та правотворчих прагнень України, запиту держави і суспільства на правників, спроможних працювати в умовах єдиного європейського правового простору.

Висновки. Платформа HELP (Human Rights Education for Legal Professionals), з огляду на її цільову орієнтованість за суб'єктною ознакою, змістовне наповнення, а також методологічну характеристику та ресурсну економічність, цілком варто вважати інноваційним освітнім інструментом, використання якого в освітньому процесі ЗВО при підготовці здобувачів за спеціальністю 081 Право є не тільки можливим, але й об'єктивно виправ-

даним, необхідним задля задоволення запиту держави і суспільства у професійних кадрах, спроможних інтегрувати до європейського правового простору й забезпечити

ефективний супровід відповідних державотворчих та правотворчих процесів, із урахуванням національних потреб останніх та викликів реального часу.

Анотація

Актуальність. В умовах появи нових викликів у підготовці правників для задоволення потреб особи, суспільства і держави у професійній правничій допомозі, в т.ч. й в умовах дії правового режиму воєнного стану, вирішення питань внутрішньодержавного та глобального значення, істотно актуалізується проблематика «якості» підготовки відповідних фахівців, «дефектність» якої може обумовити появу наслідків, масштаби яких складно навіть уявити. Індикаторами вимірюваності «якості» підготовки правників можна вважати ступінь їх залученості до процесів надання професійної правничої допомоги (у різних сферах, організаційно-правових формах, інституційній приналежності тощо) у відносинах «незалежно від кордонів», у конкурентному відборі нарівні із випускниками різних (у глобальному вимірі) правничих шкіл. Досягти цього можливо не лише завдяки оптимізації мережі правничих шкіл (конкурентноспроможні суб'єкти надання освітніх послуг), але й ресурсного супроводу їх функціонування, складниками якого є не тільки показники кадрового забезпечення, матеріально-технічне обладнання, але й методологія навчання, адаптована до потреб реального часу, запитів «професійного ринку», із акцентом на сучасну ідентифікацію «запиту майбутнього». З огляду на вимушенозумовлене впровадження дистанційної та змішаної форм навчання у ЗВО, що, з одного боку, істотно звузило «маневреність» освітнього процесу, його ресурсного супроводу, негативно вплинувши, насамперед, на практичну його складову, водночас, з іншого боку, актуалізувало пошук нових сучасних можливостей для забезпечення «якісної» підготовки правників, в т.ч. й за рахунок акценту уваги на використанні в освітньому процесі платформ електронного професійного навчання, що цілком узгоджується із європейськими підходами до організаційного супроводу та методології навчання правників. Пріоритезація у використанні альтернативних (у розумінні співвідношення із традиційними) форм і методів навчання, в т.ч. й із акцентом на платформи електронного професійного навчання, використання яких дозволяє одночасно зосередитися не тільки на професійних компетентностях майбутніх правників, але й мовних, когнітивних, цифрових аналогах, актуалізує потребу поглибленого з'ясування їх реального ресурсу й можливостей для використання особливо в умовах суцільної цифровізації «правового професійного простору». Останнє знайшло своє закріплення у низці актів чинного вітчизняного законодавства, серед яких, наприклад, Наказ Міністерства освіти і науки України 20.07.2022 року № 644 (зі змінами) «Про затвердження стандарту вищої освіти зі спеціальності 081 Право для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти», Наказ Міністерства освіти і науки України 20.07.2022 року № 643 (зі змінами) «Про затвердження стандарту вищої освіти зі спеціальності 081 Право для другого (магістерського) рівня вищої освіти».

Ця теза у повному обсязі узгоджується із потребами держави у відповідних кадрових ресурсах для періоду війни та повоєнної відбудови України (План повоєнного відновлення України) й корелюється із стратегічними цілями сталого розвитку суспільства, в т.ч. й у використанні людського ресурсу (Указ Президента України від 30.09.2019 року № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року»). Для досягнення мети підготовки правників, спроможних задовольнити потреби суспільства, держави, особи у якісних професійних правничих послугах, вирішенні питань реалізації внутрішніх та зовнішніх функцій держави й існування останньої як партнера у світовому просторі, із урахуванням реалій освітнього процесу, доціль-

ним є максимальне використання всіх без винятку освітніх ресурсів і, насамперед ресурсоекономних, адаптованих до потреб часу, орієнтованих на максимальне масштабування їх результатів у професійній діяльності «без кордонів», платформ електронного професійного навчання, своє чільне місце серед яких посідає платформа електронного професійного навчання HELP. Не зважаючи до досить тривалу історію існування останньої, в Україні її ресурс, на жаль, використовується, і насамперед у ЗВО, досить фрагментарно, тим самим втрачається додатковий шанс для використання загальнодоступного якісного освітньо-методологічного продукту, що визнати виправданим не можна. **Мета роботи** – на підставі аналізу наявних тематичних джерел обґрунтувати можливість і доцільність використання платформи електронного навчання HELP у ЗВО для підготовки правників як передумови якісного результату підготовки фахівців для потреб реального часу. Об'єкт – суспільні відносини, що виникають під час підготовки правників у ЗВО, в т.ч. й із використанням ресурсу платформ електронного навчання. **Предмет** – ресурс платформи електронного навчання HELP й обґрунтування доцільності його використання для забезпечення «якісного» навчання правників у ЗВО. **Методологічну базу дослідження** сформовано завдяки поєднанню «кабінетного дослідження», із акцентом уваги на джерела щодо змісту, ролі, специфіки платформи електронного навчання HELP, використання спеціально-юридичного, логічного, порівняльно-правового методів, а також синтезу та аналізу для обґрунтування доцільності її використання як інноваційного інструментарію в освітньому процесі ЗВО при підготовці правників в умовах сучасних викликів для задоволення потреб «ринку професійних правничих кадрів без кордонів». **Висновки.** Платформа HELP (Human Rights Education for Legal Professionals), з огляду на її цільову орієнтованість за суб'єктною ознакою, змістовне наповнення, а також методологічну характеристику та ресурсну економність, цілком варто вважати інноваційним освітнім інструментом, використання якого в освітньому процесі ЗВО при підготовці здобувачів за спеціальністю 081 Право є не тільки можливим, але й об'єктивно виправданим, необхідним задля задоволення запиту держави і суспільства у професійних кадрах, спроможних інтегрувати до єдиного європейського правового простору й забезпечити ефективний супровід відповідних державотворчих та правотворчих процесів, із урахуванням національних потреб останніх та викликів реального часу.

Ключові слова: HELP, платформа електронного навчання, освітній процес, право, здобувачів, інновація, методологія, освітній контент, сфера прав людини, мережа навчальних закладів

Verlos N.V., Kolomoiets T.O., Shumeiko I.P. Is it advisable to use the e-learning platform HELP in the educational process of the university in the training of applicants in the specialty 081 law?

Summary

Relevance. Given the emergence of new challenges in the training of lawyers to meet the needs of individuals, society and the State for professional legal aid, including in the context of the martial law regime, and in the context of addressing issues of domestic and global importance, the issue of «quality» of training of relevant specialists is becoming significantly more relevant, and its «defectiveness» may lead to consequences which are difficult to even imagine. Indicators of the measurability of the «quality» of legal training can be considered the degree of their involvement in the processes of providing professional legal aid (in various fields, organisational and legal forms, institutional affiliation, etc.) in relations «regardless of borders», in competitive selection on a par with graduates of different (in the global dimension) law schools. This can be achieved not only by optimising the network of law schools (competitive providers of educational services), but also by providing resource support for their functioning, which includes not only staffing indicators, material

and technical equipment, but also a teaching methodology adapted to the needs of the real time, the demands of the «professional market», with an emphasis on the modern identification of the «demand of the future». Given the forced introduction of distance and blended learning in higher education institutions, which, on the one hand, has significantly narrowed the «manoeuvrability» of the educational process and its resource support, negatively affecting, first of all, its practical component, while, on the other hand, it has actualised the search for new modern opportunities to ensure «quality» training of lawyers, including through the emphasis on the use of e-learning platforms. This is in line with European approaches to organisational support and methodology of legal education, which is fully consistent with the European approaches to organisational support and methodology of legal education. The priority in the use of alternative (in the sense of correlation with traditional) forms and methods of teaching, including with an emphasis on e-learning platforms, the use of which allows simultaneously focusing not only on the professional competencies of future lawyers, but also on linguistic, cognitive, and digital analogues, makes it necessary to clarify in depth their real resource and possibilities for use, especially in the context of the continuous digitalisation of the «legal professional space». The latter is enshrined in a number of acts of current domestic legislation, including, for example, Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 644 (as amended) of 20.07.2022 «On Approval of the Standard of Higher Education in the Specialty 081 Law for the First (Bachelor's) Level of Higher Education», Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 643 (as amended) of 20.07.2022 «On Approval of the Standard of Higher Education in the Specialty 081 Law for the Second (Master's) Level of Higher Education». This thesis is fully consistent with the needs of the State in the relevant human resources for the period of war and post-war reconstruction of Ukraine (the Plan for Post-War Reconstruction of Ukraine) and correlates with the strategic goals of sustainable development of society, including the use of human resources (Decree of the President of Ukraine No. 722/2019 of 30 September 2019 «On the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period up to 2030»). In order to achieve the goal of training lawyers capable of meeting the needs of society, the state, and individuals in high-quality professional legal services, addressing the implementation of internal and external functions of the state and the existence of the latter as a partner in the global space, taking into account the realities of the educational process, it is advisable to make maximum use of all educational resources without exception, and, above all, resource-saving, adapted to the needs of the time, focused on maximising their results in professional activities «without borders», platforms. Despite the rather long history of the latter's existence, unfortunately, in Ukraine its resources are used, primarily in higher education institutions, rather fragmentarily, thus losing an additional chance to use a publicly available high-quality educational and methodological product, which cannot be justified. The purpose of the study is to substantiate the possibility and expediency of using the HELP e-learning platform in higher education institutions for the training of lawyers as a prerequisite for a high-quality result of training specialists for real-time needs, based on the analysis of available thematic sources. **Object** - social relations arising in the course of training of lawyers in higher education institutions, including the use of e-learning platforms. **The subject** matter is the resource of the HELP e-learning platform and the justification of the expediency of its use to ensure «quality» training of lawyers in higher education institutions. The **methodological basis** of the study is formed by a combination of «desk research», with a focus on sources on the content, role, specifics of the HELP e-learning platform, the use of special legal, logical, comparative legal methods, as well as synthesis and analysis to substantiate the feasibility of its use as an innovative tool in the educational process of higher education institutions in the training of lawyers in the context of modern challenges to meet the needs of the «market of legal professionals without borders». **Conclusions.** The HELP platform (Human Rights Education

for Legal Professionals), given its target orientation on the basis of subject matter, content, as well as methodological characteristics and resource efficiency, should be considered an innovative educational tool, the use of which in the educational process of higher education institutions in the training of applicants for the speciality 081 Law is not only possible but also objectively justified, necessary to meet the demand of the State and society for professional staff capable of integrating into the single European legal space and providing effective support to the relevant State and law-making processes, taking into account the national needs of the latter and the challenges of real time.

Key words: HELP, e-learning platform, educational process, law, students, innovation, methodology, educational content, human rights, network of educational institutions.

Список використаних джерел:

1. Що таке HELP? URL: <https://www.coe.int/uk/web/help-country/about-help>
2. Дистанційний курс HELP «Права людини в збройних силах». URL: <https://nsj.gov.ua/ua/news/distantsiyniy-kurs-help-prava-ludini-v-zbroynih-silah/>
3. Курси програми Ради Європи HELP доступні до проходження українською мовою. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/kursi-na-platformi-help-rje-dostupni-do-prohodzennia-ukrayinskoiu-movoju>
4. Команда Тренінгового центру прокурорів України продовжує активну співпрацю з Радою Європи. URL: <https://ptcu.gp.gov.ua/uk/2023/08/treningovyj-czentr-prokuroziv-ukrayiny-razom-z-ofisom-rady-yevropy-na-platformi-help-zapustyly-dystancijnyj-kurs-dosudove-rozsliduvannya-yekpl/>
5. Стандарт вищої освіти для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 081 Право: Наказ Міністерства освіти і науки України від 20.07.2022 року № 644 (зі змінами). URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishchaosvita/zatverdzeni%20standarty/2022/07/21/081-pravo-bakalavr-zi-zminamy-644-20.03.2023.pdf>
6. Стандарт вищої освіти для другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 081 Право: Наказ Міністерства освіти і науки України від 20.07.2022 року № 643 (зі змінами). URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishchaosvita/zatverdzeni%20standarty/2022/07/21/081-pravo-magistr-zizminami-643-20032023.pdf>
7. Проєкт «HELP (Освіта в галузі прав людини для юристів) для України, в тому числі під час війни». URL: [https://www.coe.int/uk/web/kyiv/project-help-human-rights-education-for-legal-professionals-for-ukraine-including-during-wartime#{%22189826199%22:\[0\]}](https://www.coe.int/uk/web/kyiv/project-help-human-rights-education-for-legal-professionals-for-ukraine-including-during-wartime#{%22189826199%22:[0])

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.3.25>

Ковбас І.В.

*д.ю.н, доцент кафедри публічного права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

Редько О.М.

*Член Ради адвокатів Чернівецької області,
адвокат, спеціаліст з права*

Колотило М.Ю.

*магістр права,
помічник директора ПАТ «Укрнафта»*

ДЕНОТАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЇЇ ЗМІСТУ

Актуальність тематики дослідження. Дослідження адміністративної процесуальної форми в юридичній науці є важливим елементом систематизації діяльності уповноважених суб'єктів. Відтак, науковий фокус вирішення юридичних справ, у тому числі й адміністративних неодмінно охоплює знання про названу діяльність на окремих етапах упорядкування публічно-правових відносин.

Пропонуючи поняття адміністративної процесуальної форми у більшості випадків дослідники залишають по-за увагою його важливі складові, оскільки сенс, який у нього вкладається не є концентрованим знанням про такий предмет з урахуванням множинності значень. Вважаємо, що саме у такий спосіб формується спрощення обіходової юридичної термінології, котре у майбутньому спотворює істинний предмет конкретного поняття. Денотація процесуальної форми, як невід'ємний елемент поняття відіграє важливу роль у концентрації наукових знань та формулюванні необхідних узагальнень з метою виділення саме предметної області та, зокрема, відмежуванні такого поняття від суміжних правових понять.

Огляд останніх досліджень та публікацій. Варто наголосити, що дослідження

адміністративної процесуальної форми здійснювали вітчизняні дослідники з використанням широкого арсеналу методів пізнання, що дало змогу сформувати окремі пласти наукової інформації. Мається на увазі, наприклад: В. Авер'янов відстоював позицію щодо змішаної матеріально-процесуальної природи норм адміністративного права, результатами наукових розвідок М. Тищенка та О. Бандурки стали твердження про форму будь-якої діяльності суб'єктів владних повноважень та судів як процесуальної, О. Рябенко здійснювала дослідження процесуальної форми в системі юридичних гарантій забезпечення прав і свобод людини та громадянина, В. Тильчик, досліджуючи динаміку процесуальної форми, враховуючи сучасний стан розвитку дотримується концепції співвідношення форми та змісту діяльності адміністративних судів з вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин, О. Миколенко в названому контексті наукового пошуку дотримується так званого правила «про адміністративну процедуру», А. Школик виходить із генетичних ознак поняття «адміністративний процес» та «адміністративна процедура», тощо.

Варто констатувати, що попри великий масив наукової інформації, процес її системати-

зації та як наслідок упровадження таких результатів наукової діяльності в практику правового регулювання відбувається повільно й не завжди відображає реальні рекомендації дослідників.

Виклад основного матеріалу. Денотація процесуальної форми у вітчизняній правовій науці є наслідком симбіозу упорядкування публічних відносин засобами адміністративного права. Традиції радянської науки адміністративного права рефлексивно переносилися в українське правове поле. Чітке протиставлення держави та соціуму в радянський період створило умови для виділення управлінської діяльності як керованого впливу щодо підпорядкованих осіб, зокрема й з використанням можливостей адміністративного (владного) примусу. Поступове усвідомлення, а також практика функціонування демократичних країн [1] у даному напрямі, стали ґрунтом для переосмислення ролі держави та вектору її взаємодії з громадянами.

Названий зміст та спрямування державної діяльності чітко ілюструється в узагальнених висновках щодо ідентифікації процесуальної форми. Так, означеним поняттям, з середини семидесятих років до розпаду Радянського Союзу, позначався прояв юрисдикційної діяльності органів державного управління. Особливостями такої діяльності, котрі до речі збереглися й до сьогодні були справи про адміністративні правопорушення, як елемент забезпечення публічного порядку та публічної безпеки юрисдикційними органами.

З прийняттям нормативно-правового акту, котрим встановлювалося право подання скарги, до юрисдикційної діяльності зараховувалося й розгляд скарг громадян як елемент взаємодії між органами, їх посадовими особами, у спосіб подання відповідного звернення – заяви. Варто відзначити, що указаний період ознаменовано виділенням окремого напрямку з усіх звернень. Зважаючи на те, що взаємодія з юрисдикційними органами у більшості випадків починалась зі скарг, ідентифікація розгляду та вирішення звернень громадян позначалася процесом з огляду на

формально структурований зміст діяльності (звернення, розгляд, рішення) та зараховувалася до юрисдикційного, оскільки в основі лежав конфлікт.

Після впровадження вітчизняної моделі адміністративного судочинства, діяльність з вирішення адміністративних справ розширилася їх «новим» видом, суб'єктами та нормами. Остаточне переформатування процесуальної форми відбулося після прийняття та введення у дію адміністративного процедурного законодавства [2].

Перелічені етапи формування процесуальної форми діяльності уповноважених суб'єктів (публічної адміністрації, суду) супроводжувалися науковими доробками в яких стверджувалася наявність автономних, узагальнюючих, широких та вузьких підходів. Так, окремі вчені систематизують підходи до розуміння юридичного процесу, як юрисдикційну та іншу охоронну діяльність органів правосуддя, що спрямована на вирішення спорів і здійснення правового примусу; юрисдикційну чи іншу охоронну діяльність уповноважених органів держави та інших суб'єктів; правотворчу та правозастосовну діяльність компетентних органів держави; реалізацію матеріально-правових норм незалежно від форм такої реалізації; всю юридичну діяльність державних органів у сферах правотворчості, правозастосування, контролю тощо; реалізацію організаційно-правові форми діяльності щодо застосування норм матеріального права [3, с. 9]. Такий підхід є комплексним уявленням про процесуальну форму. Причому, вважаємо названий перелік продуктом узагальнення наукових поглядів. Як вже зазначалося множинність значень котрі вкладаються у сенс поняття «адміністративна процесуальна форма» не сприяють точності денотаційної складової, у зв'язку із тим, що єдиним критерієм для узагальнення є «діяльність», а не її однорідні характеристики (ознаки такої діяльності).

Прикладом іншого підходу є твердження, що процесуальній формі притаманні ознаки

юрисдикційного та неюрисдикційного провадження, які визнані процесуальною формою управлінської (адміністративної) та правоохоронної діяльності [4, с. 136-137]. Знову ж, прикметник юрисдикційний чи неюрисдикційний, котрий використовується для позначення відповідної діяльності пропонує практикам виключно умовний поділ діяльності на види. Причому, не зрозумілим видається власне предмет котрий стоїть в основі процесуальної форми. Мається на увазі яку саме діяльність доцільно називати процесуальною – вирішення справ про адміністративні правопорушення, вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин чи скарг громадян на рішення, дії, бездіяльність посадових осіб суб'єктів владних повноважень і навпаки нормотворчу, правозастосовну чи іншу діяльність.

Спроба зафіксувати найбільш значимі зв'язки та елементи при визначенні поняття «процесуальна форма» на думку окремих вчених є базисом для його ідентифікації. Таким чином процесуальна форма створює уявлення про правила організації, порядок і здійснення провадження, умови, що сприяють їх дотриманню. Ураховуючи те, що процесуальна форма формує процедуру здійснення провадження, рух справи за стадіями процесу до вирішення закріплених законом завдань, характерні властивості, основні умови такої діяльності, зумовлюючи виникнення і розвиток процесуальних правовідносин, можна стверджувати приналежність її до правових категорій процесуального права. У відповідній процесуальній формі відбувається розвиток провадження як системного цілісного утворення, здійснюється пізнання суспільно-правового конфлікту та його вирішення [5, с. 75]. Наведена позиція відображає спробу виділити універсальність як ознаку процесуальної форми. Більше того, незважаючи на цінність таких тверджень поза увагою залишаються багато елементів, котрі потребують розмежування чи то уточнення. Мається на увазі позначення конкретних складових,

таких як учасники, характер правовідносин, мета, строки, суб'єкти, норми, тощо.

Така критика влучно ілюструється у висновках В. Тильчика, який зазначає, що процесуальний зміст діяльності та форма її зовнішнього виразу в науці адміністративного права розглядається шляхом визначення співвідношення категорій «процедура», «процес», «провадження». Учені аргументують, що «процес» це не просто форма реалізації права, як про це традиційно заявлено в юридичній науці. Сам по собі «порядок» також не відіграє центральної ролі у сутності розуміння процесу. Через «порядок» визначають і процедури і провадження та власне процесуальна норма. Опосередкування дефініцій усіх вказаних вище понять через «порядок» перешкоджає їх теоретичному аналізу у порівняльно-правовому сенсі. Втрачається сутнісна різниця. Виходячи з цього, прагнучи побачити у процесі його унікальну правову характеристику, його розглядають як метод вирішення правового спору. Процес – це перш за все, система спеціальних засад судочинства, зокрема принципів судочинства як основи справедливого розгляду. Процес – це спосіб, покликаний підтримати громадянський мир та згоду у конфліктних правових відносинах, інструмент казуального втілення справедливості, а не просто регламентований порядок здійснення судової діяльності [6].

Для візуалізації описаного розуміння процесу доцільно уявити його у вигляді збільшувального скла, наводячи яке на спір, видно, хто винуватий і як слід розв'язати справу. В цьому сутність і унікальність даного феномену. Навряд чи варто його порівнювати з іншою процедурно-регламентованою діяльністю, навіть також спрямованою на захист прав, свобод та законних інтересів громадян (інших суб'єктів), і тим більше відшукувати між ними спільне, конструюючи абстракції, що не можуть бути реалізовані практично. Стосовно таких термінів як «бюджетний процес», «податковий процес», «фінансовий процес» варто відмітити, що наявність полі-

семантичного значення слів – ознака «бідності мови». Дійсно, швидше за все у наведених термінологічних конструкціях під «процесом» розуміються «велика», ускладнена процедура. Ці процеси, мають стадії, специфічний склад учасників, які реалізують свої права і обов'язки, вирішують спори, що виникли самостійно, без участі третьої сторони – арбітра, що функціонують відповідно до особливих правових засад, гарантують неупереджену та незалежну оцінку ним фактичних обставин кожної справи та здатного пояснити вірність прийнятого рішення зрозуміло для кожної сторони і суспільства у цілому, прагнучи мінімізувати незадоволення сторони, що не погоджується. Саме така якість дозволяє регламентацію назвати процесом у повному та точному сенсі цього слова. Названі інші подібні до них процеси позбавлені такої юридичної унікальності [7].

У дослідженні І. Литвинюк, сформовано низку сучасних поглядів на процесуальну форму. Разом із тим, варто визнати їх узагальненими щодо відповідної діяльності конкретних суб'єктів. Так, основними підходами до розуміння процесуальної форми є наступні: по-перше, це точно регламентований законом порядок реалізації процесуальної діяльності. На думку авторки таке визначення потребує уточнення понять «порядок» та «процесуальна діяльність», оскільки останнє поняття розкривається по-різному в юридичній літературі, проте всі визначення об'єднують ознаку – діяльність здійснюється виключно державними органами чи їхніми посадовими особами, які ведуть процес. Тому поняття «процесуальна діяльність» не включає ті процесуальні дії, що здійснюються у межах адміністративного судочинства учасниками судового процесу (відповідачем, позивачем, третіми особами, представниками, експертом, свідком, спеціалістом тощо);

По-друге, процесуальна форма – це визначена процесуальним правом структура всього процесу чи окремих його стадій, а також передбачені умови, порядок і послідовність

здійснення процесуальних дій. У цьому терміні необґрунтовано застосовується поняття «структура процесу», адже воно, як і поняття «склад правопорушення», уже набуло свого власного специфічного змісту в юридичній науці. Зазначені поняття не закріплюються нормами права, їхній зміст визначається шляхом тлумачення певних правових норм. До того ж структура юридичного процесу являє собою деякою мірою незмінну сукупність елементів – процесуальних дій, етапів, проваджень та стадій, тоді як порядок (конструкція, алгоритм) здійснення, наприклад окремих етапів адміністративного судочинства, може змінюватися за вимогами законодавства. Під час характеристики процесуальної форми акцент необхідно робити не на елементах структури процесу, а на зовнішніх проявах послідовної діяльності суб'єктів юридичного процесу;

По-третє, процесуальна форма – це встановлені законом умови та порядок здійснення окремих процесуальних дій та офіційне закріплення їх перебігу і результатів. На відміну від попереднього дана дефініція акцентує увагу на офіційному закріпленні результатів учинення процесуальних дій. Це питання заслуговує на увагу, оскільки ухвалення рішення за позовною заявою в одному випадку розглядається вченими як процесуальна дія, а в іншому – як офіційне закріплення їх результату. Оформлення процесуального документа будь-якого характеру завжди є сукупністю певних процесуальних дій, і, відповідно, можна говорити про їх процесуальний порядок складання й оформлення. Але кожен процесуальний документ може бути і як результат більш узагальненого процесуального порядку;

По-четверте, процесуальна форма – це процесуальна процедура. На думку дослідниці зазначені поняття виступають як тотожні [8, 60-62].

Висновки. Підсумовуючи вище викладене, варто зацентувати увагу на особливостях денотації адміністративної процесуальної форми котра має проявлятися крізь призму

юридичної унікальності. Мається на увазі, що сформульовані вітчизняними вченими ключові аспекти унікальності адміністративної процесуальної форми проявляються в низці підходів, котрі відображають реальний стан сучасного правового регулювання. В цьому твердженні заслуговує на увагу підхід В. Колпакова щодо врахування так званих «нормативних центрів» при характеристиці адміністративної процесуальної форми, зокрема як форми діяльності адміністративних судів щодо вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин у порядку визначеному Кодексом адміністративного судочинства. Перевагами такого підходу є низка системних ознак, що дасть змогу чітко назвати діяльність процесуальною та не виходити за межі однорідної діяльності. Відтак, адміністративна процесуальна форма характеризуватиметься сталістю набору учасників адміністративного процесу (позивач, відповідач, інші учасники процесу), однорідністю норм

котрі регулюють відносини, що виникають у процесі вирішення спору у сфері публічно-правових відносин адміністративними судами, процесуальна діяльність характеризуватиметься єдністю завдань та основних засад (закономірностей, принципів) її здійснення, понятійним апаратом, притаманним названій діяльності, визначеністю справ на які поширюється юрисдикція уповноваженого суб'єкта що вирішуються засобами адміністративного судочинства, внутрішньою структурованістю діяльності (формальним визначенням стадій, інших елементів змісту такого виду діяльності), єдиними процесуальними строками здійснення діяльності, взаємним набором процесуальних прав та обов'язків, специфічними заходами процесуального примусу, тощо. Окремо варто наголосити, що використання такого підходу надасть можливість відмежувати процесуальну діяльність у відповідній формі від схожої діяльності, передусім процедурної.

Анотація

В статті розглянуто недоліки при формулюванні та використанні в юридичній науці поняття «адміністративна процесуальна форма». На основі позицій вітчизняних вчених здійснено спробу сформулювати підхід до можливості використання поняття «адміністративна процесуальна форма» враховуючи денотацію як обов'язковий складник такого поняття. Такий підхід проявляється крізь призму юридичної унікальності аналізованого поняття. Мається на увазі, що сформульовані вітчизняними вченими ключові аспекти унікальності адміністративної процесуальної форми проявляються в низці підходів, котрі відображають реальний стан сучасного правового регулювання. Доводиться доцільність враховувати так звані «нормативні центри» при характеристиці адміністративної процесуальної форми, зокрема як форми діяльності адміністративних судів щодо вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин у порядку визначеному Кодексом адміністративного судочинства. Визначено, що переваги такого підходу є низка системних ознак, що дасть змогу чітко назвати діяльність процесуальною та не виходити за межі однорідної діяльності. Відтак, адміністративна процесуальна форма характеризуватиметься сталістю набору учасників адміністративного процесу (позивач, відповідач, інші учасники процесу), однорідністю норм котрі регулюють відносини, що виникають у процесі вирішення спору у сфері публічно-правових відносин адміністративними судами, процесуальна діяльність характеризуватиметься єдністю завдань та основних засад (закономірностей, принципів) її здійснення, понятійним апаратом, притаманним названій діяльності, визначеністю справ на які поширюється юрисдикція уповноваженого суб'єкта що вирішуються засобами адміністративного судочинства, внутрішньою структурованістю діяльності (формальним визначенням стадій, інших елементів змісту такого виду діяльності), єдиними процесуальними строками здійснення діяльності, взаємним набором процесуальних прав та обов'язків, специфічними заходами процесуального примусу, тощо.

Окремо наголошено наголосити, що використання такого підходу надасть можливість відмежувати процесуальну діяльність у відповідній формі від схожої діяльності, передусім процедурної.

Ключові слова: адміністративний процес, адміністративна процесуальна форма, адміністративно-процесуальне право, процесуальні норми, процесуальний статус учасників адміністративного судочинства, адміністративно-процесуальні правовідносини, Кодекс адміністративного судочинства, судовий адміністративний процес, адміністративні процедури, адміністративне провадження, справи про адміністративні правопорушення, звернення громадян.

Kovbas I.V., Redko O.M., Kolotylo M.Yu. Denotation of the administrative procedural form through the prism of its content

Summary

The article examines the shortcomings in the formulation and use of the concept of «administrative procedural form» in legal science. Based on the positions of domestic scientists, an attempt was made to formulate an approach to the possibility of using the concept of «administrative procedural form», taking into account denotation as a mandatory component of such a concept. This approach is manifested through the prism of the legal uniqueness of the analyzed concept. It is implied that the key aspects of the uniqueness of the administrative procedural form formulated by domestic scientists are manifested in a number of approaches that reflect the real state of modern legal regulation. The expediency of taking into account the so-called «normative centers» when characterizing the administrative procedural form, in particular as a form of activity of administrative courts regarding the resolution of disputes in the field of public-law relations in the manner determined by the Code of Administrative Procedure, is proved. It was determined that the advantages of this approach are a number of systemic features that will make it possible to clearly call the activity procedural and not go beyond the boundaries of homogeneous activity. Therefore, the administrative procedural form will be characterized by the constancy of the set of participants in the administrative process (plaintiff, defendant, other participants in the process), the uniformity of norms that regulate relations that arise in the process of resolving disputes in the field of public-law relations by administrative courts, procedural activity will be characterized by the unity of tasks and basic principles (regularities, principles) of its implementation, the conceptual apparatus inherent in the named activity, the definition of cases over which the jurisdiction of the authorized entity extends that are resolved by means of administrative proceedings, the internal structuring of the activity (formal definition of the stages, other elements of the content of this type of activity), uniform procedural terms implementation of activities, a mutual set of procedural rights and obligations, specific measures of procedural coercion, etc.

It is especially important to emphasize that the use of such an approach will provide an opportunity to distinguish procedural activity in an appropriate form from similar activity, primarily procedural.

Key words: administrative process, administrative procedural form, administrative-procedural law, procedural norms, procedural status of participants in administrative proceedings, administrative-procedural legal relations, Code of Administrative Proceedings, judicial administrative process, administrative procedures, cases of administrative offenses, citizen appeals.

Список використаних джерел:

1. Ковбас І., Луців І. Особливості розмежування юрисдикції судів з вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин: одсвід окремих розвинених країн світу. Ерліхівський журнал. 2023. Випуск 7. С. 45-51.
2. Ковбас І. Адміністративна процедура: теорія, сучасний стан законодавчого забезпечення, перспективи розвитку. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/342/9381/19611-1?inline=1>

3. Каленіченко Л.І., Слінько Д.В. Юридичний процес та процесуальне право: загальнотеоретичні підходи до розуміння співвідношення понять. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Спецвипуск, ч. 1. 2019. С. 7–10.
4. Рябченко О.П. Про процесуальну форму діяльності суб'єктів забезпечення митної безпеки. Право і суспільство. №4. 2016. С. 133–137.
5. Черникова А.В. Категорія «процесуальна форма» в адміністративному судочинстві України. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2015. № 6. С. 71–78.
6. Тильчик В.В. Теоретико-методологічні та правові засади вирішення адміністративними судами спорів у сфері публічно-правових відносин : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2020. 448 с.
7. Тильчик В.В. Розвиток та динаміка процесуальної форми вирішення адміністративними судами спорів у сфері публічно-правових відносин. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції № 5. 2019. С. 132–136.
8. Литвинюк І.М. Процесуальна форма адміністративного судочинства України : дис. ... к.ю.н : 12.00.07. Запоріжжя, 2024. 247 с.

УДК342.7/9(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.3.26>

Радчук А.А.

кандидат юридичних наук,

голова Одеського окружного адміністративного суду

ORCID ID: 0009-0004-0786-815X

ПРИНЦИПИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Актуальність дослідження. У сучасних умовах, коли Україна протистоїть зовнішній агресії та знаходиться у стані збройного конфлікту, питання захисту прав військовослужбовців набуває особливої актуальності. Забезпечення прав і свобод військовослужбовців, які виконують свій обов'язок перед державою в екстремальних умовах, є одним із ключових завдань демократичного суспільства. Держава має гарантувати соціальний захист, медичне обслуговування, інформаційні права та інші соціальні гарантії для військовослужбовців, що стає важливим чинником у підтриманні боєздатності та морального духу Збройних Сил України. Актуальність цього дослідження визначається не тільки сучасними умовами функціонування української держави, а й необхідністю вдосконалення правового забезпечення військовослужбовців з урахуванням міжнародних стандартів та національних особливостей. Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі адміністративно-правових принципів забезпечення прав військовослужбовців, визначенні їх особливостей та ролі у системі національної безпеки.

Огляд останніх досліджень. В основу нашого дослідження лягли наукові дослідження таких науковців, як В. Авер'янова, О. Бандурка, Ю. Битяка, М. Беланюк, С. Беньковського, П. Богуцького, В. Галуцького, І. Гибалюк, Б. Головка, І. Голосніченка, С. Гончарука, О. Гущина, Є. Додіна, К. Драмаренко, О. Зайчука, В. Зеленого, Р. Калюжного, Л. Кельмана, Л. Ковалюка, А. Комзюка, В. Колпакова, Т. Коломоєць, В. Котюкф, І. Коржа, В. Курило,

Д. Лук'яновф, Н. Матузовф, О. Негодченко, М. Остапенко, Н. Оніщенко, В. Пашинського, В. Петкова, В. Погорілко, П. Рабіновича, А. Селіванова, С. Скуріхіна, М. Хавронюка, Ю. Шайгородського, М. Шульги, В. Шульгіна, І. Шопіної, В. Яценка та інших. Однак, свою увагу звертали на загальні положення адміністративного, військового права, або аналізувати більш загальні, суміжні чи спеціальні виклики.

Мета статті полягає в тому щоб проаналізувати принципи прав військовослужбовців, запропонувати своє бачення з цього питання.

Виклад основних положень. Враховуючи сучасні виклики та загрози, які стоять перед Україною, вимагає від наукової спільноти розробки нових підходів до забезпечення прав військовослужбовців, що включає не тільки розробку та впровадження нових нормативно-правових актів, а й створення ефективних механізмів їх реалізації на практиці. Особлива увага повинна приділятися питанням соціального захисту, медичного обслуговування, психологічної підтримки та реабілітації військовослужбовців, які зазнали травм чи психологічних проблем внаслідок виконання службових обов'язків. Принципи верховенства права, законності, прозорості та підзвітності, які є основою демократичного цивільного контролю, повинні стати невід'ємною частиною системи адміністративно-правового забезпечення військовослужбовців. Незаперечною в даному випадку є думка проф. М. Корнієнка, який зазначив, що основним завданням сучасної демократичної держави є забезпечення людських прав

і свобод. Надзвичайні умови функціонування суспільства є фактором наділення органів публічної влади надзвичайними повноваженнями щодо обмеження людських прав, однак, не є умовою для відмови від забезпечення низки таких прав. При цьому ніяка мета, яку прагне досягти публічна влада, не дозволяє обмежувати людські права свавільно. Навіть в надзвичайних умовах людські права є тим засобом, що обмежує органи публічної влади, запобігаючи свавіллю. Людські права як одна з демократичних цінностей не втрачає своєї якості в надзвичайних умовах [1]. Основним завданням демократичної держави є забезпечення прав і свобод людини навіть у надзвичайних умовах. Юридична природа принципів забезпечення прав військовослужбовців базується на фундаментальних засадах, які формують систему та визначають зміст її функціонування. Військовослужбовці, як особлива категорія громадян, потребують специфічного захисту і підтримки з боку держави, що включає забезпечення соціальних прав, права на медичну допомогу, психологічну підтримку, право на інформацію та інші права, які закріплені в національному законодавстві. В статті 17 Конституції України закріплені гарантії соціального захисту військовослужбовців: «Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їх сімей» [2]. Закон України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей» визначив, що особи, стосовно яких згідно із встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, з числа військовослужбовців, учасників бойових дій та прирівняних до них осіб після їх звільнення обов'язково проходять відновлювальні (постізоляційні, реінтеграційні) заходи, заходи з адаптації, підтримки (супроводу) в порядку, встановленому Міністерством оборони України [3].

Визначаючи принципи забезпечення прав військовослужбовців слід зазначити, що поняття слова принцип словник української мови трактує його як: 1) основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку тощо; засада, основний закон якої-небудь точної науки; 2) особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось; правило, покладене в основу діяльності якої-небудь організації, товариства і т. ін.; 3) переконання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці; канон [4]. Ю. Битяк та В. Гаращук розкривають принципів як вихідні, об'єктивно зумовлені основоположні засади, відповідно до яких формується та функціонує відповідна система та її зміст. За межами соціальної активності та практичної діяльності суб'єктів принципи не можуть бути сформовані й закріплені, а тим більше реалізовані [5].

У своїй більшості основні принципи закріплено в законодавстві так «Про національну безпеку України» основними принципами, що визначають порядок формування державної політики у сферах національної безпеки і оборони, є: 1) верховенство права, підзвітність, законність, прозорість та дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони та застосуванням сили; 2) дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки; 3) розвиток сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони [6]. Діяльність Національної гвардії України, як військового підрозділу, ґрунтується на принципах верховенства права, забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина, позапартійності, безперервності, законності, відкритості для демократичного цивільного контролю, прозорості, відповідальності, централізованого

керівництва та єдиноначальності [7]. Принцип реалізація права військовослужбовців на інформацію закладено у статті 8-2 Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прав військовослужбовців та поліцейських на соціальний захист», де зазначено, що військовослужбовці мають право на вільне одержання, використання, поширення інформації відповідно до Закону України «Про інформацію» та інших законів України [8].

Особливим, для нашого дослідження є принцип соціального захисту військовослужбовців. На ряду з іншими, їм передбачені відпустки, які надаються ряд відпусток, так як наприклад, при народженні дитини, але законодавець зазначає умови одночасної відсутності не більше 30 відсотків загальної чисельності військовослужбовців певної категорії відповідного підрозділу, військовослужбовцям надається грошове забезпечення тривалістю не більше 10 календарних днів. Окрім того, військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти, які призвані на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, мають право на безоплатну медичну допомогу у військово-медичних закладах охорони здоров'я. Військовослужбовці, резервісти під час служби у військовому резерві щорічно проходять медичний огляд, стосовно них проводяться лікувально-профілактичні заходи [3].

Принцип відносної невідчужуваності права на грошове забезпечення військовослужбовців. Ця засада означає, що військовослужбовець має право на оплату праці й це право не може бути відчужено жодним чином. При цьому, вказівка на те, що невідчужуваність відповідного права є «відотною», означає, що це право військовослужбовець може позбутись, ще до його звільнення. Вказане стосується випадків, коли службовець ще перебуває у службовотрудових правовідносинах з державою (ще не звільнений зі служби), однак, наприклад, вчинив акт дезертирства, добровільно здався в полон ворогу тощо. До моменту, коли повноважним суб'єктом

не будуть встановлені відповідні юридичні факти, військовослужбовцю має нараховуватись винагорода, проте, сам військовослужбовець не матиме права на її отримання[9].

У разі недотримання державою основних засад, щодо забезпечення військовослужбовців, поновити вони їх можуть звернувшись до суду. Проф.В. Галуцько зазначала, що.. принципи адміністративно-правового забезпечення, а саме: забезпечення права осіб на публічний безкоштовний захист на етапі досудового розслідування за рахунок держави; невтручання в процедури здійснення досудового розслідування осіб, які здійснюють забезпечення слідчої діяльності; забезпечення права на оскарження в адміністративному і судовому порядку дій чи бездіяльності суб'єктів під час порушення права на достойні умови праці є вкрай важливими [10].

Оскільки всі військовослужбовці працюють в екстремальних умовах, то не обійтись без принципу психологічної допомоги. Держава забезпечує безоплатну психологічну допомогу особам, які брали безпосередню участь в антитерористичній операції, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, у здійсненні заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України, чи виконували службово-бойові завдання в екстремальних (бойових) умовах. Психологічна допомога надається силами та засобами структурних підрозділів психологічних служб військових частин (військових формувань та правоохоронних органів), а в разі потреби - на базі закладів, з якими укладено договори (на оплату послуг з харчування, проживання, відновлення тощо), згідно з порядками, затвердженими центральними органами виконавчої влади, що мають у своєму підпорядкуванні утворені відповідно до законів України військові формування та правоохоронні органи

[3]. Таким чином, дослідження принципів забезпечення прав військовослужбовців в Україні розкриває важливість правового та адміністративного забезпечення прав військовослужбовців у сучасному суспільстві. Основним завданням демократичної держави є забезпечення прав і свобод людини навіть у надзвичайних умовах. Військовослужбовці, як особлива категорія громадян, потребують специфічного захисту і підтримки з боку держави, що включає забезпечення соціальних прав, права на медичну допомогу, психологічну підтримку, право на інформацію та інші права, які закріплені в національному законодавстві. Зокрема, Конституція України та спеціальні закони, такі як Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», визначають соціальні гарантії для військовослужбовців,

включаючи грошове забезпечення, медичну допомогу, право на відпустку і компенсації. Законодавство передбачає також особливі заходи захисту військовослужбовців, які беруть участь в бойових діях або постраждали внаслідок збройної агресії.

Висновок. Таким чином, удосконалення адміністративно-правових механізмів забезпечення прав військовослужбовців є важливим напрямом діяльності держави, що сприяє зміцненню національної безпеки і оборони, а також захисту прав та інтересів тих, хто забезпечує безпеку і незалежність держави. Принципи верховенства права, дотримання прав і свобод людини, прозорість і відповідальність у діяльності державних органів, що забезпечують національну безпеку, є ключовими для забезпечення прав військовослужбовців.

Анотація

В статті досліджено принципи забезпечення прав військовослужбовців. Забезпечення прав і свобод військовослужбовців, які виконують свій обов'язок перед державою в екстремальних умовах, є одним із ключових завдань демократичного суспільства. Держава має гарантувати соціальний захист, медичне обслуговування, інформаційні права та інші соціальні гарантії для військовослужбовців, що стає важливим чинником у підтриманні боєздатності та морального духу Збройних Сил України. Основним завданням демократичної держави є забезпечення прав і свобод людини навіть у надзвичайних умовах. Особлива увага повинна приділятися питанням соціального захисту, медичного обслуговування, психологічної підтримки та реабілітації військовослужбовців, які зазнали травм чи психологічних проблем внаслідок виконання службових обов'язків.

Військовослужбовці, як особлива категорія громадян, потребують специфічного захисту і підтримки з боку держави, що включає забезпечення соціальних прав, права на медичну допомогу, психологічну підтримку, право на інформацію та інші права, які закріплені в національному законодавстві. Зокрема, Конституція України та спеціальні закони, такі як Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», визначають соціальні гарантії для військовослужбовців, включаючи грошове забезпечення, медичну допомогу, право на відпустку і компенсації. Законодавство передбачає також особливі заходи захисту військовослужбовців, які беруть участь в бойових діях або постраждали внаслідок збройної агресії. Принципи верховенства права, законності, прозорості та підзвітності, які є основою демократичного цивільного контролю, повинні стати невід'ємною частиною системи адміністративно-правового забезпечення військовослужбовців.

Визначено, що удосконалення адміністративно-правових механізмів забезпечення прав військовослужбовців є важливим напрямом діяльності держави, що сприяє зміцненню національної безпеки і оборони, а також захисту прав та інтересів тих, хто забезпечує безпеку і незалежність держави. Принципи верховенства права, дотримання прав і свобод людини,

прозорість і відповідальність у діяльності державних органів, що забезпечують національну безпеку, є ключовими для забезпечення прав військовослужбовців.

Ключові слова: військовослужбовці, адміністративно-правове забезпечення, принципи, права, Збройні Сили України

Radchuk A.A. Principles of ensuring the rights of military servants

Summary

The article examines the principles of ensuring the rights of military personnel. Ensuring the rights and freedoms of military personnel who perform their duty to the state in extreme conditions is one of the key tasks of a democratic society. The state must guarantee social protection, medical care, information rights and other social guarantees for military personnel, which becomes an important factor in maintaining the combat capability and morale of the Armed Forces of Ukraine. The main task of a democratic state is to ensure human rights and freedoms even in extraordinary conditions. Special attention should be paid to issues of social protection, medical care, psychological support and rehabilitation of servicemen who have suffered injuries or psychological problems as a result of the performance of official duties.

Military personnel, as a special category of citizens, need specific protection and support from the state, which includes the provision of social rights, the right to medical assistance, psychological support, the right to information and other rights enshrined in national legislation. In particular, the Constitution of Ukraine and special laws, such as the Law of Ukraine “On Social and Legal Protection of Servicemen and Members of Their Families”, define social guarantees for servicemen, including financial support, medical assistance, the right to leave and compensation. The legislation also provides for special measures to protect military personnel who participate in hostilities or are injured as a result of armed aggression. The principles of the rule of law, legality, transparency and accountability, which are the basis of democratic civilian control, should become an integral part of the system of administrative and legal support for military personnel.

It was determined that the improvement of administrative and legal mechanisms for ensuring the rights of military personnel is an important direction of the state’s activity, which contributes to the strengthening of national security and defense, as well as the protection of the rights and interests of those who ensure the security and independence of the state. The principles of the rule of law, respect for human rights and freedoms, transparency and accountability in the activities of state bodies that ensure national security are key to ensuring the rights of military personnel.

Key words: military personnel, administrative and legal support, principles, rights, Armed Forces of Ukraine.

Список використаних джерел:

1. Корнієнко М.В. Концепт забезпечення людських прав у надзвичайних умовах *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 3. С. 3–7
2. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прав військовослужбовців та поліцейських на соціальний захист. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3621-20#Text>
4. Словник української мови в 11 т. АН УРСР. Інститут мовознавства. Київ. *Наукова думка* 1970 – 1980. 671 с.

5. Битяк Ю. П., Гаращук В. М. та ін. Адміністративне право України: підручник. Харків. *Право*, 2000. 520 с
6. Про національну безпеку України. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
7. Про Національну гвардію України. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text>
8. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прав військовослужбовців та поліцейських на соціальний захист. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3621-20#Text>
9. Удовенко О. В., Принципи грошового забезпечення військовослужбовців. *Юридична наука*. Випуск № 3(105). 2020 С.500-506
10. Галунько В. М. Адміністративно-правове забезпечення слідчої діяльності в Україні. Дис.на здоб. Наук. Ступ. доктора юридичних наук .12.00.07. Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» Київ. 2017. 472 с.

УДК 342.95

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.3.27>

Силенко Л.М.

директор

ТОВ «Юридична фірма «Право та справедливість»

ORCID ID: 0009-0007-4753-7074

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ У СФЕРІ РИТУАЛЬНИХ ПОСЛУГ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Постановка проблеми. Проблема нормативно-правового врегулювання конфліктних ситуацій у сфері ритуальних послуг під час війни полягає в відсутності чітких правових механізмів, які б враховували специфіку воєнних умов та забезпечували ефективне управління процесами поховання загиблих. В умовах збройного конфлікту значно зростає кількість викликів, пов'язаних з організацією масових поховань, ідентифікацією останків, а також вирішенням суперечок між різними суб'єктами, що беруть участь у цих процесах. Недосконалість наявного законодавства призводить до труднощів у координації дій державних органів, ритуальних служб та родичів загиблих, що ускладнює виконання їхніх обов'язків і прав. Відсутність спеціалізованих норм і процедур створює ризик правових колізій, що може негативно вплинути на дотримання прав людини та гуманітарних стандартів, а також призвести до соціальної напруги в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про зростаючий інтерес до окремих аспектів організації діяльності кладовищ та ритуальних послуг. Зокрема, Н. Нікогосян, О. Суханова, С. Якушин, А. Кравчук, О. Трошкіна досліджували питання організації діяльності кладовищ, Д. Головешко та Т. Гайдай розглядали трансформаційний розвиток ринку ритуальних послуг, а І. Руда присвятила окрему дисертацію питанням державного регулювання цієї сфери. О. Ушакова досліджувала санітарно-гігієнічний стан ґрунтів на кладовищах. Однак, проблемні

аспекти та напрямки нормативно-правового врегулювання конфліктних ситуацій у сфері ритуальних послуг під час війни залишаються недостатньо дослідженими, що підкреслює необхідність подальших наукових розвідок у цій галузі.

Метою статті є аналіз існуючих нормативно-правових актів, що регулюють сферу ритуальних послуг під час війни, зокрема в умовах виникнення конфліктних ситуацій, та розробка пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання з метою забезпечення гідного поведіння з тілами загиблих і ефективного вирішення конфліктів у цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українська правова система щодо поховань та поховальних послуг під час збройних конфліктів формується на підставі норм міжнародного права, які встановлюють загальні принципи та стандарти в цій сфері. Основними міжнародними документами, що регулюють ці питання, є Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року та їхні Додаткові протоколи. Зокрема, Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (Четверта Женевська конвенція) у статті 16 зобов'язує сторони конфлікту забезпечити, щоб загиблі були поховані з повагою, а їхні могили належним чином позначені та підтримувалися [1].

Крім того, Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях (Перша Женевська конвенція) у статті 15 не лише зобов'язує сторони конфлікту вживати всіх можливих заходів для пошуку та

збору поранених і хворих, але також зобов'язує їх забезпечити їхній захист і надання необхідної медичної допомоги. Ця норма підкреслює важливість гуманного ставлення до всіх учасників конфлікту, незалежно від того, на чиєму боці вони воюють, і встановлює обов'язок забезпечити належне поводження з тілами загиблих. Це включає їхню ідентифікацію, належне поховання та збереження гідності навіть після смерті. Виконання цих вимог є критично важливим для збереження людяності під час війни і для запобігання зневажливому ставленню до загиблих, що може мати серйозні моральні та правові наслідки.

Додатковий протокол I до Женевських конвенцій від 1977 року розширює ці зобов'язання, зокрема, у статті 34 закріплюється необхідність ідентифікації загиблих і збереження детальної інформації про місцезнаходження їхніх могил. Ця стаття наголошує на важливості ретельної документальної фіксації даних про загиблих, що має вирішальне значення для подальшого інформування родичів і забезпечення можливості перепоховання або інших дій відповідно до культурних і релігійних традицій. Крім того, ця норма має на меті запобігти зникненню безвісти осіб і забезпечити, щоб жоден загиблий не залишався невідомим. Виконання цього положення також має значення для подальшого правосуддя, оскільки точна ідентифікація загиблих є основою для можливих розслідувань воєнних злочинів і притягнення винних до відповідальності [2].

Зазначені міжнародні норми створюють базу для національного правового регулювання в Україні та визначають обов'язкові стандарти, яких повинні дотримуватися держави-учасниці в умовах збройних конфліктів.

Українським законодавством передбачено регулювання питань, пов'язаних з похованням та поховальними послугами, у Законі України «Про поховання та похоронну справу» [3]. Цей закон встановлює основні правила та вимоги щодо організації поховань, забезпечення поховальних послуг, а також визначає

права та обов'язки суб'єктів, що беруть участь у цих процесах. Проте варто зазначити, що чинний закон не містить детальних положень, які б враховували специфіку воєнного часу, зокрема врегулювання конфліктних ситуацій, що можуть виникати під час надання ритуальних послуг у період збройного конфлікту. Відсутність таких норм створює певні правові прогалини, які потребують усунення для забезпечення належного правового регулювання цієї сфери в умовах війни.

Насьогодні нагальними проблемами, що викликають конфліктні ситуації, у сфері ритуальних послуг під час війни є наступні:

по-перше, відсутність спеціалізованих правових норм і процедур, які б регулювали організацію масових поховань у воєнний час. Це ускладнює координацію дій державних органів і громадських організацій, що відповідають за поховання загиблих, та призводить до хаотичної ситуації під час організації масових поховань;

по-друге, труднощі з ідентифікацією загиблих, особливо в умовах інтенсивних бойових дій. Відсутність достатніх ресурсів та технологій для точної ідентифікації тіл приводить до помилок, плутанини, а також до затримок у поверненні останків родичам;

по-третє, конфлікти щодо місць поховань, що виникають через різні культурні, релігійні чи політичні переконання, а також небезпеку, пов'язану з проведенням поховань у зонах бойових дій або на тимчасово окупованих територіях. Такі суперечки між родичами загиблих, місцевими громадами та державними органами є джерелом додаткової напруги;

по-четверте, існує невизначеність у фінансуванні ритуальних послуг. В умовах війни не завжди зрозуміло, хто саме повинен нести витрати на поховання: держава чи родичі загиблих. Це призводить до нерівного доступу до ритуальних послуг та викликає соціальне напруження;

по-п'яте, проблеми з належним поводженням із тілами загиблих у військовий час включають питання транспортування, зберігання

та поховання тіл відповідно до міжнародних стандартів. Відсутність належного регулювання та ресурсів для виконання цих завдань порушує права загиблих і їхніх родичів;

по-шосте, захист прав родичів загиблих потребує особливої уваги, оскільки вони стикаються з труднощами щодо доступу до інформації про долю їхніх близьких, участі у поховальних процедурах та отримання допомоги від держави. Недостатній правовий захист посилює їхні страждання та викликає соціальне обурення;

по-сьоме, відсутність координації між різними державними органами, такими як військові, медичні, правоохоронні та місцеві адміністрації, ускладнює ефективну організацію ритуальних послуг. Недостатня координація призводить до затримок, непорозумінь та неефективності у виконанні завдань, пов'язаних з похованнями.

Зазначені проблеми потребують прискіпливої уваги з боку держави. Так, відсутність спеціалізованих правових норм і процедур, які б регулювали організацію масових поховань у воєнний час, створює значні правові прогалини. Це питання має бути вирішене шляхом розробки та впровадження нового нормативного акту, наприклад, «Положення про організацію масових поховань під час збройних конфліктів», яке повинно бути затверджене Кабінетом Міністрів України. Це положення має регламентувати чіткі правила організації масових поховань, включаючи визначення відповідальних органів, процедур ідентифікації загиблих, а також забезпечення їх належного поховання. Важливо, щоб ці норми були розроблені з урахуванням міжнародних стандартів та гуманітарних норм, що забезпечить дотримання прав загиблих та їхніх родин.

Крім того, необхідно створити ефективну систему координації між усіма залученими державними органами, включаючи військові, медичні, правоохоронні структури та місцеві адміністрації. Для цього слід розробити «Інструкцію щодо міжвідомчої взаємодії в процесі організації масових поховань під

час збройних конфліктів», яка повинна бути затверджена Міністерством оборони України у співпраці з Міністерством охорони здоров'я та Міністерством внутрішніх справ. Ця інструкція регламентуватиме кожен етап процесу – від виявлення та ідентифікації тіл до організації поховання. Така координація сприятиме швидкому і злагодженому виконанню завдань у складних умовах війни.

Не менш важливою є необхідність забезпечення прав родичів загиблих. Держава повинна гарантувати їхній доступ до інформації про долю близьких, можливість участі у процесі поховання та надання необхідної допомоги. Це може бути досягнуто через розробку «Порядку надання підтримки родичам загиблих під час збройних конфліктів», який повинен бути затверджений Міністерством соціальної політики України. Цей порядок має забезпечити родичам загиблих право на отримання юридичної та психологічної підтримки, доступ до матеріальної допомоги для організації поховань, а також створення спеціалізованих інформаційних центрів або гарячих ліній, які б надавали підтримку родинам загиблих. Такий підхід сприятиме збереженню соціальної стабільності та забезпеченню гідного ставлення до пам'яті загиблих.

Труднощі з ідентифікацією загиблих, особливо в умовах інтенсивних бойових дій, є однією з найскладніших проблем, з якими стикається держава під час війни. Ідентифікація жертв війни вимагає застосування найсучасніших методів, таких як ДНК-аналіз, який визнаний одним із найнадійніших способів встановлення особи в умовах, коли традиційні методи, такі як дослідження відбитків пальців або аналіз стоматологічних даних, не є можливими через значне спотворення тіл. Однак ефективно впровадження ДНК-ідентифікації потребує високого рівня організаційного, методичного та матеріально-технічного забезпечення, а також злагодженої роботи між різними відомствами.

Щоб уникнути конфліктів і забезпечити належний процес ідентифікації загиблих,

держава повинна вжити низку організаційних заходів. По-перше, необхідно створити централізовану базу даних ДНК, яка б включала як посмертні зразки, так і еталонні зразки від родичів загиблих. Це дозволить зменшити час на пошук збігів і підвищити точність ідентифікації. Важливо, щоб до процесу залучалися лише акредитовані лабораторії судової генетики, що мають належне обладнання і досвід роботи з великими масивами даних. Крім того, потрібна розробка чіткої стратегії масової ДНК-ідентифікації, яка враховуватиме специфіку поточного конфлікту, включаючи залучення міжнародної допомоги та найкращих практик з інших країн, які стикалися з подібними проблемами.

По-друге, важливим аспектом є забезпечення належного кадрового забезпечення, включаючи підготовку і навчання персоналу, який буде залучений до процесу ідентифікації. Це включає як судово-медичних експертів і біологів, так і допоміжний персонал, що займається збором зразків і їх маркуванням.

По-третє, для підвищення ефективності ідентифікації необхідно забезпечити координацію між різними державними органами управління, які беруть участь у цьому процесі. Це може бути досягнуто шляхом створення міжвідомчого координаційного центру, який би відповідав за управління всіма етапами ідентифікації, включаючи збір зразків, їх аналіз і повернення останків родичам. Важливо також забезпечити належну взаємодію з родичами загиблих, створивши центри підтримки, де родичі зможуть отримати необхідну інформацію та психологічну допомогу. Такий підхід не тільки підвищить ефективність процесу, але й мінімізує соціальну напругу, пов'язану з ідентифікацією загиблих у воєнний час.

На сьогодні постають великі проблеми щодо невизначеності у фінансуванні ритуальних послуг, особливо в умовах війни. Це включає відсутність чітких механізмів розподілу коштів на організацію поховань, що створює додаткове навантаження на місцеві бюджети та громадян, які часто змушені самотійно покрити

вати витрати на ритуальні послуги. Вирішення цієї проблеми полягає у доповненні чинного законодавства, зокрема Закону України «Про поховання та похоронну справу», новою нормою наступного змісту: «У разі загибелі осіб внаслідок бойових дій під час воєнного стану або збройного конфлікту, фінансування ритуальних послуг здійснюється за рахунок державного бюджету. Кошти місцевих бюджетів можуть залучатися у разі недостатності державного фінансування або для покриття витрат на додаткові послуги, що не входять до базового пакету ритуальних послуг, передбаченого державою. Порядок надання та розподілу коштів визначається Кабінетом Міністрів України». Це доповнення забезпечить чіткий механізм фінансування ритуальних послуг, зніме фінансовий тягар з родичів загиблих і забезпечить належну організацію поховань навіть у складних умовах війни.

Проблеми з належним поводженням із тілами загиблих у військовий час пов'язані зі зростанням кількості загиблих, що вимагає збільшення фінансування для забезпечення належної логістики, включаючи організацію транспортування тіл з місць бойових дій до моргів та місць поховання. Облаштування моргів і їх оснащення відповідним обладнанням стає критично важливим для забезпечення зберігання тіл у належних умовах, що дозволяє зберегти можливість подальшої ідентифікації загиблих. Важливою є також координація між військовими, медичними та цивільними органами влади, щоб забезпечити ефективну взаємодію в процесі транспортування, зберігання та поховання тіл, дотримуючись міжнародних гуманітарних стандартів і етичних норм. Це вимагає розробки та впровадження комплексних планів і заходів, які б забезпечували не лише матеріальне та технічне забезпечення, але й ефективну організацію процесу на всіх етапах, від збору тіл на полі бою до їхнього поховання.

Проблеми з належним поводженням із тілами загиблих у військовий час пов'язані зі зростанням кількості загиблих, що вимагає

збільшення фінансування для забезпечення належної логістики, включаючи організацію транспортування тіл з місць бойових дій до моргів та місць поховання. Облаштування моргів і їх оснащення відповідним обладнанням стає критично важливим для забезпечення зберігання тіл у належних умовах, що дозволяє зберегти можливість подальшої ідентифікації загиблих. Важливою є також координація між військовими, медичними та цивільними органами влади, щоб забезпечити ефективну взаємодію в процесі транспортування, зберігання та поховання тіл, дотримуючись міжнародних гуманітарних стандартів і етичних норм. У цьому контексті особливе значення має підготовка спеціалістів, які будуть безпосередньо залучені до цих процесів, зокрема чоловіків, що часто виконують такі завдання в умовах воєнного часу. Це вимагає розробки та впровадження комплексних планів і заходів, які б забезпечували не лише матеріальне та технічне забезпечення, але й ефективну організацію процесу на всіх етапах, від збору тіл на полі бою до їхнього поховання, включаючи навчання та підготовку кваліфікованих кадрів для виконання цих складних і відповідальних завдань.

Конфліктні ситуації, що виникають у сфері ритуальних послуг під час війни, вимагають особливої уваги до захисту прав родичів загиблих. Вони часто стикаються з труднощами щодо доступу до інформації про долю їхніх близьких, участі у поховальних процедурах та отримання допомоги від держави. Держава повинна забезпечити родичам загиблих доступ до точної та своєчасної інформації про місцезнаходження тіл, обставини загибелі та подальші кроки щодо поховання. Для цього необхідно створити централізовану систему інформування, яка б надавала актуальні дані через спеціальні інформаційні центри або онлайн-платформи, де родичі можуть отримати

всю необхідну інформацію в режимі реального часу. Важливо також розробити ефективні механізми, які дозволять родичам брати участь у поховальних процедурах, незалежно від місця їхнього проживання або інших обмежень. Це може включати надання допомоги в організації транспорту, координацію з місцевими органами влади та забезпечення їхньої безпеки під час участі у похованнях. Крім того, держава зобов'язана гарантувати належну матеріальну та психологічну підтримку родичам загиблих, забезпечивши їх доступ до соціальних виплат, компенсацій та консультативних послуг через спрощені процедури. Все це повинно бути чітко закріплено в законодавстві і супроводжуватися відповідним фінансуванням та підтримкою з боку державних структур.

Висновки. В умовах війни організація ритуальних послуг і захист прав родичів загиблих є надзвичайно важливими завданнями, які потребують комплексного і системного підходу. Держава повинна не тільки забезпечити виконання своїх зобов'язань перед громадянами, але й адаптувати існуючі правові механізми до специфічних умов воєнного часу. Це передбачає розробку спеціалізованих норм і процедур, які б регулювали всі аспекти ритуальних послуг, від транспортування тіл загиблих до їхнього поховання, з урахуванням міжнародних стандартів і гуманітарних вимог.

Забезпечення доступу до інформації, ефективна координація між різними державними органами, а також надання належної матеріальної і психологічної підтримки родичам загиблих мають стати основними напрямками державної політики в цій сфері. Реалізація таких заходів сприятиме не тільки вирішенню поточних проблем, але й підвищенню рівня довіри суспільства до державних інституцій, забезпечуючи при цьому гідне ставлення до пам'яті загиблих та підтримку їхніх родичів у складний для країни час.

Анотація

З початком війни в Україні питання надання ритуальних послуг набули нового значення та актуальності. У звичайних умовах ця сфера регулюється відносно стабільними правовими нор-

мами, але під час збройних конфліктів ситуація змінюється кардинально. Організація поховань загиблих під час бойових дій, особливо в умовах масових втрат, ставить перед суспільством і державою низку нових викликів. Відсутність конкретних нормативно-правових механізмів, які враховують специфіку воєнного часу, призводить до численних конфліктних ситуацій. Це включає: суперечки щодо місць поховання, процедур ідентифікації загиблих, розподілу витрат на ритуальні послуги та інші аспекти, що потребують урегулювання. Така ситуація створює додаткове навантаження на державні органи, громадські організації та самих громадян.

Війна створює нові виклики не тільки у сфері безпеки та оборони, але й у забезпеченні базових соціальних потреб населення, серед яких ритуальні послуги займають важливе місце. Конфліктні ситуації, які виникають через недостатнє правове врегулювання ритуальних послуг, можуть мати серйозні наслідки для суспільної стабільності. Це питання не обмежується лише організацією поховань, але також включає соціальні, психологічні та моральні аспекти, що впливають на суспільство в цілому. Тому необхідно забезпечити, щоб правові норми в цій сфері були адаптовані до умов воєнного часу і відповідали потребам громадян. Це вимагає розробки нових підходів до правового регулювання, які б враховували специфіку конфліктних ситуацій у сфері ритуальних послуг під час війни.

З огляду на важливість цього питання, особливу увагу слід приділити аналізу існуючого законодавства та виявленню його недоліків. Варто враховувати досвід інших країн, які стикалися з подібними проблемами, і застосовувати найкращі практики в українському контексті. Окрім того, необхідно забезпечити координацію між різними державними органами, громадськими організаціями та міжнародними партнерами для ефективного вирішення питань, що стосуються ритуальних послуг під час війни. Тільки комплексний підхід до вирішення цих проблем дозволить забезпечити належне правове регулювання та уникнути конфліктів у цій важливій сфері. Це стане запорукою збереження соціальної стабільності та забезпечення гідного ставлення до загиблих.

Вищевикладене дає можливість говорити про те, що актуальність проблеми нормативно-правового врегулювання конфліктних ситуацій у сфері ритуальних послуг під час війни є беззаперечною, оскільки відсутність чітких правових норм у цій галузі може мати серйозні наслідки для суспільства. Враховуючи зростаючу кількість викликів, з якими стикається Україна в умовах війни, дослідження та розробка ефективних правових механізмів у цій сфері є нагальною потребою.

Ключові слова: ритуальні послуги, правове врегулювання, конфліктні ситуації, війна, нормативно-правові акти, масові поховання, ідентифікація загиблих, міжнародне гуманітарне право, соціальна стабільність, правовий захист, законодавчі прогалини, правові механізми

Silenko L.M. Regulatory and legal settlement of conflict situations in the sphere of ritual services during war

Summary

With the onset of war in Ukraine, the issue of providing funeral services has taken on new significance and urgency. In normal circumstances, this sphere is regulated by relatively stable legal norms, but during armed conflicts, the situation changes drastically. The organization of burials for those who died during hostilities, especially in the context of mass casualties, presents society and the state with a number of new challenges. The absence of specific legal mechanisms that take into account the specifics of wartime leads to numerous conflicts. These include disputes over burial sites, procedures for identifying the deceased, the allocation of costs for funeral services, and other issues that require regulation. Such a situation places additional strain on government bodies, public organizations, and citizens themselves.

The war presents new challenges not only in the sphere of security and defense but also in ensuring the basic social needs of the population, among which funeral services hold an important place. Conflicts arising from insufficient legal regulation of funeral services can have serious consequences for social stability. This issue extends beyond merely organizing burials, as it also encompasses social, psychological, and moral aspects that affect society as a whole. Therefore, it is necessary to ensure that legal norms in this area are adapted to the conditions of wartime and meet the needs of citizens. This requires the development of new approaches to legal regulation that take into account the specific conflicts in the sphere of funeral services during the war.

Given the importance of this issue, particular attention should be paid to analyzing existing legislation and identifying its shortcomings. It is also important to consider the experience of other countries that have faced similar problems and to apply best practices in the Ukrainian context. Additionally, coordination between different government bodies, public organizations, and international partners must be ensured to effectively address issues related to funeral services during the war. Only a comprehensive approach to solving these problems will allow for proper legal regulation and the avoidance of conflicts in this important area. This will ensure social stability and dignified treatment of the deceased.

The above discussion highlights that the relevance of the issue of legal regulation of conflicts in the sphere of funeral services during the war is undeniable, as the absence of clear legal norms in this area can have serious consequences for society. Given the growing number of challenges that Ukraine faces in wartime, research and the development of effective legal mechanisms in this area are of paramount importance.

Key words: funeral services, legal regulation, conflict situations, war, normative legal acts, mass burials, identification of the deceased, international humanitarian law, social stability, legal protection, legislative gaps, legal mechanisms.

Список використаних джерел:

1. Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
2. Протокол I до Женевських конвенцій, 1977 р., ратифікований Указом Президії Верховної Ради УРСР № 7960-XI від 18 серпня 1989 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
3. Про поховання та похоронну справу: закон України від 10 липня 2003 року № 1102-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 7. Ст. 47.

ПРАВОВІ НОВЕЛИ

№ 22/2024

Том 3

Науковий юридичний журнал

Коректура: Чудеснова І.М.

Верстка: Ковальчук Ю.В.

Підписано до друку 29.04.2024.

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 20,93.

Замов. № 0524/320. Наклад 300 прим.

Видавничий дім «Гельветика»

вул. Інглєзі, 6/1, м. Одеса, 65101

Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.